

\$6.00

ב"ה

לוח יומי הלכה למעשה

לחודש תשרי תשפ"ו

חלק ראשון

יו"ל על ידי

בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה"א את הברכה

לזכות
הרה"ת ר' יהודה ליב שי' וזוגתו מרת חנה שתחי'
בניהם ובנותיהם:
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן, מאריאשא, מרים מושקא
ובת-שבע שיחיו
מרזוב

הצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציהם שיחיו

לעילוי נשמת
מרת צבי' בת הרה"ח ר' שלום ישעי' ז"ל גופין נפטרה י"ג מנחם-אב תשפ"ה ת.נ.צ.ב.ה.
ע"י ולזכות ר' רוברטו דוד וזוגתו מרגי ומשפחתם שיחיו שרר (אוונטורה)

לעילוי נשמת

המשורר הרה"ח הרב צבי מאיר
(צבי יאיר) ב"ר שלמה דוב ע"ה
שטיינמץ נפטר עש"ק י"ב אלול
תשס"ה ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת

ר' אברהם ע"ה בן ר' אליהו ע"ה
מיכאלשווילי

נלב"ע כ"ה אלול ה'תשע"ט
ויהי רצון שתיכף ומיד יקויים היעוד
"הקיצו ורגנו שוכני עפר" והוא בתוכם

לזכות

התמים משה צבי בן שרה פעסל שי'
לרגל יום הולדתו י"א תשרי
לשנת הצלחה!

לזכות

החתן התמים מנחם מענדל שי'
והכלה מרת חי' מושקא שתחי' סטאליק
לרגל יום חתונתם ביום י' אלול תשפ"ה

יהי רצון שיזכו לבנות בנין עדי עד, מתוך
הרחבה בגור ושמחה וטוב לבב

ע"י ולזכות

משפחת סטאליק וחאנין שיחיו

לעילוי נשמת

הרה"ח הרה"ת ר' צבי הירש
בהרה"ח ר' בן ציון ז"ל שפריצער
נלב"ע ז"ך אלול ה'תש"מ
ת.נ.צ.ב.ה.

ע"י ולזכות בניו הרה"ת ר' שמואל
ויעקב מרדכי שיחיו שפריצער
ובתו מרת גיטל לאה שתי' סטאליק
ומשפחתם שיחיו

לעילוי נשמת הרה"ח הרה"ת ר' אברהם יצחק
ב"ר אליעזר הכהן ע"ה, נלב"ע ביום הכיפורים
תשע"א

ומרת שושנה בת גבריאל ע"ה,
נלב"ע ביום ב' דחה"ש תשפ"ד
טאובר

לזכות נעם בן איילה
ומלכה בת רהר

לכתיבה וחתימה טובה ולשנה טובה ומתוקה

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י הבד"צ דק"ק קראון הייטס תשע פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

רוצה שהקהילה שלך תהנה מהלוח היומי בקביעות?
צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באימייל daytodayguide@gmail.com

ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה"לוח היומי", אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד הבד"צ 718-604-8000

לשעות המשרד המעודכנות

www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב

www.asktherav.com

תחת פיקוחו של המד"א וחבר הבד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי

הלכה למעשה

פרטי ההלכות והמנהגים

לחודש תשרי ה'תשפ"ו

חלק ראשון

מכ' אלול ה'תשפ"ה

עד י"ג תשרי תשפ"ו

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ

הרב יוסף ישעי' ברוין שליט"א

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו' – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכיו"ב, שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתוך ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאז"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

תוכן ומפתח

פתח דבר.....	ו
חודש אלול.....	ח
חודש החשבון / המלך בשדה / עניני עבודה המרומזים בר"ת אלו"ל / איחולים ובדיקת התפילין והמזוזות / לדוד ה' אורי / תקיעת שופר / שלשה קאפיטלאך תהלים	
ש"ק פרשת תבא, "שבת סליחות", כ' אלול.....	י
סליחות.....	יא
יום ראשון, כ"א אלול.....	טו
יום שני, כ"ב אלול.....	טו
יום שלישי, כ"ג אלול, ג' דסליחות.....	טו
יום חמישי, כ"ה אלול.....	טז
ליל ששי, כ"ו אלול.....	טז
יום ועש"ק פרשת נצבים, כ"ז אלול.....	יז
ש"פ נצבים, "שבת סליחות" (הב'), ז"ך אלול.....	יז
מוצאי שבת קודש.....	יח
יום ראשון, כ"ח אלול.....	יט
ליל שני, ליל ערב ראש השנה, ("זכור ברית").....	יט
יום שני, כ"ט אלול, ערב ראש השנה ("זכור ברית").....	יט
התרת נדרים	
הכנות לראש השנה.....	כ
שנת ה'תשפ"ו.....	כד
אור ליום שלישי, א' תשרי, ליל א' דראש השנה.....	כד
איסור הוצאה ביום טוב.....	כה
יום שלישי, א' תשרי, יום א' דראש השנה.....	כז
תקיעת שופר.....	כט
מבצע שופר / איסור הכנה	
ליל רביעי, ליל ב' דראש השנה.....	לז
יום רביעי, יום ב' דראש השנה, ב' תשרי.....	לט
התוועדות	
מוצאי ראש השנה, אור לג' תשרי.....	מ

- עשרת ימי תשובה מא
- שאלות המצויות בדיני צום יום הכיפורים
- יום חמישי, ג' תשרי, צום גדלי' - יהפך לשמחה מב
- שחרית / מנחה
- יום ועש"ק פרשת וילך, ד' תשרי נא
- ליל שבת קודש פרשת וילך, שבת (ת)שובה, ה' תשרי נב
- שבת קודש פרשת וילך, שבת (ת)שובה, ה' תשרי נב
- מוצאי שבת קודש, אור לו' תשרי נג
- יום שני, ז' תשרי נג
- יום שלישי, ח' תשרי נד
- יום רביעי, ט' תשרי, ערב יוהכ"פ נד
- כפרות
- ליל יום הכפורים ס
- חמשה עינניים / סדר ליל יום הכיפורים
- יום חמישי, יו"ד תשרי, יום הכפורים סו
- מוצאי יום הכפורים עא
- הכנות לחג הסוכות עה
- פרטי דינים בקשר לבניית הסוכה ורכישת ד' מינים - בלוח יומי ח"ב.
- יום ועש"ק פרשת האזינו, י"א תשרי עה
- שבת קודש פרשת האזינו, י"ב תשרי עו
- מוצאי שבת קודש עו
- יום ראשון, י"ג תשרי - "לכתחילה אריבער" עו
- דיני שכחה וטעות - טבלא עז
- מקורות וציונים להטבלא פז
- מורה שיעור ללימוד רמב"ם היומי קה

פתח דבר

על-פי בקשת רבים, מגישים אנו קיצור עיקרי הלכות ומנהגים לחודש תשרי הבעל"ט השכיחים ונוגעים למעשה, במתכונת של לוח יום-יומי.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך אדה"ז. מטה אפרים. ספר המנהגים-חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. ועוד ועוד.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. ספר המנהגים-חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד.**

כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטית גם לימים הבאים, כפשוטו.

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת באתרא דרב", הכוונה לאתר www.AskTheRav.com בפיקוח הרב בריון פליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לס' א"סא יש לכתוב 1061), ואז בעזר"י תמצא את מבוקשך. עזר בעריכה הרה"ח הרב **מנחם מענדל שי' ראטנברג**.

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"¹, מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש², שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד

(1) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אנה"ק סכ"ז – קמג, א) שלמות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתח"מ דוקא. ואכ"מ). וכ"מ מזה שהובאו הלכות אלו ברמב"ם ביד החזקה, דא"ל"ה מאי דהוה הוה (וכפי שהוכיחו עד"ז בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמשה"ק שם בדין תק"ש בכ"מ ש"ב ב"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית להתנוי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מאד"ל (פסחים נ, א) שדיני נגעים ואהלות יקרינו בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפ' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם). ועפ"י, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו'" (בשלמות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימוה"מ, בתח"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק ח"ז ע' שנו. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש חכ"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"נ ר"ל שהל' שבת ונדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נט"י בזה"ז בכדי שיהיו רגילים לאכול בטהרה לעת"ל (שו"ע אדה"ז ס' קנה ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קננ שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש ח"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג'ע (אורח צדיקים דרך ז) שכתוב אף יתנוצץ אור תוס"ש ויעציר רוג"ה ויהיו קצות מצות בטלות כגון פרושיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמג, ב) שהנגלות יהיו גלויים וידועים לכל איש ישראל בדיעה בתחלה בלי שזכה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פ' בלקוטי ביאורים (קארק). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם. וכן לעיל שם ע' 575, שהדיגיש תיבת "לעסוק"). וכ"ה להדיא בר"ד משיחת ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחו"ק תשמ"ח].

אמנם, בהמשך העניין, ש"גם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם). ור"ל, שלפי ב' זה, ת"ח א"צ כלל ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצ"ע"ק שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש חט"ז ע' 39 בשוה"ג להע' 45. ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשון תשנ"ב. וכ"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשיכילים יזהירו תש"כ. הבאים ישרש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתניא שם רק **גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפנ"ז בתניא שם, שיה"ה גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה וה' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "תלמודו בידו", משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ש ופלפולא דאורייתא, לאפסא לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 27). ולהעיר מד"ה הנה ישכיל עבדי תשנ"ב בבתחלתו. ולהעיר גם מסה"ש תשנ"ג ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ג ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ יבטל לעת"ל. ובפשטות י"ל, שהכוונה שם לעמל וגייעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. ועד"ה הנה"ב בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשער האמונה שם מפורש שמשיח לא ישיפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים (ערב רב) לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר מישא"ל** שלא יאירע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו". ולכא"ז לפי ב' זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

(2) ובס' שערים מצוינים בהלכה עמ"ס זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מאד"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלה בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא

על הוראות כ"ק אד"ש בריבוי שיחות, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, ווען "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעכן לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מעין ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן פון אידן בזמן הגאולה**]³."

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממהר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה-עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב"⁴.

"דער אויבערשטער **בעט** זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך"⁵.

* * *

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת-מה – ולא לחכות לרגע האחרון⁶.

בברכת כתיבה וחתימה טובה

לשנה טובה ומתוקה

מערכת "לוח יומי"

אדר"ח אלול תשפ"ה

אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב שציפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דחכמה זה סדר קדשים (כמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

(3) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

(4) משיחה לנשי ובנות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב' ע' 485.

(5) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

(6) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

חודש אלול

חודש אלול הוא חודש הרחמים שבו מאירות שלש עשרה מידות הרחמים. החודש הזה הוא חודש הרחמים, אשר בו נפתחים שערי רחמים לכל הבא לגשת אל הקודש לעבודת הבורא ב"ה בתשובה תפילה ותורה.

חודש החשבון

החודש הזה הוא האחרון משנה החולפת ועוברת מההוא אל העבר, והוא חודש של חשבון הנפש לחשוב ולהתבונן במה עברה עליו השנה, להתחרט על הלא טוב בחרטה גמורה, ולקבל על עצמו להיות זהיר על להבא בקיום המצוות בהידור, לשקוד בתורה ותפילה ולהתרגל במדות טובות.

החודש הזה הוא חודש ההכנה, לקראת השנה החדשה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה ולברכה בגשמיות וברוחניות.

המלך בשדה

ידוע המשל⁷ למלך, שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה ואז רשאין כל מי שרוצה לצאת להקביל פניו הוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה פנים שוחקות כולם. ובולכתו העירה הרי הם הולכים אחריו. ואחר כך בבואו להיכל מלכותו אין נכנסים כי אם ברשות ואף גם זאת המובחרים שבעם ויחידי סגולה. וכך הענין על דרך משל בחודש אלול יוצאין להקביל אור פניו יתברך בשדה. ונתבאר בכו"ב מאמרי דא"ח ושיחות קודש מרבתינו נשיאנו⁸.

עניני עבודה המרומזים בר"ת אלול

בשיחת ש"פ ראה תנש"א⁹ נאמר: יש לפרסם ולעורר בכל מקום ומקום ע"ד העבודה המיוחדת לחודש אלול המרומזת בחמשת הראשיות דתורה תפלה גמ"ח תשובה וגאולה¹⁰, ובהגשה מיוחדת בנוגע לר"ת החמישי, ענין הגאולה, כפי שחודרת בכל עניני העבודה, עי"ז שחזוריים ונעשים ברוחה של הגאולה (כולל במיוחד ע"י לימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק), מתוך צפי' וודאות גמורה שתיכף ומיד ממש רואים בעיני בשר ש"הנה זה (המלך המשיח) בא".

איחולים ובדיקת התפילין והמזוזות

בשיחת ש"פ ראה תנש"א¹¹ נאמר: כאן המקום לעורר ולזרז גם אודות ענינים מיוחדים של מעשה בפועל (נוסף על כל האמור לעיל) השייכים לחודש אלול:

א. להשתדל לברך (ולהתברך) איש את רעהו ואשה את רעותה (וכן הטף, ילד לחבירו, וילדה לחברתה). לכא"א בפרטיות ולכלל ישראל, בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה, הן בע"פ, פנים אל פנים, והן בכתב, כמובא באחרונים ש"נוהגים כשכותב אדם לחבירו אגרת שלומים מן ר"ח אלול עד יוה"כ רומז לו . . שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים", אשר, ברכתו של איש ישראל, ובפרט בעת רצון, חודש הרחמים, כשהמלך בשדה כו' ומראה פנים שוחקות לכולם, וממלא בקשותיהם כו' – מוסיפה בברכתו של הקב"ה למלא משאלותיהם של כאו"א מישראל, בכל המצטרך להם, בגשמיות וברוחניות גם יחד.¹²

ב. איתא באחרונים "יש אנשי מעשה נוהגין שבחודש הזה מפשפשים בדקדוקי מצוה להיות בודק ובוחר תפילין ומזוזות שלהם, וכל אשר ימצא שם בדק משאר מצוות, והוא מנהג טוב" – שעל ידי זה יתוסף בברכת ה' בכלל, ובפרט בברכת כתיבה וחתימה טובה, לשנה טובה ומתוקה.

(7) לקו"ת פרשת ראה לב, ב.

(8) חלקם נלקטו בקובץ "מלך בשדה".

(9) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 778.

(10) אנה לידו ושמתי לך = תורה.

אני לדודי ודודי לי = תפלה.

איש לרעהו ומתנות לאביונים = גמ"ח.

את לבב ואת לבב = תשובה.

אשירה לה' ויאמרו לאמר [או לה' ויאמרו לאמר אשירה] = גאולה.

(11) סה"ש תנש"א ע' 610.

(12) וראה גם אצלנו בלוח יומי לחמשה עשר באב.

וכדאי ונכון ביותר שכל אחד ואחד ישתדל לפרסם זה (נוסף על הקיום בעצמו) בכל מקום שידו מגעת, בכל מקום ומקום, לכל אחינו בנ"י – שליט"א.

כתב הברכי יוסף¹³ בשם טור ברקת¹⁴: "יותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הצבור מללמוד". והוסיף: וכן ראיתי לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכות ובחיבורים, ובחדש אלול היו מניחין קצת מסדרם ללמוד גירסא ותחנונים¹⁵.

לדוד ה' אורי

"מן [יום א' ד'] ראש חודש אלול, עד אחר הושענא רבה – אחר שיר של יום, ובמנחה קודם עלינו – אומרים מזמור "לדוד ה' אורי"¹⁶.

תקיעת שופר¹⁷

התקיעות בחודש אלול – תשר"ת תש"ת תר"ת.

נוהגים לעמוד בעת התקיעות¹⁸.

אע"פ שאין הבדל כ"כ בתקיעות אלו דחודש אלול בין תוקע שברים-תרועה בנשימה אחת או ב' נשימות, המנהג לתקוע בנשימה אחת¹⁹.

אם לא תקעו בסיום תפילת שחרית – מנהג נכון הוא לתקוע לאחר תפלת מנחה²⁰. אבל אין תוקעין בלילה²¹.

(13) סתקפ"א סק"ו. והובא בכמה שיחות קודם.

(14) ראה שם סתקפ"א סק"א.

(15) ולהעיר מא"ק ח"ח ע' תקנה שאין הזמ"ג כלל וכלל לעיונא מפני עניני ימים אלו, ומציין לברכ"י שם.

והנה, בשע"ת סתקפ"א סק"א העתיק בשינוי קצת: ללמוד גירסא רק תחנונים. וכבר העירו שברמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד נזכר לענין עשי"ת להרבות בצדקה ומע"ט ולעסוק במצות ולהתפלל בדברי תחנונים. ולא מענין ת"ת. [וראה לקו"ש חל"ד ע' 89 ואילך].

ובפלא יועץ ערך תשובה (לענין עשי"ת) שבימים אלו יניח עסק פלפול ויהי עסוק רק בקריאת ספרי מוסר ובדרכי התשובה ולשפוך שיחה וכו'. ובסיו"ה שער המים ספ"ד, שבימים נוראים ראוי למעט בלימודים אחרים וירבה בלימוד ספרי יראים.

ובפשוטו, כוונת הברכ"י שם, לגבי אמירת סליחות. וכן מוכח בטו"ב שם. ובשיחות קודש הובא ד"ז לגבי העסק בעבודת התפלה.

אמנם, עיי"ש בטו"ב גופא, שהעיקר לעסוק בתורה. ובר"ד י"ג אלול תשל"ט שבר"ח אלול עלה מרע"ה להר לקבל לוחות אחרונות, וממילא הוא זמן של לימוד התורה. ועיי"ש בנוגע למש"כ בברכ"י הנ"ל. ונת' בארוכה בשיחת ש"פ שופטים תש"נ (סה"ש תש"נ ח"ב ע' 628 ואילך) שהתגלות המלך בשדה היא ע"י לימוד התורה דוקא, יעו"ש. וראה בר"ר משיחת מוצ"ש ראה תשל"ח, שהוא ע"ד "זרווחא לבסימא שכח", שכשעושים מתוך רצון ותענוג נעשית הרחבה בכחות נפשו.

(16) ואם מתפלל במקום שנוהגין לאומרו אחרי עלינו, יאמר עלינו עם הציבור ולדוד גו' אורי לאח"י – אג"ק ח"ט עמ' תל.

(17) אין להפסיק באמצע תפלת העמידה לשמוע תקיעת שופר בחודש אלול – ראה שו"ת באתרא דרב ס' לז' תרעה. וש"נ.

אין להכניס שופר המיוחד למצוה לבית הכסא וכדומה – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב ס' יט' קטן. וש"נ.

אין להשתמש בשופר של חבירו ללא רשות לתקיעות דחודש אלול (ראה לשון אדה"ז סתקפ"ו ס"ה: תקיעות של מצוה. ואף אם נאמר להתיר גם למאה קולות (כבמט"א, הביאו במשנ"ב שם סק"ט), ושבא לשלול רק תקיעה דרשות – אין לנו להתיר תק"ש שדלול שמעיקרו הוא רק ממנהגא. ויש לחלק בכמה אנפי, דקאי כשכבר לקח השופר לעיקר המצוה, וגם שעיקרו מה"ת, וי"א שבריו התקיעות ה"ז בכלל המצוה, ועוד שיקבילו ע"י כחובה, משא"כ בנדוננו. ושק"ט בכ"מ אם להתיר לנשים במ"ע שהזמ"ג. כן להעיר משו"ת תרומה"ד ס' ק: רק כדי לברך ברכת הלילך ולענוג כהלכתה. ומשמע דאתא לאפוקי נענועים בהלל. וראה הנסמך בשו"ת בית מתתיהו ח"ג ס"א סק"ה ד"ה וילהס"ת ע"ח. וראה בכיו"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב ס' יד' תתצג. שם ס' כד' שפח. וש"נ.)

(18) ראה בשו"ת באתרא דרב ס' לז' תשנו.

(19) ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב ס' א"סא.

(20) משיחת כ"ד אלול תנש"א לנשי ובנות חב"ד (התוועדות ח"ד ע' 314).

(21) ולא נהגו לתקוע בלילה – ראה מעבר יבק מאמר עתר ענן הקטרת ספ"ד (שלא יהא כגירא בעיני' דשיטנא, כמו שאמרו בהזכרת פסוק ועתה יגיד בלילה, וכן ב"ג מדות בהתחלת לילה משום לא תחוסם שור בדישו, וכמו שאמרו ג"כ על תק"ש בלילה שאין ענין לזה כלל שכבר עשה שליחותו). מ"ל ח ס"א (שאינו ראוי לתקוע משחשיכה). ערוה"ש סתקפ"א ס"ב (שהתקיעות מעוררים מדות העלינות ואין לעשות כן בלילה). מנהגי מהר"ץ השלם חודש אלול ס"ב. מנהגי מהר"צ הלוי פכ"א הל' ד. וש"נ. ובשיחת אדר"ח אלול תשל"ה בנוגע לאנשי הצבא (מסר הקלטה): "איז א דבר נכון ביותר אז במשך היום קודם הלילה זאל מען תוקע זיין בשופר".

[ולהעיר שאם הוא בדומה לתק"ש דר"ה צ"ל ביום דוקא, וגם תקיעת יובל אינה בלילה. ובכלל, בלילה לפעמים יש משום נזקי שכנים. ומש"כ הטור והרמ"א שתוקעים בערבית – י"מ דהיינו בשעת הערב, במנחה (ראה עד"ז ברמ"א או"ח סי' קלא ס"א. מאמ"ר שם סק"ד. רמ"א או"ח סי' קלב ס"ב ובמג"א שם סק"ג (אבל בטור שם סוס' קלג: אחר שיגמרו תפלת ערבית). רמ"א או"ח סת"ב ס"א. וכ"מ שפי' כאן בחי"א כלל קלח ס"א), או אחר מנחה (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ה). וי"מ שהכוונה לתפלת ערבית (ובמט"א ס"ז – אחר ערבית. וראה שו"ת מילי דאבות ח"ה ס"כ), אבל כשהתפללו ערבית מבעו"י (אג"מ שם. ושם, שבבילה אינו עת רצון עד חצות). אבל להעיר ממג"א סתקפ"א סק"ד, ומפורש יותר בא"ר סק"ז, דמוכח שפי' שהמנהג לתקוע בלילה דייקא. וכ"מ באלף למטה סק"ח. ולהעיר מל' שבה"ל סדר

נכון לזכות גם אחרים בשמיעת שופר בימי חודש אלול²².

שלשה קאפיטלאך תהלים

כשהי' הצ"צ בן תשע שנים אמר לו רבינו הזקן: קבלתי ממורי (הרב המגיד) שקיבל ממורו (הבעש"ט) בשם מורו הידוע, אשר מיום שני דר"ח אלול עד יום הכפורים, יאמרו בכל יום ויום במשך היום שלשה קאפ' תהלים, וביוהכ"פ שלשים ושישה קאפ': ט' קודם כל נדרי, ט' קודם השינה, ט' אחר מוסף, ט' אחר נעילה. ומי שלא התחיל ביום ב דר"ח יתחיל באותו יום שהוא עומד בו, ואת אשר החסיר ישלים.

מסופר שבאחד מימי חודש אלול שלח כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את הרה"ח ר' אברהם ע"ה פאריז לוויטעסק לצורך קופת פדיון שבויים. ואמר לו "כשתהיה בוויטעבסק תקנה לי תהלים", והוסיף "עס איז דאך איצטער דער סעזאן פון דעם".

בחודש אלול, כבכל השנה, אין אומרים תהלים בלילה (עד חצות הלילה)²³.

להרבות בצדקה בחודש אלול²⁴. לספק צרכי החגים בהרחבה לעניים.

מותר לקנות עליות בבית הכנסת בימים נוראים מדמי מעשר כספים, ובתנאי שכך הי' בדעתו בעת קניית המצוה²⁵. אם אחר כבר הציע סכום נמוך, וברצונו להוסיף על הסכום שהציע הראשון, יש מחמירים, שאין לשלם כולו מכספי מעשר, ומותר לו להשתמש בכספי מעשר רק עבור התוספת על הסכום הראשוני. ומכל מקום, אם לא היה קונה המצוה אלא אם כן יכול לשלם כולו מכספי מעשר, אפשר לשלם כולו מדמי מעשר. וכן אם הראשון גם רצה לשלם מדמי מעשר.

מקומות ישיבה בבית הכנסת אין לקנות מכספי מעשר, אלא אם כן יש הרבה מקומות פנויים, וקניית המקום היא רק עבור חיזוק בית הכנסת²⁶.

ש"ק פרשת תבא, "שבת סליחות"²⁷, כ' אלול

הלכתא למשיחא: בעשרים באלול, זמן עצי הכהנים והעם לבני עדין בן יהודה. בני עדין בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי ר', ר"מ אומר הן הן בני יואב בן צרוי²⁸.

בשיחת חג הפסח תרצ"ד נאמר: "מיט יעדן טאג איז מען נעהנטער געווארען צו שבת סליחות. די חסידות פון שבת סליחות האט מען געהערט גאר מיט אן אנדער כוונת הלב. די שבת'דיקע נאכט פון ערב סליחות האט מען עפ"י רוב ווייניקער געשלאפען עס האט געהויבן פון בעט, מען האט גיט געהאט קיין רוה, און אין מקוה פלעגט מען גיין נאך איידער עס איז טאג געווארען.

קומענדיג אין מקוה האט מען שוין געטראפען א היבשען עולם, אלע איילען. אויף אלעמען איז צו דערקענען, אז דער שבת איז אנדערש פון אלע שבתים פון א גאנץ יאר: עס איז שבת פאר סליחות.

און ביי זיך אליין קלאפט אין קאפ און עס מישן זיך רעיונות און מחשבות. אין רעיון לויפט דורך דער שטורעמדיקער געשריי פון ולך ה' הצדקה און מעהרער דער דערהער פון ולנו בושת הפנים. מיט א צובראכענער הארץ איז מען זיך טובל, און מען איז זיך אליין מבקר צי איז די טבילה א אמת'ע תשובה על העבר וקבלה על להבא, צי איז דאס ח"ו גיט קיין פאל פון טובל ושרץ בידו . .

דער אמירת תהלים פון דעם שבת איז אויך געווען אנדערש פון דעם תהלים פון א גאנץ יאר . .

די סעודת ש"ק פון שבת סליחות – על שלחנו של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע

ר"ה סרפ"א: בליל ר"ח אלול. וכן נהגו בכמה ק"ק. ומנהג כמה ק"ק הספרדים לתקוע באשמורת הבקר קודם הסליחות, או בעת אמירת י"ג מדה"ר בסליחות.

(22) ראה הנסמן אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' מה'תכו. ועיי"ש גם ע"ד תק"ש ביחידות.

(23) ראה להלן בלוח לעשר'ת.

(24) לקו"ת ראה כה, ב. ושם נתבאר. וראה גם סיוס ד"ה אני לדודי – שם לב, ד. וראה לעיל שהוא א' מהענינים המרומזים בר"ת אלו"ל.

(25) ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' א'קמג. וש"נ.

(26) ראה אצלנו בהלכה יומית אות תג.

(27) לביאור השם "שבת סליחות" – ראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 647. שיחות שבת סליחות תשכ"ח. תשל"ד. תשמ"ה. תשמ"ח. ועוד.

(28) נתבאר בלקו"ש ח"ד ע' 1104. ואל"ך. ח"ט ע' 86. ואל"ך. ושם בהערה 16, ע"ד המעלה בנדבדת עצים בעשרים באלול על עשרים באב.

- איז אויך געווען אנדערש פון סעודות ש"ק דכל השנה, זי איז געווען א סך בקיצור'דיקע.

סוף זמן ק"ש בשעה 9:41.

שחרית: קריאת התורה פרשת תבוא. המנהג שקוראים פסוק "השקיפה" בקול גבוה יותר. לששי עולה הבעל קורא²⁹ ומעצמו ובברכה (לפני ולאחרי). התוכחה קוראים בקול נמוך יותר, אבל באופן שהציבור ישמעו כדבעי.

הפטרה: קומי אורי.

מנחה: קריאת התורה פ' נצבים. בעליית "ישראל" נוהגים להגביה את הקול בפסוק האחרון ("הנסתרות").

צדקתך. פרקי אבות³⁰ פרקים ג-ד³¹.

מוצאי שבת קודש

מוצאי שבת קודש בשעה 7:49

מלוה מלכה – סעודתא דדוד מלכא משיחא.

סליחות

ימי הסליחות: ההכנה לחדש אלול היא הכנה כללית, וצריכה להיות גם הכנה פרטית, שההכנה הפרטית לעבודה דר"ה היא בימי הסליחות בבקשת רחמים ותחנונים, כעבדים המתחננים אל אדונם בבקשת סליחה בהבנת האמת דלך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. וההכנה פרטית להעבודה דיוהכ"פ היא בהימים שבינו כסא לעשור.

באור התורה³²: והם [י"ג מדות הרחמים] מאירים בימי הסליחות שאז הוא זמן ועת רצון למעלה.

באור התורה³³: בימי הסליחות (ש) אז יש גילוי הארה יתירה כי בכ"ה באלול נבה"ע כו'.

בלקוטי תורה³⁴: בסליחות ממשיכין ויעבור הו' על פניו וגו' להיות בעשרת ימי תשובה בבחינת והחזירנו בתשובה שלימה לפניך.

בר"ד משיחת שבת סליחות תשל"ד: המעלה שבסליחות בכלל לגבי כללות חודש אלול, כמבואר הענין מהבעש"ט³⁵, שבחודש זה הקב"ה נותן כל הענינים הטובים לכא"א בהקפה, והוא צריך לשלם במשך השנה ע"י תורה ומצוות תשובה ומעשים טובים, ואח"כ כאשר עוברת השנה ועדיין לא שילם כל מה שהוא חייב, וכשמגיע חודש אלול – הוא הזמן של עבודת התשובה, והוא משלם ע"י תשובה. אלא, שיתכן שגם עבודת התשובה לא עשה בשלימות, וכשמגיעים ימי הסליחות, והקב"ה רואה את הרצון שלו, שהוא רוצה ומתחיל לשלם, אז ה' מוחל לו את העודף, שזהו הענין דסליחות, שהקב"ה מוחל את העודף. ומרומז ג"כ בנגלה, שבמדרש, ומבוא ג"כ בטור (בנוגע למנהג שמתענים בער"ה), מביא משל ע"ז ממדינה שחייבת מס למלך, ומוחל שליש בער"ה ועוד שליש בעש"ת. ואע"פ ששם מדבר רק בנוגע לער"ה – הרי מובא שם שצמים ארבעה ימים קודם כדי להשלים ב' הימים דר"ה ושבת וכו', ובמילא מובן שגם כל ימי הסליחות ה' מוחל העודף, ולא רק בער"ה. . . וזהו שמובא בנוגע

29) אם הבעל קורא הוא כהן או לוי יעלה הגביה (או מיישהו אחר שעובד בביהכ"נ או שמקבל שכר על כך) ובעצמו – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ד'רכו.

(30) נהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כאינו פסוק שלם. ומפי השמועה שכן הורה כ"ק אד"ש בקשר לאמירת פרקי אבות, לפי שהוא לימוד, משא"כ ב"כגוונא" שהוא תפילה (והארכנו בדבר בשו"ת באתר דרב פורים ח"ג ס"ג במילואים (ג) בשוה"ג א' הערה בד"ה ובהיותי זוה. וישנ').

ובפרק ה' – במשנה יח פסוק 'צדקה ה' עשה'. ובפרק ו' – במשנה י פסוק 'עד יעבור' ופסוק 'מכון לשבתך' אינם בשלמות. (31) בכ"כ שיחות שק"ט בנוגע לאמירת 'כל ישראל' י"ד חניניא בן עקשיא פ"א או ב"פ – ראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 681 הע' 104. סה"ש תשנ"א ע' 797 הע' 15. וראה גם שיחת ש"פ כי תצא תשמ"א. כי תצא תשמ"ה. נצו"י תשמ"ו. כי תבוא תשמ"ז. נצו"י תשמ"ז. כי תצא תשמ"ט.

(32) נצבים ע' א' קצז' הובא בלקו"ש חכ"ט ע' 534 בהערה). והועתק באוה"ת מלקוטי תורה פ' תצא (לו, ב), ושם בשינויים קלים: והן נמשכות בימי הסליחות שאז הוא זמן ועת ציון למעלה. וצ"ע"ק במה שלא נסמון בלקו"ש ללקו"ת.

(33) דברים ח"ד ע' א'תרפד.

(34) תצא לו, ג.

35) ספר המאמרים אידיש ע' 78. ובארוכה – קונטרס ומעין מאמר כד פ"א.

למנהג הגאונים, שלא אמרו כל חודש אלול סליחות אלא בעשי"ת, כפי שמביא בטור שם מרב הא' גאון, משא"כ עכשיו נהגו ברוב הקהילות שאומרים סליחות קודם ר"ה. והביאור בזה יובן ע"ד שמבאר אדה"ז בנוגע לתפלה, שבזמן הבית הי' ענין התפלה רק ק"ש ותפלה קצרה, וההכנות לתפלה היו בקיצור, משא"כ עכשיו צ"ל הכנות לתפלה וכו'. ומבאר הטעם ע"ז, שבזמן הבית שהיו בדרגא נעלית, לא היו צריכים הכנה, והספיק בקיצור, משא"כ עכשיו שנחלשו הדורות צ"ל הכנה יותר לתפלה. ועד"ז יובן ג"כ בנוגע לאמירת הסליחות, שבזמן הגאונים הי' מספיק לומר סליחות בעשי"ת לבד, ועי"ז פעלו כבר כל הענינים, משא"כ עכשיו מצד מיעוט הדורות, וה' רואה שא"א לעשות כזו עבודה קשה, לכן אומרים סליחות קודם ר"ה, כי צ"ל הכנה לפני ר"ה, ולא כבזמן הגאונים. ומצד שני, בדורות האלו כשעושים אפי' קצת ה"ז פועל וממשיך עוד יותר מהדורות הקודמים. ולכן ישנם ב' הדברים: מצד אחד – צריכים הכנה קודם ר"ה, ולא כבזמן הגאונים שלא היו צריכים לזה, ומצד שני – אדרבה, ע"י אמירת הסליחות קודם ר"ה פועלים שה' מוחל העודפים, ועוד קודם ר"ה כבר פועלים ענין הסליחה, והיינו שעוד לפני השנה החדשה פועלים ענין הסליחה. ולא כמו שהי' בזמן הגאונים שאומרים סליחות בעשי"ת (שמונה ימים וגם ב"ה), אבל באופן אחר, שזה הי' רק לאחר ר"ה, ואילו עכשיו צריכים הכנה לפני ר"ה, ולאידך פועלים הסליחה עוד קודם ר"ה, שזהו מעלת ימי הסליחות שה' מוחל את העודפים.

באגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ³⁶: די וועלכע פארשפעטיגן די אלע זמנים פון חשבון הנפש האבן דעם לעצטן זמן אויף דעם די סליחות טעג . . באמת זיינען די ימי הסליחות ניט דער זמן פון חשבון הנפש נאר א זמן פון עבודה און תשובה, עס איז מער ניט אז די וואס האבן זיך פארשפעטיגט מיטן חשבון הנפש קענען דאס דאן ממלא זיין, אבער דער עיקר פון ימי הסליחות איז די עבודה פון תשובה . חמשת זמני התשובה דחדש אלול סליחות ר"ה ימי התשובה ויוה"כ פ' (ש) חמשת אופני התשובה . חמשת אופני תשובה אלו הם בחמש דרגות דלבושי וכחות הנפש, לבושי הנפש מחשבה דבור ומעשה [תשובה דחודש אלול], וכחות הנפש מדות [תשובה דימי הסליחות] ושכל [תשובה דר"ה] הם פנימים, רצון [תשובה דעשי"ת] ותענוג [תשובה דיוכ"פ] הם מקיפים.

בר"ד משיחת ש"פ נצוי' תשמ"ג: סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שפעם הלכו לאמירת ה"סליחות" וואקלדיקערהייד... ובפשטות: מכיון שביום השבת היתה התוועדות חסידית ולקחו "משקה"³⁷ – פעל הדבר על הראש, וכתוצאה מכך גם על הרגל, שהלכו לאמירת הסליחות "וואקעלדיק"!

תורה, תפילה וצדקה: בשיחת שבת סליחות תשל"ד נזכר שכדאי שבשעה שאומרים סליחות, שסליחות זה ענין של תפלה, יהי' יחד עם זה ג"כ לימוד בענין בתורה, ורצוי שיהי' קודם סליחות, כי לאחר סליחות זה קשור בטירחא דצבורא. ועד"ז בנוגע לנתינת צדקה, שבנוגע לנתינת צדקה בלילה, הרי עכ"פ לאחר חצות אפשר בוודאי לתת³⁸. והרי ניתן לאחר את אמירת הסליחות בכמה דקות כדי שיוכלו לתת צדקה לאחר חצות³⁹. לפני סליחות. ובנוגע לתורה, אפשר לעשות זאת קודם חצות. ועד"ז בשאר הימים של סליחות ג"כ. ובנוגע לענין שבתורה, כדאי שיהי' ענין שיש בו ג"כ מסקנא להלכה, שאז יש לזה את המעלה של לימוד הלכות. וישנו המאמר לך ה' הצדקה מאדה"ז שמודפס בתחילת הסליחות, שיש שם ענין בתשובה⁴⁰, וגם ענין בתושבע"פ, וכמו"כ ענין של מסקנא להלכה. וכדאי שיפרסמו את זה בכל מקום שאפשר, שלפני סליחות ילמדו ענין בתורה ויתנו צדקה. ולכן כדאי שילמדו את המאמר ועכ"פ את תחילתו וסיומו. ובקיצור בנוגע לפועל: שקודם סליחות ילמדו ענין בתורה בהלכה, וקודם לזה יתנו צדקה, כדי שיפעל בהבנה והשגה שבלימוד וכן בתפלה שלאח"ז, ואז הוא פועל את בקשת הסליחות וההמשכה שלאח"ז [עיי"ש בפנים השיחה בארוכה].

סליחות הא' – מתחילין אחר ובסמוך לחצות לילה. והטעם לכך, מפני שאומרים במוצאי מנוחה. ואין אומרים סליחות וי"ג מידות קודם חצות לילה⁴¹.

מי שישן על מטתו וקם לפני חצות לאמירת סליחות, יטול ידיו בלא ברכה ויאמר ברכת אלקי נשמה בלי החתימה, ואינו מברך ברכת השחר וברכות התורה⁴². ואם ניעור משינתו אחר חצות,

(36) ח"ג ע' תפב ואילך.

(37) ובשיחת ח"י אלול תשמ"א: לאחר שביום השבת שמעו מאמר חסידות מהרבי.

(38) וראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'תשכא.

(39) חצות הלילה בשעה 12:52.

(40) ובשעת הדחק יכול לומר סליחות (בלי וידוי ותחנון) משעה העשירית – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'סט.

(41) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'תקנו. וש"נ.

מברך כל ברכות השחר מיד שנתחייב בהן⁴², וכן מברך ברכת התורה.

ב"770 – סליחות בשעה 1:00.

הש"ץ מתעטף בטלית שאולה⁴³ (בלא ברכה). וגם ש"ץ שהוא בחור מתעטף⁴⁴ בטלית⁴⁵.

גם נשים אומרות סליחות.

המנהג שאומרים סליחות הלילה כשלבושים עדיין בבגדי שבת.

כמובן, נכון ללמוד פירוש המילות של הפיוטים והסליחות⁴⁶.

(42) ואם אינו שומע קול תרגום (כרגיל) – לא יברך ברכת הנותן לשכוי עד שיעלה עמוד השחר. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' א'תקנז.

(43) ומש"כ ברמ"א א"ח סי"ח ס"ג (והוא מתשב"ץ קטן סי' קלב, הובא בב"י שם), והובא בשו"ע אדה"ז שם סי"ז, ש"אם לבשו קודם לכן [קודם עלה"ש] כגון בסליחות לא יברך עליו וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך", ולא הביאו להתעטף בשאולה (וכה"ק בנה"ש סתקפ"א סק"ד. מור וקציעה שם. ולהעיר שמ"מ בסידורו כתב בדאפשר להתעטף בשאולה. וראה שו"ת שאילת יעקב ספ"ג סוסק"ב) – התם מיירי כשממשיך באמירת סליחות (או בתפלה מיד אחרי סליחות) אחרי עלוה"ש. וכן מוכח גם מזה דשתק הט"ז לרמ"א, אף שבסתקפ"א סק"ב כתב להתעטף בטלית שאולה (ראה גם מור"ק שם). וכן הב"ד הט"ז שאר הפוסקים (וכן בפמ"ג בא"ר סק"ג, ומשמע דס"ל הכי גם בדעת המג"א שם, ודלא כמי שעשה פלוגתא, זולת בא"ר סק"א דס"ל שאין לעשות כן שיטעו העולם שא"צ ברכה בשאולה. אמנם, לפמ"ש"כ לקמן בדעת אדה"ז, ליכא מליחש למיד, שהרי גם ביום אם דעת המשאל לובשה אלא משום כבוד ולא משום מצות ציצית א"צ ברכה), וכאן שתקו מזה. וכ"כ ביצחק יקרא סי"ח ס"ג בשם הגרש"א. חוט שני סתקפ"א ס"א. ועוד זאת, דברמ"א שם קאי בדלית ברירה, ויש לו רק טלית משלו – ראה משנ"ב סתקפ"א בשעה"צ סק"ה, וז"ל בדברי המט"א סי"ד שאחרי שהביא שטוב שישאל טלית, כתב שאם לקח טלית שלו יסירו מראשו וכו'. וכ"ה בעבודת היום אפיסודור סי"ח ס"ח, שאחר שהביא דברי הרמ"א הוסיף שמ"מ טוב שהש"ץ יקח טלית חבריו. ומכאן, דלית תמן קושיא ומחלוקת.

ולמעשה, הובאו דברי הט"ז בפוסקים לדינא. וכ"ה בפתחי עולם (מגדולי רבני אנ"ש) סק"ו. ולהעיר שהמנהג ליקח טלית שאולה הובא כבר בראשונים: שטמ"ק מנחות מ. ב. ריטב"א שבת כה, ב ד"ה והא. סמ"ק סל"א. פסקי תוס' קדושין ס"ע. וברא"ה הל' ציצית ס"ב שכך נהגו באשכנז (אלא שהקשה עליהם דבלא"ה חייב, כדלקמן).

[ובהיותי בזה, תמהתי מה של"כ הט"ז הכי בכל פעם שמתעטף בלילה, כבתפלת ערבית (את"ל דס"ל שמתעטף גם בזה בטלית). ואולי מחמת שדרם להתפלל מנחה וערבית זאח"ז. וראה מא"א ח"ד בבאר שבע לס"ח (ז, ב) שאכן כ"כ גם בכל מתפלל בלילה לפני התיבה. ובאמת, שייך גם בט"ז באם לובש כסות יום בלילה. ואדרבה, בט"ק גרע דה"ז מחמת מצות ציצית ולא בשביל כבוד הציבור. ולא שמענו מאן חדש לאה מילתא. אלא שבזה הרי מברך אח"כ בבוקר. וגם צ"ב מ"ט לא נימא דעדיף שיקיים המצוה בלא ברכה מלבטל המצוה לגמרי. אמנם כה"ג מצונו שערור לא תורום, וכש"כ במצות ציצית שאינו מחוייב במצוה א"כ מתעטף בטלית. וראה עוד בשו"ת באתרא דרב סי' לה'תתמד]. ולאידך, צ"ב בלבוש רק מפני כבוד הציבור, בטלית שלו מקום גדול לומר שצריך לברך (כשהוא ביים), ובפרט כשעובר לפני התיבה שהכוונה מפני כבוד השכינה, וכדמוכח בכ"מ – ראה קצוה"ש סי"ז בבדה"ש סק"ח. ועוד. והארננו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תק"ב. והבאנו לזה גם סימוכין מהנהגת אדמו"ר מהרי"צ נ"ע כסדר, ושגם בזה עלתה הקס"ד להתעטף בטלית שאולה (ראה שיחת ז' אד"ש תשי"א) בבדי לימנע מלבישה ללא ברכה (כבט"ז הני"ל). ולפ"י, גם בלילה נחית לספק ברכה. וכ"ה בלבוש סתקפ"א סק"א. וכן מוכח במג"א שם סק"ג ובט"ז שם. [ומש"כ אדה"ז סי"ח ס"ד – היינו רק שקול חשש שסובר לדלילה זמן ציצית].

ואין לומר דאכתי לא נפיק מספק ברכה שהרי י"א לברך על טלית שאולה (ראה מחה"ש סתקפ"א סק"ג. נה"ש שם) – דהכא ששואל הטלית משום צניעות בעלמא כ"ע מודו שא"צ לברך (ט"ז שם). ועוד, שכיון ששואל טלית מצויצת קודם אור היום לצאת ידי ספק ברכה, אדרבא דעת השואל היה שלא לברך ומה"ט שאלו, וא"כ ודאי המשאל לא נתכוון ליתנו במתנה על מנת להחזיר כדי שהשואל לא יצטרך לברך ויצא מדי ספק ברכה – כ"כ במחנה"ש סי"ד סק"ו. וראה אלף למטה סק"ט. משנת חכמים הל' ציצית. פעולת שכיר למעשה רב הל' ציצית. ובשו"ת האלף לך שלמה ששנ"ד, שיש לחלק בין המתעטף בטלית לסליחות שאין לו לברך לבין אם מתעטף גם לשם תפלה, ושהש"צ המתעטף בסליחות עושה כן רק מחמת כבוד הציבור, ומשו"ה לכו"ע אינו מברך, שהמשאל לא נתכוון להקנות לו לשם מצות ציצית. וכ"פ אדה"ז סי"ד ס"ח, שאם אין בדעת המשאל שהשואל לובשה לשם מצות ציצית רק שהוא סובר שאינו לובשו אלא מפני כבוד הציבור א"צ השואל לברך. (וראה מא"א שם – בא"א). ובישוב דברי הרא"ש – ראה בשו"ת אבני צדק א"ח ס"ב סק"ג.

(44) ובעטיפת הראש. ויתעטף בטלית שאולה (ולא בטלית הקהל) כדי שלא יצטרך לברך (גם בשאר ימי הסליחות) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תרנז.

(45) וכמ"ש (בכללות הענין) במנהגי מהר"א ס"ב. מנהגי מהר"ל הל' ימים נוראים. מנהגים טירנא ימי הסליחות. ועוד. ובט"ז סתקפ"א סק"ב: דודאי בלא עטיפה כלל אי אפשר משום כבוד השכינה, ובפרט בסליחות שאומר ויעבור (י"ג מדות) ואיתא בגמרא שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור. ובמג"א סק"ג בשם לבוש שם ס"א: צריך להתעטף בשעה שאומרים י"ג מדות. אבל ראה בית דוד לר"י משאלוניקי א"ח ס"ט. שו"ת עצי חיים ס"ט. וראה מח"ב סי' קלא סק"ו בשם מהר"י אלבו (והובא כלשונו בחי' דינים מרבני ירושלים רס"ט סק"ח, שנדפסו בסו"ס טל אורות ח"ב במהדורת אור ודרך. אבל אפשר דקאי איחיד). ולהעיר מל' אדה"ז סי"ח ס"ד: כל העובר לפני התיבה אפילו לומר סליחות ותחנונים צריך להתעטף בטלית גדול מפני כבוד הציבור. ומשמע דסליחות קיל טפי. באג"ק חט"ז ע' צח מחלק בין סליחות למנחה וערבית. ושם: צו סליחות איז מן זך ונהג אומענדעס אז דער ש"ץ נאגט סליחות באם מונטס אנטאן אין א טלית.

וכבפנים, גם בנוגע למי שאינו נשוי (למרות דברי המג"א ס"ח סק"ג. אבל הושמט בשו"ע אדה"ז. והרי בכ"מ הקשו על המג"א. וגם למג"א אין איסור אלא להיכיר שאינו נשוי. ולהעיר גם משמועות וסיפורים מהדורת תשנ"ח ח"א ס"ע 314. אבל ראה אג"ק ח"ט ע' ריד. ח"ט ע' רמז) – דיוע שכן הורה למעשה הגר"ש ע"ה דווארקי.

ובכל אופן, אינו מעכב (ראה נוסף להנ"ל, בפמ"ג סתקפ"א סק"ג. מט"א שם סי"ט. ועוד).

(46) ובנוגע לאמירת הסליחות ע"י הנשים בשפה המובנת – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תרי.

טוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות, ומי שקשה לו יעמוד עכ"פ בשעת אמירת א"ל מלך יושב⁴⁷, י"ג מדות, ובשעת אמירת הוידוים.

הנשמה לך: הש"ץ מתחיל בקול רם.

המתפלל ביחיד אינו אומר י"ג מדות⁴⁸, ולא ויעבור⁴⁹. המתפלל במתינות ואינו מספיק להגיע למקום שהציבור עומדים בסליחות, יפסיק במקום עמידתו בסליחות גם באמצע הפרק בכדי לומר י"ג מדות עם הציבור⁵⁰. וממשיך אח"כ לומר כדורו.

כמו כן, המתפלל ביחיד⁵¹ אינו אומר התפלות בלשון ארמי כגון "מחי ומסי"⁵².

פתיחת הארון: כשהס"ת מונחת בארון הקודש אע"פ שהוא פתוח אין צריכים לעמוד, אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד כל שהארון קודש פתוח ואין חיוב בדבר. ויש מחמירים עכ"פ כשוראה הס"ת. ויש להקל בזקן וחלוש⁵³.

(47) בנוגע לנוסח "כהודעת" ו"כמו שהודעת" ב"א"ל מלך" וב"א"ל ארך אפים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז' תרסה.

(48) בנוגע אמירתו בניגון וטעמים בקורא בתורה (והובא ד"ז גם לענין סליחות – כ"ה בפשטות בשו"ע או"ח סתקס"ה סי' דקאי לענין סליחות. וראה במט"א סתקפ"א סכ"א ועוד) – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ד' תרעא. ולדעת הכה"ח סי' קלא סקכ"ג, רק בסדר התפלה נכון לאומרו בניגון וטעמים. אבל ראה אצלנו שם.

(49) והנה, י"א שידלג גם תיבות "זכור לנו היום ברית שלש עשרה" וכן בסליחות במקום שזכר זכות שלש עשרה מדות – כ"כ במט"א שם. וראה ט"ז סתקס"ה סקכ"ה. והעתיקו בשתיקה ב"א סק"ז (וצ"ע במשנ"ב שם בשעה"צ סק"י שהעתיק באו"ח). וראה בערוה"ש שם ס"ז. וראה שו"ת מנח"א ח"ג סכ"ב שכ"ה גם באומרו בניגון וטעמים, עיי"ש.

אבל י"ח בזה, וס"ל דשפיר דמי לומר תיבות אלה בכל גווי – כ"מ קצת בדעת המג"א סק"ו. וכ"כ בברכי" סי' קלא סק"י. וראה הנסמן בכה"ח שם סקכ"ה. ובקצה המטה סתקפ"א סקכ"ה שכן המנהג. ושכן מפורש בשב"ל סרפ"ב.

(50) ואם התחיל אמירת י"ג מדות עם הציבור די בכך, אך שמאריך באמירתו, וכן יכול להתחיל כשהציבור באמצע אמירתו. אבל לא די בכך שהתחיל א"ל ארך אפים וכדומה, וכן אם הציבור כבר גמרו אין ליחיד להתחיל לומר י"ג מדות – ראה בכ"ז שו"ת באתרא דרב סי' כ'ג' תרנ"ו. (51) וכ"ז ביחיד המתפלל לבדו בביתו (או אפילו בביה"ג), או במקום שיש עשרה שאינם מתפללים. אבל אם התחיל הסליחות עם הציבור ומאריך בתפלתו, או יחיד המתפלל לבדו במקום שהציבור מתפללים תפלות אחרות (כגון העומד בסליחות והציבור מתפלל שחרית) יכול לאומרו – ראה באתרא דרב שם.

(52) בהקדם, שו"ת שהמתפלל ביחיד לא יאמר התפלות בלשון ארמי כגון "מחי ומסי" (ע"פ שו"ע או"ח סי' קא ס"ד ובגנ"כ. אדה"כ שם ס"ה) – של"ה מס' ר"ה, הביאו במט"א סתקפ"א סכ"א. א"ר סק"ט (ושם נז' התפלה "במטותא מיניכ") הובא במשנ"ב שם סק"ד. לוח כולל חב"ד. ועוד. וכבר נמצא כן במחז"ו סי' קכח. פי' התפלות והברכות לר"י בן יקר ע' כ' (ובשו"ת תמים דעים סי' קמד). ועוד.

וכבר הקשו מזה שביקום פורקן מוכח שהיחיד אומרו (ורק יקום פורקן השני אינו אומר – סידור אדה"ז במקומו. וכ"ה כבר בקיצור של"ה חוליק עניני ס"ת) והענינו שכן נדפס גם בסדר תפלה ודרך ישרה פפד"מ, תנ"ז. והמט"א עצמו כתב נמי הכי בשע"א ש"י סכ"ו. ולהעיר, שגם בזה בסידור עם דא"ח וסידור תו"א הל' "אינו צריך לומר" ולא "אינו אומר".

אלא שכבר כתבו ליישב בכמה אנפי (נוסף להסברא דקיי"ל) לעיקר שבתפלות קבועות לציבור לית לן בה. וכ"נ שתפס במקו"ח החור"י בקיצור הלכות סרפ"ד סי' ט"ז (וראה גם שם סי' קא ס"ד ובקיצור הלכות לשם. קיצור הלכות סתקפ"א ס"א ד"ה השגה). וכ"כ בשו"ת שלמת חיים מהדו"ח סר"ג. אלא שלפ"ה, גם במחי ומסי אין כאן בית מיחוש):

א. שביקום פורקן שאינו שמתפלל על צרכי שמים, צרכים רוחניים. ב. שבשבת ה"ז כבציבור (או אצל חולה) ששכינה שרוי. ג. שכשהס"ת בחוץ (ובפרט להמנהג הקדום שהש"ץ מחזיק ס"ת בעת האמירה) שפיר דמי. ד. שבתפלה עבור צרכי הציבור מותר (ולא רק תפלה הקבועה לציבור). ה. שבמתפלל בל' נסתר הותר. ו. שכיון שהוא באמצע התפלה, ומתפלל לפנ"ז ולאח"ז בלה"ק, שפיר דמי (ראה שו"ת תורה לשמה סמ"ט. וראה בהערות המהדיר במהדורות אהבת שלום שתמה, שהרי גם אחרי מחי ומסי ישי בקשות בלה"ק). ז. שכיון שפונים למלאכים באמצע (בתפלת מכניסי רחמים) גרע טפי, שהרי י"א שרק כשנוקד לסיוע המלאכים אין להתפלל בל' ארמי. ח. ועי"ל, שבנוגע ליקום פורקן לא נחתו לדון מחמת ל' ארמי, ומיירי באופנים המותרים (כגון ביחיד הנמצא בביה"ג או בשעה שהציבור מתפללים – להסבירים כן. וראה אצלנו בארכי בשו"ת באתרא דרב שם. אבל בחלק מהסידורים: "יחיד המתפלל בביתו"). ט. ויחיד מזור, ובהקדם שבכ"מ משמע שיקום פורקן השני ומי שביקר הוא רק להש"ץ ולא להציבור (כ"ה במחז"ו שם. פי' סדר התפלה לרוקח ח"ב ע' תקס. ובכ"מ). ועפ"י, יל"פ ככוונתם דקושטא קאמרי שבביה"ג א"צ לומר יקום פורקן זה (וא"ש הל' "א"צ לומר"), לפי שאמירתו מיעדת לש"צ, ותו לא. ודוחק. וגם בקיצור של"ה שם ועוד מוכח שלא זו הכוונה.

ועכ"פ, כיון שההוראה שלא לומר מחי ומסי מקורה בראשונים כמלאכים (אף שיש בראשונים גם ע"ד שלילת אמירת יקום פורקן מחמת ל' ארמי. ולאיידך, לכמה דעות בראשונים מותר בשיניהם), והובא בפוסקים לדינא, ואין לנו ראי' ברורה להחיר, הכי נקטין. [וח"א העידני ע"ד השמטת ד"ז מליקוט טעמים ומקורות (לכ"ק אד"ש) שנדפסו בסליחות ע"פ מנהג חב"ד. אבל פשוט שאין בכך ראי' לכאן או לכאן, שהרי לא הובא שם גם האיסור לומר י"ג מדות ביחיד, ומתקדם לדינא]. וראה שו"ת הר צבי ח"א סס"ד. רבבות אפרים ח"א סרט"ז (אבל מש"כ שם ליישב שהוא בל' ברכה – צ"ע, שעיקר הענין שלא להתפלל בל' ארמי מיירי בל' ברכה – ראה שבת יב, ב. וראה הגהות מרדכי שבת פ"א סתנ"א – לענין יקום פורקן. וי"ל. וראה מ"ק ט, ט – כמה ברכות בל' ארמי). שם ח"ה סתנ"ה. ביורו הלכה ח"ב ע' עד.

[והנה, יש שכתבו בטעם ההיתר ביקום פורקן לפי שהיא ברכה לרבנים שבא"י. ואינו מובן. וכנראה לא תפסו, שזוהי רק ההסברה איך מחאימה אמירתו ביחיד, ואי"ז שיהיה לזה שאין להתפלל בל' ארמי ביחיד. ובדוחק יל' ככוונת דבריהם, שמצינו בכ"מ שאין איסור בדבר, ורק שאין תועלת בדבר. ולפ"ה, אף שבד"כ אין מתפללים בארמית ביחיד לפי שאי"ב תועלת, בתפלת יקום פורקן שהיא בקשה וברכה לרבנים שבא"י, שמכו על האומרים דל"ז בברכה הקבועה לציבור מחמת חשיבותה].

(53) וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כ"ב' תפג.

בקריאת שמע שעל המיטה (לאחר חצות) **אומרים** תחנון.

יום ראשון, כ"א אלול

חנוכת בית הכנסת ובית המדרש המרכזי דליובאוויטש שבליובאוויטש ("770") בשנת ה'ש"ת⁵⁴.

שיעורי חומש ("חת"ת") דשבוע זה – פרשת נצבים.

יום שני, כ"ב אלול

סליחות⁵⁵ מיום שני ואילך באשמורת הבוקר⁵⁶. ואפשר לאמרו בלילה לאחר חצות. [באם אומרים סליחות לפני זמן "משיכיר" (היום בשעה 5:47), יתעטף הש"ץ בטלית שאולה ללא ברכה].

זמן סליחות ב-770 בשעה 7:00 בבוקר⁵⁷.

באור התורה⁵⁸: באור המאיר⁵⁹ פי' בשם הה"מ נ"ע ענין משכימים לסליחות להמשיך מקדמות השכל. צריך להיות זהיר לומר ברכות השחר – ולפחות ברכת התורה – לפני סליחות.

בספר השיחות קיץ ה'ש"ת⁶⁰: איך געדיענע דאס פון זיך אליין. ווען איך, אלט זייענדיק אין גאנצן 8 יאר, בין בייגעווען אזעלכע פאר אלול'דיקע פארבריינגענס, וואס האט אויף מיר געוויקט אויף בעסערער אויפירונג אין מיין קינדער לעבן. מיט דעם אנקומען פון די סליחות טעג האט זיך אלץ מער און מער פארשטארקט די ערנסטע שטימונג און עס האבן זיך אנגעהויבן אנרוקן די ימים נוראים.

יום שלישי, כ"ג אלול, ג' דסליחות

יארצייט "זקני הרה"ג הרה"ח וכו' ר' מאיר שלמה הלוי ינובסקי (מהיושבים אצל אדמו"ר מהר"ש ורבה של ניקאלאיעב)⁶¹.

יום מיוחד: בפתח דבר לקונטרס ח"י אלול תש"ז⁶²: "פרשת יום ג' דסליחות סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ אשר יום זה "הוא יום המוגבל והמיועד להודו כ"ק אדמו"ר הזקן לדורותיו לאמר רק לפני בנו

54) וראה מאמר ד"ה על שלשה דברים תשי"ד [נדפס בסה"מ מלוך ח"ד ע' שפג], והוא ביאור על ד"ה זה שאמר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בחנוכת בית הכנסת הנ"ל. וראה שיחת ר"ח סיון תשי"י (בקשר עם תשלום המשכנתא "מארגענדיש") על רכישת בית רבינו), בביאור מה שאמר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע שכנסנו לביתו בפעם הראשונה (יום ראשון, י"ט אלול ה'ש"ת).

55) כשיש מילה אומרים סליחות כרגיל (ובנוגע לבעלי ברית עצמם – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כג' תרס"ז, וכן גם כשיש חתן. וראה בשו"ת באתרא דרב כג' תריח, ע"ד ההוראה לחתן שיצא בשעת אמירת תחנון שבסליחות, ונתבאר שם).

56) מפני שהקב"ה שט בסוף הלילה בעוה"ז והוא עת רצון – מג"א סתקפ"א סק"א.

57) וראה אלף המגן למט"א סתקפ"א סק"ד. ערוה"ש שם ס"ד. (ומש"כ בהתוועדות תנש"א ח"ד ע' 327 הע' 6 – להעיר שבר"ד מסרט ההקלטה הוא בא"א).

והוא שיחת כ"ט אלול תשמ"ה בסופה שהעיקר להשכים מוקדם מהרגילות שלו. ויש שכתב ליישב מה שמאחרים גם אחרי עלות השחר (ואפילו נץ החמה) לפמ"ש במג"א סי' א סק"ד בשם שערי ציון, שלענין תיקון חצות חשבינן הלילה ל"ב שעות (ובמג"א סתקפ"א סק"א – בנוגע לעת רצון שבאשמורת הבוקר – ציין לדבריו שם), ונמצא שגם אחרי עלוה"ש ונה"ח הוא בכלל לילה לענין זה (אלא, שאדה"ז בסידורו בהערה לתיקון חצות כתב דלא כמג"א).

וכבר נתפרסם המענה (ליקוט מענות קודש תשמ"ח עמ' 140 – מענה שלא) להרש"ע ז"ל ע"ה ג"א בשלילת ההנהגה ש"אומרים סליחות קרוב לאחר זמן ק"ש". [ולהעיר מדרכי חיים ושולם (מנהגי הרה"צ וכו' ממונקאטש) אות תרצו: מאד ה' מקפיד על אותן שאיחרו והתחילו באמירת הסליחות בשעות מאוחרות ביום וכו' כאשר נודע לו כי המאחרים לקום בבוקר עם רב יבואו לפרוודור של בית המדרש גדול ויאמרו סליחות עד אפי' שעה עשירית ביום על כן ראה והתקין להכריז ולהודיע שלא יאמרו סליחות ברבים רק לכל היותר מאוחר עד שעה שבעה בבוקר וזה ה' רק בשעת הדחק וכו'].
בדין מי שהתאחר ולא אמר סליחות בבוקר – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' יא' נב.

58) שמות ח"ה ע' א' תשסד. וראה גם אוה"ת דברים ח"ב ע' תתעג.

59) דרוש ל"ה ד"ה הישאג ארי'. ושם: רגיל בפי העולם לומר לכו ונלכה לסליחות כאלו כבר מוכן ומוזמן לפניכם לסליחות וכפרתם על עונם, ולמה לא יתן החי אל לבו וכו' והוא אומר נשכימה לסליחות, הגם שכן נמצא משכימים לסליחות, הכונה בזה ע"ד ששמעתי מהמגיד זללה"ה וכו' וע"פ הדברים האלה הטיבו אשר דברו ורמזו משכימים לסליחות, להורות וכו' מי שרוצה לשאול עבור סליחה ומחילה ולהתחנן על נפשו צריך לבוא תחלה למדריגה וכו' שישכים לקדמות השכל וכו' עד שאינו מרגיש מעמדו ומצבו היכן הוא מגודל הפחד ומורא ליבטל ממציאות, וכאשר השכים לקדמות השכל משם יכול למשוך סליחה וכפרה.

60) ע' 10.

61) סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 713 הערה 83. וראה שיחת ש"פ נצוי, כ"ג אלול, תשמ"ו. תשמ"ט.

62) נדפס גם בגארות קודש ח"ג ע' תלב.

המיוחד הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי, וכשהי' הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ כבן עשר אמר גם לפניו, מאמר חסידות ביחידות ויצו עליו אשר איש לא ידע מזה. והוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ הי' אומר ביום ג' דסליחות מאמר של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן לפני הוד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, ויצו עליו אשר איש לא ידע מזה. והוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש הי' אומר דרוש ביום ג' דסליחות לפני הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק. וביום ג' דסליחות תרנ"ה הואיל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק לאמר לפני דרוש זה⁶³ ויצוני על הסוד עד הזמן שיצוה לגלות. . . שנים רבות הי' ענין חי אלול וענין ג' דסליחות בהעלם, ועכשיו ניתנה רשות לגלות, ופירסמם כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ בכל קצוי תבל. ואף דלכאורה וכי אכשור דרא, אלא שהיא הנותנת, מפני ההעלמות וההסתרים דעקבתא דמשיחא שגדלו ביותר "פותחים גם את האוצרות דהון יקר שהי' כמוס וחתום מעין כל רואה" עד עתה. . . הנה על כל אחד ואחת מאתנו כלנו להתחזק ולהתקשר באילנא דחיי ובנשיאנו, הוא כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ, ביתר שאת וביתר עז. ובעזרת אוצרותיו ואוצרות אבותיו שפתח ומסר לנו – להסיר את ההעלמות וההסתרים, אשר זהו ג"כ הכנה והכשרה צו מקבל זיין די כתיבה וחתומה טובה⁶⁴."

בשיחת כ"ו אלול תשמ"ט נאמר: ידוע שכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו גילה שיום השלישי דסליחות הוא יום מיוחד – דבר שלא הי' ידוע לפני זמנו. ולהעיר, שכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו לא אמר הטעם על יחודו של יום זה. ובמילא, יכול כל חד לפום שיעורא דילי' לחפש הסברה בזה⁶⁵. והעיקר הוא שכאור"א יוסיף עוד ענין של לימוד, עוד ענין של הנהגה טובה (וכי"ב), וכל הוספה בענין של תורה ומצוותי, ופנימיות התורה, הו"ע של אמת, ואמת לאמיתו.

לימוד מאמר: בשיחת ג' דסליחות תנש"א: ידוע שיום זה (כפי שראו) היה אצל נשיא דורנו כ"ק מו"ח אדמו"ר מהימים הקבועים לומר מאמרי דא"ח ברבים, וכפי שרואים שכמה וכמה מאמרים של כ"ק מו"ח אדמו"ר מיום זה כבר נדפסו ונתפרסמו, ומכיון שכל ענין מזכירים בקשר למעשה בפועל – הרי מהנכון שבמשך המעת לעת של יום ג' דסליחות ילמדו על כל פנים חלק מא' המאמרים, איש כחפצו, "במקום שלבו חפץ", שהרי ישנם ריבוי מאמרים דיום זה.

התוועדות: בהמשך השיחה: "ובודאי יחליטו גם לערוך (עוד בלילה זה) "א שטורעמדיקן פארבריינגען", וההתוועדות תהי' דוקא בשמחה גדולה, ועד למעמד ומצב דעד דלא ידע (עכ"פ אצל אחד מהמתוועדים) והוא יוציא בזה את כל המשתתפים) – אם כי עם הגבלות כו', שהרי סוף סוף אין זה פורים ("ס'איז דאך פארט ניט פורים")... אבל אעפ"כ, הרי פורים קשור עם יום הכפורים ("כפורים"), סיום וחותם עשרת ימי תשובה, ובמילא קשור גם לתחלתם – ראש השנה, כולל גם ימי הסליחות⁶⁶.

יום חמישי, כ"ה אלול

יום הנקבע ליארצייט הו"ח ר' דוב בער⁶⁷ הי"ד שניאורסאהן (נרצח ע"י שלטון הנאצי בשלהי תש"א).

בלקוטי שיחות⁶⁸: ועפ"ז יומתק מה שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שחסידים הראשונים היו לומדים בכ"ה אלול פרשת בראשית עד "יום אחד"; כ"ו אלול – "יום שני" וכו'⁶⁹: התכוונו בכך להביא תוכן של עבודה גם בהענינים של "בראשית ברא גו" (אתעדל"ע).

ליל ששי, כ"ו אלול

תשובה עילאה מתוך שמחה: בשיחת ליל ו' דסליחות, אור ליום ועש"ק פ' נצבים, ז"ל אלול תנש"א: בעמדנו בסיום העבודה דחודש אלול ומתכוננים כבר לאמירת הסליחות בפעם הששית, הרי בודאי

63 דג' סליחות ה'תש"ה – ד"ה שיר המעלות ממעמקים.

64 וראה עוד מזה בשיחת ג' דסליחות תשכ"ט. תשל"ה. ועוד.

65 וראה בשיחת ג' דסליחות תשל"ה ותשמ"ח.

66 וראה עוד ז' בשיחת ליל ו' דסליחות תנש"א – נעתק לקמן.

67 בנוגע לכתיבת שם זה – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כב"שסט.

68 חט"ז ע' 488 הערה 54. מנהג זה נתבאר גם בשיחות ש"פ נצ"ו (שיחו"ק ע' 606 ואילך) ושם: "ס'זיינען פאראן חסידים". ש"פ

נצ"ו תשל" (שיחו"ק ע' 504). ש"פ נצ"ו תשל"ג (שיחו"ק ע' 387 ואילך). נצבים תשמ"א (שיחו"ק ע' 724). כ"ה אלול תשמ"ח (התוועדויות

ח"ד ע' 349 ואילך).

69 ובשו"ה ג' שם: ראה גם סי' יעב"ץ דיני חודש אלול אות כב.

שכל הענינים הבלתי רצויים לא זו בלבד שלא נשאר מהם שום רושם, אלא אדרבה שנתהפכו לטוב ונעשו לא רק כזכיות אלא זכיות ממש. וכיון שכן, הרי עבודת התשובה עתה היא – לא כדי לפעול ענין של כפרה, באופן שאין מזכירין לו דבר וחצי דבר ביום הדין – דמאי קמ"ל?! לא זהו החידוש של עבודת התשובה שיהודי לא צריך לחשוש מפני יום הדין! ובפרט לאחר כל הענינים שעברו בנ"י, ולאחרי מעשינו ועבודתנו משך אלפי שנים, ועוד והוא העיקר, לאחר ההתעסקות בלימוד פנימיות התורה וכו', הרי בודאי שאין שום חידוש בכך שיהודי אינו שייך לענין של דין, ואפילו לא חצי דבר של דין – אלא עבודת היום בענין התשובה (שזהו"ע דאמירת הסליחות) היא תשובה עילאה, ועד להאופן היותר נעלה בתשובה עילאה גופא. . ועוד זאת שכיון שתשובה עילאה היא בשמחה רבה צריכה להיות עבודת היום בשמחה רבה. וזהו שאומרים לכאנ"א מישראל: אין מה לחשוב אודות ענין של דין או אפילו חצי דין – כיון שכבר קיבל כתיבה וחתומה טובה החל מר"ח אלול, ושבט מברכים אלול, ועוד לפנ"ז – החל מחמשה עשר באב, עליו אמרו חז"ל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, היינו שמדמים אותו ליוהכ"פ, אחת בשנה, אשר עבודת התשובה שבו היא פנימיות התשובה ותשובה עילאה, ובתשובה עילאה עצמה – בפנימיות שבפנימיות. . ועוד והוא העיקר, שעבודת היום בענין הסליחה והתשובה, תשובה עילאה, צריכה להיות בשמחה הכי גדולה באופן דכפלים לתושי', ועד לשמחה נעלית יותר משמחת פורים שהיא באופן דעד דלא ידע. ואף שלכאורה אינו מובן איך יתכן שמחה נעלית יותר מאשר עד דלא ידע? הרי זהו ענינו של יהודי, שבבחנו וביכלתו להתעלות ממצב של עד דלא ידע למצב נעלה יותר בעד דלא ידע, ע"ד ששמחת פורים דשנת תנש"א היתה באופן נעלה יותר – מעלין בקודש – משמחת פורים בשנת נסים. . ועוד זאת, שכיון שיהודי הוא בעל הבית על מציאות הזמן, הרי הוא פועל שתיכף ומיד נעשית גם החתימה וגמר חתימה טובה ופתקא טבא, ותיכף ומיד עורך הוא שמחת תורה, (ולפנ"ז גם השמחות דימי בית השואבה, ושאתם מים בששון ממעיני הישועה), ולא עוד אלא ביתר שאת וביתר עוז, דכיון שנערכת שלא בזמן הרגיל, הרי גם השמחה היא שלא בערך מכמו שהיא בזמן הרגיל.

יום ועש"ק פרשת נצבים, כ"ו אלול

אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. ונוהגין מטעם הידוע לגמור כל הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ערב שבת אחר חצות. [ומצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת שחרית, ועדיף לפני שחרית].

העברת הסדרה שמו"ת – פ' נצבים.

הדלקת נרות בשעה 6:39 (18 דקות לפני השקיעה).

ש"פ נצבים, "שבת סליחות" (הב⁷⁰), ז"ך אלול

אמירת כל התהילים בהשכמה⁷¹.

סוף זמן קריאת שמע של שחרית: 9:43.

שחרית. קריאת התורה פרשת נצבים. בעליית שלישי נוהגים להגביה את הקול בפסוק האחרון ("הנסתרות").

הפטרה: שוש אשיש (האחרונה משבעה דנחמתא).

אין אומרים ברכת החודש⁷².

(70) ראה סה"ש תשנ"ב ע' 24 ה' 136 (ועוד) בהמעלה דשתי שבתות דסליחות.

(71) ראה בקובץ מכתבים בשבס"ס תהלים אהל יוסף יצחק, בהערה 5. ונת' (וגם בנוגע להתוועדות כבכל שבת מברכים) בלקו"ש ח"ט ע' 184 ה' 8. ועוד.

(72) לערוב השטן שלא ידע יום שהוא ר"ה, כיון שלא קדשוהו. ונת' בארוכה בלקו"ש חכ"ד ע' 222 ואילך. וב"היום יום" כ"ה אלול, מה שסיפר אדה"ז ששמע מהה"מ בשם הבעש"ט, שהקב"ה בעצמו מברכו. ונתבאר בכ"מ – ראה לקו"ש ח"ד ע' 1139 ואילך. ח"ט ע' 184 ואילך. חכ"ט ע' 173 ואילך. ועוד. ועד"ז בכז"כ שיחות קודש בהתוועדות בשבת שלפני ר"ה. וראה לקו"ש ח"כ ע' 55 ה' ד"ה המשועב – תיקון הלשון ב"היום יום".

וראה בר"ד משיחת נצו"י תש"ג, שאף שלא נתפרש הזמן המדויק דברכתו של הקב"ה בשבת מברכים חודש השביעי, מסתבר לומר

מולד תשרי⁷³: יום שני בשעה 12:10 (אחה"צ) ו-7 חלקים.

אומרים אב הרחמים⁷⁴.

יום התוועדות⁷⁵ כבכל שבת מברכים⁷⁶.

בשיחת ש"פ וילך, ו' תשרי תשמ"ט⁷⁷: כאן רואים דבר נפלא (שכמה לא שמו לב עליו) שהענין ד"שמחת תורה", שמחה לגמרה של תורה, שייך גם לפרשת וילך שבה **מפורש בתורה** הענין דגמרה של תורה [ובהערה: ומבחינה מסויימת, עוד יותר מאשר בסוף פרשת ברכה – לא רק "גמרה של תורה" **בפועל ממש**, אלא "גמרה של תורה" כפי **שנתפרשה בתורה** (באופן נעלה יותר מהמציאות בפועל ממש)], ובמילא, יש כבר בפ' וילך (מעין ודוגמת) השמחה דשמח"ת – שלמות השמחה ד"זמן שמחתנו", למעלה מהשמחה דשבעת ימי הסוכות (שבעת ימי ההיקף), ואולי י"ל – למעלה אפילו מהשמחה דשמיני עצרת (שומר ההיקף) שמחה שלמעלה ממדידה והגבלה.

במגן אברהם⁷⁸: כתוב בשל"ה מסכת ראש השנה, השליח ציבור והתוקע צריכים להפריש עצמם ג' ימים קודם מכל דבר המביא לידי טומאה וילמדו הכוונות מהתפללות והתקיעות, והוא מהזוהר. "[ב]תפלה (ש)צריך להבין פירוש הדברים. [ולכן] ודאי צריך ללמוד ולהסדיר תחלה [את נוסח התפלה ופירושה] שאין ספר [מחזור] מועיל לו בזה, בפרט בפיוטים שחמור פירושם".

נהגו מאז שהש"ץ ילמד פירוש המלות של כל הפיוטים (נוסף על פירוש המלות של התפלה) ולא מלתא זוטרתא היא, ובפרט בפיוטים המיוסדים על מרז"ל אשר במדרשים וכו'. הוראת נשיאנו הק', אשר היורד לפני התיבה ובפרט בימים הנוראים, יעבור תחלה על התפלות, ובפרט הפיוטים, לדעת לכל הפחות פירוש המלות, ואף אם עשה כזה לפני שנה, הנה יעשה ככה גם בכל שנה קודם שיורד לפני התיבה בתור ש"ץ.

מנחה – קריאת התורה (פ' וילך). צדקתן. פרקי אבות⁷⁹ פרקים ה'י⁸⁰ (סיום מסכת אבות בפעם הרביעית והאחרונה לשנה זו).

מוצאי שבת קודש

מוצאי שבת קודש בשעה 7:37.

אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש.

מלוה מלכה – סעודתא דדוד מלכא משיחא.

שברכתו של הקב"ה היא באותו זמן שבו מברכים ישראל את החדשים י"א פעמים בשנה – בין שחרית למוסף (ראה גם בשיחת נצ"ו תשל"ה בארוכה), לאחר אמירת יקום פורקן ב"פ, שמורה על הכפל בענין הישועה ("פורקן") ע"ד נחמה בכפלים.

73) להעיר שבסידור תורה אור נדפס לוח המולדות, הכולל גם מולד תשרי, לפני ברכת החודש, אף שמה ש"נכון לידע המולד קודם שמברכים את החודש" – לא שייך, כיון שאין מברכים חודש תשרי. אמנם, ידיעת המולד נוגעת (בין השאר) גם לזמן קידוש לבנה.

74) ראה גם ר"ד משיחת נצ"ו תשנ"ג.

75) ולהעיר שבשיחת ש"פ נצ"ו תשמ"ב נתבאר המנהג להתוועד בשבת סליחות, מצד הענין דשבת שלפני ר"ה, שנפעל הענין ד"שש אישי בה", בדוגמת השמחה ד"זמן שמחתנו". וראה בשיחת ח"י אלול תשמ"א – המקור בגמרא (שבת ל, ב) שאע"פ שלימוד התורה צריכה להיות באופן של "שפותותיו ונטפות מר", מ"מ לפני"ז בתור הכנה לכך, נהג רבה לומר "מילתא דבדיחותא ודחיי רבנן", ואח"כ "יתיב באימתא ופתח בשמעתתא" באופן ד"לבו דואג בקרבן". וראה להלן – ליל ערב ר"ה.

76) ובר"ד משיחת נצ"ו תשמ"ג: לכל לראש צריכה להיות ההכרזה ששבת זו היא שבת מברכים, ואף שלאחרי קריאת התורה לא היתה ההכרזה הרגילה ככל שבת מברכים החודש – הרי ישנה כבר הכרזת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו מלפני כו"כ שנים, שבה גילה ופירסם והכריז ענין זה (ראה שם בארוכה).

77) סה"ש תשמ"ט ח"א ע' 6.

78) סתקפ"א סק"ט.

79) נהגו להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאין פסוק שלם. ומפי השמועה שכן הורה כ"ק אד"ש בקשר לאמירת פרקי אבות, לפי שהוא לימוד, משא"כ ב"כנוונא" שהוא תפילה (והארכנו בדבר בשו"ת באתרא דרב פורים ח"ג ס"ג במילואים (ג) בשו"ת ג' הא' להערה בד"ה ובהיותי בזה. ושו"נ).

80) ובפרק ה' – במשנה יח פסוק "צדקת ה' עשה". ובפרק ו' – במשנה יח פסוק "עד יעבור" ופסוק "מכון לשבתך" אינם בשלימות. כב"כ שיחת שק"ט בנוגע לאמירת "כל ישראל" ו"ר' חנניא בן עקישה" פ"א או ב"פ – ראה סה"ש תשנ"ג ח"ב ע' 681 הע' 104. סה"ש תשנ"א ע' 797 הע' 15. וראה גם שיחת ש"פ כי תצא תשמ"א. כי תצא תשמ"ה. נצ"ו תשמ"ו. כי תבוא תשמ"ז. נצ"ו תשמ"ז. כי תצא תשמ"ט.

יום ראשון, כ"ח אלול

שיעורי חומש ("חת"ת") דשבוע זה – פרשת וילך.

במנחה שלפני ערב ראש השנה אומרים תחנון⁸¹.

ליל שני, ליל ערב ראש השנה, ("זכור ברית")⁸²

יום הולדת של כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק בשנת תקמ"ט.

בספר השיחות קיץ ה'ש"ת⁸³: די זכור ברית נאכט איז געווען די וואך נאכט פון ימים נוראים. פון מיין זעקסטן לעבנס יאר געדענק איך נישט אז מען זאל אין דער ערב ראש השנה נאכט גיין שלאפן ווי אין א געווענלעכער נאכט. יעדער איינער אויף זיין שטייגער האט זיך מכין געווען צו דעם אנקומענדן ערב ראש השנה וואס פירט אריין אין די ימי דין ומשפט.

בספר השיחות תרצ"ד⁸⁴: החסידים, הרי גם בליל א' דראש השנה פלעגט מען גיין א רקוד – מעהר אף די קוארטירען, וג"כ אחרי סליחות. וקרה ג"כ שלזכור ברית האט מען זיך געשאקעלט אף די פיס⁸⁵.

יום שני, כ"ט אלול, ערב ראש השנה ("זכור ברית")

מרבית בסליחות⁸⁶. אומרים תחנון ["ויאמר דוד אל גד"] בסליחות גם לאחר שהאיר היום⁸⁷.

שחרית: אין אומרים תחנון, למנצח יענך, ותפלה לדוד.

אין תוקעין בשופר (כל היום⁸⁸). [ואם צריך לכך, מותר להתלמד בצינעא ובחדר סגור⁸⁹].

כתב הפרי חדש⁹⁰: "ונוהג אני לשלוח מנות לעניים ערב ר"ה".

התרת נדרים

התרת נדרים אחר התפילה וקודם חצות (בשעה 12:47). מן הדין – בשלשה גדולים⁹¹ כשרים⁹², וטוב שיהא עדה שלימה (בעשרה)⁹³. נהוג שהמבקש להתיר נדרו אומר בעמידה, והמתירים – בישיבה.

מתירים כמה נדרים לאיש אחד אפילו בהיתר אחד ולכמה אנשים בהיתר אחד. ועם כל זה, מה שלפעמים כדי למחר אומרים יחד וכל הציבור חוזרים, אין לעשות כן⁹⁴.

(81) סידור אדה"ז.

(82) בטעם קריאת השם "זכור ברית", אף שלמנהגו אין אומרים פיוט הנ"ל – ראה שיחת ערב ר"ה תשכ"ג.

(83) ע' 10.

(84) ע' 457.

(85) לאחר שהתוודעו כל הלילה, ראה גם שיחות ח"י אלול תשי"א. ש"פ נצוי" תשי"ג. נצוי" תשט"ז.

ובשיחת צום גדלי' תשנ"ב, שכבר בערב ר"ה עורכים סעודה גדולה ובודאי נהגו כן גם בערב ר"ה זה, עכ"פ בלילה או במשך המעט לעת. ועיי"ש, שהוא על יסוד פס'ד הטור א"ח ס' תקפא בשם המדרש [הועתק בשלימות לקמן] "ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים וכו' ואוכלין ושותים ושמהים וכו' לפי שיועילין שהקב"ה יעשה להם נס". ועד"ז בר"ד משיחת ז' תשרי (ל"מחנה ישראל") תשנ"ב ולי' ב' דהגר"ס תשנ"ב. וראה ר"ד משיחת ער"ה תשנ"ב (ועד"ז בסה"ש תשנ"ב ע' 6 (משיחה הנ"ל)) שהכנה להאכילה דר"ה היא בער"ה. (86) בפיט מרובים צרכי עמך – בסליחות הוצאת קה"ת "ותיטיב לנו החתימה". אבל בכל שאר הנוסחאות, כולל נוסח ליטא רייסין זאמוט, "ותיטיב לנו הכתיבה והחתימה". וכנראה אצלנו הוא העתקה (וצילום) מתפלת נעילה, ששם אומרים רק "החתימה". והעירו, שכך תוקן בכת"י באחת מהוצאות קה"ת הראשונות.

(87) וגם אם התחיל בסליחות אחרי שהאיר היום – כן המנהג. וכן מעשה רב. וראה שו"ת עמק התשובה ח"ו סי' קפז.

(88) ואפילו ליל ערב ר"ה אין תוקעין – מ"א סתקפ"א סק"ד. [וראה לעיל במנהגי חודש אלול, בהערה, בנוגע לתקיעה בלילה].

(89) ראה מג"א סתקפ"א סק"ד ובפמ"ג שם. השלמה לשו"ע אדה"ז סתקפ"א א בסופו.

(90) סו"ס תקפא, הובא באלף המגן למט"א סתקפ"א ס"ק קכ, ובכמה שיחות קודש – ראה לקו"ש ח"ד ע' 371 הג' 22. חכ"ד ע' 314 הע' 18. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 771 הע' 49. שיחת ש"פ תצא תשמ"ה.

(91) ורק כשנתמלא זקנם (שכשאינו ידוע אם הביאו שתי שערות אין סומכים על חזקה דרבה לענין התרת נדרים – הגהות רעק"א יו"ד סרכ"ח ס"ג. שו"ת רעק"א ח"א סע"ג ובהשטות לשם. שו"ת ובחרת בחיים סכ"א. נדרי וזיזין ח"ג בתשו' לשו"ע יו"ד שם. בא"ח ש"ב פ' ראה סכ"ו. וגם בסדר התרת נדרים בער"ה – קצה המטה סתקפ"א סקצ"ב. שו"ת שבה"ל ח"ד סנ"ד סק"ד. ויש שכתבו לסמוך להקל בער"ה).

(92) וכשאין בנמצא ג' כשרים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'רנא.

(93) ושק"ט אם הנודר בכלל העשרה. אבל בשל"ה ריש מס' יומא: עומד בפני העדה. ובשו"ג תריט, א: עומד על רגליו לפני עשרה ת"ח. ועד"ז בכ"מ. ולהעיר גם מסה"ש תשנ"ב ע' 1 בהערה: עדה שלימה דהמתירין.

(94) כ"א בעת שהשעה דחוקה – ראה מט"א סתקפ"א סמ"ט. ויש שהעמיסו בכוונתו, שבדואי מועיל גם לכתחילה בב"א, וכמפורש בשו"ע

מי שאינו מבין, יאמר בשפה שמבין. ואם מבין כללות הענין, ע"י שקרא פירוש המלות לפני זה, די בכך⁹⁵.

קטן: בנוגע לקטן המופלא וסמוך לאיש שנדריו נדר – לא נתפשט המנהג שיעשו התרת נדרים⁹⁶.
נשים: וכן בנוגע לנשים – לא ראינו שימנו לבעליהן שליח להתיר עבורה ושיבקש התרה עבורה. וסומכות על מסירת מודעה לבטל הנדרים שלאחר מכן שב"כל נדרי"⁹⁷.

התרת נדרים זו מועילה רק⁹⁸ לנדרים שלא זוכרים אותם, שאז סומכים על זה בדיעבד⁹⁹.

גם לגבי נוסח מסירת המודעה על הנדרים העתידיים לבוא – נכתב בשו"ע¹⁰⁰ שסומכים על זה רק בצורך גדול. אבל סתם נדרים שנדר במהלך השנה וזוכרים, וכן מי שנהג במנהג טוב ודעתו לנהוג כן לעולם, או מי שנהג באיזה מנהג טוב שלושה פעמים¹⁰¹ – חייב לקיים את נדרו¹⁰². לכן חשוב מאוד לומר "בלי נדר" כאשר מקבלים על עצמם הנהגה טובה וכדומה.

מי שרואה שאינו יכול להמשיך לקיים נדר או מנהג טוב שהתחיל לנהוג כן – צריך ללכת לבית דין שיודעים הלכות נדרים¹⁰³ לאחר שיפרט לפני הרב את הנדר והסיבה שבשבילה נדר¹⁰⁴, הרב יוכל לצרף עוד שנים אחרים להתיר את נדרו.

מי שאינו יכול לעשות התרת נדרים בער"ה, יקדים לעשות לפני כן¹⁰⁵. ואם לא עשה התרת נדרים, יעשה בעשי"ת (ואפילו לאחר מכן)¹⁰⁶.

הכנות לראש השנה

אין מקיזים דם בערב יו"ט, גזירה משום הקזת דם בערב חג השבועות שיש בו סכנה¹⁰⁷.

כותבים פ"ג, גם עבור בני ביתו.

נוהגים לילך על הקברות¹⁰⁸ ולהרבות שם בתחינות ונותנים צדקה לעניים. ונוהגים – הנמצאים

יו"ד סרכ"ח סמ"ו (נעתק בפנים), ומשו"ה כתבו שר"ל ענין אחר לגמרי, דקאי במה שעושים שלושה יחד ולא בעשרה, ושאינ לעשות כן, דעדיף שיהא בעשרה. אמנם, לפ"ו העיקר חסר מן הספר. וגם פ' הנ"ל רחוק מאד מכוונת הדברים, ובפרט שכתב שאומרים ביחד. וכפי שכתבנו, כן הבין בדבריו בלקוטי מהרי"ח ער"ה. ועוד. גם תיקשי שאם כדבריהם כן הוא, עדיףא הול"ל שבכדי למהר יעשו בעשרה אלא שיאמרו כולם יחד. ואיכא דאמרי, דקאי במאי דסליק מינה, והיינו רק לענין גזיפה. וגז' דחוק. וראה גם שו"ת אול"צ ח"ד פ"א סי"ב. הנסמן באלביא דהלכתא גל' קג ע' נא.

ולכא' טעמא רבה איכא, דתרי קלי לא משתמעי – ראה שו"ת מנח"י ח"ט סס"א סוסק"א. ובשו"ע שם לא מיירי מד"ז כ"א בגוף דין ההתרה, אבל בודאי צריך לבקש ההתרה (ולפרט הנדר) כאו"א בפ"ע. וראה מה שהאריך בזה (ובדחיית הראיות שהביאו) בביאורים והערות בגנינים שונים ע' 1388 ואילך. ודפח"ח.

(95) ראה שו"ת באתרא דרב סי' א' קלז.

(96) וכ"כ אאזמו"ר בשערם מצוינים בהלכה קו"א לסימן קכח סקכ"ד. ובעתם המנהג – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א' פו. וקטן שהגדיל בעשי"ת, יעשה התרת נדרים לפני יוה"כ פ' – ראה שם.

(97) וי"ל בטעם המנהג בכמה אופנים. ולהעיר משו"ת משנת יוסף חי"א סוס"י קנא. ואכ"מ.

(98) וכן כשנודר או נשבע להבירו.

(99) דה"ח הל' התרת נדרים בער"ה. אלף המגן למט"א סתקפ"א ס"ק קא. ועוד.

וצ"ע לנוסח דידן "הן אותם הידועים ל". אלא שכבר כתבו ליישב מה שאין מפרטים הנדר בער"ה באו"א כיון שאינו מבקש על אותם הנדרים שאין להתיר אותם. וזו"ל למכתחילה עליו לפרט הנדר. וי"ל שנוסח הן אותם הידועים לי היינו שבדיעבד תועיל התרה גם בזה. וראה מה שכתבנו בקובץ אור ישראל גל' סא במילואים להע' 3. ושם – גם באו"א.

(100) יו"ד סרי"א ס"א.

(101) שו"ע אדה"ז סתס"ח סי"ז.

(102) שו"ע יו"ד סרי"ד.

(103) וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סקפ"ט.

(104) שו"ע יו"ד סרכ"ח ס"ד.

(105) ראה שו"ת באתרא דרב סי' לו' תשכא.

(106) ראה שו"ת באתרא דרב סי' א' רצא.

(107) ושקו"ט בכ"מ בנוגע לתרומת דם ובדיקת דם שבזמנינו. ואכ"מ. לענין הקזת דם בער"ה ועיור"כ – ראה מש"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"א שש"מ בשם אאזמו"ר צ"ל. ומצאתי שמפורש כן בנוהג כצאן יוסף ע' רסב שאין מקיזין בו ג"כ.

(108) נהגו הנשים שלא לילך לבית החיים להתפלל בימי נדתה (אבל בימי ליוון מקילים). ונהגו להחמיר גם בקברי צדיקים. ובערב ראש השנה יש מקום להקל. ונכון לעמוד בריחוק ד' אמות – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז' תשסג. וש"נ.

בקירוב מקום – להשתטח על הציון.

לפני ההליכה נוהגים שאין אוכלים אבל שותים¹⁰⁹.

כתבו האחרונים¹¹⁰ בנוגע למעשר כספים, שבכל חצי שנה או שנה יעשה חשבון, לפי שכל שנה הוא חשבון בפ"ע, והדרך הרצויה אם אפשר לעשות חשבון כל חצי שנה, ועכ"פ לא יאוחר מסוף שנה, שהריוח מחשבין בכל שנה ושנה מר"ה עד ר"ה, ואם בשנה זו היו לו עסקים שיש שהריוח בהם ויש שהפסיד בהם עושה חשבון כללי, ומה שנשאר ריוח נותן מעשר לצדקה. והנכון לקבוע ערב ר"ה, כי בר"ה נגזר הכל וקצובים מזונותיו.

הלכתא למשיחא

מעשר בהמה: אין מעשרין מן הנולדים בשנה זו, על הנולדים בשנה אחרת. כל הנולדים מאחד בתשרי עד עשרים ותשעה באלול מצטרפין, ומעשרין מאלו על אלו.

קבעו חכמים שלשה זמנים בשנה למעשר בהמה. ומשיגיע זמן מהן, אסור לו למכור או לשחוט עד שיעשר. וכל זמן מאלו, נקרא גורן מעשר בהמה. ואם שחט, הרי זה מותר. אחד הזמנים הוא ביום חמשה עשר קודם חג, היינו ביום אחרון מחודש אלול. ולמה קבעו הגרנות בימים אלו, כדי שתהיה הבהמות מצויות לעולי רגלים¹¹¹.

תרומת הלשכה: תורמים את הלשכה [=מוציאים כסף משלש הקופות הגדולות הנמצאות באחת מהלשכות שבמקדש ומניחים לתוך קופות הקטנות בכדי שיספיק להוצאות הקרבות עד לפעם הבאה של תרומת הלשכה] בראש חודש תשרי קודם יום טוב או אחריו. ותיקנו בסדר תרומת הלשכה לפני חג הסוכות כדי לעשות פרסום לדבר, שיתפרסם ויוודע שמהמקומות הרחוקים מירושלים צריכים להביא תרומתם לפני חג הסוכות.

מכבסים ומסתפרים¹¹², נטילת צפרנים, רחיצה בחמין, חפיפת הראש וטבילה במקוה. ולובשים בגדי שבת¹¹³ להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לאור משפטנו.

בכמה שיחות קודש הובאו ובהרחבת הביאור דברי הטור¹¹⁴: ורוחצין ומסתפרין על פי המדרש¹¹⁵ וכו' כתיב¹¹⁶ כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וכו' איזו אומה כאומה זו שידועת אופי' של אלו' פירוש מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין וכו' אינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים וכו' ואוכלין ושותים ושמהים בראש השנה לפי שידועין

(109) והכוונה שמקפידים לשתות.

(110) ראה שו"ת אבקת רוכל ס"ג. שכנה"ג י"ד סרמ"ט בהגה"ט. בל"י שם סק"ג. שו"ת חו"י סרכ"ד. נוב"י י"ד מהדו"ת סי' קצח. ערוה"ש י"ד סרמ"ט ס"ז. אהבת חסד פ"ח ס"ב. שו"ת שבה"ל ח"ה סי' קלג. ועוד.

ולהעיר ממש"כ במל"ח בנוגע לחודש אלול בכלל, נעתק בהערה הבאה (בדניו מעשר בהמה).

והאריכו בכ"מ באופן החשבון, וכגון שיש לו כמה עסקים, והריוח בחלק והפסיד באחרים, ש"א לחשב לפי השנה, ושאלו לנכות הפסד שנה אחת מחשבון חברתה. וי"א לחשב לפי העיסקא וכשל עיסקא ענין לעצמו. ועוד כמה אופנים ושיטות: שהכל תלוי לפי זמן עשיית החשבון, וי"א שאין לנכות מהחשבון אחרי שבא כבר ליד העני וכו'.

ולמעשה, המנהג לקבוע יום מיוחד, לא יאוחר מסוף השנה, ולחשב כל העסקים גם יחד. ואכ"מ. וראה הנסמן בפסקים ותשובות י"ד סרמ"ט סק"ח (ע' שפ). וראה גם שם סק"ב – ע' שער).

(111) ולהעיר ממל"ח סי"א ס"ד: טוב שפירש מעשורתי בחודש אלול דהרי מצינו במדרש מגילת אסתר דזכות המעשר האניא בימי המן דלא עלה הגורל בחודש אלול והגם דהוא על זמן מעשר בהמה מ"מ מי שאין לו מה מלהפריש מעשר בהמה מה טוב דיהי' מפריש פרש"ה מעשר כספים בימים האלה ומה גם דהוא סוף השנה ועושה חשבון מכל השנה וגם יהי' לו כתריס בפני הפורענות ביומא דדינא ויהי' לו זכות יותר דמכריעו לטובה ויכתב ויחתם בספר פרנסה וכלכלה ויחיים טובים אמן ומה טוב דהחודש הזה שבטו הוא זבולון כמ"ש בספר עמודי שמים והרי הוא ה' המחזיק ביד לומדי תורה ולפחות בחודש הזה יאחו צדיק דרכו של זבולון לעשות צדקה עם עמלי תורה.

(112) ועדיף להסתפר בער"ה אף אם לא יוכל להסתפר בערב סוכות – ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' ל'תצג. ושנ"ת.

(113) משמע, לא בגדי יו"ט. אבל להעיר מר"ד משיחת שבת שובה תשמ"א שמה שבגדי יו"ט טובים יותר קאי גם בר"ה. ומשמע שם גם שחייב לקנות בגדים לאשתו לר"ה. וצ"ע, שהרי אין מצות שמחה נוהגת בר"ה. ואולי לגבי ר"ה קאתי עלה מדין כבוד יו"ט (אף דמייירי התם מדין שמחה). [ולהעיר גם משיחת ש"פ נצוי' תשל"ה לענין אכילת בשר ושתית יין בר"ה, אף שאי"ב חובת שמחה].

בגוף הענין שבגדי יו"ט טובים יותר – ראה אצלנו בלוח יומי לשבועות תשפ"ב.

(114) אר"ח סי' תקפא.

(115) ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. יל"ש ואתחנן רמז תתכה.

(116) ואתחנן דברים ד, ז.

שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה (וביל"ש שם: ומוציא דינים לכף זכות וקורע להם גזר דינים).

במאמר ד"ה אתם נצבים תשט"ז: וזהו ג"כ מה דאמרו במדרש הובא בטור הלכות ר"ה, אומה זו יודעת אופי' של אלקי', דכל האומות מתעטפים שחורים ולובשים שחורים, אבל ישראל לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, לפי שיודעים שהקב"ה יעשה להם נס. דלכאורה אינו מובן מהו השמחה דלובשים לבנים, דאף אשר יודעים שיעשה להם נס, מ"מ, הרי ה' יותר טוב שלא יהי' משפט כלל. אך הענין הוא, שהמשפט דר"ה הוא בשביל המשכת אור נעלה יותר, ולזה היא השמחה. וזהו מ"ש יעשה להם נס, דנס הוא למעלה מהטבע, דהיינו אור שלמעלה מהשתלשלות. . אמנם להיות שנמשך אור נעלה ביותר, הרי יש מקטרגים שלא יומשך האור, לזה הוא אומר, אתם נצבים היום כולכם לפני הוי', דכל המדרגות שבנש"י, ראשיכם שבייכם גו' היינו בעלי השגה שעבודתם הוא ע"ד עבודת השרפים, מחוטב עצים עד שואב מימין שעבודתם הוא בקבלת עול ע"ד עבודת האופנים, הנה כל המדרגות נצבים קיימים ועומדים וזוכים בדין, שיומשך להם האור נעלה, לפני הוי', למעלה משם הוי', ונמשך זה למטה מטה בעוה"ז בכל עניני הדין ומשפט דראש השנה, שיהי' א' געזונטער יאָהר א' לעבעדיקער יאָהר און א' פריילעכער יאָהר בכל הפרטים, ובבני חיי ומזוני רויחי.

הלכתא למשיחא: כתב הרמב"ם¹¹⁷: כל ישראל מזהירים להיות טהורים כל רגל מפני שהם נכונים להכנס למקדש לאכול קדשים. בנוגע לר"ה ויוהכ"פ (שאין חיוב עלי' לרגל והקרבת קרבנות היחיד) - ראה בהערה¹¹⁸.

יש להכין: חלות עגולות¹¹⁹, תפוח מתוק, דבש, רמון, דגים, וראש איל [או ראש אחר], וכן פרי חדש (עבור ליל השני של החג). כל פרי עונתי (הגדל בעונה מסויימת כל שנה או פעמיים בשנה) שלא אכלו ממנה עדיין בעונה זו נקרא "פרי חדש"¹²⁰.

כשרות הדבש: יש ליזהר לקנות רק דבש שעבר תהליך סינון, כדי להסיר את חלקי הדבורים שאינם כשרים. ובכלל, יש לקנות רק דבש עם הכשר כאשר רוכשים בחבילות קמעונאיות כי הדבש מחומם בכדי לייעל את הביקבוק. אין להשתמש בדבש המכונה בשם "דבש יער", "דבש יערה" ו"דבש עץ אשור" או הקרוי על שם סוגים אחרים של עצים כגון אורן, אשוח, אלון וכדומה, וכן לא "מזון מלכות" (מוצר שהוא הפרשה ממשית של הדבורה).

אין משתמשים בחומץ במאכלי החג. וכן נמנעים מלהכין מאכלים מרירים או חמוצים (בטעם חומץ או לימון וכדומה)¹²¹, כשטעם החומץ נרגש¹²². והמנהג לימנע גם ממאכלים חריפים¹²³ אבל אין קפידא באכילת שום¹²⁴.

קבלת זהירות נוספת בהידור מצוות עשה, בזהירות מלא תעשה ובהנהגה טובה לקראת השנה החדשה.

יש שכתבו להסיר המדבקה מעל השופר שמא נסדק ולא יבחין בכך, וכן יתכן שישפיע על קול היוצא מן השופר¹²⁵.

משעה קודם מנחה (עד תפלת ערבית במוצאי ר"ה) - לשקוד באמירת תהלים לילה ויום, להזהר

(117) הובא ונתבאר בלקו"ש ח"ב פ' שמיני באורך.

(118) ראה לקו"ש שם ע' 64. ויש"י. [וראה גם שבה"ל סרפ"ג. רא"ש יומא פ"ח סכ"ד (הובא שם בלקו"ש ע' 62 הע' 31). טור אור"ח סתר"ג. שו"ת שאג"א ס"ז (הובא בלקו"ש שם). שו"מ ח"ג סקכ"ג].

(119) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' י'תשט. וכן נוהגים בכל הסעודות עד וכולל הושענא רבה - ראה שם סי' כג'תצו.

(120) אם הפרי אינו מצוי בכל השנה (אף שאפשר למצוא באיזה מקום), ואפילו מצוי אך ניכר שהוא חדש, יש לברך שהחיינו. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ט"רב. ומטעם זה אין מברכים שהחיינו על פרי יבש - ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'תתיב.

(121) ראה כף החיים סי' תקפג סק"ח.

(122) כפשוט. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' שח.

(123) וכ"ה בלקט יושר ע' 124. מאור ושמש פ' תולדות עה"פ ועתה שם ד"ה אמנם יראה. וכ"מ בערוה"ש סתקפ"ב ס"ג (שבפ"ל) המתקנים המאכל ש"ד. וראה ברית כהונה אור"ח מערכת ר סקי"א. ובס' המזכיר ח"ב ע' 255, שפעם הכניסו חריין ולא אכל (אף שבשנים שלפ"ז אכלו), ומאז הפסיקו להכניס.

(124) ראה הנסמך בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תרעג. ואולי אינו בגדר חריף כ"כ, ובפרט כשמבושל.

(125) שו"ת באתרא דרב סי' ה'תקד"ו. ויש"י. בנוגע מריחת "שעלאק" על השופר, ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תעד.

מדבור חול עד קצה האחרון למעט בשינה ולהרבות בתפלה ובתחנונים מקרב ולב עמוק ובכל רגע פנוי לאמר תהלים.

מנחה: תפלת מנחה [האחרונה של שנת תשפ"ה] באריכות. נכנסים להתפלל מנחה בבית הכנסת בעוד היום גדול כדי להתפלל תפלת מנחה בכוונה הרבה.

בספר המאמרים תש"ג¹²⁶: ערב ראש השנה קודם תפלת מנחה היא תפלה אחרונה דשנה העברה עושה חשבון צדק בנפשו מכל אשר עבר עליו במשך השנה הן בעניני מ"ע ומל"ת והן בעניני המדות ויראת שמים בין בהענינים שבין אדם למקום והן בהענינים שבין אדם לחבירו, והחשבון שעושה הוא אדעתא דנפשי' באמת לאמיתו שאינו לא מחמיר ומגזם ולא מיקל כ"א הדברים כמו שהן, וכשמתבונן במעמדו ומצבו הכללי בגשמיות וברוחניות רואה הוא כי השי"ת התנהג עמו ועם ב"ב בחסד חנם. שלא כפי המגיע לו עבור הנהגותיו וכשמוסיף להתבונן בכל העבר עליו רואה הוא ומכיר בהשגחה הפרטית ברחמים גדולים ומוסר כליותיו תיסרהו על קלות דעתו בהנהגתו במשך השנה שלא להתפלל בציבור וקריירותו בקיום המצות, די קאלטקייט צו תורה ומצות און די גלייכגילטיגקייט צו אלע ענינים הרוחניים. . כאשר מתבונן בכל זה באריכות והתבוננות ה"ה מכיר בחטאו ופשעו ובתפלת המנחה שהיא התפלה האחרונה דהשנה העוברת ה"ה מתעורר בהתעוררות גדולה בחרטה מעומקא דליבא על כל העבר, והוא שב לה' לקבל עול מלכותו ית'.

בערב ראש השנה, סמוך לראש השנה, היו רבותינו נשיאינו נכנסים לשוחח זמן מה עם זוגתם הרבנית (ובשיחות נזכר שהנהגה זו היא הוראה לכאן"א).

צדקה עבור שני ימי ר"ה.

לקראת השנה החדשה תורמים סכום 354 לקרן השנה.

הכנת אש לנרות: אין מוציאין אש ביו"ט מפני שהוא מוליד דבר חדש ודומה קצת למלאכה, וכיון שהיה אפשר לעשות מערב יו"ט אסור לעשות ביו"ט¹²⁷, לכן, בערב החג יש לדאוג להשאיר אש דולקת [ואפשר אש מהגז] שיוכלו להעביר אש-מאש להדלקת הנרות לליל ב' דראש השנה.

המדליקים בפתיל צף, אם צריך להכין נקב יעשו כן לפני החג עבור שני הלילות של חג.

נר נשמה ליארצייט שחל ביום טוב, עדיף שידליקו היום בנר שדולק לשתי ימים, שכן לכמה דעות אסור להדליק ביום טוב (אלא אם כן מדליקים ביחד עם שאר הנרות במקום ולצורך הסעודה, או כשמדליקים בבית הכנסת אצל עמוד התפלה לכבוד בית הכנסת)¹²⁸.

ונשמרתם מאד לנפשותיכם: ארגוני הבטיחות והצלה ממליצים שאם משאירים את מבער הכיריים דולק במשך החג אזי יש לוודא שיש בסמוך חלון פתוח לפחות 4 אינץ', ועוד חלון נוסף פתוח בצדו השני של הבית, כדי לאפשר אוורור ראוי. כמו כן לוודא שהגלאי (לפחמן חד-חמצני) פעיל.

המשתמשים בשעון-שבת, יכוונו אותו לשני ימי החג החג וגם לש"ק שלאחריו.

סדר הדלקת נרות: מומלץ שהמשתמשים בנרונים שבכוסיות זכוכית יניחו מעט מים או שמן בכוסית **בערב יו"ט** [ומותר לעשות כן, אבל לא הרבה מים]¹²⁹ בכדי שהדיסקית (המחזיקה את הפתילה) שבתחתית הכוסית לא תידבק אליה – ראה להלן בליל ב' דראש השנה.

ימשמש בבגדיו עם חשיכה (שלא יהיה בהם דבר מוקצה)¹³⁰.

הדלקת נרות בשעה 6:34 (18 דקות לפני השקיעה), שתי ברכות: ברכת להדליק נר של יום הזכרון,

(126) ע' 41 ואילך. ועיי"ש בארוכה.

(127) שו"ע אדה"ז סתק"ב ס"א.

(128) וראה שו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס. ולהעיר, שמנהגנו גם שלא להדליק נר מיוחד להבדלה במוצ"ש שחל ביו"ט בכדי שיוכל להבדיל על אבוקה. (וראה שו"ת ריב"א אה"ע סי' קז).

(129) שאסור גם בערב שבת ויו"ט מחמת גרם כיבוי. וביו"ט חמור טפי שהרי מדליק הנרות ביו"ט גופא. וראה שו"ע ר' סי' תקיד ס"ט ושם קו"א סק"ג.

וראה שו"ת מראה יחזקאל או"ח ס"ז.

(130) ראה שו"ע אדה"ז קו"א לסרנ"ב סק"ד.

שהחיינו. איש המדליק יברך שהחיינו בקידוש. [טענת בברכה או שכחה שהחיינו – ראה בטבלא שבסוף הלוח].

אם איחרו את הזמן, ניתן להדליק גם בחג, מאש דולקת.

שנת ה'תשפ"ו

שנת ה'תשפ"ו – סימנה: גכ"ה. כלומר: ג – שר"ה חל ביום שלישי. כ – שהשנה כסדרה, חשון חסר וכסלו מלא. ה – שר"ח ניסן ויום ראשון של חג הפסח חלים ביום חמישי.

שנה פשוטה, ימיה שנ"ד ושבתות'נ.

שנה זו קביעות השנים ה'תשט"ו, ה'תשל"ה, ה'תשמ"ב.

שנה רביעית במחזור שנות השמיטה. מעשרות: מעשר ראשון ושני.

תקופת ניסן בשנה זו היא תחילת שנה י"ח למחזור גדול של חמה.

שנה י' למחזור קטן של לבנה.

3337 שנה¹³¹ ליציאת מצרים ומתן תורה.

1957 שנה¹³² לחורבן בית המקדש ("העכער ניינצן הונדערט יאר אין גלות!").

שנת 2,337 לשטרות.

160 שנה להסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (י"ג ניסן תרכ"ו).

140 שנה להמשך הידוע "יו"ט של ראש השנה תרס"ו¹³³.

שבעים וחמש שנה לקבלת הנשיאות (יו"ד שבט תשי"א).

בנוגע לראש השנה שחל ביום שלישי – ראה בהערה¹³⁴. בקביעות שנה זו, חל גם י"ט כסלו ביום שלישי.

אור ליום שלישי, א' תשרי, ליל א' דראש השנה

גם המעשנים ביו"ט נמנעים מלעשן בר"ה (גם בצניעא) וישפיעו גם על מכירהם.

אומרים תהלים לפני ערבית. ניגון אבינו מלכנו (כן נהוג ברוב השנים).

מתפללים תפילת ערבית באריכות (הנהגת רבותינו נשיאינו, ומעין זה שייך לכל החסידים).

בספר המאמרים תש"ל¹³⁵: כאשר מתחרט ושב אל אדונו הנה זה שמבקש סליחת אדונו אינו מספיק עדיין אלא עוד צריך להתרפס לרגלי אדונו ולהתחנן אליו כי יחזור לקבלו לעבד דזהו פירוש המאמר אם כבנים ואם כעבדים, אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים דגם כאשר הבן נכשל בכבוד והידור הורים הנה כשמבקש מחילה וסליחה ומקבל עליו להיטיב דרכיו האב מרחם על בנו וסולח לו, ואם כעבדים שעבר עליהם רוח שטות למרות עיני אדונם ושבים ומתחרטים ומבקשים סליחה ומקבלים עליהם שלא ישובו לכסלה עוד הנה עינינו לך תלויות אשר תקבלנו לעבדים דזהו העבודה דתפלת לילה ראשונה דר"ה בתחנונים ובכ"י מעומקא מליבא אשר יקבלנו לעבדים לעבדו ית' בקיום התומ"צ וזהו העבודה בקבלת עול מלכותו ית' בר"ה שהוא בהזזת כל עצמותו.

עניית אמן: לא יחטוף וימהר לענות אמן קודם שיסיים המברך¹³⁶. וכן לא יפסיק התיבה לשתיים¹³⁷.

(131) בניסן וסיון השתא – ראה שיחת ז' אדר תשמ"ח (סה"ש ח"א ע' 281 ואילך).

(132) בחודש מנחם אב השתא – ראה שיחה הנ"ל (שם). וראה שם ע' 283 הע' 35. ועיי"ש ע"ד עוד כו"כ מאורעות עד"ז – ירידה למצרים, כניסה לארץ ישראל, בנין [וחורבן] בית ראשון ושני).

(133) בשיחת אחש"פ תשל"ל (לקוטי שיחות ח"ז ע' 209): לא רק שבהמשך זה באה תורת החסידות לידי התגלות יותר ובהשגה למטה יותר, אלא שגם שייכותה של "חכמה זו" לנאולה העתידה נראית יותר בהמשך זה.

(134) ראה לק"ש ח"ב ע' 289. שם ע' 340. חט"ו ע' 594. חל"ח ע' 138. ר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשל"ה. שבת שובה תשל"ה. ליל ער"ה תשל"ז. יום ב' דר"ה תשל"ח. עיי"כ תשמ"ב. ובכ"מ.

(135) ע' 42.

(136) ונוגע ביותר כשהש"צ מאריך בניגון בתיבות האחרונות של הברכה.

(137) וגם לא לאריך בה יותר מדי, דהיינו יותר משיעור שיוכל לומר א"ל מלך נאמן.

ולא ימתין עם עניית האמן אלא מיד¹³⁸ שכלתה הברכה מפי המברך יענה אמן. ואם השי"ץ מאריך הרבה בניגון¹³⁹ של ואמרו אמן¹⁴⁰ יאמר מיד אמן¹⁴¹.

הוספות לימים נוראים ועשי"ת בשמונה עשרה [זכרנו, מי כמוך, לדור ודור (רק בר"ה ויו"כ), חתימת המלך הקדוש, וכתוב, ובספר, עושה השלום (וכן בקדישים)]. שכח או טעה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אחר תפלת לחש: לדוד מזמור (בכוונה עצומה. ומסוגל שלא יחסרו מזונותיו כל השנה; הכלי להשפעות גשמיות על כל השנה). קדיש שלם. עלינו. קדיש יתום.

מאחלים לשנה טובה תכתב ותחתם (ולנקבות: תכתבי ותחתמי) בלשון יחיד. וכן מאחלים גוט יום טוב.

איסור הוצאה ביום טוב

למרות שמותר להוציא מרשות לרשות בחג, אין בזה היתר גורף. מותר רק לטלטל חפצים שיש בהם צורך קצת בו ביום. דבר שזקוקים אליו רק למחרת, אסור להוציא מרשות לרשות ביו"ט.

מותר להוליך מחזורים לבית הכנסת כשצריך לקרות בהם בו ביום. וכשם שמותר להוליך כך מותר להחזיר לביתו¹⁴². אבל אם יש לו מקום משומר בבית הכנסת, אסור¹⁴³. ואם צריך לו בביתו לומר שירות ותשבחות בו ביום, מותר בכל אופן.

יש אומרים שאין להוציא מחזיק מפתחות בחג, באם לא כל המפתחות נצרכים לצורך שימוש בו ביום¹⁴⁴.

במענה לשאלת רבים: להוציא האשפה מביתו ביו"ט – באופן שאין חשש משום מוקצה¹⁴⁵ – הנה, יש שכתבו להחמיר שאסור להוציא ביו"ט כשמטרת ההוצאה רק בכדי לסלק החפץ ממקומו. ולדינא יש להקל כשהריח מפריע, או כשצריך למקומו להכניס עוד זבל. אמנם, בנמצא כבר בחצירו שאינו קובע שם ישיבתו וכל שכן אם רוצה להוציא לרחוב בכדי שיאספווה עובדי העיריה למחרת אסור¹⁴⁶.

(138) בשיעור תוך כדי דיבור.

ואם לא כלתה אמן מפי רוב הציבור עונה עמהם (אע"פ שיש שיהיו בין גמר הברכה להתחלת ענייתו, לפי שכל שלא כלתה אמן מפי רוב העונים עדיין לא נשלם ענין הברכה לגמרי שעניית אמן גם כן מן הברכה היא). אבל לאחר שכלתה אמן מפי רוב הציבור אע"פ שהמיעוט מאריכים אין בהארכתם כלום (שהמאריך באמן יותר מדאי אינו אלא טועה וא"כ נשלם כבר ענין הברכה לגמרי, וזה שמתחיל עתה לענות אמן אמן יתומה היא כיון שיש שיהיו הרבה בין גמר הברכה מפי המברך להתחלת ענייתו). ויש מי שאומר שאפילו כלתה אמן מפי רוב הציבור, ואפילו סיימו כולם, יכול לענות אמן אחריהם (ונחשב כעונה אחר הברכה כיון שכולם התחילו מיד אחר הברכה) והוא שיענה אחריהם מיד. ולענין מעשה הכל לפי ענין שיהיו שמגמר ברכת המברך לסיום עניית העונים. וכן בקדיש וקדושה וברכו, כל שלא סיימו רוב הציבור עונה עמהם, ולסברא האחרונה אפילו סיימו רובם [אבל לא כולם], כל שנשארו ט' עמו שהם עשרה עם השי"ץ.

(139) ובמקורו, בהגתה יש נוחלין, שהובא במג"א סק"ד, שאריכות שמאריך החזן היא שלא כדין, והקהל שוהין ואין עונין אחריו עד שתכלה אריכות הניגון מפי המנגן, ומפסיקים יותר מדי בין הקדיש ובין עניית אמן.

(140) והנה, בפמ"ג בא"א סק"ד, שכשמאריך בניגון בקדיש יאמרו אמן מיד אחר דאמירן בעלמא, אבל במאריך בסוף הברכה בניגון אין לענות אמן כל זמן שלא סיים הברכה. אבל במג"א נופא לא נזכר למעשה לחלוק בין קדיש לברכות, ולפמ"ש כ"כ בכונתו במחה"ש שם, החילוק הוא רק בין מאריך למאריך הרבה. ולכאורה כ"מ בשו"ע אדה"ז שהוסיף תיבת "הרבה". אבל במשנ"ב סק"ה נראה שנקט דתרווייהו אליבא דאמת, שגם בקדיש הוא רק במאריך הרבה, ועכ"ז כתב לאידך גיסא כדברי הפמ"ג (וציוין בשעה"צ שם), שהוא דוקא לענין קדיש שכבר כלה עצם הבקשה אחר תיבת בזמן קריב או אחר תבת דאמירן בעלמא, אבל אם השי"ץ מאריך בשאר ברכה בסופה באיזה ניגון לא יענה אמן כל זמן שלא סיים את עצם התיבה של הברכה.

(141) כי הארכת הניגון הרבה הוא הפסק.

(142) אף על פי שבחזרה זו אין בה צורך יו"ט כלל, שהרי אינו מחזירן אלא כדי שלא יגבשו ויאבדו, והתירו לו חכמים להחזירן כדי שלא ימנע מלהוסיכם מחמת שיתירא שאל יוכל להחזירן.

(143) במג"א סתק"ח סק"ב שאם מונחים שם מימים רבים אסור. אבל בשו"ע אדה"ז שם ס"א שינה וכתב, שאם הוליך לשם קודם יום טוב (וכע"ז הוא ב"ל הט"ז סק"א) אסור להחזירן לביתו ביו"ט, ומבאר, דל"ש להתיר סופו משום תחילתו בכגון דא, לפי שבשביל זה לא ימנע מלהוסיכו קודם יו"ט שהרי אפשר להחזירו קודם יו"ט. ומזה מובן, שגם בקביעות שיום ראשון של יו"ט חל בשבת, והוליך לשם קודם יום טוב, כיון שהוליכו לצורך יו"ט, ולא לצורך יו"ט, שייך להתיר סופו משום תחילתו, שסו"ס שייך שימנע מלהביאו ונמצא מכשילן לעת"ל (אף שלמעשה הביאו בעיו"ט, למרות שידע שיתכן ויגב או יאבד בשבת. ויל"ע). וכ"מ בשו"ע אדה"ז סתק"ז סל"א וסתק"ט ס"ה, שבאופן שאין לו שהות לעשות בעיו"ט מותר. ודון מינה ואוקי באתרין.

(144) ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סק"ג. משנה"ה ח"ז סע"ו. שש"כ פ"ט הע' יד.

(145) כיון שהוא גרף של רעי וכו'. ואכ"מ.

(146) ראה בשו"ת באתרא דרב ס' בא'תקסט.

מותר לחתוך ירקות המפגיגים טעם דק דק ביו"ט ואפילו בסכין המיוחד לכך¹⁴⁷.

בקידוש: בורא פרי הגפן, שהחיינו¹⁴⁸. [אם הרימון הוא פרי חדש יכונו לפטור אותו בשעת ברכת שהחיינו¹⁴⁹].

אשה המקדשת ובירכה שהחיינו בהדלקת נרות לא תברך שוב¹⁵⁰.

דין הטועה בקידוש, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

מטבילים פרוסת המוציא בדבש¹⁵¹ (עד אחר הושענא רבה¹⁵²). [בכ"מ, שמכל מקום צ"ל מלח על השולחן. ומעשה רב – להטביל גם במלח¹⁵³].

אחרי אכילת [לפחות כזית¹⁵⁴] המוציא: תפוח מתוך בדבש, בורא פרי העץ, יה"ר מלפניך שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה, ואח"כ¹⁵⁵ אוכלים¹⁵⁶. ויתעורר אדם בתשובה כשיאמר יהי רצון ויתפלל על זה בלב שלם¹⁵⁷.

בשעת ברכת העץ על התפוח יתכוון לפטור הרמון¹⁵⁸. אם לא התכוון לפטור הרמון אבל הרמון היה על השולחן – אין מברך עליו בפני עצמו. ואם לא היה על השולחן וגם לא היה בדעתו לאוכלו, מברך עליו שוב. אבל אורחים הקרואים אצל בעל הבית כיון שדעתם על בעל הבית שזימנם הרי דעתם על כל מה שיביא לפניהם ואינם מברכים עליו שוב¹⁵⁹. (בנוגע לפטור קינוח סעודה – מעשה

147 ויש שהצריכו שינוי. וראה בשו"ת באתרא דרב סי' מא' תתעט.

148 שכן להבדיל במוצאי שבת ונזכר הלילה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

149 כן מעשה רב. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' א' תקלג.

ובנשים, שמברכות שהחיינו בעת הדלקת נרות מערב יו"ט, לא יכונו אז על הרמון, אלא יברכו שהחיינו על הרמון.

150 כ"ה בהוספה לליקוטי מנהגים (נדפס גם בס' המנהגים ע' 60).

בנוגע לענייני אמן ע"י הנשים על שהחיינו (כיון שבידו כבר בשעת הדלקת נרות) – נהוג עלמא לענוות אמן. ואף שכמה אחרונים כתבו לחוש משום הפסק, ולכאורה נכון לחוש לדבריהם – כבר כתבו בכ"מ ליישב המנהג. וגם אנו בעניינותי, יש לנו אריכות דברים במק"א מזה. ואכ"מ.

151 וכשאין דבש בהישג יד, או מי שקשה לו לאכול דבש, יטביל בסוכר – ראה הנסמך אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ה' תרסד.

152 הפרטים בזה – ראה סה"ש תש"ד ע' 24. ספר המנהגים חב"ד ע' 67. לקו"ש ח"ד ע' 372 הערה 27.

153 אבל ראה סה"ש שם.

154 ש"צריך לאכול במקום הקידוש לאתרו אחר הקידוש, אבל אם לא אכל עד לאחר זמן לא יצא ידי חובתו... ואין חילוק בין זמן ארוך לזמן קצר" (שו"ע אדה"ז סרי"ג ס"ה), וכמ"ש באג"ק ח"ג ע' רט, ש"כיון שאין נפ"מ טוב יותר שתהי' [אכילת התפוח] אחר נטילת ידיים כדי לסמוך הקידוש לסעודה עד כמה שאפשר".

[ויש לזהיר לאכול במשך הסעודה לפחות כביצה פת (מחמת ברכת על נטילת ידיים), וכל כזית שבו בכדי אכילת פרס, והכזיתים יהיו תכופים זל"ז. ומצד סעודת יו"ט – יותר מכביצה].

155 בטעם מנהגנו – ראה אג"ק ח"ג ע' קמו.

156 ובס' המזכיר ח"ב ע' 254 ע"ד ליל א' ד"ה תשח"י, שאכל פחות מכזית. (ואם כנים הדברים, י"ל שהוא כחרוסת שהוא לזכר בעלמא וא"צ כזית. אבל להעיר מר"ד משיחת כ"ה אלול תנש"א, נעתק להלן בפנים, ובהערה לקמן, בנוגע לאכילת הרמון, שבר"ה שצ"ל האכילה באופן ד' אכלו משמים" בודאי צ"ל שיעור מלא).

157 משנ"ב סתקפ"ג סק"ב מא"ר שם סק"א בשם של"ה (ר"ה נר מצוה ד"ה ולכאורה). והובא גם במט"א ס"ב.

ובשל"ה שם: אין שום רמז באכילת הפרי רק הפרי הוא סימן שייכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על הדבר הזה וכו' נמצא העיקר הוא ההתעוררות והתפלל ולאחר שהתפלל ואוכל דבר זה אז הוא רושם שתקיים תפלתו. ובבאר הגולה למה"ר באר הב' שהאכילה לעשות פועל דמיוני. ועד"ו בחי"א כלל קלט סי' ו'. ובכ"מ. וכן בסידור יעב"ץ, שמחזק הסימן לטוב ע"י הדבור, שהכל הולך אחר הפה. אמנם, בהגהות חכמת שלמה רס"י תקפג כתב שאין הכוונה דרך תפלה, שאין מקום לתפלה בשעת אכילה, רק הוא לבטחון ואמונה, שמראה שמאמין ובוטח שכן יהי'. וכו' ויהי' נהפך ע"י אמירה זו לטובה, עכת"ד.

ובכמה ראשונים מוכח שא"צ לומר כלל. וכן מנהגנו שאומרים יה"ר רק על התפוח. ובאיזה מקומן בראשונים משמע שאומר רק שם הפרי והסימן ולא בדרך תפלה. ואכתי י"ל שמתפלל במחשבתו.

אבל במט"א סתקפ"ג סק"א דסימנא בלבד דסימנא מילתא הוא, והבקשה היא דבר נוסף. ובמאמרי הוריות יב, א שהוא דרך סימן לעורר לבבו להנהיג טובה וכדי שלא ליכשל בהם לעשות דרך נחש תיקנו לומר עליהם דברים המעוררים לתשובה. וראה בחיבור התשובה שלו מ"ב פ"ב. וע"פ הישועים בכ"מ במה שאי"ב ניהוש באו"א (שהוא ניהוש מיסוד המקרא והאגדות, שניהוש לובה שאני, שאינו סומך ע"ז רק לסימן, שהוא סימן שיש בו ממש, שהוא רק לצד אחד) – משמע נמי שהסימן הוא באכילה גופא ולא שהוא דרך התעוררות לחוד. 158 וביומן ליל א' ד"ה תש"ל: כאשר הגיעו לאכילת התפוח הביט על השולחן ושאל מדוע אין רימונים והורה להביא מחדרו. המתין באכילת התפוח עד שהובאו הרימונים.

159 נסתפק בד"ב בנוגע אורחים אי אתאכא דבעה"ב מהני רק לענין דעתם לאכול או גם לענין שתהא דעתם לפטור, ובנדו"ז – את"ל בדבר שאינו חשוב לפטור החשוב צ"ל דעתו לפטור ולא רק דעת לאכול (ושהרמון בגדר חשוב מחמת שהוא מז' מינים אף שהתפוח חביב) לא מהני מה שדעתם על בעה"ב שזימנם. והארכנו בכינוס תורה באסרו חגה"ש תשע"ו. ומ"מ, למעשה ספק ברכות להקל (ראה סדר ברה"ג פ"ט ה"ז). ואכ"מ.

רב להשאיר חלק מהתפוח לסוף הסעודה ומכוון בברכת בפה"ע לפטור הקינוח¹⁶⁰).

בשיחת כ"ה אלול תשנ"א (מסרט הקלטה): דער מנהג איז דאך אז מ'עסט א רמון בליל ראשון של ראש השנה. כדי ניט מאכן קיין שאלות בנוגע צו מאכן א ברכה בפני עצמה אויפן רמון, און דערנאך ווערט דאך אויכעט די שאלה בנוגע צו די ברכה אחרונה לאחר הרמון אויב ער האט געגעסען א שיעור שלם ומלא¹⁶¹, און כדי ארויס פון די ספיקות¹⁶², וכידוע די שיחה פון נשיא דורנו בזה בנוגע צו דעם תפוח מתוק בדבש וואס שטייט דאך אין סידור אז דאס דארף מען עסען דוקא אין תחילת הסעודה, האט מען קיין ברירה ניט, וויבאלד אז דאס איז תחילת הסעודה, דארף דאס קומען לאחר אכילת המוציא (וואס דאס איז דאך פארבונדן מיט די נטילת ידים¹⁶³), און דערנאך איז המוציא [ברכת המזון] איז דאך כולל כל ברכות אחרונות אין וועלכע ס'ווערען געגעסן אין די סעודה, וואס אע"פ וואס ער מאכט א ברכה בפני עצמה אויף פירות שנאכלין בתוך הסעודה, מאכט ער אבער ניט קיין ברכה אחרונה, ווארום דאס ווערט נכלל אין ברכת המזון, וכמדובר כמ"פ די אריכות און די שקו"ט שבדבר.

מצוה לאכול ולשתות ולשמוח. אוכלים דגים (לסימן שפרים ורבים).

אין אוכלים בראש השנה¹⁶⁴ אגוזים, לוזים [=אגוזים קטנים], וכן שקדים¹⁶⁵, ומאכלים חמוצים (כשטעם החומץ נרגש).

אוכלים רמון (שנרבה זכויות כרמון) וראש איל (זכר לאיליו של יצחק, או ראש כבש. ואם אין לו, ראש אחר [דג], שנה' לראש ולא לזנב). אבל אין אומרים יהי רצון [כי אם על התפוח, כנ"ל].

בנוגע אמירת לחיים בסעודות ראש השנה – ראה בהערה¹⁶⁶.

בברכת המזון: יעלה ויבוא. הרחמן הוא ינחילנו (ליו"ט), הרחמן הוא יחדש. (עושה שלום ולא השלום). טעה או שכח יעלה ויבוא – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשט"ז: (בבהמ"ז אמר הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה, בקול רם, ואחרי בהמ"ז אמר: בשעת מען האט געדרוקט דעם סידור, האב איך געפרעגט דעם רבי'ן וועגן דעם הרחמן שבר"ה צי מען זאל עס דרוקן, ווייל אין שער הכולל בריינגט ער גאנצע ראיות אז מען זאל אים ניט זאגן, האט דער רבי געענטפערט אז מען פלעגט דאס זאגן בלחש. לפועל, האט עס דער דרוקער אפגעדרוקט מיט גרויס קידוש לבנה אותיות, צי ער האט ניט געהאט קיין אנדערע אותיות אדער מטעם אחר, אבער עכ"פ האט ער דאס געדרוקט מיט גרויסע ווערטער, איז פון יעמולט אן – זאל זיין א שנה טובה ומתוקה לטובה ולברכה.

יום שלישי, א' תשרי, יום א' דראש השנה

בבוקר משכימים לקום. (הנץ החמה (הנראה) בשעה 6:45 לערך).

כתבו הפוסקים¹⁶⁷, שצריך להזהר שיתעורר משינתו בלילה¹⁶⁸ קודם עלות השחר, או לפחות קודם

(160) ועד"ז הוא בכ"מ. אבל ראה ספר המנהגים ע"י 56. וצע"ג הכוונה. ושקו"ט בזה בכ"מ. ובמקור – הוא בנוגע לפרי חדש בליל ב'.

(161) ועם: ובפרט אז דאס רעדט זיך דאך וועגנען אכילה בראש השנה, וואס ראש השנה דארף זיין די אכילה אין אן אופן פון מנות, און בלשון הכתוב אכלו משמנים, דארף דאך זיין די אכילה אין אן אופן פון משמנים, איז דאך א זיכערע זאך אז ס'דארף זיין א שיעור מלא.

(162) הן בנוגע לברכה ראשונה והן בנוגע לברכה אחרונה. והעצה, לאכול תוך הסעודה (כמו בתפוח) ובהמשך לאכילת התפוח.

(163) ומשמע שלכן א"צ לטול ידיו על תפוח (משום דבר שטיבולו במשקה) כיון שנאכל בתוך הסעודה. וראה גם בלוח לליל הושע"ר.

(164) גם במשך כל היום, אפילו אחרי התפלה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א' קנד.

ויש שנהגו בכך גם בעש"ת, או לפחות בעיו"כ, ויש עד הושענא רבא – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א' קצ.

(165) אבל שקדים טחונים בתערובת לית לן בה, וכן עונה עם חמאת בוטנים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א' פ. שם סי' ה' תרפ"ו.

(166) בר"ד מסעודת יום ב' דר"ה תשל"א: ביקשו מאד"ש לומר לחיים, ואמר שאומר בההתעודות, אבל כאן דאס איז דער שווער'ס א טיש, ואיני רוצה לשנות ממנהגו שלא ה' אומר לחיים בר"ה. (ונזכר המנהג גם בר"ד דסעודת יום ב' דר"ה תשל"א. ועם: בליל א' דר"ה). ובהמשך לזה, בעת הסעודה דמוציא יו"כ תשל"א, הורה לומר לחיים ולנגן להשלים מר"ה. וראה ר"ד דסעודת יום ב' דר"ה תשכ"ז, בנוגע אמירת לחיים, שעכשיו כבר אחרי ה"דינא רבא". ובר"ד דסעודת יום אדר"ה תשכ"ט, במענה למה שאמר א' המסובים שאמר לחיים ברמז על סמך זה שביים א' דר"ה אחר תק"ש נפעל כבר ה"דינא רפיא" – דאייתא בשו"ע שבר"ה צ"ל הכל בפירוש ולא ברמז. ולהעיר, שבכמה מהתועודות דר"ה נזכר ע"ד אמירת לחיים דכל הקהל. וראה לקו"ש ח"ט ע' 283 ואילך. ובר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשמ"ו, שיאמרו כל הקהל לחיים מתוך שמחה וטוב לבב, וינגנו ניגון שמח, א שמחת תורה דיקן ניגון.

(167) ראה מט"א סתקפ"ד סי"א. בא"ח ש"א פ' נצבים סי"א. ועוד.

(168) ובאג"ק כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ח"י ע' תכה: למעט בשניה בב' לילות אלו.

הנץ החמה¹⁶⁹, ועכ"פ – מוקדם הרבה מרגילותו. (ואם יש לו כאב הראש או שאר מיחוש שמוכרח לישן ביום יתאפק וישן אחר חצות היום).

ונהגו מאז ששמש בית הכנסת קורא בעוד לילה כמו שעה קודם עלות השחר, כדי שבעת האיר היום יהיו כולם בבית הכנסת. ויש לזרז גם הילדים מעת שהגיעו לחינוך שישכימו גם כן.

והאחרונים כתבו ללמד זכות במה שלא נהגו כך בזמננו שהדור חלש מכמה טעמים¹⁷⁰. אבל כשהתעורר כבר משינתו ראוי הוא שכשיעלה עמוד השחר יתגבר כארי ויקום ממטתו, ולא יחזור לישן. ואם השינה נצרכת לו כדי שיוכל לכוין כתפלה כראוי, אין לו להימנע ממנה בימי ראש השנה אלא יישן כדרכו.

אדון עולם: כל מי שמכוון בעת התחלת אדון עולם, כתב ר' יהודה חסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו ואין לו שטן ופגע רע בר"ה ויוהכ"פ בתפלתו, ואויביו נופלין לפניו¹⁷¹. ועל כל פנים, אם לא יכול לכוון כל פעם יזהר לכוון בר"ה וביוה"כ¹⁷².

סוף זמן ק"ש: 9:44.

הבראים אין אוכלים לפני תקיעות. והרבה מקילים לשתות¹⁷³. הרבה נשים מקילות לאכול, ויש להם על מה שיסמוכו.

אין לתקוע ביחידות (וכן להתפלל מוסף) בשלש שעות ראשונות של היום [עד סוף זמן ק"ש] (אא"כ לא יתאפשר אח"כ¹⁷⁴).

התוקע [וכן התוקעים במבצע שופר] ילמד בבוקר מאמר "להבין ענין תקיעת שופר" שבסידור [עם דא"ח¹⁷⁵]. ונדפס גם בתחילת כמה מהמחזוריים החדשים] (כמובן, בנוסף לחיוב ידיעת ההלכות).

169 שהדין מתחיל משעת הנה"ח בג' שעות ראשונות (וכבדיני נפשות. וראה ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג שהוא בשעה שעסקין במצוות. אבל במט"י סוסי' תקפג בנוגע לעלוה"ש ששעה אחת היא התחלת ג' שעות ראשונות שהקב"ה יושב ודן העולם. ויש שכתבו בשעת תקיעה ותפלה) – ראה באבן שועיב דרשה לר"ה (הובא בב"ח או"ח סוסי' תקצ"ז) בשם הרמב"ן שבירושלמי אמרו "איך בר נש דדמין בריש שתא ועוסקים דיניי". וכעני"ז הוא בזח"א קפט, א. וראה שו"ת תשוה"נ ח"א סשל"ט.

170 כיון שהתחיל בשינה בלילה, ונמשך אחר שינת הלילה, ולא החמירו רק בשוכב לישן לכתחילה ביום. ועוד, שהחמירו רק בימיהם שהיו נוהגים לקום תמיד בעלות השחר, אך בימינו אין קפידא כלל ויכול לקום כרגילותו כל השנה. אבל יזהר להשכים מוקדם שלא לאחר זמן התפלה. וראה הליכות שלמה תשרי פ"א סכ"ג. אשרי האיש ר"ה פ"ד סי"א. וקדמם במט"י שם.

171 מט"מ ס"א, והובא בא"ר סמ"ו סקט"ו בשם מהרש"ל, הביאו בסה"מ תש"ג ע' 11.

172 ספר זכירה (ערך סגולה). הובא במל"ח ס"ג סק"ח.

173 ובמכל שכן מטעמים [אכילת פירות וירקות ושתיית משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות עד כביצה] שהותר מעיקר הדין, עכ"פ לצורך גדול.

ולענין טעמים – ראה מג"א סרל"ה סק"ד. ט"ז שם סק"ג. מג"א סתל"א סק"ד. מג"א סתר"ב סק"ז. מג"א סתר"ב סק"ד. שו"ע אדה"ז סת"ע ס"ו. הגהת מהרי"ל לשו"ע אדה"ז סתל"א ס"ה – בדפ"ח. כה"ח סתקפ"ה סק"ו.

ושתי' עדיפא מינה – ראה ערוה"ש סתר"ב ס"ה. שו"ת השיב משה סי"ט – הובא בדע"ת סתקפ"ה ס"א. אבל ראה כה"ח סתר"ב סקי"ח לגבי לולב. שד"ח מערכת ד' מנינים ס"ג סק"ב. וכן המנהג להחמיר בנטילת לולב.

[ולהעיר שבשו"ת התעוררות תשובה ח"א או"ח שעי"ד (במהדו"ח) התעורר בזה שלא נזכר איסור אכילה קודם תק"ש ואף לא ברמז בש"ס ופוסקים, וכתב כמה טעמים לחלק בין תק"ש לשאר מצוות. אלא שהביא מריטב"א סוכה לח, א דפשיטא לי דתק"ש רינו כלולב. וכ"ה ברשב"א שם. אבל ראה בהמשך שהעירו לו שזכור כבר בתוספתא שבת פ"ד ה"ד, והובא במג"א סתר"ב סק"ד. ועכ"פ עמד בדעתו, יעו"ש. ובפשטות, לפינן לה מכללא, וא"צ להזכיר בכ"מ (נוסף לזה שבד"כ ה"ז גם לפני התפלה). וכ"כ שתפס בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"א ס"מ ד"ה מכל מקום. וזוה"פ האחרונים נקטו לדינא לאסור. וגם בשו"ת שבוי"ח ח"א סכ"ח נראה בפשיטות שנקט לאיסורא.

גם ככה"ח שם העיר שלא נזכר מזה בשופר, ומה"ט כתב להקל במי שתש כוחו ואינו יכול להיות בתענית עד צאת ביהכ"ג, וגם בזה – רק באכילת עראי.

ובאחרונים האריכו במנהג שנתפשט בכ"מ להקל בטעימה. ויש שיישבו כיון שמאריכים בתפלה – וגם בניגונים – גם אחרי חצות, ואין להתענות ביו"ט. ועוד סניף ברבים דמידכרי אהדי. ובפסקים ותקנות רעק"א ס"כ בזמן החולות"ע שהחמיר לאכול רק אחרי תקיעות דמושב, מיירי בסעודה ולא בטעימה, וגם אכלו כאו"א בביתו ולא ברבים].

174 וב"מבצע שופר", בשעת הדחק כזו, באופן שלא יתאפשר לתקוע לאחר נץ החמה, מותר לתקוע אפילו מעלות השחר (ע"פ תוספתא ברכות פ"ג ה"ט. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ז'קמא).

175 להעיר מפלא יועץ ערך תוקע: אף אם אינו יודע לכוון הכוונות, כמו בדור יתום זה שבני עליה היודעים לכוון הם מועטים, כי הדברים עתיקים, עמוק עמוק מי ימצאנו, מכל מקום טוב לגבר שיסתכל בכתבים שכתובים בהם הכוונות, וילמד בספר הזהר הקדוש במאמרים המדברים בסוד התקיעות, למען ידע ולבבו יבין שיש סודות עמוקים, ויחשוב בהן בשעת התקיעות, ויסתכל בהם כסומא בארובה. ולא יגרע

ניגון אבינו מלכנו לפני שחרית.

בשחרית: שיר המעלות ממעמקים (שכח ולא אמרו – ראה בטבלא שבסוף הלוח) – עד יום הכיפורים. בתפלת העמידה¹⁷⁶ – ההוספות לעשרת ימי תשובה.

פתיחת הארון: אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות שלפניהם שמה תבטל כוונתם, ואפילו לצורך פתיחת הארון¹⁷⁷. בצדיהם מותר לעבור ולעמוד שם, אבל לא ילך להלאה שלא יהיה כנגד פניהם שכל שיוכל לראותו אסור מפני שמתבטלת כוונתו. וחכמי הזהר אוסרים אפילו בצדיהם תוך ד' אמות. ועדיף לוותר על פתיחת הארון מלעבור בצדי המתפלל. והעולם נוהגים בחזרת הש"צ להקל לפתוח הארון, אף שעוברים בצדי הש"צ (ולפעמים גם כנגד הש"צ). ויש שכתבו ללמד זכות בכמה אופנים¹⁷⁸.

אבינו מלכנו (עד יום כפור). באבינו מלכנו קרע וכו': "רוע גזר" בנשימה אחת. אין אומרים הלל בראש השנה.

הלכתא למשיחא¹⁷⁹: יש שכתבו שלעת"ל יאמרו הלל בר¹⁸⁰.

אומרים י"ג מדות ג"פ ורבש"ע בעת פתיחת הארון.

מוציאין שני ספרי תורה. בראשון קורין חמשה מן וה' פקד את שרה עד פרשת העקידה לפי שבראש השנה נפקדה שרה ומפטיר קורא בספר תורה שני בפרשת פנחס ובחודש השביעי, ומפטיר בתחלת ספר שמואל עד וירם קרן משיחו לפי שגם חנה נפקדה בראש השנה. מפטיר לאדם חשוב. בברכת ההפטורה מזכיר יום הזכרון. טעה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

תקיעת שופר

יכין עצמו לתקוע בשופר (כל חד לפום שיעורא דילי'. וגם הכנה כללית לעבודת השם במשך כל השנה כולה שלמעלה מפרטים¹⁸¹). יש לכוון לצאת ידי חובת מצות שופר¹⁸².

במכתב הבעש"ט לתלמידו הה"מ ממעזריטש¹⁸³: בב' ימים של ר"ה הקדוש הבע"ל קודם התקיעות

תצייר ג"כ את צורתו לפניך וגם צורת קדשו של מורי הידוע שזכית לראותו¹⁸⁴ פעם אחת.

הברכות¹⁸⁵: לשמוע קול שופר ושהחינו. אין עונין ברוך־הוא וברוך־שמו על ברכות תקיעת

מללמוד ולכוון כוונות פשוטות שיד כל אדם משגת אותם. ולבו למא"ב יצעק, שיתקנו הדברים בתקיעותיו במקום עליו, כאילו כיוון בכל הכוונות התקיעות היודעים והמכונים לדעת רשב"י וכל קדושים. וה' ברחמיו לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו, ושומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.

(176) בפסקי חמודי דניאל הל' ר"ה סי"ד: נראה כיון דמדינא היו צריכים להזכיר ר"ח בפ"ע אלא דזכרון אחד עולה לכאן ע"כ צריך לכון כשאומר זכרון בשחרית ובמוסף [ובמנחה] לר"ה. וראה גם מל"ח סי"ג סל"ו.

(177) פשוט. ודלא כוין העמודים וחשוקיהם ח"ס ע' קי. ולהעיר משו"ת יד אליהו סי"ו. א"א מבוסשטאט סי' קב ד"ה לא ראיתי, הב"ד באלף המגן פתיחה לדיני קדיש סי"ד. כה"ח שם סק"ט. שו"ת מנח"ח ח"ח סי". וראה הנסמן בס' עבודת שלמה טירחא דציבורא קוסובר ע' מג.

(178) ובפרט שעומד לפני עמוד המפסיק, ומהני גם בצדדים – ראה א"א שם ד"ה ונראה שכמו. וראה שו"ת שבט אפרים לנדאו ח"א סי"ד. תשובות ישראל טובי"ה סי"ד.

(179) להעיר ש"א שלעת"ל יחולו ר"ה ב"ז תמוז ויו"כ בעשירי באב (ראה שתי דיות להר"א חזקוני פ' אמור עה"פ ובחדש השביעי. ועוד).

(180) ראה לחמי תודה (לכנו של בעל ההפלאה) דרוש לש"ד ד"ה וזה יש לפרש (עו, ג). שפת אמת אלול ור"ה בלקוטי יהודה ע' לח. וראה קובץ העור"ב נצ"י תש"ע. ויצא תשע"א.

(181) ראה בארוכה לקו"ש חל"ט ע' 43 ואילך.

(182) היה"ר שלפני התקיעות – הוא לבעל תוקע. וכ"ה להדיא בלקו"ש חל"ט ע' 44 הערה 7.

(183) מעש"ק סליחות תקט"ו – נדפס בקובץ התמים חו' ב' כז.

(184) בכ"מ נדפס: "לראותי". והוא טה"ד דמוכת, הן מצד ל' המכתב, והן מצד המציאות שנפגשו כמ"פ לפני¹⁸². ובמקורו, בקובץ התמים, נראה ברור שהוא וא"ו קטיעא מחמת הדפוס. וכ"ה בקובץ התמים חו' ה' ע' יג ב"תוכן קצר מהמכתבים".

(185) הגיע באיחור ולא שמע הברכות, מברך באמצע בין סדר לסדר. (וגם למ"ד שיצא בתשר"ת מה"ת, או שספק אם יצא, עדיין מברך משום תקנת ר' אבהו לשמוע כל הסדרים. וכבר הוכיחו בכ"מ שמדרבנן לא יצא עד שיתקע כל הסדרים. ובהגמ"י שופר פ"ג הי"א אות ט בדעת רבינו שמחה, שבשם קודם שסיים סדר תקיעות דמיושב חוזר ומברך עד שיצא מכל הספיקות. וכבר כתבו שמברך גם באמצע לפני שאר הסדרים, דלא גרע ממה שמברך על נרות ההידור. וכנראה ז"כ הפמ"ג בא"א סתקצ"ג סק"ג. אלא שנשאר בצ"ע (ולשיטתו בסתרע"א במ"א סק"א שאינו מברך על נרות ההידור. ועצ"ע מאי שנא ממה שאפשר לברך על נענועים משום שיירי מצוה. וראה מש"כ לחלק בארחות חיים ספינקא סתרע"א סק"ג). וכן מפורש בפר"ח סתקפ"ה סי"ג, הביאו בנה"ש סתרצ"ב סק"א: אם נשאר לו עדיין שום תקיעה. וכ"כ

שופר¹⁸⁶. טעה בהברכה – ראה בטבלא שבסוף הלוח¹⁸⁷.

טוב לתקוע בצד ימין של פיו אם אפשר לו בכך¹⁸⁸. וטוב שיעמיד פה השופר למעלה ולא יטנו לצדדים.

לשמוע לפחות 30 קולות מתחילה ועד הסוף. קטן¹⁸⁹ שהגיע לחינוך¹⁹⁰ חייב בשופר¹⁹¹. מנהג ישראל להביא ילדים לתקיעת שופר. אין להביא קטנים שלא הגיעו לחינוך לביהכ"נ של הגברים בעת התקיעות שלא יבלבלו.

בנוגע למכשירי שמיעה¹⁹² (עם בטרייה), יש להורידם לפני תקיעת שופר. פתרונות אפשריים:

בתורת אביגדור רס"י תקפו. אלף המגן סתקפ"ה ס"ט. ועוד. ושק"ט בדעת הפר"ח בפמ"ג סתקפ"ה בא"ס ס"ג ובשם יוסף ברכות פי"א ה"ט" ובשו"ת מעט מים סוסי" נה. וכדבריהם, עולה גם משו"ת בנין עולם ס"ג שאין לברך על הספק בכגון דא. אבל ראה בתורת חיים סופר סתק"צ סוס"ב, שהרבה להקשות על הפמ"ג. וראה גם בקצה המטה למט"א סתקפ"ה ס"ב. וראה מתנת יוסר ר"ע (תקעב ואילך). וגם אם שמע כל התקיעות דמיושב מברך על תקיעות דמעומד לפניהם, באמצע חזרת הש"צ. (וכ"ה בחיבור התשובה למאירי ע' 289. וראה בשו"ע אדה"ז או"ח סתק"ב ס"ז שתקיעות דמעומד מברכים עליהם אלא שנפטרים בברכה שבידו על תקיעות דמיושב. ולהעיר מריטב"א ר"ה לד, א אין האחרונות כדאי לקבוע ברכה לעצמן שאינו אלא כתשלום הראשונות וכשירי מצוה ונוייה וכדאי הם להפטר בברכת התפלה שעל התקיעות

וראה שפ"א ר"ה לג, ב ד"ה שם מי שבידך. וכן מוכח במג"א סתקפ"ט סק"ד ואדה"ז שם ס"ב. וכ"ד שו"ת פרי הארץ ח"א ס"ט, הובא בעיקרי הד"ט ס"ל ס"א (מטעם אחר, ע"ד ברכת על נטילת לולב קודם נענועים שהם גמר המצוה. ויתר על כן בבני ישכר תשרי מ"ב סל"ד, לברך גם על השלמת מאה קולות אחרי חזרת הש"צ). ובכה"ח סתקפ"ה ס"ט השינו. ולהל"ל א"ש בלאו ה"ט. ואולי נזקק לטעם אחר, דס"ל שבאמת א"צ בברכה על תקיעות דמעומד מצ"ע ראה ראב"ן ס"א שאינו אלא כדי לערוב השטן וא"צ ברכה. ובערו"ג ר"ה טז, ב שלא תיקנו ברכה לפי שאינו אלא מנהג). ורק כשלא בירך לפני"א להני' לה' טעמא. אבל בריטב"א ר"ה לד, א, שאין האחרונות כדאי לקבוע ברכה לעצמן שאינו אלא כתשלום הראשונות וכשירי מצוה ונוייה וכדאי הם להפטר בברכת התפלה שעל התקיעות. ומשמע כדברי אדה"ז.

ואם הגיע לפני תקיעות דתפלת לחש – לא יברך באמצע תפלתו לפני התקיעות. ועדיף שיכוון שלא לצאת בתקיעות דלחש, ויברך על תקיעות דחזרת הש"צ, כנ"ל (שו"ת שבה"ח ח"י סי' קח. וראה שם ח"ט סי' קלד. ונראה, שכיון שאין הכרעה לדינא שחייבים לתקוע בלחש, רק שנהגו להחמיר כערון, ובשלמא בתק"ש גרידא שאינה בדיבור ל"ח להפסק (ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סט"ז רנב), אבל אין להפסיק לברך. ולהעיר בכע"ז, שאסור להקריא בתפלת לחש. ויתר על כן, במג"א סתק"ב ס"א, שבמקום אין מתפללים בלחש והקהל מתפלל עם הש"צ, אין לתקן התקוע באמצע התפלה. ויש לחלק. וראה משנת יעקב רוזנטל שופר פ"ג ה"י. שו"ת יושב סופר ח"א סצ"ח. מרקחת חיים ווייס ס"ב. קובץ הלכות קמיניצקי פט"ז הע"ז).

(186) ואם ענה "אפשר שאפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו" (שו"ע אדה"ז סי' קכד ס"ב). אבל לא יברך שוב מחמת ספק (קצוה"ש סכ"ב בבדה"ש סק"א).

(187) בירך "לשמוע בקול שופר" במקום "לשמוע קול שופר" – יצא (כ"ד רוה"פ ודלא כמי שכתבו שלא יצא. וצינו לשו"ע אדה"ז סתקפ"ה ס"ד. וליתא. ולא נרמז שם לא דבר ולא חצי דבר מזה. ופשוט, דהתם קאי לכתחילה דוקא. ואדה"ז העתק דברי ב"ח ט"ז ומג"א כהוייתם בטעם הדין, ותו לא. ופשוט, דליכא לאוכוחי מירי מסו"ד שם במש"כ שאם בירך על תקיעת שופר וכו"ו יצא, ולא הזכיר נד"ר. ואדברה, אתאי בק"ו, ובכלל מאתים מנה. ולהעיר, שרק בנוגע לתקוע וכדומה מצינו חולקים, ומשו"ה נזקק להוציא מדעתם. ובאמת, כדיוק הנ"ל איכא למימר גם בב"ב אומ"א סק"ב. ועמד מזה בפנינו כמ"ז סק"ב. ולמעשה נקט בלא"ס סק"ב, שהמקום אין מתפללים בלחש והקהל מתפלל עם ס"ג. חיי"א כלל קמא ס"ז. משנ"ב סק"ד. כה"ח סק"ז (ושם כ"ב בדעת אדה"ז). ועוד. ובכ"מ כתבו אפי' לכתחילה לברך כך. וכ"ה הנוסח בריבוי ראשונים, דב מספור, וכש"כ שאין לומר שדיעבד לא יצא. (וראה מזה בשו"ת שאילת יעקב ח"ב סוס"ט. דברי שלום מזרחי ח"ד סי' קא מזה). וסב"ל. ובפרט שנראה שאינו אפי' בגדד ספק. וראה העדות הת' ואנ"ש מאריסטאון חיי"ש תשמ"ט. ובביאור ב' הנוסחאות ע"פ דא"ח – ראה תורת שמואל תרל"ו ע"ח ב' ע' שמו).

(188) ואיטר יתקע בשמאל (ראה מג"א סתקפ"ה סק"ד. מט"א שם ס"ד. והנה, בשו"ע אדה"ז השמית ד"ו. וגם לא הביא הטעם משום תפלין. ובמשנ"ב שם בשעה"צ סק"ח בדעת אדה"ז שתוקע בימין. אבל ראה פמ"ג בא"ס ס"ד שגם להטעם ששטן עומד על ימיו התקיעה בימין ידיו, והיינו בשמאל. וכ"מ בר"ד משיחת שם האוזניו תשל"א).

(189) ואם כבר יצא ידי חובתו, אין לתקוע לקטנה (דל"ש חינוך – ראה מלא הרועים ערך חינוך אות ב. מוגד עוז תעלה ג סכ"ז. וגם לא לעשות נח"ד לנשים). שי שכתבו להלך (דסו"ס מצוה איכא שמרגילן במצוות).

(190) ושיעור החינוך הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי עניינו (שו"ע אדה"ז שש"מ ג ס"ג. אלף המגן סתקפ"ט סק"ה). והוא לפי ענין הבן ולימודו בתקיעה (מאירי ר"ה לב, ב), משעה שיועד לתקוע כסדר (ראה פסקי תוס' ערכין אות ח. וצ"ע דמשמע שם דאיכא תרי אנפי בהגיע לחינוך, יע"ש), או ע"כ להטות אוזן לשמוע כל התקיעות, וגם יודע ענינם.

והנה, לפירוש ערכין ב, ב ד"ה שהגיע הוא כבן יו"ד. אבל היינו לשיטתו דלפינו דין תענית (ובאחרונים ביארו בדעתו דשאני שופר בשאר מצוות). ולא קייל"ה הכי. וברבינו מנוח שופר פ"ב ה"ז, שבני שש ושבע עדיין לא הגיעו. וכע"ז בר"ר מלוניל ר"ה לג, ב שהשיעור כבן שבע ושמונה. וברבינו נתנאל ר"ה לג, ב שהגיע לחינוך בתק"ש הוא בן יו"א. וזכ"ה בעיטור ה"ל שופר (צט, ב). ראה שו"ת תשובה"ג ח"ב סרפ"א. הערות הגריש"א ר"ה לג, ב. אשרי האיש ח"ג ע' צט. חוט שני שבת ח"ד ע' שח. וז"לע בנוגע שיעור חינוך בתקיעות דמעומד.

(191) כפשוטו. ודלא כשו"ת להורות נתן ח"ג סל"ז (בטעם ההשמטה ברמב"ם ובשו"ע). ועיי"ש מה שהעמים בדין שאין מעכבין התינוקות מתקוע וכו'. וניקח דבריו דל"ש חינוך אלא כשהקטן עושה המעשה והוא מכונן בשבילו לשם מצוה שמצרים מעשה הקטן עם כוונת האב – צע"ג). ומפורש דלא כדבריו בכ"מ, ומהם: ערכין ב, ב. רמב"ם נחלות פי"א ה"י. שו"ע חו"מ סר"צ סט"ו. ועוד. וראה מנהגי מהר"ל הל' שופר. שו"ע אדה"ז תתק"ב ס"ח. סתק"ב ס"ב. מט"א סתקפ"ט ס"ד. מנ"ב סתקפ"ט ס"ח. שם סתק"ב סק"ה.

(192) באם רק מחזקים את הקול באופן מכני, ולא ע"י זרם אלקטרי, יוצא בזה ידי חובת תקיעת שופר – ראה באנ"ק (נדפס בהשמטות ודילוגים ושינויים בלק"ש ח"א ע' 496. ובשלימות) – בהיכל מנחם ע' נב.

לעמוד קרוב לתוקע או לשמוע תקיעת שופר ביחידות ממי שתוקע בקול רם. ואם אפשר לו לשמוע תקיעת עצמו ללא המכשיר תוקע לעצמו בברכה. ואם אינו יכול לשמוע כלל ללא המכשיר, תוקע לעצמו ללא מכשיר בלי ברכה.¹⁹³

ה' קול שופר עב מאד או דק מאד או צרוד ויבש, באיזה ענין שיהי', כשר, ויצא בו, שכל הקולות כשרים בשופר.¹⁹⁴ והוא הדין אם קול השופר הוא טוב, אלא שהתוקע לא תקע בחזק, שתוקע בו בנחת ולא השמיע הקול יפה.¹⁹⁵ ואם תקע כסדר, אפילו בנחת וקול חלש, לא יחזור ויתקע פעם שנית.¹⁹⁶ ואם אין לו כח שאם מרים קול לא יוכל למשוך התקיעות כשיעור מוטב שלא ירים קול כדי שימשוך כראוי.¹⁹⁷ אבל, לפעמים, כשמתחיל התקיעה בקול נמוך, בקל יבוא שאין נשמע התקיעה כולה.¹⁹⁸ ומכל מקום, עכ"פ צריך קול, ורוח שעובר בתוך השופר אינו נחשב קול, וגם אינו נחשב קול לפסול, ואינו הפסק בין פשוטה לתרועה.¹⁹⁹ אבל אם עלתה לו נפחה של רוח בתוך תקיעתו ונפסקה התקיעה לשתיים יש להחמיר לפסול תקיעתו, אלא אם כן יש שיעור תקיעה באחד מחלקי התקיעה עלתה לו תקיעה. והחכם עיניו בראשו שאם רואה שעולה לו נפחה יפסיק תקיעתו.²⁰⁰

שברים תרועה בתקיעות אלו ("דמיושב") – בנשימה אחת, אבל עם הפסק כלשהו ביניהם. מנהגו בשברים: ג' שברים ומחצה.²⁰¹

אין לדבר עד סיום תקיעות דמעומד²⁰² רק מענין התקיעות והתפלות²⁰³.

"בעת תקיעת שופר איז די תשובה מעומקא דליבא, דער וידוי בלחש – בעת תק"ש²⁰⁴ – איז דער שינוי ממהות למהות, און אויב מ'קען דאס ניט טאן אליין דורך עבודה, דארף מען בעטען ביי השי"ת, אז ער זאל משנה זיין ממהות למהות."²⁰⁵

ו"ע" הנ"ל שם מובן שאין מקום כלל לחלק בין שופר למגילה כמו שעלה ע"ד כמה. ומה שנו' שם מכשירי שמיעה רק בנוגע לשופר, פשוט כיון שבידו"ט ל"ש טלפון ורדיו.

וחקרו מאחוריו זמננו בנוגע לשלל קוליארי, אם דינו כמכשירי שמיעה. ובפשוט, ו"ע" הנ"ל שם, ה"ה והוא הטעם. ואדרבה, אפשר שגרוע יותר, שאינו קול השופר אלא קול חשמלי, ואפילו את"ל שכיון שאין כאן רמקול אינו קול חשמלי (שזה גופא חידוש) – הרי אינו שומע דרך האוזן וממילא אינו בגדר שמיעה. וראה תורת החרש ע' 46 ואילך ובהערה. (193) ראה בלוח לפורים אשתקד (תשפ"ה), ושם נתבאר.

(194) וברבינו מנוח: לפי שאין הכוונה בשמיעת קול עצום צלול יוצא מתוקע בעל כח, כמו שדימו רבים שלא תעלה להם שנתם אם לא ישמעו התקיעות מאיש חזק ואמין תוקע בכח גדול, וזה הבל כי לא בחיל ולא בכח ירצה השי"ת רק בהעיר הלב מתרדמת הטפשות והיותו חרד לעיזוב הבלו זמנו. ולהעיר מתוס' ר"ד ר"ה כו, א: הוא מראה כהו וחכמתו בתקיעתו שהוא יודע לתקועו יפה ובחזקה.

(195) טשו"ע סתקפ"ו ס"ו. (וראה הגהות יא"פ שם). יראים סק"ז ושם חדש שם (צד, ד). לבוש ס"ו הובא בכה"ח סקמ"ט. מט"א ס"ח ואלף המגן שם.

(196) רוקח סר"ב הובא בב"י סתק"צ.

(197) ס"ח החדש סתתת"ד.

(198) לקט יושר.

(199) ונראה שז"כ ערוה"ש סתקפ"ו ס"ג. וראה חזו"ע ימים נוראים ע' קנב. קיצור מרדכי קונטרס בענין תק"ש ע' לח. [ויש שר"ל דמהני גם בנישפת אויר. וה"ר מדין הרחיק ותקע ומדין תקע בצד הרחב, אף שאין קול יוצא בכה"ג. אלא שבמציאות יתכן שיצא קול באם עושה בחזק. ולהעיר מל' רש"י ר"ה לג, ב ד"ה מתעסק, שנופח בשופר ועלתה בידו תקיעה].

(200) ראה בכ"ז קובץ יתד המאיר גל' קפ.

(201) וראה עוד באופן מנהגו בשברים בשו"ת באתרא דרב ס' א'קלא.

(202) והנהגה שלא להפסיק עד גמר המאה קולות בסוף קדיש תתקבל, שכונת הברכה היא על כל התקיעות הנוהגות באותו יום (ראה חיי"א כלל קמא ס"ט. כה"ח סתקצ"ב סק"י).

ויש שהקפידו שלא להפסיק גם אח"כ עד אחרי השלשים קולות הנוספות שתוקעים למנהגו אחר כל התפלה (כן מעשה רב, שלא אמר ישר כח לכהנים עד אחרי השלשים קולות (משא"כ בשאר יו"ט – אחרי קדיש תתקבל). אבל בשנת תשנ"ב אמר כן אחרי קדיש תתקבל. ולהעיר מכע"ז, בשל"ח ריש מס' פסחים שלו, שיש נוהגין שלא להשיח משיביר על אכילת מצה עד אכילת האפיקומן, וחומרא יתירה היא (ח"י סתנ"ה סק"ד. שו"ע אדה"ז סתנ"ה ס"ח).

(203) וכן מברך אשר יצר באם עשה צרכיו.

(204) בשו"ע אדה"ז סתקפ"ד ס"ב משמע דקאי רק על התוקע. וראה שקו"ט בר"ד יום א' דר"ה תשכ"ט. ליל ב' דר"ה תשל"א. ושם גם שקו"ט אם דיביר או במחשבה. וראה שיחת ש"פ האזינו תשל"ג. [הנה שקו"ט בכ"מ במצות וידוי בהרהור, אבל כאן לא אתינן עלה מחמת מצות וידוי, ואדרבה – ענינה גענועים ולא וידוי. ומצאתי שבשעה"כ בדרושי ר"ה בתחילתם (צ, א) כתב "בלחש שלא ישמעו הדברים לאזני וכו' שבספר הזהר לא אסר אלא בקו"ר ולא בלחש", ובפע"ח שער השופר הוא בשינוי "שלא ישמעו דבריו", ומשמע דקאי על אחרים].

(205) סה"ש תש"ד ע' 31. וראה שם ס"ע 41. ובארוכה – בסה"מ תש"ד ע' 32 ואילך. וראה גם לקו"ד שבטקע הבא. לקו"ש ח"ט ע' 435. ח"ד ע' 1360. שיחת ש"פ וילך תשכ"ט.

"דער יתודה בלחש איז דער בכן פון דער גאנצער עבודה פון תשובה וועלכע הויבט זיך אן ר"ח אלול, וואס דאס איז דאך א השתלשלות פון דרגות אין תשובה. . דאס איז דער יתודה בלחש. דאס איז שוין א דרגא פון געגועים וואס דער קינד ציהט זיך צום פאטער. די תשובה וואס ברעש איז, דאס איז די חרטה על הלא טוב שעשה וכו' און דער יתודה בלחש דאס איז די אינעווייניגסטע געגועים צום טאטן." 206

מנהג ישראל, וכנראה בפועל, שהבעל תוקע מאריך בתקיעה גדולה, ע"ז שתוקע בכל כוחו עד שכלה כוחו.²⁰⁷

להסתכל בפני התוקע (אחר התקיעות).

אחרי פסוקי אשרי העם וגו', בשמך גילון וגו', כי תפארת וגו' אומרים אשרי. יהללו. החזרת ספרי תורה להיכל.

בסדר היום: יכין עצמו להתפלל תפלת מוסף כראוי, והיא ארוכה בכמות ובאיכות וכו', שיהיו עיניו פתוחות ואזניו קשובות לכל מה שמוציא בשפתיו, ויכין לבו למעלה²⁰⁸ ועיניו למטה בין בתפלת לחש בין בחזרת ש"צ בקול רם, ולא יסיח דעתו כלל, ויהיה מחזורו בידו כדי שלא יביט אנה ואנה, אלא יאמר עם הספר.

במוסף (וכן בכל מוסף ובמנחת שבת ובנעילה): "מי כמוך אב הרחמים" ולא "הרחמן"²⁰⁹.

הלכתא למשיחא: מוסף ר"ח (2 פרים, איל, 7 כבשים לעולה, ושעיר לחטאת) ומוסף ר"ה (פר, איל, 7 כבשים לעולה ושעיר לחטאת).

תוקעים עוד 70 קולות (במוסף בתפלת לחש בחזרת הש"ץ ובקדיש שלם). סך הכל 100 קולות. והמתפלל ביחידות, אינו תוקע על סדר הברכות. אבל נכון להשלים מנין מאה קולות אחרי התפלה. שברים תרועה בתקיעות אלו ("דמעומד") – בשתי נשימות.

תקיעות בלחש: המנהג שבתפלת לחש אין השליח ציבור מסיים הברכה בקול, רק בהגיעו לשם דופק מיד, וידעו הציבור לשמוע התקיעות. ומי שהגיע לסיום הסדר של מלכיות ממתין עד שיגיע התוקע לשם ויתקע²¹⁰, וכן בשאר הסדרים. ואם יש יחידים שמאריכים יותר ולא הגיעו לסיום הסדר, והבעל תוקע מתחיל לתקוע, יש להם לשתוק ולכוון אזניהם לתקיעתו. ואם יודע מראש שיצטרך להמתין על התוקע, עדיף שימתין מלהתחיל השמונה עשרה (ויאמר בינתיים תהלים או יעיין באיזה ספר), כדי שלא יצטרך לעמוד ולשהות הרבה באמצע השמו"ע לצורך התקיעות, ויכוון להתחיל להתפלל השמו"ע דלחש באופן שיסיים יחד עם התוקע בסוף סדר מלכיות, ולשמוע התקיעות על נכון²¹¹.

נופלים כורעים²¹² באמירת עלינו רק בחזרת הש"ץ [באם הרצפה מאבנים – לשטוח מטפחת

206 לקו"ד ח"א ע' 100 ואילך.

207 ר"ד משיחת יום ב' דר"ה תש"נ. ובסה"ת תש"נ (משיחה הנ"ל) ע' 15: די תקיעה גדולה, וועלכע דער תוקע בלאזט בכל כחו און איז אין דעם מאריך עד כמה שאפשר.

ובכתאריז"ל (פ"ח) שער השופר פ"א ופ"ג. סידור האריז"ל כוונת שופר. (ועוד) בנוגע לתקיעות בכלל, והובא בכ"מ בדא"ח, שצריך להאריך עד שיאדימו פני התוקע.

208 ולהעיר מהסברא (שו"ת משנה שכיר (מהדור"ח) ח"ב סרכ"ט. שלמי שמחה ח"ב ס"ג. בד קודש מועדים ע' שיד) שבברכת מלכיות כוונה מעכבת, שאם אמר בלא כוונת הלב לא יצא.

209 על פי קבלת האריז"ל.

210 ובשעה שממתין יכול ללמוד בהרהור.

211 ראה מט"א סתקצ"א סי"ג. שו"ת אבנ"ז רס"י תמה (בהנהגת הרה"צ מקאצק). מנח"א ח"ד סוסי' לו. ברכת הבית פמ"א סכ"ה. שו"ת תפארת אדם ח"ג ס"ח. דרכי חיים ושלום סתשכ"ה. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתקצ"ב ס"ג.

212 בכריעה: תחלה כריעה על ברכיו [צפורני] גודלי רגליו. אח"כ על גודלי ידיו וההשתחואה (מתקומם מברכיו). במצחו מגיע עד הרצפה [ובלי נגיע לרצפה במצח]. ונשאר עומד על [צפורני] אצבעות רגליו וגודלי ידיו). אם אי אפשר טוב יותר להשען במצח על האגרוף. בכלל, ע"פ קבלה, צ"ל הפסק בין המצח והרצפה: הטלית, האגרוף וכדומה (כ"ה בסה"ש תרצ"ה ע' 465. אמנם, בסה"ש תרצ"א ע' 141, שבמצחו מגיע עד הרצפה. וצ"ל שעד הרצפה – היינו עד ולא עד בכלל. כן להעיר מליובאוויטש וחייליה ע' 30, שראשו הקדוש ה' נוגע ברצפה ולפעמים ה' ניכר אבק על המצח. וכנראה לא דקו כ"כ. ויש שר"ל ולתווח, שהזהירות ע"פ קבלה להפסיק בין המצח לרצפה היינו רק ברצפת

וכדומה²¹³ להפסיק בין פניו²¹⁴ לרצפה].

בר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב: בסיום ברכת שופרות "תקע בשופר גדול לחרותנו", דקאי על השופר גדול דלעת"ל, נהוג שהש"ץ מגביה את קולו במיוחד, עוד יותר מהגבהת הקול בברכות מלכיות וזכרונות, ואפילו יותר מבברכת שופרות גופא עד לבקשה זו.

הלכתא למשיחא: "לעתיד לבוא . . לא יהיה באופן שהוא עתה שתוקעים מלכיות וזכרונות ואח"כ שופרות אבל לע"ל יהיה שופרות בלבד" - לקוטי תורה²¹⁵.

ברכת כהנים. אין הצבור עונים אמן עד שתכלה הברכה²¹⁶ מפי הכהנים²¹⁷. עם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה. יחזירו פניהם נגד פני הכהנים, ולא יחזירו פניהם אנה ואנה שגשיאת כפים אינה

אבנים, משא"כ ברצפת קרשים. ולא נהירא, שהרי נגיעת המצח ברצפת אבנים - אסורה מצד הדין (שהעיקר להפסיק בין פניו לקרקע, ובל"ה הרמב"ם ע"ז פ"ו ה"ז: בין פניהם ובין האבנים, ודלא כמנהג העולם להפסיק בין ברכיים לקרקע. וראה שו"ת אבני יספה ח"ב ס"ז). ולאידך, מ"טא סת"כ"א ס"ד. ועוד. ובניסוח אומץ סתתקע"ג, שיפרוס הקיטל לפניו. וכ"כ נכדו בנהג כצאן יוסף הל' ר"ה ס"ג ה"ו י"ז ס"ט. אבל ראה מהרש"ם בדע"ת סק"ל ס"ח. ואפשר דטלית עדיף משאר בגדים שאינו דבוק - שו"ת שבת הקהתי ח"ב סס"א. אלא שבקיטל לא מהני סברא זו. ואפשר, דמייירי במושך הטלית או הקיטל הלאה בחלק שאינו לבוש בו. ויותר נראה דשאני דין אבן משכית, ובדע"ת לא קאי בד"ז - ראה כרע רבץ ע' תקו ואילך). אבל בידיו לא מהני.

נשים אינן כורעות - ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'רצא.

(213) ואפשר גם בכנף מטליתו (ס' המנהגים טירגא הל' יוכ"פ. ד"מ או"ח סת"כ"א סק"ו. של"ה שעה"א קדושה אות לב, הובא בא"ר סק"ל"א סקט"ו. מ"טא סת"כ"א ס"ד. ועוד. ובניסוח אומץ סתתקע"ג, שיפרוס הקיטל לפניו. וכ"כ נכדו בנהג כצאן יוסף הל' ר"ה ס"ג ה"ו י"ז ס"ט. אבל ראה מהרש"ם בדע"ת סק"ל ס"ח. ואפשר דטלית עדיף משאר בגדים שאינו דבוק - שו"ת שבת הקהתי ח"ב סס"א. אלא שבקיטל לא מהני סברא זו. ואפשר, דמייירי במושך הטלית או הקיטל הלאה בחלק שאינו לבוש בו. ויותר נראה דשאני דין אבן משכית, ובדע"ת לא קאי בד"ז - ראה כרע רבץ ע' תקו ואילך). אבל בידיו לא מהני.

(214) לא בין הברכים לרצפה - ראה בהערה לעיל.
(215) דרושים לר"ה (נט, ד). וכן להעיר שלעתיד תתברר הספק במהות התרועה (נטע שעשועים מייזליש תצ"ה (ז, א). ויל"ע לדעת הזהר והמקובלים ד"כולהו אצטריכי"). וכן יתקנו גם בחצוצרות.

ולהעיר משי"ת שו"מ תליתאה ח"ב סי' קלג (לע"ל ל"ש מצות שופר). אדרת אליהו (להבא"ח) נציבים (קסד, ב ד"ה והנה ג"פ - לע"ל ל"ש תרועה שהיא סימן יללה רק תקיעה שהיא סימן שמחה. ולהעיר דמכ"ז בעוללות אפרים ח"ב ע' לד מאמר רבו בסופו). שו"ת דברי יציב ח"ז סל"ו סק"ט (לא יתקנו בכפילא רק מעומד). אנ"מ או"ח ח"ג סוס"י ע' (לע"ל יתקנו בשחרית. ולהרמב"ם כפי שירצו בין בשחרית בין במסוף. וראה ברכת רפאל ר"ה (רובינשטיין) סכ"ח).

(216) היינו ברכת כהנים.

אבל על ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, עונים הציבור אמן גם לפני שכלתה ברכה מפי רוב הכהנים. ונוהגים בברכת כהנים שמברכים יחד ויש מקצו ויש מאריך והעולם עונים אמן אחר ברכת כאו" (מ"טא סת"כ"ה באלף למטה סק"פ). ואם מסיימים כל אחד תוך כדי דיבור לתביר, יענה אחר הראשון או האחרון ויעלה לכולם (ראה עד"ז שו"ת הל"ק ח"ב ס"ח. משנ"ב ס"ה סק"ד).

ונכון שייסימו כולם הברכה ביחד (לקט הקמח החדש סק"כ סקע"ב).

[ול"ד לברכת כהנים שחיוב לשמוע הברכה מכל הכהנים. אבל ברכת אשר קדשנו היא ברכת המצוות, ואדרבה, מצינו בכ"מ סברא דקיל משאר ברכהמ"צ (ראה מאירי סוטה לט, א ד"ה סדר נ"ב. שו"ת גו"ר או"ח כלל א ס"ד בשם שפתי ישנים. רד"ל סוטה שם. קרן אורה שם ולא. ביאור הגר"א סק"כ ח"ג). ובכ"מ משמע שהיו מברכים בלחש. וגם לדין שמברכים בקול, אין עליהם חיוב לשמוע ברכה זו, גם לדעות שמצוה על הישראלים להתברך (ראה שו"ת אנ"מ או"ח ח"ג סוס"י ז. או"ח ח"ד סכ"א סוסק"ב. אבל יש מאחרוני זמננו שכתבו ליישב עפ"י דברי ה"ט" סק"כ"י סק"ד, להחיר לע"ז לענות אמן על הברכה שלפני. ובאירגו גם עפ"י הדעה שהופכים פניהם כלפי העם לפני הברכה, וכן מה שאין רשאים להתחיל אשר קדשנו לפני שילכה קריאת כהנים. ויש שהרחיקו לכת שברכה שלפני' מגוף המצוה דברכת כהנים. וראה אמרי אביגדור ציפרשטיין ע' לו. שו"ת תשו"ג ח"ו סל"ח סק"ב. ועוד. ולהעיר מהלכות שלמה תפלה פ"ה הע' 18. וע"ד הסוד, ראה מש"כ בשינה פ"י ס"ג ע"פ פ"ח שו"ת חזרת העמידה פ"ו). וה"ז בדומה למי ששומע ברכהמ"צ מכמה בנ"א. ומה שאין הש"ץ רשאי להתחיל להקריא הברכה עד שילכה אמן מפי רוב (ו"א כל) כל הציבור - ה"ט שאא"פ לכהנים לשמוע מהמקריא שב' קולות אינם נשמעים. אמנם, בלבוש סק"כ"י ח"ח כתב שאין הציבור עונים אמן של ברכת בקדושתו וכו' עד שתכלה ברכת בקדושתו של אהרן מפי הכהנים (ובהמשך הביא גם לגבי ברכת כהנים). וכ"ה בפרישה סק"ד. וכן ביסוד משנה תורה לר"י אלבוטני הל' נ"ב פ"ד. ותמוה מה דחקס לפרש ש"הברכה" קאי על ברכת אשר קדשנו ולא על ברכת כהנים. ועוד שהמשך הגמ' סוטה לט, ב, שאין הכהנים רשאים להתחיל בברכה אחרת, מוכח דברכה שלפני' - היינו ברכה קמיתא בברכת כהנים ולא ברכהמ"צ (וכ"כ לדיק בהגהות הרד"ל. אלא שנתקשה מ"ט לא אשמועינן ד"ז בברכה דאשר קדשנו. אמנם, י"מ דברכה אחרת קאי על התפלה שלאחרי ברכת כהנים. וראה באר שבע דלקמן).

ואיך שיהי', נראה שהכוונה להתמין עד גמר הברכה של א' מהכהנים, או על כאו"ח בפ"ע כנ"ל, אבל א"צ להתמין לרוב או כל הכהנים. ואכתי תיקשי לדירה, דמאי קמ"ל, שהרי אין לענות אמן חטופה (וא"ש משנה"ק הרד"ל). אלא שבאמת, בהמשך הגמ' שאין הציבור רשאים לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הקורא, קאי בברכה"ת, אף שג"ז פשיטא מצד דין אמן חטופה. ואכן בבאר שבע סוטה שם פ' בדברי הגמרא שממתינן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים, ש"ה בכל הברכות ונשנה אנג גררא. וכבר קדמו בראב"ה סק"ז. אבל בכ"מ משמע דקאי בברכת כהנים גופא ולא על ברכת אשר קדשנו. וראה שו"ע אדה"ז סכ"ט. וראה גם בזיו משנה הל' נ"ב פ"ד ה"ה, דעד שתכלה הברכה מפי הכהנים היינו כל הברכות של כהנים בין הלשנה ברכות שמברכין לישראל ובין הברכה הראשונה שמברכין להקב"ה אבל העיקר קאי על הברכות שמברכין לישראל, דקב בזה הוה דמאי דאירי השתא, אלא דממילא ידעינן דהוא הדין בענין הברכה דאשר קדשנו.

אבל ראה בענפי יהודה למדרש והזהיר פ' נשא סק"ב (בהוצאת זכרון אהרן - ע' שלט), לחתנו של הערוך לנו, שנתקשה בקושיית הבאר שבע דמאי קמ"ל, שהרי כ"ה בכל הברכות. וכתב ליישב, דאפשר שרועה להשימיעו שאם כהן אחד מסיים הברכה קודם, שימתינן הציבור עד שתכלה הברכה מפי כהנים דמשמע כולם. וצ"ע].

(217) ולא סגי ברוב כהנים וצ"ל כל הכהנים. והארכת הניגון מכלל הברכה היא, אא"כ מאריך הכהן הרבה, שאז יענה אמן מיד.

אלא פנים כנגד פנים. וצריך לשמוע ולכוון לברכתם.

כשאומרים תיבת יברך – המתברך ראשו באמצע. ה' – מיסב ראשו לימינו, שהיא שמאל המברך. וישמך – באמצע. יאר – לשמאלו שהיא ימין המברך וכו'. שלום – ראשו באמצע. אמירת רבש"ע – בשעה שהכהנים מנגנים דוקא, אבל כשאומרים התיבות צריך לשמוע. כשמנגנים ל"ושים" אומרים רבש"ע... הצדיק. כשמנגנים לתיבת "לך" ואם... אלישע. ל"שלום" וכשם... לטובה. כשאומרים "שלום" – אומרים "ותשמרני ותחנני ותרצני". אדיר במרום אומרים אחר עניית אמן כשעדיין הטלית על פניו.

אחר הדוכן לא יאמרו ישר כח כהנים עד אחר כל הקדיש תתקבל. ולכן במקום שנוהגים לומר ישר כח נכון שלא ירדו הכהנים מן הדוכן עד אחר סיום הקדיש כדי שלא יתבטלו מעניית אמן.

אחרי התפלה – עוד 30 קולות לערבב השטן²¹⁸. אסור לתקוע עוד בחנם²¹⁹.

שש זכירות אומרים אותם גם בראש השנה.

בקידוש: (אין אומרים אתקינו סעודתא), תקעו, כי חק, סברי מרנן, בורא פרי הגפן.

לא בירך שהחיינו בליל הראשון ונזכר למחר אומר בשעה שנזכר אפילו שלא על הכוס²²⁰.

מצוה לאכול ולשתות ולשמוח²²¹ בראש השנה²²², אמנם לא יאכלו כל שבעים למען לא יקילו ראשם ותהי' יראת ה' על פניהם. ובאגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: למעט באכילה ושתית²²³.

בראש השנה דרך בני ישראל להרבות בסעודה²²⁴, באכילת בשר (שביום זה אי אפשר בלא בשר והכל קונים) לכבוד יום טוב, מפני שבתחילת השנה סימן יפה הוא להם להרבות בסעודה²²⁵.

שכח יעלה ויבוא בסעודת היום – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

נוהגים שלא לישון ביום. והיושב ובטל הוא כישן.

"מנהג עתיק ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד עם פרש"י, ואפשר להוסיף עם עוד פירושים, מהקאפיטל בתהלים שהוא מסומן כמספר שנות חייו, ואם הקאפיטל מחזיק פחות מ"ב פסוקים, וכן בשנת

(218) כ"ה במחזור. והוא מהלבוש שתקצ"ו ס"א. אבל בט"ז שם סק"א ובשו"ע אדה"ז שם: שחוששין שמא מקצת הציבור לא שמעו כל התקיעות כראוי וכוהנו וייצאו בשמיעת תקיעות אלו. אמנם, התם קאי למנהג שלא תקעו עדיין מאה קולות בתפלה.

(219) אבל מותר לומר לקטן שיתקע כדי שיתלמד בין שהגיע לחינוך בין שלא הגיע לחינוך ומותר לו לתקוע כל היום אפילו לאחר שישמע התקיעות בבית הכנסת לפי שמצוה על הגדולים ללמד את הקטנים ולחונכם במצוה.

(220) ואדרבה, אין לו להמתין ולאומרו בקידוש, שאין בזה טעם וצורך (ורב כהנא מסדר לה אכסא – היינו בקידוש הלילה (ולא מחמת שרוב ברכות תיקנו על הכוס, בבכבוש סקפ"ב ס"א לגבי ברכהמ"ז. וראה שאילתת נד. מרדכי יומא סתשכ"ז, אלא) ששייכת לקדושת היום (ומה"ט נהגו הנשים לאומרה בשעת הדלקת נרות). אבל להעיר משהב"ל סרפ"ה בשם הגאונים שמה שנהגו לאומרו על הכוס משום דהכי שפיר לאקרובי דעת' טפי. וראה אבודרהם סדר תפלת יו"כ ד"ה ערבית. ומצינו במנ"ח מ' ש, שעלה בספק שבפסח שמא ימתין לקידוש בשש"פ. והיינו לא מחמת הכוס אלא מחמת הקידוש. ולבסוף נראה דדחוי' קרי לה. (וראה נתיבות הי"ם אונסבכר מ' ש. שו"ת מנחת חן ח"ב סכ"ה. המאור ג' תיח ע' ל). ומוכח מזה גופא, שלא תיקנו בשבח לאומרו בקידוש שיאמר על הכוס ואומרו בשוק. וראה פ' ר"י בן חכמוני עירובין מ, ב שגם בלכתחילה א"צ כוס. ורק לקס"ד בגמ' עירובין זמן בעי כוס. (וצל"ע מש"ב במור קציעה סתרצ"ב, הביאו בבה"ל שם, דשפיר הוא למסמן זמן אכוס דסעודה למאן דלית ליה מגלה למיפק בה י"ח. וגם לדיד', התם שאני שמסדרו אמצויות היום דמשתה ושמחה. ודוגמא לדבר מש"ב בהגמ"י חנוכה פ"ג שלא יברך שהחיינו על הראי' דנ"ח עד שישדר כולו על הדלקה שבביתו. וראה שלמי תודה שבועות פ"ג סק"א שחידש שלכתחילה בשבח יאמרנו על הכוס. ולא נמצא כן בשום מקום).

וגם איכא חשש הפסק, ובפרט לפמש"ב אדה"ז סתרמ"א ס"א שברכת שהחיינו בקידוש היא בשביל מצות קידוש היום (והארכנו בדבר בקובץ מבית חיינו חו' ט ה"ג 2). וראה קובץ ותלמודו בידו חו' א' ע' נג.

(221) כ"ה בשו"ע אדה"ז סתקצ"ו ס"א. והוא מהטור שם. וראה גם טור סתקפ"א: אוכלין ושותין ושמן. אמנם, בנוגע למצות שמחת יו"ט ברה"ב – ראה שו"ע אדה"ז סי' תתקט ס"ו שאין בו מצות שמחת יו"ט. וראה שם סי' תקפ"ב ס"י. ובס"י תקצט ס"א שאינו לא חג ולא רגל. ול' תת"ס פ"ה ט"א – צוין בהערת המחזיר לשם – הובא להלן בלוח בצום גדלי' בהלכתא למשיחא בהערה). תשמ"ח ע' 613 הע' 13.

הלכתא למשיחא: בשו"ת התעוררות תשובה או"ח סש"ל: ר"ה הוא קדוש בקדושת יו"ט אבל אינו חייב בשמחה כמו שאר ימים טובים שכתוב בתורה ושמחת וכו' וממילא [להדעות שגדלי' נהרג ברה"ב] כאשר יהיה צום גדלי' לששון ולשמחה יהיה ר"ה לששון ולשמחה. (אבל ראה ח"י תת"ס פ"ה ט"א – צוין בהערת המחזיר לשם – הובא להלן בלוח בצום גדלי' בהלכתא למשיחא בהערה). ועד, שאין להאריך בניגונים יותר מחצות.

(223) ח"ד ע' טז. וראה גם סה"מ קונטרסים ע' 636. ועוד.

(224) וכמובן, הכוונה באופן שאינו אוכל כל שבעה, כנ"ל.

(225) ולכן, העמידו חכמים דבריהם על דין תורה בערב יום טוב שהמעות קונות (וא"צ משיכה). והמוכר בהמה לחבירו בערב יו"ט צריך להודיעו אמה או בתה מכרתו לשחוט.

העיבור, אז כופלים שיעלה כמספר חדשי השנה ואם הוא מרובה בפסוקים אזי לומדים שנים או יותר פסוקים בכל ר"ח". בקשר ללימוד הנ"ל בראש השנה (שכן מורה סתימת הלשון "י"ב פסוקים", "כמספר חדשי השנה"), שאין מזכירים בו ר"ח – לא ראיתי ולא שמעתי בזה.

מבצע שופר

לכתחילה יברך מי שיוצא כעת ידי חובתו ויכול אחד לברך עבור כולם. כשתוקעים למי שאינו יודע לברך, יכול אחר לברך עבורו גם אם כבר יצא ידי חובתו. אין לאנשים שכבר יצאו ידי חובתם לברך עבור נשים²²⁶, וכן כשתוקעים למי שיודע לברך בעצמו, יברכו הם בעצמם, אא"כ גם התוקע יוצא ידי חובתו כעת.

בחור שהולך למבצע שופר ותוקע, לכתחילה יש להחמיר שיהי' ברור שהוא גדול על פי התורה (שהביא ב' סימנים)²²⁷.

מוכרח לתקוע לכאן"א 30 קולות (תשר"ת תשר"ת, תש"ת תש"ת, תשר"ת תשר"ת) אבל²²⁸ כשאי אפשר כלל לתקוע 30 (תשר"ת), גם אם כתוצאה מכך לא יספיק לתקוע לאחרים²²⁸.

(226) וגם לא לומר עמה כל הברכה מלה במלה, כיון שאינה חייבת בברכה.

227 מט"א סתקפ"ט ס"ו. בנוגע ליום השני – שקו"ט בזה. ואכ"מ.

228 וכבר האירכו במה שבב"י מחד גיסא נראה שהכריע בדברי הרמב"ם (ע"פ פשוט לשון הרמב"ם וכהבנת הב"י ועוד) שהדבר ספק, אבל נתן מקום גם לדעת רה"ג שכל הסדרים כשרים ונכונים. ועד"ז צ"ב בדברי אדה"י בכ"מ. והאירכו בכ"מ בדיוקי הלשונות בל' אדה"ז (כולל דין אורח השברים). ולמרות כל הדיוקים, פשוט לשונו בכ"מ מורה שהדבר ספק, וכדעת הרמב"ם ודעמי'. וראה גם בחי' הצ"צ ר"ה פ"ד מ"ט ד"ה סדר, ש"משכ' הפוסקים טעם לזה לסמוך ע"ד רב האי כבר מגמגם ע"ז במלחמות'.

ויש שרצו לדון לתקוע בכגון דא רק י' קולות, מדין ס"ס (ולחעיר מפמ"ג סתק"צ במ"ז סק"א. סתק"צ במ"ז סק"א. סתק"צ במ"א סק"א. וראה הליכות שלמה ר"ה פ"ב בדבר הלכה סק"ט), ספק שמא קייל"ן כרה"ג, וגם לרמב"ם ודעמי' שמא יצא יד"ח בתרועה זו (אלא שכ"ז רק בתוקע תשר"ת ג"פ (או סדר אחר) ג"פ, אבל בתוקע תשר"ת תש"ת ודאי לא יצא יד"ח לרמב"ם. וראה בהע' לקמן). ויל"ע שה"ז משם אחד, שמא זו תרועה כמאמרה, ואין הא' מתיר יותר מחבירו. וגם א"ז ס"ס המתהפך. (וראה שו"ת יב"א ח"א או"ח סל"ו סק"ו). שם ח"ג או"ח סל"ד סק"ג). וי"ל.

כן י"ל באו"א, ספק שמא כרה"ג, וגם להחולקים שהוא ספק גמור, שמא הלכה כמ"ד שרק סדר א' מה"ת (ראה הע' לקמן). אלא שגם להנ"ל, מ"מ מד"ס חייב לתקוע שלש סדרים ואזלא ספק בתרא. (אלא, שיל"ש שג"ז בכלל ספק לגבי חובתו מה"ת). ובתוקע תשר"ת ג"פ, יש לצרף גם דעת ר"ת שאין קול שופר בגדר הפסק (ראה פמ"ג שם, וכבהערה לקמן. אמנם, אם נאמר דר"ת גופי' ס"ל כרה"ג – ראה ר"ן ר"ה י, ב. רשב"א שם ל"ד, א. אבל ראה ריטב"א שם טו, ב. דל, א. – אא"פ לצרף סברא זו לעשות ס"ס, שה"ז ספק א'). ואכתי לא תבא, שהרי לאחר התקנה יצא מגדר ספק וחייב בכלום (ראה יב"א שם). וראה הע' לקמן). ועוד יליק", ובסגנון אחר, ובהקדם משכ' ברשב"א ור"ן (ר"ה דל, א ד"ה ודילמא – בתי' בתרא) בטעם שתיקנו לתקוע גם תש"ת ותשר"ת, אף לדעת ר"ת שאין קול שופר מפסיק, לפי שלכתחילה אסור להפסיק. ובהכרח לומר בטעם התקנה אף שלמעשה כבר יצא יד"ח בדיעבד, שה"ז בגדר לב בי"ד מתנה שאינו יוצא בתשר"ת לחוד, רק אם כלפי שמאי גליא שתשר"ת אמת (ראה שו"ת יב"א שם). אלא שבשו"ת עולת שמואל ספ"ח לא ס"ל כה"ע, עיי"ש בטעם ההיתר להפסיק ביוזיו בין הסדרים. וגם במג"א מצינו שצריך דעת ר"ת לומר שאינו מפסיק, ראה בהע' לקמן. וגם הפמ"ג צריך דעתו לס"ס). ונמצא שגם לר"ת אכתי לא יצא מגדר ספק. ואיך שיהי', גם בס"ס אין לברך ע"ז.

[ואגב, בכ"מ עמדו במשכ"ל ככה"ח לפרש בדברי המט"א סתקפ"ו ס"ז לגבי מודר הנאה, ושם סת"ר ס"ג בקיבל כבר שבת לתקוע רק תשר"ת תש"ת תר"ת, והב"ד המט"א במשנ"ב סתקפ"ו סק"ב וסת"ר סק"ז, שכוונתם פשוט לשליש קולות (כה"ח סתקפ"ו סק"מ). סת"ר סק"ז. ולהעיר שער"ד כתב במה"ח בשונה הלכות בדעת חובי התקיעות שהם מה"ת – דלכאורה מפורש בלשונם "עשרה קולות", אבל, באמת, כמעט ומוכרח לומר כן, למרות הדוחק (שנוסף לזה שבמשנ"ב סתק"צ בבה"ל ד"ה ואם ידע מפורש שביודע רק א' הסדרים אינו מברך, וכה"ח במט"א סתק"צ ס"ג, ואילו בגד"ד משמע מסתימת דבריהם שמברך, וכן במט"א סתק"צ ס"א נראה שנקט שהוא ספק גמור כדעת הרמב"ם, ואף גם זאת, שמדוע לא יתקע סדר א' ג"פ, ועדיף תש"ת או תר"ת, והרי משמע שלדעתם אסור לו להוסיף בכה"ג על המוכרח – עוד זאת ויקר) שלשון המט"א "לצאת ידי ספק חובי התקיעות שהם מה"ת" (אבל במשנ"ב שינה וכתבה "שהן מעיקר הדין"), ואם כשיטת רה"ג אין כאן ספק בחיוב מה"ת, ודוחק לומר דלאו דוקא הוא, ולחילוקי המנהגות קורא ספק (ועד"מ משכ"ב בבי' סתק"צ בדעת רה"ג בלשון הנמיה "מספקא ל"). וראה קצה המטה סתק"צ סק"א שכ"כ גם בדעת (ובלשון) השו"ע. ובאמת, כ"כ במגדל עוז שופר פ"ג ה"ב גם בדעת הרמב"ם. אבל בב"י לא הבין כך. ולא נהירא לפרש בדבריו בשו"ע ההיפך ממה שפי' בעצמו בל' הרמב"ם. גם דוחק קצת לומר שכוונתו מדין ס"ס, א"ז מ"מ סק"א (ולא שו"ת מ"ד), ונצטרך לדחוק ש"עשרה קולות" – היינו עשרת הקולות וגם לרבות ספקותיהם. ומוטב לסבול דוחק הלשון מדוחק העניין).

229 ובאופן שמוכרח לקצר בתקיעות, עדיף טפי לתקוע כשיטת רש"י, שהוא קצר ביותר (ששיעור תרועה כג' כוחות, ובשברים כל שבר פחות מל' כוחות אבל באופן שיהא עליו שם גניחה ולא יללה, ותקיעה דתשר"ת כשיעור שברים ותרועה הנ"ל).

אבל אין מקום כלל להנהגה שהנהיגו ב"מבצעים" לתקוע רק תשר"ת ג' פעמים ולהתנות שמה שאינו נצרך למצוה יהא רק לשוור (בצירוף סברת ס"ס שבהע' הקודמת). ומכמה וכמה טעמים. ולהעיר מערך ש"י או"ח סתק"צ. פני אפרים מובאק שם. ברכת רפאל ר"ה סכ"ו. וכשהשומע אינו מתנה, יל"ע אם באופן כזה ה"ה בגדר הפסק. וכמדומה ברור שלא מצינו קעצה הנ"ל בשום מקום. ויתירה מזו, את"ל כן מדוע התקין ר' אבהו באו"א. אלא שבהו יש ליישב בכמה אנפי. ועד"ה הישובים בקושיות הראשונים עד"ז – ראה בב"י על אחר. מג"א סתק"צ סק"ו. ומהם ששייכים רק בעיקר התקנה ולא במצב דשעה"ד. וילה"ע משר"ת הצ"צ שעה"מ ח"ה (הנדפס לאחרונה) ס"ג (מגובת"ק), עיי"ש. והארכנו בכה"ל (ועוד צדדים) במ"מ וציונים להלכה יומית אות תקי, ומשם תדרשנו.

קולות, ניתן לתקוע 10 קולות (תשר"ת תש"ת תר"ת²³⁰) וללא ברכה.

כל היום כשר לתקיעת שופר מנץ החמה²³¹ ועד צאת הכוכבים. אחר שקיעת החמה, תוקע ללא ברכה²³².

מנחה: קרבנות. אשרי ובא לציון. מנחה לראש השנה. אבינו מלכנו.

לדוד ה' אורי. עלינו.

סדר תשליך אחר מנחה לפני שקיעת החמה²³³. הולכים לבאר מים או מעין שיש בו דגים חיים²³⁴ (הכוונה בזה הובאה בסידור). מדייקים שיוכלו לראות את הדגים שבמים²³⁵. אומרים הפסוקים שבסידור ומכוונים ל"ג מידות (כמ"ש שם), ואח"כ מגערים שולי הט"ק.

בנוגע לנשים, מצינו בפוסקים שהתריעו שלא ילכו ח"ו במקום שיש גברים.

ביום א' בתשרי תק"ז, עשה הבעל שם טוב עליית נשמה להיכלו של מלך המשיח ושאלו: "אימת קאתי מר" (=מתי יבוא אדון?) והשיבו מלך המשיח "כשיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת".

איסור הכנה

אסור לבשל או להכין שום דבר לצורך יום שני דר"ה²³⁶ עד צאת הכוכבים בשעה 7:32²³⁷. ולדעת אדה"ז – גם ע"י נכרי אסור²³⁸. אין להוציא בשר וכדומה מהמקפאי ביום ראשון להפשיר עבור יום

ועוד להעיר גגם לש"י רה"ג שמה"ת יוצא יד"ח בכל האופנים, שקו"ט אם תקנת רב אבהו היא שאינו יוצא יד"ח אא"כ תקע ל' קולות כאלו הוא בגדר ספק. וכדמובח שהראשונים הביאו רה"ג, ומ"מ נקטו שגנוחי גנח וילולי ליל הוא בגדר ספק (משא"כ בתקיעות דמעומד אחרי שכבר קיימו עיקר התקנה). ומצינו שהראשונים שהביאו דעת רה"ג נקטו ששיעור תקיעה צ"ל דוקא בתרועה שבאותו סדר. וכן שקו"ט שתקיעה אחרונה תעלה לו לתקיעה ראשונה של סדר הבא – ראה גם עטרת המועדים ס"ז. ויל"ד. והאריכו בזה בכ"מ. ואכ"מ.

כן להעיר, שגם דעת הזהר (ח"ג רלא, ב) והמקובלים, ודרווייהו אצטריכו. וראה זכר דוד (מודינה) ח"ב פ"ס פס"ו. כה"ח ס' תקצ סק"ז וסק"ח. ואף גם להתנות בתקיעה אחרונה של סדר תשר"ת שתעלה גם לו לתקיעה ראשונה של תשר"ת (שאם תשר"ת עיקר המצוה תעלה לאחרונה של תשר"ת ואם תשר"ת עיקר המצוה – לראשונה של תשר"ת), וכן גם בתקיעה אחרונה של תשר"ת שתעלה לתשר"ת, אין הדעת נוחה מזה (וראה משנ"ב סתק"צ סק"ו. ובלא"ה, מרויח עי"ז רק ב' קולות. ויש שהציעו לתקוע רק כ"ד קולות באופן דלהלן: "תשר"ת שברים תשר"ת ג"פ, ולהתנות בתקיעה אחרונה של תשר"ת ובראשונה של תשר"ת.

(230) כ"ה בכ"מ, והיינו לפי שגם לדעת רה"ג עדיף טפי לתקוע כל שלושות סוגי הסדרים לפחות פ"א בכדי לקיים עיקר התקנה דרב אבהו שלא היה אגודות אגודות. וגם למ"ד שהדבר ספק, כתבו ליישב ע"פ דעת התוס' ר"ה לג, ב ד"ה שיעור תרועה, דקאי למ"ד שרק א' מה"ת וב' מ"דס". (וה"ז עדיף מלתקוע תשר"ת ג"פ, דשמת תרועה שבתורה היא גניחה או יללה לחוד ונמצא שהפסיק בקול אחר). וראה ח' הצ"צ שבהע' הקודמת. וכן ילה"ר קצת מד' הב"ח סתק"צ ב"ד רה"ג ומ"ש דכל תקיעתא. [ולהעיר מדעת הריטב"א ר"ה לא, א סד"ה תשלום הברייתא, בקטע המתחיל והנכון, דמדינא בתקיעה אחת גם ללא תרועה יוצא].

ויש שכתבו לתקוע תשר"ת ג"פ (וב"מ קצת במג"א סתק"צ ג סק"ג – בידע לתקוע כולם ואינו יכול או שלוקחים השופר ממנו. וראה מחה"ש שם. אבל ראה בשו"ע אדה"ז ששינה הל' והתוכן), שבכך יוצא יד"ח לפי א' האופנים, וגם תוקע כל סוגי הקולות. אבל כשתוקע תשר"ת תשר"ת, נמצא שלדעת כמה פוסקים לא תקע כשום אופן מאופני התקיעות. (ולאידך, בכגון דא שתוקע תשר"ת לצאת כל האופנים, הרי מוכרח לתקוע שברים תרועה בשתי נשימות, ושוב אינו תוקע בשום אופן לכמה דעות). ועוד כתבו לצרף דעת ר"ת שאין קול אחר הפסק. (וכן מצינו במג"א שצירף דעתו – ראה מג"א סתק"צ סק"ג. מג"א סתק"צ סק"י בסופו. אבל בשו"ע אדה"ז משמע שדעת אחרת יש אצלו בכ"ז – ראה שו"ע אדה"ז סת"צ ס"ב. סת"צ ס"ג. סתק"צ ס"ג). וראה בהע' לעיל. וכבר האריכו בכ"מ. ואכ"מ. ולכא"ו עדיף במקום שאפשר לעשות שניהם, תשר"ת תשר"ת תשר"ת תשר"ת.

[ולהעיר מתשורה סימפסאריטייכל' טבת תשפ"ד ע' 14: "וישלח מי שהוא שילמד ט' קולות עכ"פ". ולכאורה הכוונה לתשר"ת או תשר"ת, שהרי אם בתשר"ת עסקינן (נוסף לזה שהלשון דחוק) הרי כבר כל הקולות בידי. אבל התם מיירי בדאמ"פ כלל באו", והרי מסיים שם "ובכל אופן זוכיך השופר במראיתו כ"ז ענינים וכמש"נ זכרון תרועה". וק"ל].

(231) וכבר נזכר לעיל, שבשעת הדחק באופן שלא יתאפשר לתקוע לאחר נץ החמה, מותר לתקוע אפילו מעלות השחר.

(232) וראה בארוכה אצלנו בלוח לפורים בנוגע לקריאת מגילה של יום הפורים בבין השמשות.

(233) ואם איחר, יאמרו גם אחרי שקיעת החמה. ואם כבר שקעה חמה עדיף לאמרו ביום ב' קודם שקיעת החמה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'קצא.

(234) אם נמצא במקום שאין באר או מעין (או מי שנמצא בסגר), יעשה סדר תשליך ליד קערה של מים או ברז פתוח, ואח"כ לכשיתאפשר – יעשה ליד באר, ומה טוב – במוצאי ראש השנה וכן ביום י"ג מדות (בקביעות שנה זו, יום שלישי, ח' תשרי, הבעל"ט). וראה הנסמן שו"ת באתרא דרב יא'קסט.

(235) ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יא'קפג.

(236) שהן קדושה אחת ונחשבים כיום אחד אורך החמיר אבל לא להקל (שו"ע אדה"ז סתק"ג ס"ג).

(237) זמן צאת הכוכבים הנהוג במוצאי שבת וחג.

(238) ראה שו"ע אדה"ז סש"ט סי"ח. סשכ"א סי"ו. סתנ"ה סי"ד. סתנ"ט סי"ב. וראה בפמ"ג סתק"ג בא"א סק"א (נסתפקנו). דע"ת למהרש"ם סתמ"ד ס"א (מסתבר להקל. אבל מש"כ כן בדעת הפמ"ג, צ"ע – ראה פמ"ג סתמ"ד בא"א סק"ה. ובעוד כ"מ, נסמנו לקמן). שו"ת

שני של חג²³⁹. כשמבשלים עבור יום הראשון, יש לוודא שהמאכלים מוכנים וראויים לאכילה – ויש שהות לאוכלם – בו ביום לפני שקיעת החמה (6:50).

חלב שנחלב ביום ראשון של ר"ה או ביצה שהוטלה ביום זה אסורים בשתי' או באכילה ביום הראשון וביום השני של ר"ה.

ליל רביעי, ליל ב' דראש השנה

בשנת תש"ג: ביום שני דר"ה הובילו להכבשוונות במחנה טרעבלינקע, "בתו הצעירה של כ"ק מו"ח אדמו"ר צוקללה" נבג"מ ז"ע הכ"מ גיסתי הרבנית מרת שיינא" הי"ד הארענשטייט²⁴⁰.

שני ימים טובים של ראש השנה נחשבים כיום אחד ארוך²⁴¹ וקדושה אחת הן, וביצה שנולדה בראשון או דבר שנתלש מן המחובר בראשון או דבר שניצד בראשון, כשם שאסור בו ביום משום מוקצה ונולד כך אסור ביום שני שהם כיום אחד ארוך²⁴².

בכ"מ בדא"ח נתבאר שגם הלילות הן בגדר יומא אריכתא, בבחינת "לילה כיום יאיר", שאין חושך והעלם כלל (וע"ד ר"ה הראשון ביום ברוא אדם הראשון, של"ו שעות שימשה אותה האורה)²⁴³, ולכן גם ממעטים בשינה.

לבושי מדרכי מהדו"ת או"ח סע"ו (אפשר דשרי וצל"ע כעת).

ולהעיר משו"ת נוב"מ מהדו"ת סמ"ד ששבות דשבות במקום מצוה הותרה רק בשבות קרובה ולא רחוקה (והיינו לא רק בשבות גמור (כבכ"מ דלהלן) אלא אף שבד"ש. ומדויק גם בל' הרמב"ם מילה פ"ב ה"ט: כדי לעשות מצוה בזמנה. ועפ"י יל"פ כן בשיטה להר"ן שבת קל, ב בדעת הרמב"ם שלא התיר שבות דשבות בכל מצוה ורק בשופר ולולב, וכוונתו רק במצוה עוברת. אמנם יל"פ ברמב"ם לאידך גיסא, שגם אם המצוה לא תתבטל לגמרי כבמילה, הותר בשביל מילה בזמנה). וכבר כתב כן בשו"ת תשב"ץ ח"ב סוס"י קצו. וכ"מ בט"ז סתור"ה סק"ב – ראה מח"ש ש"ש סק"ח. וראה א"ר סתור"ה סק"ג שראוי להחמיר (וצ"ע בא"ר סרנ"ב סק"ב. סרע"ו סק"י). בכור"י שם. ערוה"ש שם ס"ג. וכ"פ בחי"א כלל קמח ס"ח. אבל להעיר מעיקרי הד"ש ס"י סק"צ כשלא ימצא גוי למחר. וראה גם שו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סע"ד סק"ד. [ובדעת המג"א – ראה סתור"ה סק"א (ופמ"ג שם). סרנ"ב סק"ד (ואדה"ז שם ס"ג ופמ"ג שם. תהל"ד שם סק"ד) וסק"ב בסופו. סרע"ו סק"ח. סתנ"ה סק"ד (ואדה"ז שם ס"ב). ושם ההיתר משום שבות בביה"ש במקום מצוה. וראה פמ"ג שם. סתנ"ט סק"ב. תק"י סק"ג (ובפמ"ג שם). סתק"ז סק"ג (ואדה"ז שם בקו"א סק"ד). מח"ש ששל"א סק"ה בכוונת מג"א שם. תהל"ד ששכ"ה סק"ט בסופו בכוונת מג"א שם סק"א. וראה שו"ת רב פעלים ח"ד ס"א מש"כ ליישב. ועיול – ראה מהר"ם בריסק שם].

וראה שו"ת כת"ס או"ח ס' קטז. מנחת פתים יו"ד סש"ב. פמ"ג סתקמ"ד בא"ר סק"ב. (וראה מנחת פתים שם. תורת חיים סופר או"ח סרמ"ד סק"ד ד"ה ולפמ"ש"כ (י, ד)). ואפשר, דשאני התם שדו"ח המצוה. (ובסקמ"ג שם, התיר במידה דפולגותא). שם שש"ג סק"ו. שם ששל"ג סק"י ויא. סתור"ה בשעה"צ סק"ב.

וקצת ראי' מאדה"ז שש"ו סכ"ב שז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספקו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וצייונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשר"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראב"ה הל' עירובין שש"א (בראב"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שדו"ח המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז שש"ז ס"ג השמיט מלת "בשבת" שבשו"ע שם ס"ה (ובדעת המחבר בשו"ע – ראה מור וקציעה שש"ז ס"ה. פתה"ד שם סק"ו. עיקרי הד"ו ומוחה"ש הג"ל. הגהות רעק"א רס"י תרנה. מאמ"ר שם. גזע ישי מערכת א"ס ס"ק קפא. סנ"א. תורת שבת שש"ז סק"י. שו"ת כת"ס שם. (ושנייהם – תו"ש וכת"ס – כתבו שמש"כ המחבר "זיש אוסרים" איכא לפרושי דקאי אהא מילתא). מעט מים עונות אילוה ס"ג (כא, א). רב פעלים ח"א סכ"ז ד"ה ולכאורה. מהר"ם בריסק שם. ועוד. ויש שכתבו לכאור דשאני התם שבאמת הותרה רק שבות דאמירה, איסור ודבר דבר, לצורך מחר – ראה הנסמן בליקוטי הערות לנו"ב שם. ואפשר עוד בדעת המחבר, דשאני ר"ה דכיומא אריכתא דמיא. וגם בלא"ה – שהוא יו"ט הסמך לשבת, ראה שו"ת שאילת שאול ח"א סמ"ז סק"ב. חקרי הלכות שווימער ח"ב סצ"ח). ושקו"ט בדעת אדה"ז כאן (וכמה אופנים בדבר, נוסף להנ"ל, עדדיף שיאמר לו ביו"ט דקיל טפי (ע"פ אמ"ב דיני שבת ס"ב ד"ה ואם. אבל בשו"ע אדה"ז סתקפ"ו סכ"י מאמר להחיר גם כשיאפשר כנ"א, ורק לענין נולד החמיר שם ס"א), או שבשבת איכא נמי איסור מוקצה (ושקו"ט באם מותר בב' שבותין כאחד – ראה שו"ת ב"ש סק"ג סק"ב. אמרי יוסף ח"ב סכ"ז. ויש להעמיס בשו"ע אדה"ז סש"ב ס"ב שבאפשר בע"א אין להחיר אמירה בב' שבותין. וראה בארוכה במילואים לתהל"ד מהדו"ח לסש"ג סק"ג – ס"א)). ואכ"מ.

(239) אבל באם מוציאי בעוד היום גדול שראוי לאכילה בו ביום, אפשר להתיר (ע"פ שו"ע אדה"ז ס' ת"ק ס"ב). ובשבת לצורך יו"ט שלאחריו – צ"ל מבושל ג"כ. אבל ביו"ט לצורך שבת מותר אם הניח עירוב תבשילין (ראה שו"ע אדה"ז ס' ת"ק ס"ג. וראה קובץ העו"ב שבו"ע תשע"ד. הערות הת' ואנ"ש 770 סוכות תשנ"ד. ואכ"מ).

(240) פתח דבר לקונטרס פו – סה"מ תשי"א ע' 106.

(241) ומה שאסור לבשל מיו"ט ראשון לשני, לדלידן דבקיאי בקביעא דירחא, יום ראשון עיקר והשני חול, וה"ז כמבשל מיו"ט לחול (ראה ב"י רס"י תתק. מג"א שם סק"א. שם סתנ"ט סק"א. קו"א לשר"ע אדה"ז סתק"א סק"ב).

(242) וראה ר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשי"ב, דהיינו רק בנוגע לזה שר"ה הוא ה"ראש" לכל השנה, חיות הכללי דכל השנה, אבל בנוגע לחיות פרטי דכל יום בפ"ע, שר"ה הוא גם אחד מימי השנה כשאר הימים (כמו שר"ה ראש"ה) הוא גם אחד מאברי הגוף, נחשב יום ב' דר"ה ליום בפ"ע. ומה"ז חייבים לבדן בו ברכות השחר – אף שכבר בידך ביום א' דר"ה – כבכל יום, ואין אומרים ששינת הלילה נחשבת כשינה באמצע יומא אריכתא.

(243) ואור וחשך משמשים בערבוביא, כלומר שאהבה ושמחה (אור) ויראה ומרידות (לילה) משמשים ביחד, לפי שבר"ה הוא גילוי כוחות עצמיים, ומצדס אין ההתחלקות דכחות הג"ל.

עוד נתבאר, שענין ר"ה הוא להמשיך בחינה שלמעלה מזמן ושינוי לתוך גדרי הזמן, וזהו תוכן ענין דיומא אריכתא – שנוטלים שני מעת לעת ועושים אותו מעל"ע אחד, שזהו הענין דלמעלה מהזמן כפי שנמצא בזמן גופא. ונתבאר גם שר"ה הוא מועט בכמות המחזיק את המרובה באיכות, ונשתלשל מזה שמרובה גם בכמות, יומא אריכתא, ומזה מובן יוקר הזמן שבר"ה.

בספר השיחות תש"א²⁴⁴: דער טאג פון ר"ה איז א יאהר, א יומא אריכתא, מען בעדארף זיין די שני ימים של ר"ה עסוק בתפלה ובאותיות התורה. די עבודה פון די מ"ח שעות של ראש השנה איז מבטל קליפת ח"ם און מהפך דעם חוס דקליפה וחוס הטבעי אויף חוס אלקי אין תורה ותפלה ומדות טובות.

מותר לטלטל השופר בלילה²⁴⁵.

תהלים לפני ערבית. ניגון אבינו מלכנו (כן נהוג ברוב השנים).

"אולי יש מקום לאמירת לשנה טובה תכתב ותחתם גם בליל ב' דר"ה, קודם תקיעת שופר דיום ב'... ועצ"ע"²⁴⁶.

הדלקת נרות (אחרי שעה 7:32) מאש הדלוקה לפני החג (בסמיכות לקידוש). באם שכחו להשאיר אש דלוקה לפני החג, מותר לבקש מגוי שידליק אש מוכן עבור היהודי.

אף שמותר לטלטל בחוץ נר של שמן, או נר פרפין שנהפך לנוזל, בתנאי שהולך בנחת ולא במרוצה – מכל מקום אסור להעמיד הנר במקום שהרוח שולטת אפילו אין רוח מנשב כלל. ולכן צריך להזהר שלא ילכו בנר דלוק מבית לבית דרך החצר אל הרחוב רק אם הוא בכלי, ויזהרו שיהיו הדפנות של זכוכית באופן שלא יכבה אף אם יהי' הרוח מנשב אז²⁴⁷.

אין לכבות הגפרור אלא יניחו ויכבה מאליו.

מדליקים הנרות לפני הברכה כבשבת. בהדלקת נרות שתי ברכות: ברכת להדליק נר של יום הזכרון, שהחיינו. לובשות בגד חדש לאמירת שהחיינו, או מסתכלות בפרי חדש שנאכל מיד אח"כ, אחרי קידוש, ויש להן להדליק סמוך לקידוש ממש כדי שתאכל אח"כ הפרי מיד. (ואם אין להן, יברכו שהחיינו מכל מקום). איש המדליק מברך שהחיינו בקידוש. [טענתה בהברכה או שכחה שהחיינו – ראה בטבלא שבסוף הלוח].

יש מחמירים שלא להשתמש בנר של יום טוב כדי להדליק עמו נר אחר של חול או להדליק את הגז.

אסור לחמם נר ולדבוק בפמוט גזירה שמא ימרח (שישפשפנו להחליקו על פני שטח הפמוט). גם **אסור לחתוך שולי הנר** בכדי שיוכל לתוקעו בנקב הפמוט, משום איסור מחתך. אבל מותר לתחוב נר בתוך הפמוט לצורך הדלקת נרות יום טוב, אף שהנר נשחק מעט ואין בזה משום מחתך.

אם הפמוט מלא בשיירי נרות, אף שמותר לנקות את הפמוט, ואין בזה משום תיקון כלי, וכן המשתמשים בנרונים בתוך כוסיות זכוכית, שמותר להם לנקות את הכוסית מדיסקית המתכת של הנרונים שנדבקה לתחתית כוסית-הזכוכית בכדי להניח במקומה נר חדש – מכל מקום, שיירי הנרות וכן הדיסקית שבנרונים, דינם כמוקצה ואסורים בטלטול²⁴⁸. ולכן, יניח מעט שמן בפמוט, ואז מותר לטלטלו, ויטלטלנו עד מקום האשפה, וישליך השיירים באופן ששיירי הנר יפלו ישר לאשפה. בנרונים, שהדיסקית נדבקה לתחתית הכוסית, ולא שייך להוציאם אלא ע"י כלי – אסור לנקותם ולגררם ע"י סכין, כיון שהסכין נעשה לו כיד ארוכה. והעצה לזה, להניח מעט שמן או

(244) ע' 26.

(245) ראה בארוכה אצלנו בלוח לסוכות בנוגע ללולב, ושופר עדיף מינה.

(246) ספר השיחות ה'תשנ"א.

(247) ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' כח'תרד. ושנ"ת.

(248) בזמנינו שאינם עומדים לתשמיש אחר. וגם בזמנם, כתב אדה"ז, שאף שמעיקר הדין אינם מוקצה, נכון לזהר שלא לטלטלם כי אם לצורך הרבה. וגם אין להתיר לטלטלם משום צורך אוכל נפש מכמה טעמים, ובפרט בזמנינו. ואכ"מ. ואולי י"ל דה"ז כגוף ש"ר. וראה קצוה"ש סקמ"ו סק"י. [ולמעיר מקצוה"ש סקט"ז סק"י שכתב לחדש להקל בדברים קטנים מאד שא"ר לכולם. אבל הו"ע כתב שזהו דבר חדש. גם צ"ע שברעי הותר מדין גש"ז ולא מטעמו – ראה הקדמת הב"י לשש"ח. ויש להעיר גם מדין כיבוד הבית – ראה שו"ע אדה"ז סשל"ז ס"ב. ובכ"מ מוכח דלא כסברא זו. וראה נתיב הקודש מוקצה ברונר סי"ב. אוצר נחמד גל' ט ע' לב ואילך בארוכה. וצ"ע].

מים בכוסית בערב יו"ט, שהדיסקית לא תידבק, ואז יכול ביום טוב לטלטל הכוסית כנ"ל עד מקום האשפה, וינער הכוסית באופן שהדיסקית תפול ישר לאשפה.

קידוש כדאמול עם ברכת שהחיינו. בעת ברכת שהחיינו מסתכל בפרי חדש (ואם אין לו, יברך שהחיינו מכל מקום). בשעת ברכת שהחיינו לא יכוון על הפרי חדש בלבד אלא יכוון על שמחת יו"ט שהגיע עכשיו ועל שמחת הפרי שהגיעה לו השמחה עכשיו.

אכילת פרי חדש אחר קידוש **קודם** נטילת ידים לסעודה. ברכה ראשונה על הפרי. אוכלים כשיעור ומברכים ברכה אחרונה (רק על הפרי ולא על היין).

הנשים ובתולות שבירכו שהחיינו בעת הדלקת נרות, ודעתם על הפרי חדש לפנייהם, לא יברכו שהחיינו שוב כעת באכילת הפרי.

נוהגים העולם שכל אחד מבני הבית [=הגברים] השומעים שהחיינו מהמקדש נוטל מן הפרי חדש ומברך עליו ברכה הראויה [=ברכת הפרי]²⁴⁹ ואוכלו לסימן טוב לחידוש השנה²⁵⁰.

ברכת המזון כדאמול. דין הטועה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

יום רביעי, יום ב' דראש השנה, ב' תשרי

סוף זמן ק"ש: 9:44.

שחרית כדאמול.

בקריאת התורה קורין מוהאלקים נסה את אברהם עד סוף הסדר כדי להזכיר עקידת יצחק ומפטיר קורא בתורה כמו אתמול ומפטיר בירמיה כה אמר וגו' עד הבן יקר וגו' מפני שחובת היום להזכיר זכרונות ובאותו ענין נאמר זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי וגו'.

רבותינו נשיאנו נהגו לומר בחשאי יזכור בראש השנה²⁵¹. וכא"ו יחליט כיצד להתנהג בענין זה. בתקיעת שופר של יום שני לכתחלה ילבש התוקע בגד חדש ויהיה עליו בשעת ברכת שהחיינו²⁵². מוסף כדאמול.

קידוש סעודה וברכת המזון כדאמול.

שכח לברך "שהחיינו" בקידוש ליל שני, אפילו בירך כבר בליל ראשון, חייב לברך אימתי שנזכר עד סוף היום.

(249) אבל בברכת שהחיינו יוצא מהמקדש.

ולא העתקתי מש"כ במט"א (שבהע"ה הבאה) שיברכו על הפרי גם שהחיינו, שהרי המנהג שיוצאים יד"ח גם בברכת היין מהמקדש, ומאי שנא שהחיינו. והמט"א לשיטתי אזיל, שגם בברכת היין כא"ו מברך (ראה מט"א סתרכ"ה באלף למטה סקע"ד בסופו). ואדרבה, גריעותא איכא בהכי, שנמצא שאינו מסדר שהחיינו על הכוס. וגם נחית לשקו"ט דהפסק בשמיעת שהחיינו ועניית אמן בין קידוש לטעימה. וכן מוכח גם מההוראה שכא"ו יקדש בעצמו בליל שמח"ת בכדי שיוכלו לברך שהחיינו (ראה בלוח במקומו). והיינו שאין מקום להנהיגה לצאת רק בקידוש ולברך שהחיינו בפ"ע.

ויש ליישב דעת המט"א דנקט שמכוון לצאת מהמקדש רק בשהחיינו על היום ולא על הפרי. ואולי טעמו דס"ל שלכתחלה אין להוציא שניהם בברכה אחת, ושאינו המקדש שמוכרח בכך מחמת ספק ברכה לבטלה. וכן בתק"ש דא"פ בע"א. וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' א'תקל. ושו"א. אבל למעשה נקטינן שאפשר לברך ברכה אחת גם כשיש כמה מחייבים. וכן מעשה רב לפטור שהחיינו על הרמון בליל א' דר"ה בשהחיינו בקידוש. והארכנו מזה שם. ולאידך, באם יברך שהחיינו בפ"ע, נכנס לבית הספק בשהחיינו שבקידוש, למ"ד שיש משום ברכה לבטלה בשומע כעונה (ראה צ"ח ברכות כא, ב. שו"ת אבני"ז או"ח סתמ"ט. ועוד).

(250) היינו לא רק הנשים ובתולות שכבר בירכו שהחיינו בהדלקת נרות, ודעתם על הפרי חדש לפנייהם, וזקוקות לאכילת הפרי (אלא שאין מברכות כעת עוה"פ, כפשוטו), אלא גם הגברים, אף שאין צורך בדבר (לפי שמן הדין אין לחוש משום ספק ברכה לבטלה בשומע כעונה, כדעת רות פ. ובפרט בנדו"ז דקיל"ן שמעיקר הדין מברך שהחיינו גם ללא פרי חדש).

וכ"ה להדיא במט"א סת"ר ס"ו. וכ"כ בסידור יעב"ץ (אלא שאי"ז מהיעב"ץ כ"א מהמו"ל. ונעתק ממט"א בשינויים). ולהעיר מר"ד תשרי תרצ"ז (ונדפס כהוספה לאח"כ, בספר השיחות תרצ"ה ע' 461), שאדמ"ר מוהר"ב נ"ע ה' מהדר לאכול כמה מיני פירות גם מאותם שכבר אכל. (וראה גם בשו"ת שיח יצחק סש"ו. ושו"ג).

ובא"ב מבוטשאטש מהדו"ת סת"ר ר"ל יתירה מזו שאין לצאת יד"ח שהחיינו על הפרי מהמקדש, עיי"ש.

(251) ובמ"א נתפרט שמנהג רבותינו נשיאנו להזכיר נשמות בלחש ביום ב' דר"ה.

(252) ואפשר ללבוש אפילו ט"ק חדש – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כג'תקסד.

מבצע שופר.
מנחה כדאתמול.

התועדות

נהוג שנוטלים ידים לפני השקיעה, ואוכלים פת (לפחות בשיעור "כביצה"), ומנגנים ניגוני רבותינו נשיאינו ומזכירים אותם לפני כל ניגון.

בספר המנהגים²⁵³ חב"ד: ביום ב' דר"ה לפנות ערב נוהג כ"ק אדמו"ר שליט"א ליטול ידיו לסעודה²⁵⁴, בה אומר מאמר דא"ח. ברהמ"ז, ערבית, הבדלה, חלוקת כוס של ברכה.

יש להחמיר כסברא שצריך לבצוע על שתי ככרות שלמות, ואפילו סועד פעמים הרבה צריך לכל סעודה לחם משנה, אלא אם כן אין לו שנים שאז לא יפחות ממכר אחד שלם²⁵⁴.

כשנמשכה סעודתו עד שחשיכה אפילו כמה שעות בלילה מזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון לפי שהכל הולך אחר התחלת הסעודה שאז חל עליו חיוב הזכרה מעין המאורע ולא נפקע ממנו חיוב זה ביציאת היום [כמובן, רק באם לא קרא ק"ש או הבדיל בתפלה או על הכוס]. דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

לחבר השעות דראש השנה והתחלת מוצאי ר"ה בלימוד החסידות. ובלשון הרב: "ואני בהצעת, אשר גם כל אחד ואחד ינהוג כן, לחבר שעות דראש השנה והתחלת מוצאי ראש השנה בלימוד החסידות, ובשביל אשר סללו לנו נשיאינו – יומשך גם לנו בכל עניינינו אור החסידות עד למטה מטה".

כבר נתפרסם קול קורא מהבד"צ, שאין לצלם ולהסריט בכל אופן שהוא עד לאחר שהציבור מתפללים תפילת ערבית. ולשומעים יונעם.

הלכתא למשיחא: לפנות ערב (שעה אחת קודם לשקיעת החמה²⁵⁵. ויש אומרים מחר בבוקר) מפרישים כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין שבמקדש.

מוצאי ראש השנה, אור לג' תשרי

צאת החג בשעה 7:30.

ערבית מוצאי ר"ה – ההוספות לעשרת ימי תשובה. וגם "אתה חוננתנו". ובברכת "השיבה שופטנו" – "המלך המשפט". דיני השוכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בהבדלה: נוסח ההבדלה כרגיל, רק ללא ברכת הבשמים והגר. ואין אומרים ויתן לך.

בשנת תקנ"ג: יארצייט הרבנית דבורה לאה נ"ע, בתו של אדמו"ר הזקן, ואמו של אדמו"ר הצמח צדק.

253) ראה בשיטת יום ב' דר"ה תשי"ב ותשי"ג ע"ד התייסדות המנהג.

254) ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"א סי' י – בנוגע לשבת. ובפשוטו, כ"ה גם ביו"ט – ראה כה"ח סתק"ט סק"כ א. שש"כ פנ"ה הע' ו. שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קיז. דברי שלום ח"ה סי' ק. וכ"מ קצת בערוה"ש סרצ"א סי"א. ואולי איכא למישמע הכי גם מל' המנהיג ע' קנב. וכן מל' המ"מ שבת פ"ל ה"ט. וכן מעשה רב. ודלא כמשמעות המשנ"ב סתק"ט סק"ט. אבל ראה שו"ת בעל שבה"ל (ועוד) בס' זכור לאברהם רוזנפלד ח"ב סל"א סמ"ט.

255) ובקביעות שנה זו, שר"ה חל ביום שלישי ורביעי, בהכרח להפרישו שעה אחת קודם לשקיעת החמה, שאל"כ יחול שלישי להפרישו להיות בשבת, ואין הזאה דוחה שבת, ואא"פ ללא הזאת שלישי – גבורת ארי יומא ג, ב ד"ה והא אנו. שם ח, ב ד"ה אלא מאי. ועיי"ש בסדר ההזאות. וכ"כ מד"ע בבית פניחס יומא ח, ב ד"ה ה"נ שבעה. וכ"ה כבר בתורה"ד יומא ח, ב ור"י הלבן שם ד"ה הלכך, ושמוזין בשלישי ושביעי שמוזין הפרשת.

אבל בכ"מ שבכגון דא דוחים ההזאה (רמב"ם דלקמן. ועוד), והיינו שאין מזים כלל (ראה מאירי יומא ח, א ד"ה כה"ג. וכ"כ במנ"ח דלקמן). ובצל"ח פסחים פ, א ד"ה דעביד כתב לחדש שהזאת שלישי אין בה משום שבות ומזים בשבת. וראה בהגהות ברוך טעם לצל"ח שם שבפי"מ פסחים רפ"ו מפורש הפכו. וראה גם רמב"ם עבודת יו"כ פ"א ה"ד. פרה אדומה פ"ב ה"ו. וכבר העיר בזה במנ"ח ובקומץ המנחה מצוה קפה. וראה שו"ת נוב"א או"ח תנינא (בתשובה לבנו) סי' קטז. יו"ד תנינא סי' קי. (וראה המשך הדברים בחילופי מכתבים בין הנוב"י והשוואל בקובץ בית אהרן וישראל כסלו תשנ"ד). וראה שו"ת אבנ"ז חו"מ סע"ב (וד' שו"ת נוב"א היו בהעלם דבר אצל).

כל תענית שאוכלים בו בלילה הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר²⁵⁶. והוא שלא ישן שינת קבע²⁵⁷, אבל אם ישן²⁵⁸ שינת קבע אינו חוזר ואוכל ולא שותה²⁵⁹, אלא אם כן התנה²⁶⁰ לאכול או לשתות²⁶¹. והרגיל לשתות בלילה אחר השינה²⁶² מותר לשתות בלא תנאי.

ומכל מקום, תוך חצי שעה²⁶³ לעלות השחר אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, אבל טעימה בעלמא (אכילת פירות וירקות ושתיית משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות עד כביצה) מותרת.

בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב: שמנצלים את הזמן הנותן עד הצום לעשיית תשובה. . שעד עלות השחר (ואפילו עד להתחלת הזמן שלפניו, כהזהירות להתחיל להתענות עוד קודם עלות השחר²⁶⁴) נותרו עוד כמה שעות – הרי זה ריבוי זמן לעשות תשובה!²⁶⁵

עשרת ימי תשובה²⁶⁶

בכ"מ בשיחות קודש מובא ע"ד שבעה ימים רצופים בין ר"ה ליו"כ²⁶⁷ כנגד שבעת ימי השבוע,

(256) ראה לקמן בהערה ע"ז.
(257) אפילו שלא על מטתו. ולא נקרא ערואי אלא במתנמנם שכשקוראים לו הוא עונה. (ויש מקילים גם בישן תוך סעודתו שדעתו לאכול עוד). וראה קרא עלי מועד פ"א ה'ז, שכתב בשם הגר"ח להקל בנדרם על השולחן ללא כוונה לישון. וכ"מ בשו"ת מכתב לחזקיהו ס"א (ד"ה ועוד נלענ"ד), דמיייר במשכים עצמו לישון אף שאינו על מטתו אלא על הכר, יעו"ש.
(258) הלך לישון ולא נרדם, יכול לאכול (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קפ).
(259) גם לא פחות מרביעית – מ"ג סתקס"ד בא"א סק"ג.

שכח ואכל, לא איבד תעניתו, ויכול לעלות לתורה וכו'. (וגם להדעות שהתענית מתחיל מהלילה, עכצ"ל שאינו בדין תענית ממש, שהרי לשת"י א"צ תנאי. וחזי לאצטרופי הדעות שבאכל קודם הנה"ח לא איבד תעניתו (ראה שו"ת חקרי לב או"ח סי' קו. תורת לשמה סס"ז. רב פעלים ח"ג ס"ד). וראה בארוכה נר ציון סניור ימים נוראים פ"ד סכ"ב ובהערה לשם). וכ"כ לדינא בנדוננו בשו"ת שבט הקהתי שם. וכ"ה בשו"ת פרי עץ חיים דלקמן, שקיים נדרו. אבל התם כתבו לצרף בטעם ההיתר לפי שהי' דעתו לאכול קודם עלוה"ש, אלא שלא התנה בהדיא. ומ"מ, נראה שהוא לרווחא דמילתא. ועוד, דהתם קאי לענין קיום נדרו, ולא דמי לנדו"ד לענין ת"צ, אף שיש לחלק גם איפכא, שסתם נדר דעת הנדר להתענות רק ביום).

(260) וא"צ תנאי בפה, כפשטות סתמת הפוסקים, שהכל תלוי בהיסח הדעת.
(וכ"ה גם להסברה שהתענית מתחיל מהלילה ולא משום נדר. וגם להדעות שבישן באמצע סעודתו אסור לאכול, אף שבדאי דעתו לאכול – שכיון שישן בסעודתו הו"ל כמי שנמר סעודתו וסילק משום דאסח דעת' למילכ (ראה רא"ש תענית פ"א סי"ד בשם הראב"ד). ועוד, דשאני התם שלא חשב להדיא שרוצה לאכול לפני עלוה"ש אלא שבסתמא דעתו לאכול עוד.
ולהעיר ממנה"ש סתק"ג סק"ב, (הובא במשנ"ב שם סק"ב, שאחרי סעודה המפסקת טוב להתנות בפה או בלב שאינו מקבל התענית. ובחיי"א כלל קמד סי"ב: יאמר בפירוש וכו' ונ"ל דמי שהי' דעתו כן נמי מותר. ובמשנ"ב סת"ר סק"ב: יאמר בפירוש וכו' ועכ"פ יחשוב בלבו.

וצע"ק הל' בכלבו סס"א (ועד"ז באר"ח הל' תענית ס'): אם התנה ואומר שעדיין בדעתו לאכול או לשתות. וכ"ה הל' בפי' שדה יהושע לירושלמי תענית פ"א ה"ד: דוקא כשישן בלא תנאי ולא אמר שום דבר אבל אם התנה בשעה שנטה לישון ואמר על תנאי זה אני ישן וכו'. ונראה, דלאו דוקא הוא.

ושו"מ בשו"ת פרי עץ חיים (אמשטרדם, תקס"ז) ח"ב שכח, א ואילך בארוכה דהרור כדבור דמי בענין זה. ודלא כשו"ת אול"צ ח"ג פל"א ס"ב. וראה אליבא דהלכתא גל' קז ע' קעט. והנפלע"ד כתבנו. וכ"כ בקרא עלי מועד שם בשם כמה אחרוני זמננו. קובץ הלכות ביהמ"צ פ"ב סי"א. והאריך בקובץ טובו אהליך יעקב חוברת טו).

(261) ורא"ש בשבטת" א"צ תנאי. ורא"ש בפסוק כהאומרים שצריך תנאי אף לשת'. וכן נוהגין להתנות אף לשת'.
(262) וה"ה ברגיל לאכול – ראה משנ"ב סתקס"ג בשעה"צ סק"ג. שו"ת משיב הלכה ח"ב סי' קצא.
(263) ומה שסתמו הפוסקים בדיני תעניות, דמיייר באוכל פחות מכביצה או בהתחיל לפנ"ז, אבל להעיר שבשו"ת בצה"ח ח"ג סנ"ב סק"ז ר"ל בדא"פ בדעת אדה"ז כסידורו (סדר ספח"ט) שלילה שלפני התענית קיל טפי, ומותר לאכול עד עלוה"ש ממש, דל"ג שמוא ימשך. וכן ראיתי לעוד אחרוני זמננו (שבה"ח ח"א סי' קלה, עיי"ש בל' הש"ס וטושו"ע שאוכלין ושותין עד עלוה"ש. ועוד). אבל, נוסף לזה שכ' כן רק מסביר ואין לזה שום מקור, והו"ה הרגיש שהוא דוחק (אף שהביאו עוה"פ בסו"ד, במסקנת הדברים, ושוב בדא"פ), ומסתבר לומר דל"פ רבנן – יל"פ בפשי' דבסידור שם מיייר בטעימה בעלמא (או דקאי בסיום האכילה, כנ"ל), ולא נחית לפרט, מדלא קאי בדיני ק"ש ותפלה. וז"פ. (והידי הגר"א סלושץ שליט"א העירני מדוגמתו מש"כ הפוסקים שלא להסתפר ולהיכנס למרחץ בעשירי באב עד חצות, אף שבחצות אסור ג"כ מחמת ח"ש לפני מנחה. ופשוט דלא נחתי לכך, שאי"ז מענין הנידון בסוגיא שלא בדוכתא. ודון מינה). וצלע"ג בשו"ת שבה"ח שם, דאוכלין ושותין עד ע"ה אי אפשר כלל לפרש פחות מכביצה. והרי אפשר לפרש בכל שאר האכילות חוץ מפת. וראה גם אשי ישראל פפרפר בתשובות שבסו"ס אות פו. [משנ"ב באג"ק ח"ג ע' עה שהאיסור מתחיל בעלוה"ש – פשוט, דהיינו באכילה בכלל ולא בסעודה קבועה, וקאי התם במש"כ באגה"פ ח"ג "לאכול מעט"].

(264) ראה מזה הלחן בלוח ביום צום גדל' בבוקר בהערה.
(265) וכעני"ז בשה"ש תשנ"ב ע' 231 הע' 45.
(266) בסי' המנהגים ע' 20 נזכר גם עשי"ת בין הימים שאומרים בהם תהלים בלילה לפני חצות. אבל בשאר המקומות נזכר רק ר"ה ויו"כ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תנשא. וש"נ.
(267) ובסה"ש תשמ"ח ע' 4, שעשי"ת – כנגד עשר כחות הנפש.

התיקון והשלמות דשבעת ימי השבוע דשנה שעברה וההכנה לשבעת ימי השבוע דשנה החדשה.

יש לכל אדם לחפש ולמשמש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריכה יותר תשובה מעבירה ודאית. להדר ביותר בחומרות שאינו נוהג בכל השנה, ובפרט בכשרות.

מי שלא הספיק לעשות התרת נדרים בערב ר"ה, יכול להשלים במשך עשרת ימי תשובה.

הזרזים מקדימים לרכוש ד' מינים (אא"כ חושב שימצא מהודרים יותר לאחר יום כפור). לוודא שהם כשרים בתכלית (והאתרוג אין עליו חשש מורכב) וגם מהודרים, ולקנותו רק ממוחזקים ליר"ש. אין לקנות ד' מינים (וערבות בכללם) מקטן עבור יום הראשון של חג. פרטי דיני ד' מינים – ראה הנסמן בהערה²⁶⁸.

שאלות המצויות בדיני צום יום הכיפורים

המסופקים אם חייבים לצום ביום כפור (חולה סכנה, יולדות וכו') ישאלו שאלת חכם בעוד מועד. אחרי לידה: באופן עקרוני, אשה לאחר לידה – עד ליום השלישי מאז הלידה וכולל יום השלישי – אינה צריכה לצום. תוך שבעה ימים – תתייעץ עם רב. לאחר פרק זמן זה – היא חייבת לצום כרגיל, למרות שהיא עלולה להרגיש חלשה מאד.

מעוברות ומניקות: הוויתור מהצום הוא רק אם זה עלול להיות סכנת חיים. לכן, בהריון בסיכון נמוך, יש לצום באופן קבוע אלא אם כן מלווים בכאבי ראש עזים, התייבשות, סחרחורת וכו'. חשוב לצום גם על חשבון שינה במיטה כל יום הכיפורים. היכן שזה מעשי, חשוב שהבעלים יישארו בבית במקום ללכת לבית הכנסת כדי לעזור לאשתם שמה. אם בכל זאת מרגישות שמצבם הדרדר חס ושלום במידה שזה הופך לשאלה של סכנה, אז אפשר לשבור את הצום שלהן ולאכול ולשתות לשיעורים (לפרטים, ראה בדיני ערב יוה"כ). אפשר להעריך את מצבן הבריאות בעצמן. אם הן חשות התעלפות, עליהן לשבור את הצום באמצעות שיעורים.

מותר לאישה בלידה לאכול ולשתות. עם זאת, האם מומלץ מבחינה רפואית לאכול ולשתות במהלך הלידה הוא דיון רפואי. ועל כל אשה להתייעץ עם הרופא שלה.

מומלץ שאלו שזקוקים לתרופות יומיים, פעם ביממה, ישנו מועד לקחת התרופות בימים הקרובים באופן שבערב יום כיפור יקחו כדור לפני הצום וכדור נוסף מיד במצאי הצום. הזקוקים לקחת תרופות ביום כיפור עצמו יבררו אצל רב בעוד מועד מה לעשות²⁶⁹.

באופן עקרוני, אדם חלש שיוכל לצום רק אם נמצא במטה כל היום לא ינסה ללכת לבית הכנסת או להתפלל באם כתוצאה מכך יהא מוכרח לאכול או לשתות אפילו פעם אחת ואפילו לשיעורים, אלא עליו לצום ולהשאיר במטה. מוטב להישאר ביום הכיפורים בבית (בחדר מיזוג, במטה וכדומה) ולצום, מאשר ללכת לבית הכנסת ולהתעייף ולרעוב יותר, ואז יהיה החולה מוכרח לאכול או לשתות אפילו פעם אחת ואפילו לשיעורים. הליכה לבית הכנסת ו/או השתתפות בתפילה היא בחשיבות משנית ביחס למצוה מן התורה לצום²⁷⁰.

יום חמישי, ג' תשרי, צום גדלי' – יהפך לשמחה

צום גדליה – היום הוא תענית ציבור, יום האסור באכילה ושתיה, לפי שבו נהרג גדליה בן אחיקם. ושקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה²⁷¹. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן

(268) ראה בשו"ע אדה"ז סימן תרמח"ט. וראה גם להלן "א תשרי. ועוד פרטים – בלוח לערב חג הסוכות.

(269) ולענין נרות (פתילות) קפאין או טיילנול ביום כיפור – ראה בשו"ת באתרא דרב ס"א'רנז.

(270) ראה שו"ת חת"ס ח"ו סכ"ג. לקו"ש חכ"ט ע' 524.

(271) וראה שו"ת חת"ס או"ח סו"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר וידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הרי"ף, הובא בתו"ר תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה.

הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה²⁷². ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם²⁷³.

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונו בעצמו²⁷⁴ ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לא אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה, כן יתנהג גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם²⁷⁵.

חולים פטורים²⁷⁶ מלהתענות²⁷⁷ וכן מעוברות ומניקות²⁷⁸ המצטערות²⁷⁹.

וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת בריטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (אבל לכאן קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העינוי. ומצינו כע"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן וכן מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור י"ד ששע"ח). אמנם, גם אם נקבעו רק לזכר, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פ"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פ"ג ה"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקוללות כדי שישבו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדור"ה) הביא ד' הרמב"ם ה"ל, וסמך לה מש"ב בר"ן כנ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית וילכמו מעונותיהם כו", ונמצא שג"כ משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא בנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדור תהלים עה"פ קלז, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפ). וראה שיערים מצויינים בהלכה לאאזמ"ר סי' קכא סק"ב, שכתב שלכן תיקנו שתיחות ויודיו (וכבר הקדימו בענין זה בשו"ת חת"ס כנ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש סתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארכיב לקו"ש חל"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהצפצא דהיום שהוא בעצם "יום רצון לה" גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

272) ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

273) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבח רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עשי"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכניע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוה אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתענית פ"א ה"ה] כי מה יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שיעברו מאי דהוה הוא אלא עיקר התענית הוא כדי שניתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשיו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' וירחמנו.

274) ובכת"י מס' המספיק לר"א בן הרמב"ם, נדפס בקובץ בית אהרן וישראל אב תשפ"ה: ובצומות אפילו בארבעת אלה אין מותר להתענג בכניסה למרחצאות שלא לצורך או בהרחת בשמים וניחוחות או בטיול בגנים וכיצא בזה, שכן זה מנוגד לצום וסותר את המטרה בו.

275) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנדו עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישימור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתייה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא (ישעי' נח, ד): הן לריב ומצה תצומנו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יח' כעס בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך לזהר ביום התענית מכל מכלול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביותר צריך לזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכעוס הרי הוא כעע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדר טוב ממציאות הרע אם לריב ומצה יצא לכן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לכל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יאה באמונה ובנחת וימחר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחר התענית לא ירבה בענוגין, וביום התענית לא ידבר מענין אכילה הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קודש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתייה. (276) ואוכלים כרגיל (ולא לשיעורים כביו"ב).

277) והמנהג שלא לפרוע התענית ביום אחר. והובא בכ"מ. וכ"ה בכתב ר' ידיד' טיאה וייל בנו של הקרבן נתנאל, נדפס מכת"ב בס' הזכרון חמליניצקי ע' טו, שמנהג המורים להתיר ללא פרעון כלל. ויש שכתבו לפדות בממון (ראה תשו' מהרש"ם בשו"ת הד"ר ח"א סל"ה, ונדפס גם בשו"ת שבס"ס דע"ת או"ח סע"ד ר').

278) גם אשה השואבת חלב עבור בנק חלב אם פטורה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ל'תקצו.

279) ראה בנו"ח השו"ע רמ"א או"ח סתק"ג ס"א. ואכ"מ. ולהעיר מר"ד ש"פ ויגש תשמ"ט.

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה, מתענים.

בעל ברית משלים תעניתו²⁸⁰ ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

גם מי שפטור מלהתענות, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

הפטורים מלהתענות צריכים שיאכלו בצניעא²⁸¹.

הצום מתחיל מעלות השחר²⁸² (לחשבון 16.1 מעלות: בשעה 5:25).

הנוסע ממקום למקום²⁸³ צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן²⁸⁴.

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב

וימי ששון ושמחה²⁸⁵. בנוגע לתענית צום גדלי' – ראה בהערה²⁸⁶.

(280) ראה במג"א סי' תקנט סקי"א.

(281) אא"כ בחולה מסוכן (שו"ת מנח"א ח"ג ס"ג. וראה שו"ת תשו"נ ח"ב סרס"ה).

(282) זמן התענית מעלות השחר – כ"ה בפוסקים.

אמנם, בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב נזכר בין הדברים שישנם כמה שעות עד להתחלת התענית בעלוה"ש, או אפילו הזהירות [להתחיל להתענות] עוד לפני. ואולי הכוונה להמבואר בכ"מ (א"ק ח"ח ע' תקנ), נעתק גם בלקו"ש חט"ל ע' 225. ועד"ז – ובשינויים קלים – במ"מ הגהות והערות קצרות באגה"ת פ"ג בכוונת אדה"ז באגה"ת פ"ג שיכול לאכול עד ג' שעות לפני נץ החמה. ולהעיר מהוספת המלקט בספר המנהגים ע' 45 בשוה"א (ונמצא בגובת"ק בתשו"ה לנישואי ברוך כ"ג אלול תש"ע ע' 13) שצ"ע אם בכל תענית דינו כן. וגם בפנים תיקן בכת"ק ה' הוסיף "בתענית תשובה". והמסופר מפי השמועה בס' משבחי רבי ע' 47 – כנראה משבשתא היא.

[ובהסברה שתענית תשובה חמור טפי (אף שד"ב איפכא הוא, ולדוגמא לענין להשלים בע"ש וכן לענין מילה. וראה שו"ת מהרש"ם ח"ט סל"ד, שתענית יחיד קיל דאפשר בשאלה) – ילה"ע מפירש"י תענית יב, א"ד"ה עד מתי (בנד"ז ממש). וראה שרביט הזהב שם. אמת ליעקב תענית יא, ב"ד"ה ועיין. אבל ראה גבורת ארי ודקדקי חברים לפירש"י שם. וח"א העיר מפירש"י יומא לד, א"ד"ה וצריכי (וכן שם ע, ב"ד"ה וצריכי), שיש צד נוטה שהנדה צריך לייפותה כדי שתתרחצ לדרון והקבלת פנים. וראה עד"פ פירש"י חולין ה, ב"ד"ה דלאו (בחומרא דעולה לגבי חטאת). וראה הגהות מהרש"ם לשם. וי"ל ע"ד תפלת נדבה שצריך שיהא מכיר עצמו שיוכל לכוון יפה. וראה שו"ת שנות חיים סנ"ו לענין מהבב"ט.

והנה יש מי שר"ל איפכא שג' שעות מאוחר יותר מזמן עלוה"ש, והיא קולא בתענית תשובה, ודבריו נסתרים מכ"מ, כולל גם מהל' במ"מ הגהות וכו' לאגה"ת שם (ועוד). וחלק מההשגות לסברא הנז' – והעול עלי גליון בתגובות שנדפסו בהתמים (בית משיח) גל' לה. והמענות שנכתבו שם בהערות בשוה"א – אין בהן די השב, כמובן. וכן מש"כ בהערות שם ליישב ע"פ תאריכי המכתבים – אינו, וכדמוכח גם מרשימות הנ"ל. ואכ"מ עוד.

ובעיקר זמן עלוה"ש בדעת אדה"ז, ובמש"כ באגה"ת, הארכנו במק"א, ועודנו בכתובים. ואכ"מ. כן להעיר מביאור מחודש באגה"ת בנר אליעזר גרינפעלד סי"ז.

ועיול' בפשטות שהכוונה בר"ד הנ"ל להישן שינת קבע ולא התנה. וכ"מ בשיחה הנ"ל, בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הערה 45 בשוה"ג.

במש"כ באגה"ת שם "לאכול מעט" – הנה, להלכה והלכות שם מפרש לפי שבאכילה מועטת יותר נוח להתענות כידוע. ויותר נראה, שכוונתו להיפך, ע"פ שהזהירו בכ"מ (א"ר סתקס"ג ס"א. חסל"א מעין ד נהר מה, הובא בבא"ט סוסי' תקסח. ולהעיר שבמש"כ העתיק שאר דברי הבאה"ט והשמיט ד"ז. וראה כה"ח סתקמ"ט סקי"א מכ"מ. ושם, שבאדם כחוש יש להקל) שלא לאכול הרבה יותר מרגילותו לפני התענית, שא"כ לא תועיל לו התענית. ואף אם לא נהגו להחמיר בשאר תעניות (וראה בכנויי נדרים סר"כ סי"ח ע"פ פירש"י נדרים ג, ב. וראה הגהות הרש"ש שם. שו"ת בצעה"ח ח"ב סמ"ח. ובאהל ישירים להר"א ענתיבי שער התשובה (בהוצאת מכון הכתב – ע' 115) שדברי חסל"א תמיהים. ולהעיר מאג"ק ח"ח ע' (תע) – מ"מ, מקום לומר שבתענית תשובה שהוא משום עינוי חמיר טפי בד"ז. וכ"כ לחלק בא"א מבוטשאטש תנינא סוסי' תקסח, שבה"ל לא שייך קפידא רק בתענית שלהצטער לתשובה משא"כ תענית לישע ותענית ציבור שיש לומר שיותר נכון להכין כח להתענות, ורק בתענית יחיד ליכוף ליצר' בכך.

ולהפ' באגה"ת שג' שעות זהו "זמן עלוה"ש או חצי שעה לפני זה" (הובא באג"ק ח"ח ע' תקנו ועוד) – הרי בלא"ה מותר רק "לאכול מעט", שהרי תוך ח"ש לעלוה"ש אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, ומותר רק עטימה בעלמא.

(283) וכשהיה מסתמך מתאחרת אפילו בכמה דקות, הזמנים משתנים הרבה. ויש לברר הדבר מבעוד מועד.

(284) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב סי' טז"מ (אפי' לגבי ת"ב). וש"נ.

(285) רמב"ם סוף ה' תעניות – נתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ושם, שבתקופה הראשונה יבטלו הצומות (וממילא יהיו ימי הצומות גם ימים טובים). ועוד ענין, בתקופה שני', שענין הצום גופא (ולא רק ימי הצום) יתהפך לששון ולשמחה.

ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבה"ז, שהרי המועדים שבה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל – סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס תשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ.

ע"ד חיוב סעודה לעת"ל (ולא רק איסור הספד ותענית ככפירש"י ר"ה יח, ב"ד"ה יהיו לששון ולשמחה. ולהעיר מהשקט בסעודות חנוכה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א סי' תקנ"ב סקי"א (בנוגע לזמן בית שני, ושלכן מרבית בסעודה הראשונה בעת"ל לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ב סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במוצאי ת"ב, ובתשעת הימים בכלל – ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלין שלום ואמת סקט"ז – רסג, א). נחל אשכול ע"ס ה' האשכול ח"ב ה' ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אי בעי לא אכיל פת). שיחת עשרה בטבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת וי"ט בבשר ויין). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בשעתו).

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית)²⁸⁷: ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות²⁸⁸, שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

בספר השיחות תנש"א²⁸⁹: בצום גדלי' **שנקבע** מעיקרו באופן של **דחי**, מודגשת יותר הנתינת כח לעקירת הצום לגמרי, בימות המשיח, שיבטלו הצומות ויהפכו לימים טובים ומועדים. וענין נוסף... שבצום גדלי' מודגש הפיכת הצום ל"מועד", להיותו ביום שנקרא "מועד" גם בזמן הזה. ויש להוסיף שהגדלות האמיתית דהצום (צום גדלי') ע"י הפיכתו ליום טוב בימות המשיח, מרומזת גם ב(סיבת) המאורע שבגללו נקבע הצום: בפסוק שבו מסופר אודות הריגת גדלי' בן אחיקם ע"י ישמעאל בן נתני' מודגש שישמעאל בן נתני' ה' **מזרע המלוכה**. . "מלכות בית דוד", "בעבור זה הרג לגדליהו בחשבו שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה, ולא לגדליה", "שלא ה' מזרע המלוכה כמוהו". ויש לומר שאף שהמאורע דהריגת גדלי' הו"ע הכי חמור, ועד שעי"ז "נכתב גחלת ישראל הנשארית", שבטלה גם ה"שארית ליהודה" שנתן מלך בבל כדי שיומשכו חיי בני" בהמשך חייהם במלכות דוד²⁹⁰, מ"מ, **בסיבת** המאורע, קנאתו של ישמעאל בן נתני' "שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה, ולא לגדלי", נרמז גם ענין טוב – **רצון** שתהי' "שארית ליהודה" (לא רק במלכות דוד, אלא גם) ע"י מושל שהוא "מזרע המלוכה", "מלכות בית דוד". ועפ"ז י"ל שבצום גדלי' מודגשת הפיכת הצום באופן של "אתהפכא" בענין זה עצמו – שהרצון שתהי' שארית ליהודה ע"י מלכות בית דוד (סיבת המאורע דהצום) מביא ופועל **החיות של גדלי'** (היפך המאורע דהריגת גדלי') – שמסמל המשך חייהם של ישראל במלכות דוד – **בתכלית השלימות** (באופן של גדלות) בגאולה האמיתית והשלימה ע"י "המלך

ע"ד איסור מלאכה (שבשלוש הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, "ו"ט", ובכמה מקומות "ו"ט" היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"ב להוכיח נתן העזתי שר"). וכן בלשון הרמב"ם בל"מ מקום. אלא, ש"ו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית: הנה, בפרש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק בפ' "ששון ושמחה"). וכן ב"טור"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' "שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"ח)). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל ס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג בהגהות לשו"ע או"ח סי' תקפ (בשם הר"י איידליץ) שאסור במלאכה כבחוה"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש ל' טבת תקע"ד (פג, א – ד"ה כתיב. וכן"ה בתורת משה תנינא ס"פ יוגש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "למועדים טובים כנגד מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ה בפתיחה ע"י לא (מד"ע).

קרבנות: בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד חנוכת ביהמ"ק – ראה עזרא ח, לג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל ס"ד. מ"א (ושו"ע אדח"א ס"א סק"א (ס"א)). ולהעיר שבשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמ"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדח"א המשיט ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון או ב"ש. ולכאורה קאי בזמן ב"ד, ומה"ז לא כתב שהי' יו"ט). ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא בכורים פ"ב, ח. וראה ניוצאי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעשירי באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א. וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנו. הנסמן בשו"ת יב"א ח"א סל"ד סק"ג). ולהעיר מהפכו – שקו"ט בנוגע הקרבת קרבנות יו"ב בזמן חנוכת ביהמ"ק בימי שלמה כשאכלו ושתו – ראה לקו"ש ח"ה ע' 56 הע' 42. ולהעיר מהרמז הדיוע בברכת אשר גאלנו "יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום", דקאי על ביטול הצומות לעת"ל, שבזמן שיש שלום הי' לששון ולשמחה.

כשמישיח בא באמצע התענית: ראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחה צו"ג תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמקום לשקו"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה הנ"ל).

286) אף להדעות שנהרג ב"ה ונדחה הצום, מ"מ היו"ט לעת"ל יהא אחרי ר"ה (כפשטות הגמרא ר"ה יט, א), בכדי לשמוח ביום שהי' בו צום, א"י משום שר"ה בלא"ה הוא יו"ט ואין השמחה ניכרת בו – כ"כ בחי' חת"ס ר"ה שם. וכ"ה במנ"ח מצוה שא סק"ז. שו"ת גור ארי' יהודא או"ח ספ"ז. אבל ראה שו"ת התעוררות תשובה או"ח סש"ל. וראה הגהות יא"פ לשו"ע או"ח סתקמ"ט. אשל אברהם למג"ת פ"ג ד"ה בג' בתשרי.

287) ועד"ז בטור שם (בשינויים. ונתבאר בלקו"ש חט"ו שם ע' 414 הע' 19).

288) חט"ו שם ע' 416. וראה שם הע' 38.

289) ח"א ע' 22 ואילך. ועיי"ש בארוכה.

290) ומצינו כך (נתעוררתי לזה מאת ה' יא"ל ש' פ). בתורת משה לחת"ס תנינא פ' ויחי בדרשה לח' טבת תק"פ (מז, ד ד"ה לשון. ונדפס גם בחת"ס ר"ה יח, ב): כי יאז נכבה שליט ושורות של בית דוד. ויתר על כן בדרשות חת"ס ח"ב (לז' אב תקצ"ז – שלח, ג. ועד"ז בתורת משה השלם ואתחנן מב, ב ד"ה ונושנתם): מחשבת נבחראדן להשאיר שם כורמים ויוגבים ולהמשיל עליהם מזרע הדעי' כמו גדלי'. ובנוה"ק לבר פפ"ג, א (פ' וישלח): גם לאחר החורבן לא פסקו הנשיאים מזרע דוד וכו'. וכענין גדלי' בן אחיקם. (אלא שיתכן דקאי אסיפא ע"ד מחוקק מבין רגליו אלו ראשי גליות שבבבל, עיי"ש). ולהעיר גם מהפ"י דרוח אפנו משיח ה' קאי אגדלי' (ר"י קרא איכה ד, כ). והנה, בר"ד דשיחת צו"ג תשמ"ז (מסרת הקלטה) נזכר ג"כ עד"ז שגדלי' ה' ממלכות דוד ("ער איז דאך געווען מצאצאיו פון בית דוד"). ובמענה למניחים בענין זה, נדפס בליקוט מענות תשמ"ז ע' 8, ש"אין הזמ"ג לחפש וירשמו כנ"ל [מינוי] (כדי) שיומשכו חיי בני" כהמשך חייהם [מלכות דוד]] – שבכל אופן עיקר".

המשיח שעתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד . . ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל".

מנהג ישראל להרבות בצדקה²⁹¹ ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב²⁹². אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

אין שוטפים את הפה ביום התענית²⁹³.

שכח ואכל²⁹⁴ מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום תענית הזה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקר התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

מי שאינו מתענה²⁹⁵ לא יעלה לתורה²⁹⁶. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה'²⁹⁷ יעלה. וגם בקביעות שנה זו שחל ביום הקריאה (ביום חמישי), לכתחילה אינו עולה, אבל בדיעבד אם קראוהו בשחרית יעלה ובמנחה לא יעלה.

בצום גדלי' מותר ברחיצה וכיבוס²⁹⁸.

סליחות: בעשרת ימי תשובה אין אומרים סליחות לבד מצום גדליה.

בספר השיחות תש"נ²⁹⁹: פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם הצ"צ בביאור מנהג חב"ד לומר סליחות לפני ר"ה ולא בעשיר' (אף שבכמה ק"ק אומרים סליחות גם בעשיר'ת), שעד כאן (עד ר"ה) מצות **אמירה**, ומכאן ואילך מצות **עשי'**.

291 צדקה זו – לא מכספי מעשר.

292 ראה בפירש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעות רש"י שבערב אחרי שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וראה פש"ה מס' תענית נר מצוה. א"ר תתקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סק"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלקו"ש כה ע' 446 הע' 45. שם ע' 470 הע' 86). אבל י"ל בכוונתם שנותנים **לקראת** ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתשנ"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ה שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכת"י י"ל, שברש"י מיידי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשב"ל סד"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכות שם – משמע שנתנו בליל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבביל תענית הכוונה במוצאי (אף שכ"מ קצת במאירי שם). ואולי תרוויהו איתנהו. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א) שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי'.

293 מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמריפה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

294 שכח ובירך וזכר מהתענית, לא יאכל אפילו מעט, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

שמע ברכה ממי שאוכל בתענית באיסור, יענה אמן (ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' ל'דלג. וש"י).

295 גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט"ז.

296 ולכן יזהר מאד שלא יהיה בביה"כ כדי שלא יקראוהו.

297 במשנ"ב סתקס"ו סק"א כתב "אם הוא איש ת"ח". אבל מסתבר דדוגמא נקט, והעיקר אם במציאות יש חילול ה'. ולכאורה בזמנו הרבה כת"ח לענין זה. (ועד"ב ב' אנשים כשרים לענין יחוד. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' א'תתא. ואכן, בלוח כולל חב"ד (ועוד) השמיט פרט זה. ולהנ"ל א"ש).

[ולעזרי, שבמשנ"ב אתי עלה מחמת חילול ה', ולא משום בוש וכובר הבריות, ומה"ט זכר רק ההיתר לת"ח. וראה בשע"א ש"א סי' שכתב להקל משום בוש וכובר הבריות רק בשחרית וכשלא אכל עדיין. וכ"כ בספרו מט"א סתר"ב סי' יז. אמנם, מסתבר שלמשנ"ב הה"נ שיש להתייר משום כבוד הבריות, שעיקר טעמו שבעשה"ח יש לסמוך על הדעות שמוותר לעלות. (ומש"כ להתיר רק בת"ח, אפשר שבע"ה שביניהם ליכא גם משום כבוד הבריות. ומש"כ בכהן שאינו מתענה שאם חושש שיקראוהו יאמר לחזן שלא יקראוהו – הרי לא זכר שאומר שאינו מתענה. וגם הוא גנאי קטן שאומר רק לחזן ולא באופן שקראוהו כבר בפני הציבור. ואף שבכ"מ שקר"י בענין ברכה לבטלה משום כבוד הבריות (ראה שו"ת מכתם לדוד או"ח סוס"י טז. לחם שלמה יו"ד סנ"ג. מהרש"ג ח"ג סס"ה. בא"מ ח"ח סרל"ז. יב"א ח"ח יו"ד סל"ב. תשובה"נ ח"א סתשנ"ה). ולהעיר ממשנ"ב סצ"ב בבה"ל ס"א ד"ה הי' צריך) – שאני הכא שלכמה דעות בלא"ה מותר. (וראה עד"ז בשו"ת שבה"ל ח"ג סצ"ו וח"ד סקנ"ז. וצ"ע שהביא שם מבה"ל ה"ל, והיא קצת דא"ל לטתור. כן הביאו בשם בעל שבה"ל, שהתיר גם בש"צ חיוב. ובכגון דא – איכא נמי להסברא משום ערבות. וראה מכתם לדוד שם).

וראיתי למי שכתב (בשם גדולי ההוראה בירושלים), שבזמננו אין בזה בוש, שיכול לומר שלא חש בטוב, ואין בה משום חילול ה'. וצ"ע הא מנ"ל].

298 ויש שהחמירו לבעלי נפש ברחיצה בחמין ושאר עינויים כבתשעה באב. וראה אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות שמו. שו"ת באתרא דרב סי' יט'תתצז. [וכבר זכר בהערה לעיל, מכת"י ס' המספיק: ובצומות אפילו בארבעת אלה אין מותר להתענג בכניסה למרחצאות שלא לצורך].

299 ע' 351 הערה 132. ובאג"ק ח"ב ע' רנ"ג (משיחות תשרי תש"ח, נעתק בסה"ש תש"ח ע' 164) בשם הצ"צ: עס איז דא א צייט ווען מען דארף זאגן און עס איז דא א צייט ווען מ'דארף טאן. [ולהעיר מר"ד בעת הסעודה מוצאי יו"כ"ש תש"ל בשם הצ"צ, באר"א, שעד ר"ה העבודה היא בדיבור, ומר"ה ועד יוה"כ פ – העבודה במחשבה].

בר"ד משיחת שבת סליחות תשל"ד (בטעם שבזמן הגאונים לא אמרו סליחות בחודש אלול רק בעשירית, ולאידך, בטעם המנהג שאין אומרים עכשיו אצלנו סליחות בעשירית³⁰⁰): בדורות האלו כשעושים אפי' קצת ה"ז פועל וממשיך עוד יותר מהדורות הקודמים. ולכן ישנם ב' הדברים: מצד אחד – צריכים הכנה קודם ר"ה, ולא כבזמן הגאונים שלא היו צריכים לזה, ומצד שני – אדרבה, ע"י אמירת הסליחות קודם ר"ה פועלים שה' מוחל העוֹדֵפִים, ועוד קודם ר"ה כבר פועלים ענין הסליחה, והיינו שעוד לפני השנה החדשה פועלים ענין הסליחה. ולא כמו שה' בזמן הגאונים שאומרים סליחות בעשירית (שמונה ימים וגם בר"ה), אבל באופן אחר, שזה ה' רק לאחר ר"ה, ואילו עכשיו צריכים הכנה לפני ר"ה, ולאידך פועלים הסליחה עוד קודם ר"ה, שזהו מעלת ימי הסליחות שה' מוחל את העוֹדֵפִים.

שחרית

בשחרית רק הש"ץ אומר עננו³⁰¹, בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. [וכן אומרו במנחה, כדלקמן]. שכן, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

סדר התפלה לשחרית: לאחר חזרת הש"ץ, תחנון, נפילת אפים, והוא רחום (עד לפני שומר ישראל³⁰²), סליחות³⁰³, אבינו מלכנו הארוך – בנוסח של עשרת ימי תשובה ("כתבנו"), ואנחנו לא נדע, חצי קדיש, א"ל אך אפים, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי³⁰⁴ בפרשת ויחל משה³⁰⁵.

בסדר הסליחות ע"פ מנהג חב"ד: "אלו הנוהגין לאומרים לאחר שמו"ע ונפ"א יש להשימט: אשרי, ח"ק, לך ה' הצדקה, שומע תפלה, סלח לנו, א"ל אך אפים, אשמנו. ואומרים: אבינו מלכנו הארוך, ובסופם – **חצי קדיש** ולא ק"ש, כמוכן. [ובשולי הגליון שם:] הערה: ג'ל אשר כשאומרים הסליחות בסדר התפלה אין לומר גם הפיוט אז טרם כו'³⁰⁶ – כיון שהוא פתיחה ואין לזה ענין באמצע

(300) הועתק בארוכה לעיל בלוח במוצ"ש סליחות.

(301) באם אין עשרה מתענים – אומר הש"ץ עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה בארוכה בהערה להלן בדיני קריה"ת. אם הש"ץ עצמו אינו מתענה, אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סי' תקסו סק"ז).

(302) כמפורש בסליחות חב"ד ובספר המנהגים ע"פ 53.

(303) ב"עננו" – הנוסח הוא "עננו קרוב לקוראי עננו, עננו קשה לכעוס עננו, עננו רך לרצות עננו, עננו רחום וחונן עננו" – כ"ה בסידור תהלת ה'. מחזור חב"ד. סליחות חב"ד. ועוד. (אבל בסידור תורה אור ועוד סידורים: "עננו קרוב לקוראי עננו, עננו רחום וחונן עננו וכו' עננו משגב אמהות עננו, עננו קשה לכעוס עננו, עננו רך לרצות עננו, עננו העונה בעת וכו'". ולהעיר, שזוהו ששינוי מל' המשנה "נוח לרצות" – אין הכרח שהסדר ע"פ א"ב מתאים יותר. וראה גם אג"ח ח"ב ע' קסג. ומ"מ משמע שם שהנוסח כאן בעננו בענין זה הוא ע"פ סדר א"ב (ובאמת, בשאר תפלות שאינן על סדר א"ב מצינו אצל הפייטנים הל' "נוח לרצות"). ומה שנכללו אותיות ק' ור' – מצינו כיו"ב בשאר פיוטים.)

ועוד שינוי, שבסידור תהלת ה' הניקוד "לְרַצוֹת", ובתורה אור – "לְרַצוֹת". והראשון עיקר (ראה באג"ח שם).

גם בתהלת ה' ובסליחות בסופו: "עונה (ובמחזור – "העונה") בעת רצון", ובתורה אור – "העונה בעת צרה". וצ"ע שכבר נזכר "עונה בעת צרה" לעיל מינה על סדר הא"ב.

(304) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים.

אלא ש"א שכשאינו מתענין שלא מחמת חולי אין להקל, וכדמוכח בשו"ת קול גדול למהר"ם חביב סי' ד' דמיירי רק באיני – שו"ת שערי צדק (פאנעט) סי' קיט. פרי השדה ח"ג סי' קסח סק"ב. שם סי' קעט. וזכרון יהודה שם. אפרקטא דעניא ח"א סע"ד ז"ה א"כ. בארות אברהם או"ח סל"ו. וגם בשו"ת צ"צ במהד"ח או"ח סי' קיא מיירי באיני (וכן בפס"ד שלו סי' תקסו. אבל שם "דלנקט" לדוגמא בעלמא). ועוד להעיר שבכ"מ כתבו רק כשיש עשרה מתענים בעיר, ונוגע לשלוחים הנמצאים בערים רחוקות.

אלא, שבזמננו כשאנו מתענים מחמת העדר הידיעה, כאנוסים דמי, וכתנינוקת שנשבו. ובהנ"ל מיירי כשפורשים מדרכי צבור בשאט נפש. ועוד, שרובם ככולם של הסבורים שהובאו בשו"ת צ"צ שייכים גם בכגון דא. (ולסברת הישועה"י סתקס"ו סק"ב לחלק בין תעניות הקבועות לתענית שגזרו הציבור, שלא נכללו בכלל הגזירה רק מי שאפשר לו להתענות אבל מי שהוא חולה לא עליו היתה הגזירה, אבל בד' צומות ות"ב מה שחולה פטור היינו משום פקדו' ומיקרי תענית, וכיון דמצי עבדי ע"י הדחק משוי שליח, יעו"ש – איכא למימר אדרבה, שבעצם חולה גרע מבריא שאינו מתענה, שבבריא ודאי עדיין בכלל חובת התענית הוא (אף שלמעשה לענין ד' צומות ס"ל לחלק)).

בקביעות שנה זו, אם אין ג' מתענים קוראים בשחרית בפרשת השבוע ככלל יום חמישי – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב"תז.

(305) קראו בתורה אחר חצות היום י"א שא"צ לקרוא שוב במנחה (שו"ת דברי יהושע ח"א או"ח סי' ז). וטעמו הוא שלא תיקנו קריאה למנחה רק שיקראו אחר חצות. (וכש"כ להדעות שאפשר לקרוא למנחה מחצות וא"צ להמתין עד ח"ש אחר חצות). ועיי"ש שהביא מי שחלק עליו, ודחאו. ועוד יש לדון מטעם אחר, שמצינו בכ"מ שדבר אחר עולה לו לכאן ולכאן, וה"נ י"ל שעולה לו גם לחובת מנחה. והנה, נקטשו בכ"מ בטעם שקוראים ב"ב בתענית, ולרבינו מנחם תפלה פ"ג ה"ח "דצריך לקרות בתורה שני פעמים ביום" – יתכן לומר שהחיוב לקרוא ב"ב, גם אם שניהם אחר חצות היום. ויל"ע. (ולהעיר ש"א אפי' בת"ב שאין תשלומין לקריה"ל של שחרית במנחה – ראה שו"ת שבת הקהתי ח"ג סק"ב. אבל איהו קאי להדעות שגם בקריה"ל דשבת שחרית ליכא תשלומין במנחה, והרבה חולקים). והטוב טוב, שישמעו מציבור אחר שקורא לחובת מנחה.

וראה גליון פניני הלכה תצוה תשע"ח. דברי הצומות ס"ה סק"ח.

(306) וכן מעשה רב וברבים ולפני התיבה, בצום גדלי' תשמ"ט.

התפלה [ומתחילין "דרשו"³⁰⁷], אבל לא מלאני לבי להורות כן עד שאמצא עוד ראי' לזה. והוא הדין לאמירת דוד אל גד גו' רחום וחנן גו' – אשר נ"ל שאין לאומרים לאחר נפ"א שאמר בתפלתו³⁰⁸.

בנוגע לאמירת וידוי תחנון סליחות ואבינו מלכנו כשיש ברית וחתן וכדומה, המנהג בבית חיינו³⁰⁹, שהקהל (משא"כ החתן ובעל ברית) אומרים סליחות אבל משמיטים וידוי, תחנון, ואבינו מלכנו³¹⁰.

נכון ללמוד פירוש המילות של הפיוטים והסליחות³¹¹.

טוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות, ומי שקשה לו יעמוד עכ"פ בשעת אמירת א"ל מלך יושב³¹², י"ג מדות, ובשעת אמירת הוידוים.

המתפלל ביחיד אינו אומר י"ג מדות³¹³, ולא ויעבור³¹⁴. המתפלל במתינות ואינו מספיק להגיע

307 כן המנהג. והיינו שמדלגים גם "כי על רחמיך הרבים", לפי שהוא המשך ל"אז טרם" והקדמה ל"אל אך אפים". ולא ראינו שמתחילים סליחות עם "כי על רחמיך". ולמדנו משאם הסליחות שמתחילים בפסוקים עליהם מיוסד הסליחה. ומפי השמועה שכן מעשה רב בתשנ"ב. אמנם, ביומנים נמצא יתירה מזו שדילג עד "את ה' בהמצאו".

אבל בתשט"ט אמר "כי על רחמיך" ובקול רם. וצ"ע.

308 ולהעיר מיומן צום גדלי' תנש"א.

309 היו בזה כו"כ הוראות במשך השנים. ואכ"מ. בפועל, המנהג כבפנים.

310 באופן כזה אין מדלגים בסדר הסליחות. והיינו שמתחיל מסלח לנו. גם אומר הוידוי ("אשמנו") כדרכו.

[ודי בזה במה שמניחים מקצת – והיינו מה שמדלג בסדר התפלה על תחנון – מחמת החתן ומילה. וראה קונטרס הסידור להגרא"ח ע"ה נאה סצ"א.

ולכאורה מקום לומר לדלג סלח לנו, כיון שנתקנו כנגד פסוד^ז, והרי אמר פסוד^ז, (ראה באג"ק, שנדפס בסליחות ע"פ מנהג חב"ד, לפני הסליחות לצ"ג, בהערה 2. והוא דלא כמ"ש בסידורים חדשים).

אמנם, צ"ע מהי השייכות בין סלח לנו לפסוד^ז. ועד כאן לא שמענו אלא בפסוקים שלפני הסליחות, שעל פסוקים אלו נתיסדה הסליחה שלאחריהם (ראה בליקוט טעמים ומקורות לסליחות הנ"ל ד"ה הסליחות וד"ה אבד חסיד. ובאג"ק שם מציין ללבשו ומנהגים. אבל בלבשו סתקפ"א נזכר רק בנוגע להפסוקים. ובמנהגים טירנא (שבפשוטות ז"כ בציון למנהגים, כרגיל בכ"מ. וראה בליקוט שם ד"ה איך נפתח), וכן במנהגי מהרא"ק, לא מצאתי מזה כלל. ובשלחן מנחם ח"ג ע' קטו הדפיסו המכתב בשינויים. אבל כנ"ל, כ"ה במכתב שנדפס עם הגהות בכת"ק בתשורה בריו"ק-למנסון י"א חשוון תשפ"ה.

ולכאורה הכוונה שמן לך ה' הצדקה עד אחרי סלח לנו חטיבה אחת היא הכוללת כמה פסוקים, וכולם כנגד פסוד^ז (אף שסלח לנו גופא אי"ב פסוקים). ואפשר דקאי גם על כי על רחמיך אחרי הכולל בתוכו פסוק דוידאמר אני אעביד גו'. (ופיוט אז טרם כו' – ענין בפ"ע, שהוא פתיחה, וכבהערה שם שמה"א אין לאומרו בסדר התפלה ולא מחמת שהוא כנגד פסוד^ז. ולהעיר שבנוגע לאשרי נזכר שם טעם בפ"ע דלגנו לפי שכבר אמרו בתפלה, אף שלכאורה היינו הך דפסוד^ז. ובפשוטות, ר"ל שבאשרי פשוט הדבר, כיון שאמר אותו דבר ממש בתפלה.) וא"ש בסדר הסליחות, שהסליחות עם י"ג מדות במקום שמו"ע, וכל הקודם לסליחות – הוא כנגד פסוד^ז. (ואף שפסוקי דרשו גו' בסליחות לצ"ג ודאי כנגד פסוד^ז הוא, ואין דלגנו – ה"ט שה"ז מעיקר גוף הסליחות, ועדיפי מנחה שנאמרו ברוה"ק ולא תקנת חכמים ונביאים, וכמו שפשוט שאין לדלג גוף הסליחות מחמת שהם כנגד שמו"ע, לפי שכבר התפלל).

ואין לומר שכמו שבנוגע לאא"א פשוט שאינו כנגד פסוד^ז (וטעם השמטתו בסדר התפלה – לפי שכבר אמרו), לכאורה כ"ה בפשוט בנוגע סלח לנו, שלפי פשוטו שייך ובה כהקדמה לפיוט אז טרם כו' שלאחרי, שהוא פתיחה לסליחות, ומסתיים ברחמיך הרבים, בכדי לפתוח בכי על רחמיך כו' שאח"כ (וכביים ראשון וער"ה – ראה גם בליקוט שם ד"ה איך נפתח. וכי על רחמיך כו' הוא כהקדמה לאא"א) – שמסתבר יותר שסלח לנו הוא סיום דפסוקי לך ה' הצדקה ושומע תפלה, ובה שם בכדי להסמיכו לפסוק (תהלים כה, יא – בשינוי), למען שמך גו' וסלחת לעוננו כי יב הוא, לשלשלי סליחה לסליחה (כדרך הפיוטים והסליחות).

אלא, שבסליחות לת"צ, שנהגו לאומרים באמצע חזרת הש"צ (כבשו"ע סתקס"ו ס"ד), ל"ש לומר שנתקנו כנגד פסוד^ז, שהרי כבר אמר פסוד^ז, ומסתבר שסלח לנו ואא"א נתקנו כנתינתו לסדר הסליחות. ומפורש בליקוט שם ד"ה סלח לנו, ש"נמצא בתחלת כל הסליחות (גם בה"ב כו') כהקדמה לא"ל אך אפים. וי"ל גם כהמשך לברכת סלח לנו כשאר הפיוטים בחזרת הש"צ עד"ז. ולכן, מנהגנו לדלג סלח לנו ואא"א כשנאמר באמצע התפלה, שאין לזה מקום כשכבר אמר אא"א בתפלה. (ודלא כפי שרגילים לפרש, שסדר הסליחות שבסידור לת"צ מקורם מסדר האמירה לפני התפלה, אף דקושטא קאי שכשנאמר לפני התפלה אין לדלג כלל.) ולפ"ז כשא"א תחנון, שפיר יש להתחיל בסלח לנו. וכבר נז' בהערה לעיל שבקונטרס הסידור שם נקט שגם כשאומרים סליחות בסדר התפלה, מתחילים מסלח לנו. וכ"ה בסידור לקוטי תורה ווילנא תער"ב. ואין מנהגו כן, כנ"ל. ולאידך, כתב שם במוסגר, שכשיש ברי"מ או חתן בביהכ"נ וא"א תחנון מתחילים מאא"א. ולכאורה לא דק, והכוונה גם בזה (ובמכ"ש וק"ו) להתחיל בסלח לנו.

ועלה בהסמכה אתנו (מטעמים כעין הנ"ל) הרה"ח הרלו"צ שליט"א ראסקין].

311 ובנוגע לאמירת הסליחות ע"י הנשים בשפה המובנת – ראה שו"ת אלתר דרב ס' ד' תרי.

312 בנוגע לנוסח "כמו שהודעת" (או "כהודעת") ב"אל מלך" ו"כהודעת" ב"אל אך אפים" – ראה שו"ת באתר דרב ס' טז' תרסה.

313 בנוגע אמירתו בניגון וטעמים כקורא בתורה (והובא ד"ז גם לענין סליחות – כ"ה בפשוטות בשו"ע או"ח סתקס"ה ס"ה דקאי לענין סליחות. וראה במט"א סתקפ"א סכ"א ועוד) – ראה אצלנו בשו"ת באתר דרב ס' ד' תרעא. ולדעת הכה"ח ס' קלא סקכ"ג, רק בסדר התפלה נכון לאומרו בניגון וטעמים, משא"כ בסליחות.

314 והנה, "א שידלג גם תיבות "זכור לנו היום ברית של עשרה" וכן בסליחות במקום שנזכר זכות של עשרה מדות – כ"ב במט"א

למקום שהציבור עומדים בסליחות, יפסיק במקום עמידתו בסליחות גם באמצע הפרק בכדי לומר י"ג מדות עם הציבור³¹⁵. וממשיך אח"כ לומר כדרכו.

פתיחת הארון: כשהס"ת מונחת בארון הקודש אע"פ שהוא פתוח אין צריכים לעמוד, אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד כל שהארון קודש פתוח ואין חיוב בדבר. ויש מחמירים עכ"פ כשרואה הס"ת. ויש להקל בזקן וחלוש³¹⁶.

בקריאת התורה, נוהגין כשמגיע הקורא ל"שוב מחרון אפך וגו'", הקהל אומרים בקול רם, וכן כשמגיע להי"ג מדות אומרים הקהל בקול רם ה' ה' עד "ונקה" וכן ב"וסלחת וגו' ונחלתנו". ובכל אלו, העולה לתורה וכן החזן הקורא אין אומרים אותם פסוקים עם הקהל, ויש להקורא ומי שעלה לתורה לשתוק, רק אחר כך כשיסימו הקהל אז קורא החזן עם העולה בתורה, שיקרא הקורא כדרכו, וזה העולה לתורה עמו בלחש. ומעשה רב, להתחיל עם הקהל ולגמור עם החזן³¹⁷. וראוי לזהר שהש"ץ ימתין עד שיסימו כולם ואח"כ יתחיל לקרות כדי שישמעו כולם מהספר תורה.

הלכתא למשיחא: כל שבעת הימים (מהיום והלאה) כהן גדול זורק דם התמידין ומקטיר קטורת ומטיב הנרות ומקריב אברי התמיד כדי שיהא רגיל בעבודות יום הכפורים בכל יום, זקני בית דין קוראים לפניו ומלמדין אותו סדר עבודת היום ואומרים לו קרא אתה בפין שמא שכחת.

שכח ולא הבדיל במוצאי ראש השנה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

המבשלים היום לסעודת שבת: באם נצרך לטעום ממאכלי שבת לראות אם יש בו מלח ותבלין, יש לסמוך להתיר לטעום מעט ולפלוט.

מנחה

יש להקדים קריאת התורה, ההפטורה ותפלת מנחה שיהיו קודם בין השמשות (היינו, לסיימן קודם שקיעת החמה בשעה 6:47)³¹⁸.

שם. וראה ט"ז סתק"ה סק"ה. והעתיקו בשתיקה בא"ר סק"ז (וצ"ע במשנ"ב שם בשעה צ"ס ק"י שהעתיק בא"ר). וראה בערוה"ש שם ס"ז. וראה שו"ת מנח"א ח"ג סכ"ב שכ"ה גם באומרו בניגון וטעמים, עיי"ש.

אבל י"ח בזה, וס"ל דשפיר דמי לומר תיבות אלה בכל גווי - כ"מ קצת בדעת המג"א סק"ו. וכ"כ בברכי"י סי' קלא סק"י. וראה הנסמן בכה"ח שם סק"ה. ובקצה המטה סתק"פ סק"ה שכן המנהג. ושכך מפורש בשב"ל סרפ"ב.

(315) ואם התחיל אמירת י"ג מדות עם הציבור די בכך, אף שמאריך באמירתו, וכן יכול להתחיל כשהציבור באמצע אמירתו. אבל לא די בכך שהתחיל אל א"ל ארך אפים וכדומה, וכן אם הציבור כבר גמרו אין ליחיד להתחיל לומר י"ג מדות - ראה בכ"ז שו"ת באתרא דרב סי' כל'תרנז.

(316) וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תפג.

(317) ונתבאר בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' לח'תעז.

(318) והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות.

ובהקדמה, שגם לענין תפלת מנחה בכלל, כתב אדה"ז בסדר הכנסת שבת רק שאין למחות ביד המקילין וכו' בפרט בשעה"ח בימות החורף שהימים קצרים, אבל ודאי שאין להתפלל אז לכתחילה, שזמן מנחה עד שקיעה"ח (וראה הנסמן בקובץ העו"ב חגה"ש תשי"ד). ובמק"א - בשו"ת באתרא דרב פורים ח"א סט"ו - הארכנו בהחילוק בין נטילת לולב ביה"ש ושאר מצוות שאינו מברך ביה"ש לתפלת מנחה. ועיי"ש (ובהנסמן שם) גם מחמת הסברא דשאני תפלת דרחמי ניהו. ועוד, שעכ"פ עולה לו למעריב. ואכ"מ. [ועיי"ש גם בנוגע לספה"ע. ולהעיר, שבשו"ת תרו"ד סל"ז התיר מחמת הדעות שספה"ע מדאורייתא, ומחמת שנקט שספק ברכות במצוה דאורייתא לחומרא. ואכ"מ].

אמנם, בברכת התורה בקריה"ת וברכת הפטרה חמור טפי. וסב"ל. ואף שיש לצדד ללמד זכות לסמוך להקל מכמה טעמים וכדלקמן - לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה.

[ומהסברות להקל, נוסף להדעות שבכ"פ שקורא בתורה מברך "בכל עת שישכימו עשרה מישראל", וגם שבברכה"ת בשרית לא נתכוונו לפטור קריה"ת, וכש"כ להדעות שברכה"ת בעת קריה"ת דאורייתא. וגם שספק איסור דרבנן דברכה לבטלה אינו דוחה ספק מ"ע דאורייתא דברכה"ת. ובכלל ברכה"ת אינה כ"כ ברכה לבטלה, ראה שו"ת הצ"צ במהדו"ח או"ח סי' קיא (לענין קריה"ת בת"צ בג' מתענים), ועיי"ש גם לגבי ברכה אחרונה. ועוד שם, שעכ"פ כשצריך לקרות מספק י"ל דצריך לברך. ובנדו"ד יש לצרף הסברא שעדיין יושבים בתענית. וחזי לאצטרופי מחמת ביה"ש דר' יוסי. וכנהנה בכמה סברות. וראה בחלק מהנ"ל בשו"ת דברי יהושע ח"ג סס"ג.

אמנם, אכתי לא פלטינו מספיקא, שהרי העיקר לדינא שאין לברך בקריה"ת בכל עת מצוא, למרות סברות הנ"ל. וכן העיקר לדינא שאין חילוק בחובת ברכה"ת ביחיד ובציבור (והארכנו במק"א. ואכ"מ). וגם שסברא זו מועילה רק לגבי ברכה לעולה הראשון. וכמה חשש אדמו"ר הצ"צ בשו"ת או"ח סל"ה שלא להוסיף בקריה"ת משום חשש ברכה שא"צ. ויש לחלק. וכש"כ שאינו מועיל לגבי ברכת הפטרה. ואנן קייל"ן לעיקר שסב"ל אפ"י בכמה ספיקות. ועיקר דברי הצ"צ להקל לקרוא בתורה כשיש רק ג' מתענים - לפי שהעיקר שבת"צ חובה ממש לקרות

גם במנחה, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ויחל משה. ומפטירין דרשו ה' בהמצאו.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קריאת התורה, הפטורה וברכותי, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו"), חזרת הש"ץ, תחנון ואבינו מלכנו הארוך – בנוסח של עשרת ימי תשובה ("כתבנו"), קדיש תתקבל, לדוד ה' אורי, עלינו, קדיש יתום.

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו"³¹⁹ בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה

[illegible]

והנה, מצינו בכ"מ כחמשעשרה דחוקה יתפללו מנחה ואח"כ יקראו בתורה (ראה מקו"ח סדר"ב בקיצור הכותוב, שם סי' קכד ס"א, ועוד.) ואז נפתר אם היינו נחמתיים שלא ישיענו הזמן למנחה, ואם נחמשיש ישיעם בלילה, ואז מחמת המציאות לאזן או היות לראות, ואם הוא אחרי שקיעתה"ח, או בביה"ש דר"ת, יפיק כמה פרטים עד"י, ועכ"פ, דעיינו אל תנפרש להדיא להחיות לקראת ביה"ש (אף שמסתבר הדבר כפי זה) ולהעיר, שבכלל, שקי"ט אם מקום לקרוא אחרי שזמר מנחה, אף שהעיקר שאפשר לקרוא אחרי מנחה, עכ"פ בת"צ. (וראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סכ"ח. קנין תורה ח"ב סי' קכו. ועוד.) והמסופר ששכ"מ קראו בשבת מנחה ליד החלון מחמת שאיחרו מאד זמן מנחה – הרי אפשר שהוא משהו קודם ביה"ש, ובשערי צדק י"ד, ועוד.

וצ"ב החילוק בין ברכה על קריה"ת, לקריאת הלל, שיכול לקרות כל היום עד צאה"כ (שו"ע אדה"י סתפ"ח ס"ג). אבל במק"א (בלוח לימים טובים ולחנוכה) כתבנו דהיינו שלא בברכה. כן בני"כ זמנה עד צאה"כ כדלקמן, ובפשוטות – היינו בברכה (אא"כ נאמר שלמסקנת אדה"י בסדר הכנסת שבת אינו כן, וכדלקמן).

ולענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. וראה לבוש סתרג"ס כ"ד ושו"ע אדה"ז שם ס"ח, אפי' בנוגע לנ"ש, שצ"ל ודס צאה", ומשעמ שביה"ש מותר. וכ"מ בפר"ח ס"י כקט. כנה"ג שם. ועוד. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', יעיי"ש. וצ"ע"ל בסיסם הסניף: מעבוד יום. וראה בפמ"א שם ס"ק"ג שנסתפק לענין ביה"ש. ובמשנ"ל בביעה"צ סק"א צירף כמה סדרות להתייב בביה"ש (ביה"ש דר' יוסי, דעת"א). וכוננה גם הדעות שני"כ בלילה, ושנאר בפר"ח. וראה הסנמן בשרות' יחד"ד ח"ו ס"מ. וסוף לקח פרק מנעדים ח"א ס"ל"ו. ועוד. וצ"ע"ל בטעמו של הלבוש ואדה"ז. גם יל"ע אם אדה"ז בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי. ולהעיר מהוראת שעה לישא כפים בניעילה מוקדמת (בשנת תרמ"א – ס"ה"ש תרצ"ג ע' 80. בשנת ת"ש – ראה מבוא לסה"ש תרצ"ח-ת"ש ע' מ' הסנמן שם. ואינו ברור אם הקדימו גם לפני השקיעה, או רק לפני צאה", ואת"ל לפני השקיעה, הרי בשנת ת"ש מחמת הסכנה (כמסופר שם). וראה בתשוה לויסין-ויהלעלם ח"א דר"ה תשס"א ע' 24.)

319) ומי שאינו מתענה מחמת חולי – יאמר "ענונו ביום צום תענית זה" (כ"כ) כמה פוסקים: ב"ח תתקס"ה ד"ה וי' ועוד. שם לא שנה, והובא במקורו סתקס"ב ס"ב, בנירשט קנים רס"י תתקס"ה, ובא"י תתקס"ו ס"א, חיי"א כ"ל קלב ס"א, ש"ת סתקס"ה ס"א, ועוד. וזרע שבמאמרו "סתקס"ה ס"א" (ועם ס"ק) – תתקס"ו ס"ב) כתב להעיר (דלדקמן), שאין שהעני בעצמו לא מצא להאחרונים שהעירו בזרע בזה ב"ה. (ומש"כ שם שבלא"ה נוסח הטעו הוא "ביום צום תענית זה" – הנה, באמת "לא דלדל כל התשובה, ואם ישיאמר "ביום תענית ציבור זה" (כ"ב) ב"ה, ע"ט, א"י, ועוד. אבל במג"א דלדקמן כתב כנ"ל.) וז"ע מש"כ בש"ת סתקס"ו ס"א שבו"י שאינו מתענה ביום צום תענית זה, למרות מש"כ שם סתקס"ב ס"ב, שהנוסח בכלל הוא "ביום צום תענית זה". ושם שבאינו מתענה יאמר "צום צבור זה".

[ובדעת הב"ח, נראה דס"ל להב"ח שבמתפלל עם הציבור שאני. ואפשר גם במתפלל לעצמו, כיון שאינו קובע ברכה בפ"ע (והרי לדינא ש"צ שאינו מתענה ואיירע שעבר לפני התיבה אומרה בש"ת כיחיד ואומר "ליום צום תענית זה" – מ"א סתקס"ה ס"ק צ'). ומה שמשמע שם במ"א נקט כה"ח, איברא, דשאני שחזר לשלוח על הציבור. ומשכ"ל במ"א סתקס"ה ס"ק צ' (והעירי מזה במימי שלמה שחזר סתקס"ה ס"א) – קאי בשמירת ואלא בדי צומות. וגז"ח בדרך "משמעת" ולא לדינא. ועוד דסיים עלה לעיין בסתקס"ו ס"ק ובה"ח. וממא לן שבסו"ד לא הכריע כב"ח. והרי בסתקס"ו פסק כוותי' ע"כ פ' בדיעבד). וגם לא מיחזי כשיקרא מחמת דילוג התיבות כנ"ל. וראה גם בב"ח סתקס"ה ד"ה ש' מהגאונים, במה שלדעת הגאונים אין אומרים אלא במנחה מחמשת בולמות, שלא לשנות הנוסח לכל הציבור בשחיתות – כן נראה בחובתו. ותמוה מה בשחיתות שבה"ח ס"ח ס"ק אלא הכריע גז"ח לני ברושות מחמת דעת הגאונים שאין אומרים אלא במנחה מחמשת בולמות, והרי הב"ח עצמו נוקט לה, כנ"ל. וגם בט"ל סתקס"ה ס"ק צ' כתב להדיא שאפשר לומר גם בשחיתות באים אומרים על התיבות.

והנה, במשנ"ב סתר משנתו לכאורה, שבסתק"ח סק"ג כתב בשם נה"ש (והב"ד בכה"ח שם סק"ח). אבל בסתק"ה בבה"ל אחרי שהב"ד החי"א כתב בשם המאמ"ד ומיחיו כשיקרא, ושידבריו נכונים (והביאו בכה"ח שם סק"ו). ויש שכתבו חלק בין הפטור תמעינת למי ששכח ואכל. ודוחק. ועוד, שדברי המשנ"ב הם בשם נה"ש, ותיקוקו עמו מחמת שהוא ים תענית, ומה לא יש שכח ואכל או חולה הוא. ואף גם זאת, שכבה"ל שכתב שיהא לומר ענו, הב"ד סק"ה ושיקרא, ושידבריו כן מהה"ש שם סק"ד (ואכן כפמ"א במ"ז שם הקשה על הט"ז, דשאינו ששומר בית צום תענית זה. וכן"ל שם הכ"ח) בעצמו בסק"ג שיכול לומר אף בשחיתות בדילוק התביעות. ובט"ז שהביא להקשות בהחילוק בין ש"צ שאינו מתענה לשמא יאחזנו בולמוס – עכ"ל דלא חילק בהכי, אם הוא מחמת חולי שפטור מעיקרא, או שאחזו בולמוס שכבר התענה וגם משלים אה"כ. וי"ל. (וראה עד"ז בס' זכרון עיניו בתעניות ח"א ע' תקח. וחזר עד"ז בשינוי – בשיעוריו שלמ תודה בימ"צ ע' יט, ושם נטה קו. ומהזוהרת כדמעיקרא). ועוד צ"ב, ששם בשכח ואכל שם תענית עליו מחמת שמשלים תעניתו, מדוע הוצרך לשנות ולומר "ביום צום תענית זה".

ויש שכתבו לחלק באו"ר בין ד' צומות שמד"ק (ואכן בנה"ש כתב הסברא "כיוון שתיקנו חכמים להתענות ב"ו" לתענית שגזרו הציובור. ועיקר החילוק כבר נמצא יסודו במג"א כנ"ל. וראה העמק שאלה ס"ו ס"ק ג. והביא גם ממאירי. אלא שהמנהג שאומרים ענו רק במנחה (מחשש בולמוס) גם בד' צומות). וראה גם במסמ"ח שם, שהוא ע"ד ההזכרה "ביום חגה"ס הזה" גם כשאוכל בבית ולא בסוכה. ונראה דס"ל

בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), וברכת כהנים ("אלקיננו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

דברי כיבושין אחר מנחה³²⁰.

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחת ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבו דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה³²¹.

צאת הצום³²² [וזמן תפלת ערבית] בשעה: 7:15.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים³²³ – לפי שאין אנו בקיאים בהם³²⁴ צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים³²⁵. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך³²⁶.

בנוגע קיום מצות עונה במוצאי תענית – ראה בהערה³²⁷.

יום ועש"ק פרשת וילך, ד' תשרי

העברת הסדרה שמ"ת – פ' וילך. הפטרת שבת שובה.

הלכתא למשיחא: מזים מי פרה על הכהן גדול ביום שלישי להפרשתו³²⁸.

שהוא בגדר מעין המאורע. [ולהעיר שגם בערוה"ש סתקס"ה ס"ב שמימי לא שמע מי שינהוג כן לומר עננו ביחיד שאינו מתענה – איכא לדחוקי דקאי בשאר ת"צ ולא בד' צומות. והו"ע כתב בסתקס"ו ס"י שבת"צ הקבועים יכול ש"צ לומר עננו (ואפי' ביום צום תעניתנו), אף שיר"ל דש"צ עדיף, כנ"ל]. ויש שר"ל שמש"כ בסתקס"ח הוא רק לדעת המחבר, שאומר עננו בכל התפלות, ולא לרמ"א שאומרים רק במנחה מחשש שייאחזנו בולמוס. וכ"ז דחיק ואתי מרחיק (בכוונת משנ"ב ובכה"ח שהב"ד). ובפרט שבנה ציו"ן ממקום למקום. ובד"כ, מש"כ במשנ"ב עיקר לגבי דבריו בבה"ל, ובפרט שבמשנ"ב נכתב באחרונה – בסתקס"ח.

ולמעשה, נראה ששני החילוקים גם יחד אמת לקולא, שמי ששכח וואל אפי' בתענית שגזרו ציבור יכול לומר עננו. וכש"כ, שבת"צ מד"ק גם הוחלה יכול לומר עננו. ונראה בכתבי רח"א ביחאווסקי, נדפס מכת"י בקובץ העו"ב ג' תמוז תשס"ז ע' 3 (וראה שם ע' 2), שהעמיס בל' אדה"ז בסידורו, שאף כשאנו מתענה יכול לומר עננו אם ישמיט תיבות "ביום צום תעניתנו", או שביש ציבור שמתענים יוכל לומר עננו. וכש"כ לפמש"כ ביו"צ הצ"צ או"ח ח"ב ס' קי להקל לומר עננו אפי' בברכה בפ"ד בד' צומות הקבועים כשיש עכ"פ ג' מתענים (וכנ"ל אצלנו בלוח בשחרית).

וגם קטן יכול לומר כך, דלא כמפקקים, ואיכא משום חינוך שכשיגדיל יתחייב לצום ויאמר עננו, ובפרט אם נאמר שבחולה אומר עננו, א"כ לכשיגדיל גם אם יהא פטור יאמר. ואדרבה, בקטן עדיף שאינו בר חיובא, וליכא כ"כ חשש מיחיד כשיקרא, שפשוט שכוונתו ליום התענית. וי"מ שכך הורה הרש"ז ריגד מברסקי (כאיל תערוג שטיינמן עובדות ע' תשפה. והחולקים, אינהו ס"ל שגדול שאינו מתענה אינו אומר). ועיקר הסברה ש"א שאם הקטן מתענה יאמר עננו, אינו מובן, שאם פטור הוא, מופקע הוא מתענית, ומאי מהני מה שמתענה).

(320) ראה לקו"ש ח"כ ע' 352 (וש"ג) ע"ד מנהג כמה קהילות בעבר לומר ביום התענית בזמן מנחה דברי כבושין לעורר לתשובה, ושכדאי לעורר ע"ד מנהג הנ"ל במקום האפשרי – שיאמרו אחר מנחה (לכה"פ כמה מלים) דברי כבושין או מזמור תהלים המתאים, ובמקום שא"פ – שיחשבו עכ"פ דברי כבושין.

(321) ולי"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמייירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקו"ט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

(322) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

(323) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם בריקע ובאורם.

(324) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבר"צ שבועות תשע"ה.

(325) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיין [במדינות אלון] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

(326) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ר ח' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שישכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג' ר. ושינ"ת.

(327) אם אינו מרגיש חולשה – מותר. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' לט' רנט.

(328) ראה לעיל ביום ב' דר"ה, לפנות ערב, בנוגע לקביעות שנה זו.

במנחה: אין אומרים אבינו מלכנו.

מנהג בית הרב להדליק בערב שבת תשובה "א תשובה לביט" ³²⁹. [ובשיחת ו' תשרי תשמ"ב (מסרט הקלטה) שמנהג חב"ד להדליק ג' תשובה לביט].

מצוה על כל אדם שימשמש בבגדיו ערב שבת סמוך לחשכה שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת (בפרט שלבשו בגדי שבת בראש השנה כשהותרה הוצאה לצורך יום טוב).

זמן הדלקת נרות בשעה 6:27 (18 דקות לפני השקיעה).

ליל שבת קודש פרשת וילך, שבת (ת)שובה, ה' תשרי

במעלת שבת שובה, השבת הראשונה בשנה, נתבאר בכ"מ, שכוללת ומתקנת כל שבתות השנה, הן בנוגע לתיקון שנה שעברה, היינו עליית כל שבתות שנה שעברה ("ויכולו"), והן בנוגע להכנה לשנה הבאה, המשכת הברכה ונתינת כח לשבתות שנה הבאה ("מיני מתברכין"), וממילא פועלת גם על כל ימי השנה (כי השבתות בכל השנה כוללים כל ימי השבוע). ובסוגן אחר: ששבת זו היא בבחינת "ראש" לכל שבתות השנה, שכל אחת מהן היא בבחינת "ראש" לכל ימי השבוע – "ראש שבראש".

ונמצא, שישנו עילוי בשבת שובה גם בנוגע לר"ה ויו"כ, כי עיקר הענין ד"ויכולו" בשבת שובה הוא בנוגע לשבוע זה גופא, בנוגע לר"ה. וכמו"כ עיקר הענין ד"מיני מתברכין כולהו יומין" בשבת שובה הוא בנוגע לשבוע זה גופא, המשכת הברכה בנוגע ליו"כ. והיינו שישנו עילוי בתשובה דשבת אפילו לגבי התשובה דיוה"כ, עד כדי כך – שיוה"כ מתברך משבת שובה ³³⁰.

ועוד זאת, שהתשובה דשבת שובה נעלית יותר מהתשובה דכל שבתות השנה, שבשבת שובה מתקנים ומשלימים העבודה דתשובה עילאה שבכל שבתות השנה, ומשבת שובה נמשך הכח להעבודה דתשובה עילאה בשבתות שנה הבאה. ובפרטיות: אף שכל עשי"ת ענינם תשובה, בכ"ז מאחר שימי החול דעשי"ת ענינם התיקון על העבודה דימות החול של כל השנה, אין זו אמיתית ושלמות העבודה דתשובה, משא"כ ביום השבת דז' ימים אלו (בין ר"ה ליו"כ), שבו התשובה והתיקון על העבודה דיום השבת של כל השנה, הרי עבודת יום זה היא השלימות בהעבודה דתשובה ³³¹.

ערבית: תפלת העמידה – ההוספות לעשי"ת (זכרנו, מי כמוך, המלך הקדוש, וכתוב, ובספר, עושה השלום). אומרים המלך הקדוש גם בברכת מגן אבות (שכח – ראה בטבלא שבסוף הלוח).

שבת קודש פרשת וילך, שבת (ת)שובה, ה' תשרי

אין אומרים אבינו מלכנו בשבת מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת.

(329) ובס"מ תש"ט ע' כו (בפתח דבר לקונטרס שבת תשובה) שהוא מנהג בית הנשיאים. וראה שיחת שבת שובה תשכ"א ההוראה לכא"ר.

(330) ואע"פ שיוה"כ הוא "שבת שבתון", תכלית השלימות בענין השבת גופא, ומבואר בחסידות שביה"כ פ מתגלה בחי' פנימיות עתית, פנימיות התענוג – הרי בגולה דתורה במלכה וכו' מצינו את ענין התענוג רק בנוגע ליום השבת, "וקראת לשבת עונג" ולא בנוגע ליוה"כ. וע"ד מעלת פורים לגבי יוה"כ, שבפורים נמשכים כל ההמשכות והגילויים דיוה"כ בתוך ועל ידי הדברים הגשמיים דוקא, "משתה ושמחה", ועד – "לבסומי בפוריא", משא"כ ביוה"כ שאז נמצא יהודי במעמד ומצב שלמעלה מכל עניניו הגשמיים. ועד", הוא העילוי דעבודת התשובה בשבת שובה לגבי עבודת התשובה דיוה"כ, שעבודת התשובה דיוה"כ נעשית בהיות היהודי במעמד ומצב שלמעלה מעניניו הגשמיים, דוגמת מלאכי השרת, אבל עבודת התשובה דשבת שובה נמשכת וחודרת גם בעניניו הגשמיים של כאו"א מישורא, שהרי בשבת ישנו ציווי לענוג בבשר שמן ויין ישן, ע"ד הענין דלבסומי בפוריא (שלמעלה ממשנה ושמחה סתם), שעבודת התשובה חודרת בכל הענינים הגשמיים, והיינו בכל הדברים שבהם צריך להיות העניין דיוה"כ, שבשבת מצוה להתענוג בהם.

וזהו גם המעלה דשבת שובה לגבי כל עשי"ת: יש נוהגין להתענות בכל עשי"ת בימי החול, ועפ"ז מובן שעבודת התשובה בימי החול דעשי"ת היא בדוגמת התשובה דיוה"כ, שאז נמצא האדם במעמד ומצב נעלה יותר מעניניו הגשמיים, אכילה ושת"י, ואפילו בר"ה שאסור להתענות בו – הרי ישנו אופן מסוים שבו צריכים להתענות בר"ה (ביום ולא בלילה), משא"כ בשבת דעשי"ת (שבת שובה) אסור להתענות, ואדרבה: מצוה לענוג בבשר שמן ויין ישן. וזהו המעלה דשבת שובה לגבי שאר עשי"ת – שעבודת התשובה נמשכת וחודרת בכל הענינים הגשמיים.

(331) וראה ביומן כ"ק אדמו"ר (מהור"י צ"צ) נ"ע ממוצאי שבת שובה תרס"ו (נדפס בס"מ תרס"ו ע' רצ): כשתי שעות התארכה החזרה, וכשיצאנו מחדרו של הוד אאמו"ר הרה"ק לחדר הראשון – ששם מתפללים ומחכים להתקבל ביחידות, יצאנו כולנו במחול – גיכאפט א טעניצל – חשאי. אחדים מהחסידים שעמדו שם, העירו, כי הגם שהראשי תיבות של שבת תשובה – ש"ת – הוא כמו הראשי תיבות של שמחת תורה, בכל זה הנה שבת תשובה היום ולא שמחת תורה. התלמיד מר מרדכי חפץ שהוא רגשן פנימי, יצא מהמחול, וניגש אל האיש וחבקו בשתי ידיו, נשקו במצחו, ואמר: איהר זייט זייער גירעכט, היינט איז שבת תשובה, אבער וועהן מי איז זוכה הערן פון רבי'ן זאהל גיזונד זיין, אזעלעך עניני השגות אלקות, וואס מיר האבן זוכה גיווען היינט צו הערן, איז שבת תשובה אויך שמחת תורה. [וראה המסופר ביומן שבת שובה תש"י – נדפס גם בס' חילי בשירות הרבי ע' 201].

בשיחת ש"פ וילך, ו' תשרי תשמ"ט³³²: כאן רואים דבר נפלא (שכמה לא שמו לב עליו) שהענין ד"שמחת תורה", שמחה לגמרה של תורה, שייך גם לפרשת וילך שבה **מפורש בתורה** הענין דגמרה של תורה [ובהערה: ומבחינה מסויימת, עוד יותר מאשר בסוף פרשת ברכה – לא רק "גמרה של תורה" **בפועל ממש**, אלא "גמרה של תורה" כפי **שנתפרשה בתורה** (באופן נעלה יותר מהמציאות בפועל ממש)], ובמילא, יש כבר ב'פ' וילך (מעין ודוגמת) השמחה דשמח"ת – שלימות השמחה ד"זמן שמחתנו", למעלה מהשמחה דשבעת ימי הסוכות (שבעת ימי ההיקף), ואולי י"ל – למעלה אפילו מהשמחה דשמיני עצרת (שומר ההיקף) שמחה שלמעלה ממדידה והגבלה.

מפי השמועה: בהוצאת הס"ת בשחרית, נהג כ"ק אד"ש³³³ לומר (כשחל בו' תשרי) "קדוש ונורא שמו"³³⁴.

יש נוהגים סלסול וכבוד שלא יפטיר אלא גדול בשבת שובה. ויש לקרות להפטורה זו איש חשוב. אומרים אב הרחמים.

במוסף ובמנחה: "מי כמוך אב הרחמים" ולא "הרחמן"³³⁵.

שכח רצה והחליצנו בברכת המזון בסעודת היום – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

במנחה: קריאת התורה (פ' האזינו). אומרים צדקתך.

דרשת שבת שובה ע"י הרבנים חברי הבד"צ בשעה 6:45 לפנות ערב.

אין אומרים פרקי אבות החל משבוע זה.

מוצאי שבת קודש, אור לו' תשרי

יאצ"ט-הילולא של הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה שניאורסאהן, אם המלכות.

צאת השבת בשעה 7:25.

ערבית מוצאי שבת – ההוספות לעשרת ימי תשובה (כנ"ל). וגם "אתה חוננתנו". דיני השוכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש.

הבדלה (כרגיל עם נר ובשמים).

אומרים ויתן לך כבכל מוצ"ש אחר הבדלה.

"יסדר שולחנו בפריסת מפה במוצאי שבת כדי ללות את השבת ויאכל עכ"פ כזית פת. ואע"פ שבשאר ימים אינו מסדר שולחנו רק מקיים סעודת מוצאי שבת במיני תרגימא או פירות, מ"מ בימים אלו יש להדר בכל מצוה ומצוה ביתר שאת".

יום שני, ז' תשרי

בשיחת ז' תשרי תנש"א³³⁶: דער קביעות פון דעם טאג בימי החודש – שביעי בתשרי, וועלכער באדייט אז עס זיינען שוין דא שבעה ימים רצופים פון ראש השנה. דער עילוי אין דעם: יש לומר, אז יעדער טאג פון די זיבן טעג איז כנגד דער זעלבער טאג אין די אלע קומענדיקע וואכן פון יאר (יום ראשון – כנגד יעדער יום ראשון פון יאר, וכו'), און דעם טאג (שביעי בתשרי) ענדיקן זיך די שבעה ימים. וואס דאס אלעס גיט צו נאכמער אין די המשכת הברכות פון דעם אויבערשטן.

השליח ציבור צריך להפריש עצמו ג' ימים קודם יום כיפור מכל דבר המביא לידי טומאה וילמוד הכוונות מהתפלות³³⁷.

(332) סה"ש תשמ"ט ח"א ע' 6.

(333) כ"ה ביומנים (מו' תשרי שחל להיות בשבת) משנת תשל"ב, תשל"ט, תשמ"ו ותשנ"ב.

(334) וראה זרח השמש (דבליצקי) ע' מד ובהע' קיז.

(335) על פי קבלת האריז"ל.

(336) סה"ש תנש"א ח"א ע' 31.

(337) ראה לעיל כ"ז אלול.

יום שלישי, ח' תשרי

בשמיני בתשרי התחילה חנוכת ביהמ"ק³³⁸.

הילולא של הרה"ק ר' ברוך נ"ע, אביו של אדמו"ר הזקן (תקנ"ב).

תשליך – למי שלא הספיק בר"ה – היום, יום "שלוש עשרה מדות".

הלכתא למשיחא: מזים מי פרה על הכהן גדול ביום שביעי להפרשתו³³⁹.

יום רביעי, ט' תשרי, ערב יוהכ"פ

מהיום³⁴⁰ ועד אחר בדר"ח חשון אין אומרים: תחנון, למנצח, תפלה לדוד.

כפרות

מי שישן על מטתו וניעור משינתו אחר חצות לסדר כפרות, מברך כל ברכות השחר מיד שנתחייב בהן³⁴¹, וכן מברך ברכת התורה. ואם קם לפני חצות, יטול ידיו בלא ברכה ויאמר ברכת אלקי נשמה בלי החתימה, ואינו מברך ברכת השחר וברכות התורה³⁴².

באשמורת הבוקר³⁴³ (אחרי השעה 3 לערך³⁴⁴) שוחטים כפרות³⁴⁵ (הכוונה בזה הובאה בסידור) כמספר בני הבית³⁴⁶. תרנגול³⁴⁷ לזכר ותרנגולת לנקבה³⁴⁸. למעוברת³⁴⁹ – שתי תרנגולות ותרנגול (ביחד³⁵⁰, ובנוסף³⁵¹: אלו חליפתנו³⁵² וכו') אלו התרנגולים ילכו למיתה ואנחנו נלך לחיים טובים וכו').

(338) ראה מ"א ח, סה. דה"ב ז, ט (ובמפרשים שם). מו"ק ט, א.

וראה בר"ד משיחת ש"פ האזינו תשל"ז ההוראה מזה. וראה סה"ש תש"נ ח"א ע' 20 הע' 56.

(339) ראה לעיל ביום ב' דר"ה לפנות ערב, בנוגע לקביעות שנה זו.

(340) בנוגע לקריאת שמע שעל המטה: הנה, ליל ערב יו"כ אין אומרים וידוי, שמחזיקים גם ליל ערב יו"כ כיו"ט – ראה שו"ע אדה"ז סתר"ד ס"ד יוס"ס. ודעה זו עיקר לדינא. וכן המנהג אצל אלו שאומרים סליחות בעש"ת שמקצרים בסליחות. וצע"ק בהיום יום שהוראה זו נזכרה אחרי סדר כפרות. אלא דמירי שם רק לענין תחנון גופא.

(341) ויברך ברכת הנותן לשכוי כששומע קול תרנגול בעת הכפרות (כל שהוא מחצות ואילך, אף כשאינה שמיעה הסמוכה לעלוה"ש. וראה פ"י התפלה לר"י בן יקר ובאבודרהם. ובסידור הרוקח שצוהק בתחילת כל שעות הלילה ולא פחות מז"פ). ואם אינו שומע קול תרנגול – לא יברך עד שיעלה עמוד השחר. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקנז.

(342) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'תקנז. וש"נ.

(343) הן הסיבוב והן השחיטה. וכבר נתפרסם המענה (נדפס בשלחן מנחם ח"ג ע' קנב), שכפרות עורכים באשמורת הבוקר, אפילו אם השוחט יושב לאחר זה. (ועיי"ש בנוגע להפסק בין עריכת הכפרות לשחיטה, שיכול בזמן שבינתיים לעסוק בעניני כפרות (כוונתם וכו"ב)). וראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תתקמט.

ולהעיר מסה"ש תש"ט ע' 278: דער זמן פון שחיטת הכפרות איז ווען עס ווערט טאג. היינו אז די פינסטערניש גייט אוועק און עס הויבט אן ווערען ליכטיג.

(344) אופן החשבון – בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תתיז.

(345) בנוגע לשחיטת כפרות שלא ע"מ להכשירן – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'קפז.

(346) סידור אדה"ז.

ובשעת הדחק בלדית ברירה, אפשר לנהוג כדעה שאפשר לפטור כמה זכרים בתרנגול אחד וכמה נקבות בתרנגולת אחת. אבל המנהג הוא כנ"ל מסידור אדה"ז.

באם המוסד שבחוסתם מארגנים כפרות גובים מחיר מופרז יותר משווי העוף שבשוק (כולל מחיר השחיטה וכו'), מותר לשלם ההפרש מכספי מעשר. וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יא'.

(347) באם אין תרנגול, אזי ישתמש בשאר בע"ח (כגון דג), ואם גם זה א"א – אזי ישתמש בכסף, ויאמר בנוסף: "אלו המעות תלכנה לצדקה" (הנוסף מקונטרס קידוש ותפילות ר"ה שמח"ת, קה"ת תש"ג). וראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'קצט. כמו כן, אפשר שאחר יעשה עבורו – ראה שם סי' א'רלט.

כשמשמשים בכסף נוהגים לסבב המעות על הראש – ראה חיי"א כלל קמד ס"ד. משנ"ב סתר"ה ס"ב. כה"ח סק"א. אבל ראה טאלקס ענד טילס תשרי תשל"ב גל' שטט ע' 6 בהערה שכשעושים עם כסף לא נהוג לסובב על הראש.

(348) ואם היתה טעות, שלקח תרנגולת לזכר (וכן להיפך) – כיון שסבר שכחוגו עשה ה"ז כאילו ה' ממש כראוי.

(349) אחרי ארבעים יום (שקודם לזה ה"ז כמלא בעלמא. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תרנח. וש"נ).

(350) ואפשר, גם בזה אחר זה (ולהעיר משו"ת א"ח ח"א סמ"ו. וצ"ב).

(351) והנה בשער הכולל פמ"ד ס"ב כתב שאדה"ז השמיט מסדורו חליפתנו חליפתהן וכו', כי אין להעמיס זה בלשונות הפוסקים והמקובלים. וגם בסדור הארז"ל לא נמצא זה.

ודבריו צ"ע: חדא, שכמדומה לא נמצא זה בהרבה מסידורים הישנים, ומה שייך לומר שאדה"ז השמיט. וגם הנדפס בקצת מקומות (כדלקמן) – לאו דוקא שהיו למראה עיני אדה"ז. ובלא"ה (כי לפי האמת מסתבר שהגיעו לידי אדה"ז), הרי מצינו כיו"ב בכמה דברים

זמנה: כשאי אפשר לעשות כפרות באשמורת הבוקר – כמה אופנים בדבר, ולהלן סדר הקדימה³⁵³:

- א. בערב יום כיפור סמוך לנץ החמה.
 - ב. במשך ערב יום כיפור (בלילו או ביומו).
 - ג. ביום "שלוש עשרה מדות" – ח' תשרי.
 - ד. בעשרת ימי תשובה (וכל הקרוב יותר לערב יום כיפור).
- ובכלל, עדיף לעשות כפרות עם תרנגול לפני ערב יום כיפור, מלעשות כפרות עם כסף בערב יום כיפור.

סדר כפרות: אוחז התרנגול בידו³⁵⁴ הימנית³⁵⁵, ואומר "בני אדם – ולשלוש" שלש פעמים, ובכל פעם מסבב³⁵⁶ סביב ראשו³⁵⁷ ג"פ, סך הכל מסבב ט' פעמים.

לא יאמר פסוקים הנזכרים [וכן ברכת כיסוי הדם] במקום שיש ריח רע מלול התרנגולים³⁵⁸, וירחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח, וכן לא יעמוד כנגד הריח.

שחיטה: כשבאים בני אדם הרבה בבת אחת ובידם תרנגולים, והשוטח שוחט לפניהם תרנגולים – אין נכון לעשות כן לעמוד אצל השוחט ששוחט והם אוחזים תרנגולים חיים בידם, שיש בזה חשש צימוק הריאה וגם צער בעלי חיים, אלא צריך שיתרחקו מעט מאצל השוחט באופן שהתרנגולים שבידם לא יראו השחיטה.

טריפות: יזהר לאחוז העוף בנחת³⁵⁹. אם נפל העוף מידי יודיע לשוחט. אין להחזיק העוף בכנפיו מחשש טריפות.

שאדה"ז השמיט בכלל במקומות שמוכן מעצמו שמהכרח לשנות לפי הענין (וראה כמה דוגמאות כיו"ב בקובץ הערות הת' אושען פאראקווי חוקת תשד"מ. ויש להוסיף כהנה וכהנה). גם אי"מ כלל לדידי ולדכוותי, מ"ט א"פ להעמיס הדבר בלשונות הפוסקים ומקובלים. וכמדומה, מקובל בכלל, לשנות לנקה ולומר זאת חליפתי (וכ"ה בסידורים חדשים, אף שבפוסקים דלקמן שכתבו לשנות לא דייקו בשינוי בין זה לזאת), אף שג"ז לא נמצא בסידור הארז"ל כו'.

ולמעשה, נמצא הדבר בהנהגות במנהגי מהרי"ל הל' עי"כ בתחילתו, לשנות בהתאם להענין. וכ"ה במעגלי צדק ס"מ. נוהג כצאן יוסף ע' ערה. לקט יושר ע' 140. שם טוב קטן סדר כפרות. ובסידורים – נמצא הוא בסידור של"ה. סידור עמודי שמים ליעב"ץ. סידור הקהל שלמה (לונדן). סידור שפה ברורה להרד"ה. סידור הנורא השלם. סידור תפלה ישראל. לקוטי צבי סדר כפרות (אמשטרדם תקס"ט). וב"כ בקמח סלת הנהגות עי"כ (קמו, ב). מט"א סתר"ה ס"ה. קיצור שו"ע ס' קלא ס"א. ובמנהגי הר"י יענט מכת"י שבסו"ס מנהגים טירנא ע' קעד – נזכר רק ע"ד השינוי מזכר לנקבה. ונראה שבנקבה מסבבים אחרים עבודה.

וצ"ע בט"ז סתר"ה ס"ה ע"ד ועוד שנמצא רק הלשון חליפת. ומשמע שגם במסבב לעצמו אומר כך. וכ"ה בכ"מ (עמה"מ ח"ב שט"ז פ"ח. בא"ח ש"י וילך ס"ב ע"ד). ואולי שהיו רגילים שמסבב אחר – ראה כלבו סדר עי"כ בתחילתו. אר"ח דין עי"כ ס"א. אבודרהם סדר עי"כ. ובמנהגי מהר"א חילוקי בסו"ס מנהגי מהר"א ע' רג שהשוטח מקיף ואומר זה חליפתך וכו'. וראה שלמי חגיגה משפטי עי"כ ס"ה ס"ה.

וללהעיר שבפסקי הסידור בסוף שו"ע אדה"ו (הוצאת תש"כ ואילך) לא הועתקו בהערות ד"ז משעה"כ. והלא דבר הוא. אמנם, נראה שיש בזה כמה פרטים: גוף החילוק בין זכר לנקבה, שמסתבר שיש לשנות לפי הענין (אף שבכ"מ לא דייקו בזה. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב ס' א'קסד. וגם בכמה מספרים הנ"ל לא דייקו בכ"ז), ולא ע"ז נסבו דברי שעה"כ. ודוק בלשונו "חליפתינו חליפתכן חליפתה". ועיקר דבריו בנוגע השינוי מיחיד לרבים. ולדידן שנהגו כהדעה שצ"ל "כפי חשבון בנ"א שבבית" – ליכא היכי תמצא שמסבב לרבים. ומ"מ במעוברת אכתי שייך הענין. וצ"ע דלא נחית לכך. ואף את"ל לומר "חליפתי" מחמת סברה שכפרה אחת היא (וראה הערה הבאה) – עדיין צ"ל "אלו" "אא"כ מסבב כל תרנגול בפ"ע, כבהערה הקודמת).

ועוד איכא בגווה, שבד"כ נהגו שהמתכפר מסבב לעצמו. ויתכן שסיבבו לאחרים רק כשהמתכפר לא ידע לומר בעצמו. ושו"ר ש"כ בקובץ הלכות קמנצקי פכ"ג הע' יג. אלא שבכ"מ הנ"ל מוכח שבכל אופן היו מסבבים לאחרים.

(352) כפשוטו. ולהעיר מס' מנוחת אליהו (קווינט) ח"א ע' פח בשם כ"ק אד"ש בטעם הכפרה על העובר, באו"מ מהנח' בלקו"ש חכ"ב. וגם להב"י בלקו"ש שם יציבא מילתא.

(353) ראה שו"ת באתרא דרב ס' טז'תת.

(354) וראה בשו"ת באתרא דרב ס' א'תרעה בנוגע ללבישת כפפות בעת עריכת כפרות.

(355) ואיטר – ביד שמאל.

(356) משמאל לימין – נגד כיוון השעון.

(357) נכון שלא לסבב העוף מעל ראש אשתו נדה מחשש שמא יגע בה. ואם עומד בריחוק ומסבב העוף גבוה באופן שלא יבוא לידי נגיעה, מותר.

(358) ואולי יש ללמד זכות, דסתם לול של תרנגולים הוא בנין המחובר לקרקע (ראה שבת קכב, ב. ב"ב יא, ב. ערוך ערך לול. ובב"ח חו"מ ס' קעב, דסתם לול בתלמוד הוא כך), והבנין קטן (ראה משנ"ב סע"ט סק"ח), וסתום ברובו (ראה שבת קמו, א, וכפירוש"י שבת קנב, ב, ד"ה לול), וממילא רבה בו צוואה, והריח גדול מאד, משא"כ במציאות ימינו שנמצאים בקופסאות המיטלטלות, ומנוקבות באופן שהפרוץ מרובה על העומד. אולם, לא מפני שאנו מדמין לחלק נעשה מעשה לכתחילה.

(359) וגם משום צער בעלי חיים. בנוגע לצער בע"ח במנהג כפרות בכלל, ראה שו"ת באתרא דרב ס' ה'תתט.

כיסוי הדם: המהדרים מכסים הדם בעצמם. מצות כיסוי הדם מוטלת על השוחט. ונוהגים השוחטים בבואם לאיש נכבד שהוא עמית בתורה [=תלמיד חכם]³⁶⁰ שמכבדים³⁶¹ אותו במצות כיסוי הדם³⁶². ונוכח לשלם לשוחט³⁶³. קודם הכיסוי מברכים³⁶⁴ "על כיסוי [ה]דם [בעפר]"³⁶⁵. וראוי שיטול ידיו קודם הברכה. אין לברך שהחיינו גם אם עושה המצוה בפעם הראשונה³⁶⁶. צריך לדקדק שהכיסוי יהא בדם הנפש דוקא, והיינו שימתין עד שמתחיל לירד טיפין, כדי שיכסה מקצת מדם הנפש (ולא מדם השותות מתחילה³⁶⁷). צריך שניח למטה עפר תיחוח [=יבש]³⁶⁸,

(360) ואפשר לכבד גם לאשה (אם הוא בדרך צניעות). אבל אין לכבד לקטן – ראה בשו"ת באתרא דרב ס' ל'תקנתו. ורק לגדול בן י"ג שנה יום אחד שהביא כבר שתי שערות, או שנתמלא זקנו וכו'.

(361) בדרך כיבוד ולא בתור שליחות. וי"א להיפך. ויש שכתבו לקיים דברי שניהם – לעשותו שליח בדרך כיבוד, דהיינו שיכבדו להיות שליח (תורת זבח לבעל קיצור שו"ע מזבח העלה ס"ד בהעלה שלמה סוסק"ג. בית דוד סכ"ח ביסוה"ב סק"ה אות א ובעמיה"ב סק"י. ועוד). [ועוד עצה ראיתי, למנות השוחט להיות שולחו לשחיטה, שבאופן זה מצוות הכיסוי שייכת ג"כ אליו, כיוון שהשוחט שחט בשליחותו. ואף להחולקים בהערה הבאה, דס"ל שגם כשהשוחט אינו בעל העוף, המצוה שייכת לשוחט, י"ל שבכה"ג שבעל העוף מינה השוחט לשוחט בשליחותו שאני].

(362) בטעם שמקפידים לכסות רק בעוף שערך עמו סדר כפרות – כי לכמה דעות אין ליתן לאחר לכסות רק בעוף שלו, שבכונן דא השוחט שוחט בשליחותו, וממילא המצוה של כוונה"ב (ראה שו"ת האלה לך שלמה יו"ד סכ"ג. משיב דבר ח"ב סס"ד. עני בן פחמא יו"ד ס"ג. התעוררות תשובה יו"ד ס"א). אבל י"ח גם בזה – ראה שו"ת שלמת חיים יו"ד ס"ב. דע"ת למהרש"ם סכ"ח סק"ח. שו"ת רב פעלים יו"ד ח"ב ס"ב).

(363) אבל השוחט אין לו למכור המצוה בדמים.

(364) וכשהשוחט מכבד לכו"כ במצות כיסוי ליכא משום ברכה שא"צ, ובפרט בכפרות, שהעוף שייך לכאור"א מהמכסים.

(365) וצריך לבדוק הסימנים והסכין קודם הכיסוי כדי שלא יבוא לידי ברכה בלעלה.

[ויש שכתבו ליישב מנהג המקילים בכמה אנפי.

ולהלן מה שכתבנו לח"א בענין זה: בשאלתו – התחבטתי רבות בזה, ובפרט שבשו"ת מחנה חיים ח"ג יו"ד ס"ח החמיר מאד גם בזמן הקור שקשה להגיש פגימה דקה מן הדקה, עיי"ש שהשוחט הלך לחדר שהוחם לבדוק הסכין אחר השחיטה, וכשיצא אח"כ להחזיר לכסות הדם לא מצא הדם כי כלבי החצר לקקו הדם ונתבטל ממצות כיסוי הדם, ועכ"ז לא התיר לסמוך על הרוב שהסכין לא נפגם ולכסות מיד אחר השחיטה טרם שיעבדו, וכן ראיתי בכ"מ שיעורו ע"ז (וכן הביא הרה"ג הרמ"ש ע"ה אשכנזי בהדרכותיו).

ומחוורתא – אף שדוחק קצת – שנוסף לזה שבימינו כמעט מהנמנעות למצוא פגימה הפוסלת אחר השחיטה. וראה בפמ"ג ס"ח במ"ז סק"ז במה שצריך לחזור לבדוק הסכין גם במקום טירחא, ולא סמכינו אחזקה ורובא, לפי שבעה הסכין להתקלקל. וגם למחמירים לברר היכא דאפשר לברורי גם בדליכא מיעוט המצוי, שאני הכא בעינ"כ דאיכא טירחא – עוד זאת ועיקר, (ש)בענין זה סומכים על הבדיקה שלפני השחיטה. או על הבדיקות שלאחמ"כ. וכמו שבנוגע לגוף חייב בדיקת הסכין בין שחיטה לשחיטה הרוצה להיכנס לספק – מותר לו – אף שיש חשש ברכה בלעלה על השחיטה (כשהפסיק ביניהם), והעיקר בד"כ – בל תשחית. ועכ"ז שלענין זה סומכים על הבדיקות לפני זה ולאח"ז. וה"ה בנוגע לברכה על הכיסוי. או"י (בישוב ההנהגה העולם, משא"כ בנוגע למה שכתב במכתבו שראה וידאו "מעשה רב" ממעמד כפרות, שנראה שהשו"ב ר"ש ע"ה קלמנסון אינו בודק הסכין בין השחיטה לכיסוי הדם, שאמ"פ ליישב כך) שסומכים על כך שבד"כ מכסה גם דם שאר עופות שנמצא שם, שהרי בד"כ מנוגע הכל יחד. ומהם שנשחטו בסכין בדיקה. ועפ"ז יתיישב ג"כ שהרי נהוג בעופות לבדוק ראות בוקא אטמא צומה"א וכו' מצד מיעוט המצוי (ואכ"מ) – ומדוע לא נאמר שיש הכרח לבדוק כ"ז לפני ברכת הכיסוי. (אלא שלפעמים (חלק מ) בדיקות הנ"ל אינן מוכרחות ממש מדינא רק באיכא ריעותא. ובשו"ת שע"א סס"א, הובא בבאה"ט סל"ג סק"ט, לכסות הדם קודם בדיקת הושיט שחצויות שמלעיתין. והיא תשרי הצ"צ הקדמון, ונמצא בשו"ת צ"צ ס' קטו. והובא משמו בפמ"ג סכ"ח בשפ"ד סק"ו. (אבל בשע"א שם ס' ודעתו נוטה שיש לבדוק). והתם ה"ט שהדרך לבדוק אח"כ, ושמא יבואו לידי תקלה וישכחו לכסות. ועוד שם, דל"ש כ"כ קוץ בושט, יעו"ש, יעו"ש, יעו"ש. וראה גם פת"ש סכ"ח סק"ה. ולכאורה ה' אפ"ל בדוחק גדול שעד"ז הוא גם בנוגע לבדיקת הסכין, שמחמת ההמתנה תתבטל במקצת מצות כיסוי, שהכיסוי יה' רק ע"י אדם אחד לכו"כ עופות (אף שעדיין תתקיים המצוה), וגם והוא העיקר, שכמעט ולא שמענו בימינו פגימות שחצויות עופות. אבל פשוט לחלק. וראה גם שו"ת מחנה חיים שם, ונדון דידל ל"ד לדברי הצ"צ, שאם הסכין לפנינו מצרפים מיעוט פגום לחצוק איסור שאינו זבוח ואסור לברך על הכיסוי, שהבשר אסור באכילה, וממילא אסור עדיין אינו מחייב בכיסוי דלא קרינן ביה אישור יאכל בשר וישפן ויכסה). והוא ע"ד המובא בלשונות קנים לנפשות כמה עופות ביחד מחשש ברכה בלעלה שכולי האי לא חיישינן שנתבטלו שניהם. ועד"ז מצינו בשוחט עוף אצל ח' שא"צ לבדוק הריאה שבח' (ראה דרכ"ט סכ"ח ס"ק קמא בשם זבח שמואל ס"ד. כה"ח שם ס"ק קמא בשם זבחי רצון ס"ט. אבל להעיר מנ"ח ד"ה כתב בעל העיטור, שמופרש הפכו. אמנם, התם מיירי בעוף אחד שנתבטל ברוב דם של ח', דלא מהני שחיטת העוף עבור החי').

ולהעיר שראויים מרוב שם שכשנפגשם מהשוחט לבדוק כל פעם לפני שמכבדים בכיסוי לפעמים הוא חוזרמא דאחי לידי קולא, הן מחמת שגורם ללחץ על השוחט, וגם שאפשר שבדיקתו לא תהי' כדבעי].

(366) אבל להעיר מסה"ש תרצ"א ע' 147 בהנהגות עיי"כ "ללבוש איזה דבר חדש", ולא נתפרש שם אם הוא מחמת כיסוי הדם (ראה דרכ"ט סכ"ח סק"א ובהכ"ח שם סק"א. אלף המגן למט"א סתר"ד סקל"ב), או טעם אחר (שהרי גם להדעות שמבדך שהחיינו ה"ז רק בשוחט שמכסה בפעם הראשונה, או עכ"פ כל מי שמכסה בפעם הראשונה).

(367) ונכון שיהא גם מדם הקילוח וגם מדם הטיפין שישותת ויורד אחרי הקילוח.

(368) ואם מצא כבר עפר תיחוח מונח שם, צריך לכתחילה להזמין בפה שיאמר עפר זה יה' לי לצורך מצות כיסוי הדם. אמנם, אם נמצא כבר עפר שם לצורך מצות כיסוי הדם בשביל אחר, יכול לסמוך על העפר שתחת דם העוף הראוין שישמש כעפר שלמטה לעוף השני, אא"כ לתלחלח העפר מאד מחמת הדם ונעשה כטיט לח שאינו ראוי לכיסוי. (אבל העפר שהונח למעלה מדם עוף הראשון, כיון שהונח שם בתורת עפר שלמעלה ולא בתורת עפר שלמטה נחשב כעפר שלא הזמין לשם מצוה).

ומכסה הדם מלמעלה, בעמידה, בידו [ולא בכפפות] או בכל³⁶⁹ (ולא ברגלו), ביד ימין³⁷⁰. ויכסה באופן שלא יהא רישומו ניכר, באופן שכל צדדי הדם מכוסים בעפר, אבל אין צריך לכסות כל הדם שלפניו³⁷¹. במקומות שהרבה שוחטים בסמיכות זה לזה בבת אחת, יוודא שהדם שמכסה לא נתכסה במקצתו ע"י אדם אחר המכסה סמוך אליו, שלא תהא ברכתו לבטלה, כיון שכבר נתקיימה המצוה³⁷².

לפדות הכפרות בממון ולחלק הממון לעניים.

אל יחשוב האדם שזוהי כפרתו ממש, שהכפרה אינה בסיבוב העוף או בשחיטתו לחוד³⁷³, ואין הכוונה במנהג הכפרות רק להעיר לב האדם לתשובה, להראות בעצמו כאילו הוא מחוייב לה', שיחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כתרנגול זה (והוא הטעם לקרבנות), וכל מה שעושין בעוף הזה ה' ראוי לבוא עליו בעונותיו, ויתאונן על חטאיו, וישוב אל ה' בכל לבו, והקב"ה ברחמיו יקבל תשובתו. ואין כפרה אלא בדמים שנותנים לעניים.

אסור להתענות היום. ומצוה להרבות בסעודה בערב יום כיפור כשיעור שני ימים. ויש אומרים גם בלילה שלפניו.

בברכת עיו"ב תשמ"ה³⁷⁴: מצד דעם גודל העילוי אין דער אכו"ש פון ערב יוהכ"פ, האט מען געזען ביי די וועלכע זיינען געווען נזהר במשך כל השנה כולה צו נוצן בלויז איין האנט צו אכילה – איז באכילת הסעודה פון ערב יוהכ"פ – ווי איך האב געזען ביים טאטן – האט ער מהדר געווען אויף עסן דוקא מיט ביידע הענט. און האט געזאגט דערויף דעם טעם אז דאס איז דערפאר וואס דאס איז אן אכילה פון ערב יוהכ"פ, תשיעי בחודש.

כמה נוהגים ללבוש היום בגדי יום טוב. רבותינו נשיאינו לבשו בגדי משי (כבשבת ויו"ט) בשחרית אחרי הכפרות³⁷⁵.

טבילה לפני שחרית.

שחרית: אין מאריכים בתפלה. אין אומרים: מזמור לתודה. תחנון. אבינו מלכנו. למנצח. ותפלה לדוד.

מבקשים לעקאח (עוגת דבש) ואוכלים ממנו³⁷⁶.

בספר המנהגים חב"ד: ערב יום הכפור נוהג כ"ק אדמו"ר שליט"א לחלק לעקאך לכל או"א כשהוא

369 המנהג בכ"מ – וכן נהגו רבותינו נשיאינו – להשתמש בנוצות העוף. ונתבאר אצלנו בארוכה בהסכמה לס' בגדי מלכות על שמלה חדשה.

370 כ"כ ביפ"ל ח"ג יו"ד סכ"ח סק"ה, והב"ד בדרכ"ת שם סק"י. אבל להעיר ממנחת פתים או"ח סר"ו ס"ד. ואיטר די – ביד שמאלו.

371 ויש מהדרים למצוה מן המובחר לכסות כל הדם. אבל המנהג כפנינים.

372 כמו כן, אם נשחט העוף ע"ג דם שכבר נתכסה משחיטה אחרת, ואפילו ע"ג דם הנשאר מעוף הראשון שלא נתכסה (אחרי שנתכסה במקצת), יש בזה כמה פרטי דינים, שלפעמים פטור ממצות כיסוי.

373 הנה בשעה"כ פמ"ד ס"ב כתב שיעקר מצות הכפרות ברכת השחיטה והשחיטה. אבל היינו רק ע"ד הסוד, ופשוט שאם חסר העיקר ע"ד הפשט – ה"ז כנשמה ללא גוף. ומה שהביא שם מסיפור ר"י קאפיל, שא"צ ליתנו לעניים (וכ"ה במ"ח מס' יומי תשובה פ"ג מ"י. ועוד) – היינו בנוגע להעוף עצמו. והרי הביא שם גופא משר"ע שיותר טוב ליתן ממון לעניים. ועיקר כוונתו שם, שלא להסתפק בכוונה ע"ד הפשט לחוד ולבטל הכוונה ע"ד הסוד למתק הדינים. וכ"ה גם בכה"ח סתר"ה סק"ה (ועוד), שלמרות שהביא ד"ז שא"צ ליתנו לעניים, הוסיף והביא (שם סק"י) גם הכוונה לפי הפשט. וכ"ז פשוט.

ובפשטות, ש"נקרא כפרה כמו שעיר המשתלח" (ל' אדה"ז בסידורו, והוא מפע"ח שער יוכ"פ פ"א. משנת חסידים מס' ימי תשובה מ"ט. וראה גם שעה"כ דרושי יו"כ פ"א), וד"ז הובא הן בהלכה והן בקבלה, והרי גם בשעיר המשתלח ה"ז מטעם הני"ל. ועד"ז הוא במה שהתרנגול הוא כמו קרבן. וכ"כ בשו"ת כנף רננה או"ח סנ"ט לפרש במש"כ בהגהת צמח בגניד ומצוה ש"אין הכוונה ליתן אותו לעניים ואפי' שיהי' יותר טוב אבל הכוונה היא עבודה למתק הגבורה ונקרא כפרה כשעיר המשתלח" (ועד"ז הוא במ"ח שם מ"י) – שהעבודה היא במחשבה שיחשוב בלבו שחייב מיתה כתרנגול זה (וכ"ש בד"מ סתר"ה סק"ג), והכפרה ליתן לעניים היא ממש אותו תיקון שכתבה המקובלים, יעו"ש. 374 לקוטי שיחות חכ"ט ע' 319.

375 אבל כמדומה ברור במעשר רב שכ"ק אד"ש לא נהג כן.

376 וראה בטעם המנהג באלף המגן למטה אפרים סי' תוד"תרה ס"ק לה (הובא בלקו"ש ח"ד ע' 373 הע' 30. וראה אג"ק ח"ג ע' רפג. ויש שהסמיכו על פסיקתא דר"ב פ' ראה טז, יג ד"ה באספך, בטעם שגולין מבתייהם לסוכה). ונתבאר בסה"ש תש"נ ע' 23. וראה שם ע' 24. שם ע' 33. ר"ד משיחת ח' תשרי תשמ"ט. ליל ו' דחה"ס תש"נ. ולהעיר גם משיחת כ"ח חשוון תשנ"ב.

לבוש בגד משי של שבת וחגור אבנט ומברך את כל או"א בשנה טובה ומתוקה.

בספר השיחות תנש"א³⁷⁷: מ'וועט איצטער מקיים זיין דעם מנהג ישראל צו אויסטיילן "זיסע לעקאח", וועלכער האט אין זיך אויך דעם רמז, אז אזוי ווי מ'קען אנטאפן די לעקאח מיט די הענט, און מ'עסט און מ'פילט דעם זיסן טעם – אזוי זאל מען אויך קענען "אנטאפען" די ברכות פון דעם אויבערשטן בגשמיות וברוחניות, אויף א זיסן אופן.

סעודת ערב יום כיפור לפני חצות³⁷⁸. חצות היום בשעה: 12:44. פרוסת המוציא בדבש. ואוכלים דגים.

אפילו בסעודת שחרית אין לאכול אלא מאכלים הקלים להתעכל כגון עופות ודגים. אין אוכלים שומשמים. אין אוכלים דברים המרבים זרע כשום וביצים. מאכלי חלב וחמאה אפשר לאוכלם בשחרית (אבל לא בסעודה המפסקת).

בשיחת חג הפסח תרצ"ד³⁷⁹: "ערב יום כפור . . . אין ליובאוויטש . . . אין איין און דעם זעלבען טאג איז געווען א גרויסער אונטערשייד אין דער שטימונג צווישען דעם ערשטען האלבען טאג און דעם צווייטען האלבען טאג. דער חצות היום האט מבדיל געווען אין אזא הבדלה אז עס פלעגט זיין ווי צוויי באזונדערע צייטען אין יאר. . . באלד נאך דער סעודת הבקר האט זיך שוין געביטען די פרייליכע אויפגעלייגטע שטימונג, און עטליכע מינוט נאך צוועלף פלעגט זיך דער טאטע אנהויבען מכין זיין צו תפלת המנחה . . . די עטלעכע שעה פון חצות היום ביז איבער תפלת כל נדרי, פלעגן זיין די העכסטע מדרגה פון מרירות, אזוי ארום איז דער ערב יום כפור געווען דער ערשטער האלבער טאג יום טוב ושמחה, און דער צווייטער האלבער טאג מרירות ועבודה ביראה גלוי³⁸⁰."

בערויהכ"פ העבודה היא חרטה על העבר, ביהכ"פ – קבלה על להבא.

הלכתא למשיחא: מעמידים כהן גדול בשער המזרח ומעבירים לפניו פרים ואילים וכבשים שיהא רגיל בעבודה.

בסדר פטום הקטורת: "שלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה".

39 מלקות לפני טבילה ומנחה. הנלקה – (לא עומד ולא יושב אלא) מוטה, ושוחה על ברכיו³⁸¹, ופניו לצפון. מלקות קלות ברצועה של עגל או בכל רצועה. הסדר: כתף ימין, כתף שמאל ותחתיהם באמצע, וחוזר חלילה. המלקה והנלקה שניהם אומרים ג"פ פסוק והוא רחום, בכל הלקאה אומרים תיבה אחת, סך הכל 39 תיבות.

טובלים משום טומאה ומשום תשובה – ג' פעמים³⁸². נזהרים שלא תהא שום חציצה.

מרבית בצדקה. והמנהג להרבות במיוחד בנתינה לקופות וקערות צדקה בהליכה למנחה. רבינו הבעש"ט נ"ע אמר שמקול קשקוש המטבעות בקערות מתפרדים הקליפות.

(377) ח"א ע' 32.

(378) סה"ש תש"ה ע' 21. סה"ש תרצ"ט ע' 304. ה"ש"ת ע' 10. ועוד. וראה סה"ש תש"נ ח"א ע' 31 הערה 46. תנש"א ח"א ע' 52. ועוד. וראה כה"ח סתר"ד סק"ב. [ולהעיר שבר"ד משיחת עיו"כ תש"נ נ"ג גם ע"ד אפשרות דסעודה שלישית].

(379) לקו"ד ח"א ע' 264 ואילך.

(380) וראה סה"ש קין ה'ש"ת ס"ע 10 מה שאמר ר' זלמן שצערבינער לכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע: רבי, מיר זיינען זעלנער. ערב יום כפור ביז האלבן טאג האט השי"ת געזאגט אז עס איז יום טוב און געהייסן זיין בשמחה, נאך האלבן טאג דארף מען דאווענען מנחה, זאגן על חטא און תשובה טאן. ושם: דער טאטע איז געווען זייער צופרידן פון ר' זלמן'ס ענטפער. ובסה"ש תרפ"ט ע' 26: ואמר הר"ז לפני אאמור"ר דבר פשוט אבל טוב, וואס דעם ווארט פלעגט מען איבער חזר'ן א פאר יאר נאכדעם. (ושם: א איד איז ווי א סאלדאט, וואס מען הייסט עס טוט ער, אז מען הייסט עס פריילעך זיין – איז ער פריילעך, אז מען הייסט עס וויינען – וויינט ער. אט איצט איז יו"ט מען נעמט א ביסל משקה, און אין 3-4 שעה ארום וועט זיין מנחה איז ר"ל עולם חשך בעדו כו').

(381) וכיון שאינו שוכב על הארץ ורק מוטה א"צ הפסק בינו לקרקע ברצפת אבנים (כ"מ בפמ"ג סתר"ז במ"ז סק"ד. וצ"ע בהנזכר ע"פ קבלה שאל לישב או לכרוע על הקרקע (ראה שו"ת באתרא דרב סי' מא'קנו) שלכאורה שייך גם בזה. ולהפסיק בין המצח לרצפה – ראה לעיל בכורעים דמוסף ר"ה – אינו נוגע כאן, שבר"ב אינו נוגע במצחו ברצפה).

(382) גם הנישים טובלות. ונתפשט המנהג שרוקקות אינן טובלות מחשש תקלה. וכן אלמנה וגרושה. ועד"ז בימי טומאה אינן הולכות מטעם הנ"ל. וגם בימי העיבור יש שלא רצו לטבול מחשש סכנה. ונוסף לזה, בכ"מ לא נהגו הנשים כלל בטבילה זו – ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב א'רנח. וש"נ.

במנחה: אחר יהיו לרצון הראשון, אומרים וידוי ועל חטא (שכח – ראה בטבלא שבסוף הלוח). מאריכים בהתעוררות תשובה מעומק הלב. בחזרת הש"ץ אין וידוי בתפלה זו. אין אומרים אבינו מלכנו.

וידוי: צריך להתוודות מעומד (ולא יסמוך בכובד) וכן בכל פעם שאומרים וידוי. טוב לשחות בעת הוידוי (כמו במודים). יכה באגרופו על החזה באמירת אשמונו וכו', על חטא שחטאנו, ועל חטאים שאנו חייבים, שלח לנו וכו'.

בוידוי שבתפלת לחש יכול לענות אמן על המלך הקדוש ושומע תפלה, קדוש ברוך וימלוך בקדושה, מודים אנחנו לך, אמן יהש"ר ואמן על דאמירן בעלמא.

עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כפור מכפר עד שירצה את חבירו. יתן אל לבו לפייס לכל מי שפשע כנגדו (ואפילו הקניטו רק בדברים). כשמבקש מחילה יפרט החטא שחטא לחבירו (אא"כ חבירו מתבייש בזה). הנפגע ימחול מיד. פרטי הדינים בשו"ע אדמו"ר הזקן סימן תרו.

הלכתא למשיחא: זקני בית דין מוסרים את הכהן גדול לזקני כהונה להעלותו ללשכת בית אבטינס ללמדו חפינת הקטרת ומשביעים אותו שלא ישנה בהקטרתו.

בסעודה המפסקת: המוציא (לפחות כביצה) וטובלים בדבש. מאכלים ללא מלח. המנהג בפועל בכ"מ שאין אוכלים דגים³⁸³. אין לאכול מאכלי חלב וחמאה ולא דברים המחממים את הגוף ולא תבלינים חריפים.

בר"ד משיחת ש"פ קדושים תשי"ז: עס שטייט³⁸⁴ אז ערב יוה"כ זאל מען עסן דריי מאל זופ. כ"ק מו"ח אדמו"ר האט דאך קיין צייט ניט געהאט ערב יוה"כ צו עסן דריי מאל זופ, האט ער געגעסן א לעפל און מען פלעגט צוגיסן אין טעלער נאך א ביסל זופ, האט עס געהייסן שוין א צווייטע טעלער, געגעסן נאך א לעפל און נאך אמאל צוגעגאסן, האט עס שוין געהייסן א דריטע טעלער. נוהגים לאכול קרעפכין [= כיסני בשר³⁸⁵] בערוהכ"פ. לטעמי המנהג – ראה בהערה בספר המנהגים חב"ד.

הרוצה לאכול לאחר ברכת המזון של סעודה המפסקת, יתנה בפירוש שיהא רשאי לאכול ולשתות לאחר הסעודה. ואם לא התנה רשאי לאכול.

יש טובלים אחר סעודה המפסקת סמוך ליום כפור (אבל רק באם עוד היום גדול).

באם נצרך, כדאי להכין כעת את האוכל למוצאי יום כיפור בהיות ועכשיו נהגו כל ישראל לאסור תיקוני מאכלים ביום כיפור למוצאי יו"כ. נוהגים להחמיר שלא להטמין חמין³⁸⁶ למוצאי יו"כ (אא"כ לחלושים³⁸⁷).

לכבד יום כפור בכסות נקיה, ולהציע מפה יפה על השלחן כבכל שבת ויו"ט.

להפסיק לאכול ושאר העינויים [דלקמן] **מבעוד יום**, ועכ"פ משקיעה הנראית בשעה 6:37. נשים מקבלות על עצמן את הצום ושאר העינויים מזמן הדלקת נרות.

כל איש נשוי³⁸⁸ מדליק "א לעבעדיגע ליכט" לבית הכנסת. ולנשמת הוריו שנפטרו – נר נשמה

383) וכ"כ במט"א סתר"ח ס"א. קיצור שו"ע סקל"א סי"ב. ועוד. אבל להעיר ממשמעות שו"ע אדה"ז סתר"ח ס"ח. ואולי מיירי רק בסוג דגים שאינם מרבים זרע – ראה עד"ז אלף המגן וקצה המטה למט"א שם.

384) סה"ש תרצ"ז ס"ע 156.

385) שק"ט בזה מצד שאין אוכלים בשר בהמה. וי"א שבשיעור מועט לית לן בה – ראה עד"ז בנוגע לשריית פת ביין בב"ח סתר"ח. ובנוגע לקפה בחלב – פמ"ג שם בא"א סק"ו. מט"א סתר"ה ס"ח ובאלף למטה שם. אלף המגן סתר"ח סק"א. ויש שנהגו בבשר עוף.

386) מותר להשאיר את הקומקום מחובר לחשמל מערב יו"כ (וא"צ לנתק – ראה שו"ת באתרא דרב ס' טו'תתקעט).

387) כדי שתיקן במוצאי יוה"כ ימצא סעודתו מוכנת.

388) כ"ה בשו"ע אדה"ז סתר"י ס"ד. ועכשיו נוהגין. וכן המנהג בפועל. אבל ברמ"א שעושים נר גם לקטנים וכמנהג שהובא בשו"ע אדה"ז ("ונהגו") שנהגו מלפנים וכ"ה בכ"מ. וכ"כ בסה"ש תש"ח ע' 14 שעשו לכאנ"א מבני הבית. וראה גם בהנסמן בהערה שם. וכ"מ גם בסה"ש תש"ד ע' 8.

(בביתו)³⁸⁹.

להכין נר לצורך הבדלת מוצאי יו"כ [כדלקמן] (וזה בנפרד מנר נשמה הנ"ל שהוא לכבוד ולא להאיר).

בהדלקת הנרות (בשעה 6:19 – 18 דקות לפני השקיעה): להדליק נר של יום הכיפורים, ושהחיינו. טענה בנוסח הברכה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

הנרות צריכים לדלוך כשחוזרים הביתה (אא"כ נשארים בבית ונהנים מיד מהנרות)³⁹⁰.

מדליקים נר [חשמלי] גם בחדר השינה של זוג נשוי.

לובשים קיטל (אא"כ חתן בשנת הנשואין שלבש כבר בחופה). ההולך לפנות עצמו³⁹¹ צריך לפשוט את הקיטל כיון שאינו מיוחד רק להתפלל.

מתעטפים בטלית ומברכים עליה לפני השקיעה. נתאחר מללבוש עד לאחר השקיעה ילבשנה ללא ברכה.

חייב אדם למשמש בבגדיו עם חשיכה, בפרט שלבש בגדי יו"ט במשך היום.

לפני ההליכה לכל נדרי – ברכת הבנים³⁹² והבנות. והמנהג – בנוסח ברכת כהנים.

כשרואה בין השמשות ממשמש ובא (מעט קודם השקיעה) יעמוד ויתוודה (אשמנו ועל חטא). מצות וידוי גם לנשים.

ליל יום הכפורים

"לא היו ימים טובים לישראל... כיום הכפורים"

ביום כפור, מצוה מן התורה להוסיף מחול על הקודש (עכ"פ משקיעה הנראית בשעה 6:37).

חמשה עיוניים

אכילה ושתייה אסורים אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר. מחנכים הקטנים מגיל 9-10 להתענות לשעות. פחות מגיל הנ"ל אין מעניין ומוחים בו מלהתענות³⁹³. חולה שיש בו סכנה אוכל

389) במט"א סתר"ג ס"ח (הובא בהערה שבס"ה תש"ד ע' 7) שלשני הוריו – נר נשמה אחד (אבל נר בפ"ע – להורי הבעל ולהורי האשה, כך נראה. אבל להעיר ממשמעות מט"א שם באלמנה שמתו (ור"י). אבל ראה בא"ר סתר"י סק"ד. ועוד. וכ"כ בדרכי חיים ושולום סתש"ג – נר לכל נשמה. ועד"ז נמסר בהנהגת כ"ק אד"ש – י"ג נרות.

ובמענה ממחרת יוכ"פ תשמ"ב להר"י ש' ברנברג, באג"ק חל"ד ע' יא: "ולפלא שמדליק רק נר א'". ומהמשך העניינים (בהמשך לנר שכבה ביו"כ) משמע דקאי נבר חיים, אבל יתכן שהנ"ל ענין אחר, והוא בהמשך לכתובתו בקשר לנר נשמה. ואין מכתבו תח"י.

390) ויש להדליק הנרות בבית שיושנים שם (ולא במקום שאוכלים סעודה המפסקת וכדומה). וראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'תכה.

391) ויש שהחמירו גם בהולך להשתין (ראה שלחן שלמה סכ"א סק"א. ועוד), ואפי' בכניסה לחדר (ראה ערוה"ש ס"ו לגבי טלית, אפי' ליכנס לבית המרחץ. וכ"כ במשמעות ל' הא"ר סתר"י סק"ו, לגבי קיטל. והב"ד בפמ"ג במ"ז שם סק"ג. וכ"כ בקיצור שו"ע סי' קלא סט"ו. ואולי מה שהוסיף הפמ"ג "יעו"ש", כוונתו למש"כ בט"ז דלקמן (שציין אליו), והיינו להורות שאינו, ושהחומרא לגבי קיטל שאינו, שהוא רק בהולך לפנות, כדלקמן. וכ"מ שהבין בדעת הפמ"ג בקצה המטה דלקמן. וכ"ה הל' בא"ר גופא סכ"א סק"ג, וכדלקמן).

אבל במט"א סתר"י סי' ב' מפורש להיתר בצריך רק לקטנים. וראה גם בדה"ח דין לקיחת ציצית מעכו"ם ס"ה שלקטנים ליכא איסורא (ולכא"ו קאי גם אשלפני פניו, היינו גם בטלית. וכן הבין בדעתו במשנ"ב סק"ז, ראה בשעה"צ שם). ולהעיר משינוי הלשון בט"ז סכ"א סק"ג שלגבי טלית כתב שאין נכון שיכנס לביה"כ, אבל לגבי קיטל כתב רק בהולך לפנות. וכן העתיקו דבריו בלשונו ממש בכמה אחרונים (וכ"ה בא"ר כנ"ל). וגם בשו"ע אדה"ז ס"ג. (וכן הבין בקצה המטה סתר"י סק"א בדעת אדה"ז דס"ל כמט"א. וראה גם במסגה"ש לקיצור שו"ע שם סק"ח: לעשות צרכיו. וציין (גם) לדברי אדה"ז. ובאמת במהדור"ק בקיצור שו"ע (שה' לפני בעל המסגרת) לא הביא ד"ז כלל. אבל בחי"א כלל יב ס"ל ערבינהו ותנינהו כחדא, שבשניהם אין ליכנס לביה"כ. ואולי משם מקורו דהקצו"ע). ולכאורה סברת החילוק, שבטלית תרתי איתנהו בה, שהוא בגד של מצוה וגם מיוחד רק לתפלה. וראה ביוזר הלכה זילבר סכ"א שהוכיח שלגבי טלית בביה"כ"ס קבוע אין להיכנס כלל, אבל בביה"כ"ס עראי מותר ליכנס וגם להשתין, ובקיטל מותר גם בביה"כ"ס קבוע (כמ"ש במט"א שם. אבל במשנ"ב שם סק"ח השמיט ד"ז).

392) ובכ"מ (בפרט באשכנז) נהגו שגם האם מברכת (מט"א סתר"י ט"ב. קיצור שו"ע סי' קלא סט"ו. ובתוספות חיים על החי"א כלל קמ"ד סק"ט. וכן בספרו אלף המגן למט"א שם סק"ד העיר מפלא יועץ ערך ברכות בסופו. אלא שלא נתפרש שם ע"ד עיו"כ. וראה שו"ת באר שרים או"ח ח"ב סר"ג סקט"ו). וכמדומה שאצלנו המנהג שרק האב מברך. ודעב"ד כמר עב"ד.

393) ושקו"ט בכ"מ אם מותר ליתן מיני מתיקה ומעדינים לקטנים (אם משום השתתפות עם הציבור או משום איסור ספי' ואתי למיסרדן ורק לצורכו התיור). ולמעשה, המנהג להקל.

ושותה (לשיעורים, באם יכול מבחינה רפואית – ראה פירוש בהערה³⁹⁴), ואינו מקדש ואינו מברך על לחם משנה.

באם אוכל אפילו פת כל שהוא צריך נטילת ידים כרגיל (האוכל לשיעורים אינו מברך על נט"י).
אכל כזית בכדי אכילת פרס, מברך ברכת המזון, ואומר יעלה ויבוא בנוסח: ביום הכיפורים הזה ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קודש הזה.

הנאת ריח: מותר להריח כל מיני ריח ביום הכיפורים³⁹⁵. ואדרבא טוב להריח כדי למלאות מנין מאה ברכות.

וה"ט, דל"ש הסבא שבשאר תעניות מחמת צרת הציבור, שהרי יו"ט הוא וחיוב לכבדו בכסות נקי, וחולה האוכל אומר יעו"י, ולכמה דעות איכא גם מצות עונג (וראה בגן המלך סי' קמה שמצוה לכבדו בכל מילי דתענוג. ובשו"ת מהרש"ג ח"ב סי' קי, שמי שעושה פעולה שיצטער ביוה"כ אפי' באחת מה' ענווים על אופן שהתורה התירה והוא בא להחמיר כדי שיצטער יחי' לו עונש משום ביזוי יו"ט. ואבל ביוסו"ה שי"א פ"ז, שכל סינוף שישער האדם בעצמו ובכחו שיוכל לעמוד בו ראו וישר לעשותו. ולהעיר משה"ל ס"ז: בטעם מצות אכילה בעיו"כ, שכשאוכל יפה בעיו"כ ומתענה ביו"כ קשה לו עינווי יותר)

אבל ראה שו"ת מהרש"ג ח"ב סי' ע"ז, דליכא מצוה כלל באכילת סעודה ביו"כ לחולה. וראה שו"ת בא"מ ח"ב ס"ב. כן להעיר משו"ת הצ"צ או"ח ס"ל'ו שכשהתורה ציוותה תענו את נפשותיכם ביטלה לגמרי מצות עונג שבת. ולפ"ז, כשי"כ בנוגע למצות עונג דיו"כ, עכ"פ באכוש. ויש לחלק בקל. ובאמת, אפי' בשאר תעניות העידו בכ"מ שלא נהגו להחמיר כן (ראה ברכ"י סתקמ"ט סק"א. ועוד. וראה שו"ת בא"מ ח"ח סצ"ה סק"א. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תשי"ז).

ובכ"מ שחולה כשאוכל א"צ למעט בהנאתו – ראה או"ש מאכ"א פ"ד ה"ד שדחה סברת ח"א, הי ניהו שו"ת עמודי אור ס"ל סק"ט. וכן נקטו האחרונים. ונתקשו טובא במה שלהטור סתרי"ז ועוד, והובא במג"א ושו"ע אדה"ז לדינא, מאכילין מהרוטב ולא מהמאכל, ובסיבת החילוק ביניהם, וכמה אופנים בדבר – ראה ב"י שם. או"ש שם. הלכות חג בחג ימים נוראים ע' תכ. דבר משולם ח"ג סי' קלא. עבודת היום (לב) יומא ח"ב ס"ז. וחי בהם קאפומן ע' מח. ישורון חו' לו ע' תקפה. בית אהרן וישראל גל' קמו ע' קלג. ועוד. ובשו"ת חת"ס ח"ו סכ"ט – מייירי בבירא שחושש שיחלה. ואכ"מ).

וגם ספ"י ליכא, שג"ז בכלל צרכו של תינוק כיון שהוא להנאתו. וכיון שאכוש"ש בכלל היינו רבתייהו – לא פלוג בין סוגי המאכלים. והדבר כמעט מפורש בס' הישר לר"ת ס"ב סק"ב. וכן מוכח ממה שאסרו להטעים כוש"ב לקטן משום דילמא אתי למיסר, ומוכח שאף שאינו רבתי' ממש הי' מותר לולא החשש. ולהעיר מיומא עה, ב ובפירש"י דתבורי מאני למלאות תאותו היינו רבתי'.

[ובלא"ה, לדעת אדה"ז בפרס"ט ס"ג ליכא איסור ספ"י באיסור התלוי בזמן, ומאכילים הקטן ביו"כ אף שאין חשש סכנה אם יתענה. (ומש"כ בסתרי"ז ס"ד שאסור ליתן לקטן להשיג לחינוך לאכול – היינו בשעת חינוכו, שמחנכין אותו לשעיות. אבל משמע שהוא מצד איסור ספ"י. וכ"ה במג"א סתרי"ז סק"ב. והעיר מזה בתהל"ד שש"ג סק"ד. וראה משנ"ב סתרי"ז בשעה"צ סק"ט. ואפשר שבשעות אלו שאני, שאני גדר צרכו, וכדלקמן. וצ"ע). אלא שלגבי אכילה לפני קידוש מפורש ג"ז רק בצריך לכך – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשש. וש"י. ואולי יש לבאר, שאף שמה"ל ליכא איסור ספ"י באיסור התלוי בזמן, מ"מ מדרבנן גם בזה אין לספות לו (ובס' הישר שם: אינ"ג דאינם סכנה על אזור, ומשמע דקאי בסבא דהיו גורים מדרבנן), אלא שהתירו לו בצריך לכך, ועוד שעכ"פ איכא מצות חינוך. וכשי"כ ש"כ להטעים שההיתר בקידוש הוא מחמת שהתירו לספות איסור מד"ס דהיינו רבתי', ויש לסמוך על כך כשצריך לכך – ראה אצלנו שם. ומ"מ, ראה שבי"כ שאני, שעיקרו משום מצות עינוי, ולא ניתנה מצוה זו לקטנים, וכדלקמן].

וכמו שלא נקבלה דעת המנ"ח מצוה שייג, הב"ד כה"ח סתרי"ז סק"ד, שאפי' בקטן פחות מכן שמונה, אף דאין מענין אותו מ"מ בידיה אסור להאנילו אם אכל אחרים ויכול לסבול. ונתפשטה ההכרעה, שמופקעים לגמרי ממצות עינוי, ול"ד למאכ"א (וכדמוכח ממה שהאיסור ליתן כוס לקטן ביו"כ הוא רק מחשש דאית למיסר. ובאבודרהם ערביית יו"כ, דמייירי כשאנו רעב וצמא. וראה בכ"ז שו"ת זכרון יוסף להגר"י פיק"י ס"ו. חלקת יואב או"ח ס"א. מרחשת ח"א ס"ב בהערה. וראה בארוכה שו"ת מחזה אליהו ח"א ספ"ג ואילך. והוכיח כן מכ"מ. וראה גם שו"ת נתיבות אדם ס"י. וצל"ע מש"כ שו"ת מהרש"ג שם, דהא דמותר להאכיל לקטן ביוה"כ הוא ודאי כדי שלא לצער את הקטן ובמקום דליכא צער אסור. ומשני בהגהות שו"ת או"ח סתקצ"ו שאפשר שכשהיו חולות בכרמים הקטנות שלא הגיעו לכלל תענית אכלו בו מעדנים. ואולי כוונתו רק למאכלים משובחים.

וגם למי שירצה להחמיר (ראה שו"ת שבה"ח ח"יט סקמ"ח. תשובה"נ ח"ה סקפ"ח) – היינו בספ"י ממש או במצוה עליו לאכול, או לכל היותר בנותן לפניו לאכול.
394 להלן פרטי הדינים:

שיעור אכילה ביום הכיפורים הוא ככותבת הגסה, והוא כשני שליש ביצה, דהיינו כ-30 סמ"ק (בערך 1 אונקיה נוזלית – FL. OZ.) זמן ההמתנה בין אכילת שיעור כזה לאכילת השיעור הבא הוא כדי זמן אכילת 4 ביצים, והוא תשע דקות מסוף האכילה האחת לתחילת האכילה השנייה. ובחולה הצריך, לפי מקודת הוופא, לאכול יותר מהשיעור הנזכר בתוך תשע דקות, אפשר לצמצם את זמן ההמתנה בין סוף אכילת שיעור לתחילת אכילת השיעור הבא לפי הצורך, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות ואפילו, במידת הצורך, עד 2 דקות.

ביחס לשתייה, מעירים מלא לוגמיו בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. למעשה יש למדוד מערב יום כיפור את כמות השתייה שנכנסת כשממלא כל פיו, וחצי מהכמות הזאת, הוא השיעור. עדיף לעשות מדידה זו מערב יום הכיפורים, אך אם לא עשה כן, מותר לעשות זאת אף ביום הכיפורים עצמו. על החולה לשתות כמות כזאת כ 9 דקות. אם ההשתהות ארוכה מדי לחולה, אפשר לצמצם את זמן ההמתנה בין שתייה לשתייה לשניות ספורות בלבד.

אם ניתן להסתפק בשתייה לחוד אסור לו לאכול. כמו כן, אסור לאכול ולשתות יותר מכמות האוכל או הנוזלים הדרושה לחולה במשך יום הכיפורים.

אכילה ושתייה אינן מצטרפות יחד לעניין השיעורים ולכן אין צורך להמתין ביניהן.
[בהמבואר בשיעור מלא לוגמיו, כ"ה ע"פ משנ"ב סרע"א סי"ג בבה"ל ד"ה של רביעיית. וכ"כ בשיעור"ת ס"ג סקל"ג (אבל לחומרא, וס"ל שבאמת הוא יותר מחצי). וכ"כ בהליכות שלמה פ"ה ס"ו. אבל ראה בחזו"א קונ"ה השיעורים סקט"ד ד"ה בבה"ל. חו"ב מועד ס"ט הערות ליומא פ, א. שו"ת מנח"י ח"ה ס"ד סק"א. מדות ושיעור"ת פט"ז הע' 56].

395 לפי שהריח הוא דבר שאין הגוף נהנה ממנו כלל אלא הנשמה בלבד נהנית ממנו לפיכך לא נאסר ביום הכיפורים.

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן; אפילו להושיט אצבעו במים ואפילו להעביר זיעה.

בבוקר כשיניעור משינתו נוטל ידיו ג' פעמים עד סוף קשרי³⁹⁶ אצבעותיו³⁹⁷ ויברך "על נט"י". ויזהר שלא יטול אלא עד שם, ולא יוסיף יותר ממה שמוכרח לו³⁹⁸. ולאחר שנגב ידיו במפה, מעביר המפה על גבי עיניו להעביר מהם חבלי שינה. ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו.

אסור לרוחץ פיו.

התלכלך בטיט או צואה רוחץ מקום המלוכלך לבד.

נגע במקומות מכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. עשה צרכיו או הטיל מים, יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו³⁹⁹, ואם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם לא עשה צרכיו ולא הטיל מים, אין לו ליטול בשביל תפלה בלבד, משום חומר יום הכפורים.

חולה רוחץ כדרכו.

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה אסורה במשהו אפילו להעביר זוהמא, ולרפואה מותר (בהתאם לתנאים בדיני ממרח ורפואה ביו"ט).

נעילת הסנדל: אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור. וטוב להחמיר גם בשל עץ. [ובספר המנהגים חב"ד – בשייכות לתשעה באב⁴⁰⁰: "הולכים בקאלאשן ודלא כהמחמירים"].

396 הלשו"ת "קשרי אצבעותיו" מורה שנוטל עד מקום חיבור האצבע עם כף היד, והיינו לא רק האצבעות גופא אלא גם העצם של האצבע. וכ"מ בחולין קו, ב: עד הפרק, או לג' ר"ח ור"ף ועוד – עד הפקק. וראה בערוך ערך פקק. רא"ש חולין פ"ח סי"א. וכ"מ בפירש"י סוטה לט, ב ד"ה לכוף. אבל בכ"מ ה' שנוטל רק האצבעות. וכ"מ בתוס' נזיר ג, ב. ב"י או"ח סי' קסא.

ולמעשה, א"פ לצמצם. וכל שאין כוונתו לתענוג, ואינו מוסיף יותר מהמוכרח בכוונה תחילה – לית לן בה. (ול"ד למי שמוסיף יותר מהמוכרח, דלקמן בפנים. ומ"מ במקום ספק, שאני. ראה א"א מבוטשטש סתרי"ג להקל בספק אם צריך נטילה, אף שיו"כ איסורו מה"ת. ואף לפמש"כ במשנ"ב סתרי"א סק"ג שספיקו לחומרא – היינו בספק אם אסור. אבל כשנוטל שלא לתענוג, שאני).

וראה שו"ת מראה דבר ח"ב סט"ו. שאל בני ח"ב ע' תשסו.

ולהעיר שבפמ"ג ס"ד בא"א סק"ז משמע שגם שאר היד צריך נקיון עכ"פ. וי"ל דהיינו כשנגע במקום מטונף, או דלא קאי למסקנא, עיי"ה במשה"ק אח"כ.

397 אף שהטומאה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע, "ביוהכ"פ אין כ"כ שליטה לרוח הטומאה, ולכן כשיניעור אינה שורה אלא עד קשרי אצבעותיו" (אג"ח ח"ג ע' קמח. ולהעיר מכע"ז במגדל עוז תפלה פ"ז ה"ח בשם ר"פ הזקן שבינו"כ ליכא סכנת רור"ד שהשטן וכל סייעתו בטלים).

398 (וראה פמ"ג ס"ד בא"א סק"ז. סתרי"ג בא"א סק"ט. וראה אצלנו בשו"ת באתרא סי' יתטו).

399 והנהוגים בכל השנה ליטול ידיו ג'פ, יכול ליטול גם היום ג'פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא לא יטול ידיו אם נשארו נקיים כבתחלה, רק יש לו לנקות בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכ"ה.

400 וצ"ע אם ביו"כ חמור טפי. גם במשנ"ב סתרי"ד סק"ה הביא שמי שאשפר לו נכון להחמיר. ואילו בהל' ת"ב סתרי"ד סק"ה השמיט הדבר, רק שציין לענין שו"ת.

אלא שלא מצינו בפוסקים חילוק בדבר. ומסתבר דלא סבירא לן להחמיר כלל כחומרת שו"ת פנים מאירות ח"ב סכ"ח (הובא בשו"ת דלקמן). ואדרבה, להעיר מימא עה, א, דקס"ד להחמיר בת"צ טפי (ראה תוס' ישנים שם. שייח יצחק שם ד"ה ואמינא).

ובס' המנהגים מציין לשו"ת סתרי"ד בהל' יוב"פ (אף שעיקר האריכות בשו"ת הוא בסתרי"ד ובסתרי"ד הציב ציונים לשם).

ובכמה מהסנדלים וכו' שבימינו – מרגיש קצת גושי הארץ (וראה לקו"ש ח"ד ע' 1360, שא"צ להרגיש קושי הארץ וסגי בגושי הארץ לחוד). וכש"כ כשהולך במקום אבנים ועפר ולא ברחובות מרוצפים כבימינו.

וגם באלו הנוחים מאד, איכא טעמא אחריטי, שכל שאינו של עור אינו נקרא מנעל. ועוד, שגם לטעם שגושי הארץ מגיעין להגליו (ולפ"ז באינו מרגיש ליתסר. וככ"ב בס' הבתים שערי שביתת יו"כ ס"ח בדעת הרמב"ם. ועוד) – ראה שו"ת מהרש"ג ח"ב סק"י, שכיון שמנעלים שאינם של עור על הרוב מרגיש שהולך יחף, גם בעושה מנעל מבגד עב שאינו מרגיש שהולך יחף לא נקרא מנעל. (ועיי"ש שאסור להחמיר משום כבוד יו"ט שאסור לצער עצמו). והכי איכא לפרושי גם בצפ"ג כלאים פ"ה ה"ו. (אבל יותר נראה שר"ל שאין החיוב גוף הענין להרגיש שהוא יחף, אלא שלא לכווץ מנעל, וכל שמרגיש הקושי אינו מנעל. וראה לח"מ שביתת עשור פ"ג ה"ז. ובארוכה – מר דרור מועדים ס"ד ע' רטז ואילן).

[וע"ז הסוד, מפורש בכ"מ שהאיסור רק בשל עור, ראה פנ"ח שכו"ז פ"ז. מ"ח יומא פ"א מ"ז. סידור חמדת ישראל. סי' האריז"ל לר"י קאפלי. וזר ברכת סתרי"ד ס"ב. לקו"ת שה"ש מד, א. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' שלז. וראה אנ"ק ח"ג ע' קמח].

ויש מאחרוני זמננו שכתבו לחלק, שבנעלים סינטיטויים שבימינו הנוחים מאד, דינם כמנעל של עור. אלא שעיקר החילוק כתב בשו"ת פנים מאירות, עיי"ש דמיייר במנעל של בגד העשוי מכות מנעל וכצורתו ונוח לילך בהם כדרך מנעל של עור ואינו מרגיש כלל קושי הארץ. ועכ"ז נקטו הפוסקים דלא כוותי, ושהוא רק מחומרא. ואיהו גופי' כתב בסו"ד שכל ירא וחרד לדבר ה' יש לו להחמיר והמחמיר תע"ב. ומשמע קצת שאינו מן הדין (ראה שו"ת מהרש"ם ח"ו סל"ז. מהרש"ג שם. ועצ"ע שבכל דבריו האריך שעיקר החילוק הוא אם מרגיש קושי הארץ).

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל.

מותר לילך ברחוב עם נעלי-בית, גם במקום שאין עירוב, אף שאינם עולים על העקב ומכסים אותו, אם יושבים בטוב ואינם נשמטים מרגליו.

אם נקרעה הרצועה מאחורי נעלי ה"קראקס" ומחוברת רק בצד אחד, מותר לצאת בו בשבת גם במקום שאין עירוב, אם אין דעתו לתקנה, ולא להצניע את הרצועה להשתמש בה לדבר אחר. ואם אכן דעתו לתקנה, נכון ליזהר שלא לצאת בו בשבת ויום כיפור (אף שהעולם אין נזהרין בזה, ומצינו שכתבו הפוסקים ללמד זכות עליהם).

לבני זוג – צריך לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום.

קטנים: אסור לנעול להם הסנדל אפילו לא הגיעו לחנוך. וכן אין לרחצם ולסוכם. בעושה מעצמו אין צריך אביו למחות בידו. הגיע לחנוך תענית שעות – אסור גם להאכילו ולהשקותו ואפילו ליתן בפניו לאכול. עושה מעצמו צריך אביו למחות בידו.

יש נוהגים להימנע מלבישת תכשיטי זהב ביוהכ"פ⁴⁰¹. ויש שנהגו שלא יקשטו עצמן בתכשיטים [גם כשאינם של זהב] שמתקשטין בהם שבת ויום טוב משום אימת יום הדין⁴⁰².

סדר ליל יום הכיפורים

בכתר שם טוב⁴⁰³: ע"כ יש חרדה ובכיה ערב יוה"כ לעת ערב שאז שעה אחרונה של עשרת ימי תשובה וביוה"כ לית ליה רשותא לאיסטוני ע"כ בא השטן בכל כחו לקטרג על כל אדם ומזלם חזי ע"כ בוכים אנשים וגו'.

במחזור ויטרי⁴⁰⁴: שמעתי אין השטן שולט באדם ביום הכיפורים, אלא בכל השנה חוץ מיום זה בלבד, שנ[קרא] השטן, השטן אגמטריה שס"ד, יום אחד חסר ממנין ימות החמה, אמר לו הקב"ה (ירמיה כא, יב) לבקר משפט, כיון שהגיע יום הכיפורים ורואה את ישראל עומדין על רגליהן ויחיפי רגלים כמלאכי השרת, וכולם צגים לזבן מוצעפים, אין לו רשות לדבר.

כל נדרי: יגון אבינו מלכנו⁴⁰⁵. מזמורי תהילים קטו-קכג. פתיחת הארון. כל נדרי ושהחיינו.

בשיטה מקובצת⁴⁰⁶: תיקנו לנ⁴⁰⁷ להסיר מן המכשול כי כמה בני אדם יש שנודרים ושוכחים הנדר ואין באים לפני חכם להתיר ועוברים על נדרם בשוגג ותיקנו בפתיחת יום הכיפורים בתחילת

ומה שכתבו לחשוש משום מראית עין (ראה שו"ת הסבא קדישא ח"א סי"א. מנח"ש ח"ב סנ"ח סקכ"ט) – בימינו שמצוי מאד אין מראית עין. ובלא"ה, ראה בערוה"ש סתקנ"ד סט"ו, דמוכח מדבריו שלא חש לזה שנראים כמו עור. וכ"מ בדעת הרא"ש (יומא פ"י ס"ז) כפי שפי' בק"נ שם.

ויש מאחרוני זמננו שכתבו שכיון שבימינו מצוי טובא, אדרבה – ג"ז בכלל מנעל, לפי שכ"ה בלשון בנ"א, וגם שהדרך לעשות כן, ודרך לילך בשוק כן. ואף שכ"מ דעת כמה ראשונים – בכ"מ מוכח שהוא מילפוטא דקרא (ראה רמב"ן במלחמות יומא פ"ח. רשב"א שבת סו, א. ועוד), וגם כשהדרך כן הכי דינא (כדמוכח מדברי ר"ו (הובא בב"י סוסי' שא) ששל שיעם רועים יוצאים בו ולכן מותר בשבת, ועכ"ז לא מיקרי נעל לגבי יו"כ פ. ובר"ן יומא שם, שבי"כ דרכן לצאת באותן המינין ול"ה הוצאה). וכ"כ בשו"ת חלק לוי או"ח סקצ"א, שגם כשדרך לילך בהם כל השנה אינו מנעל. וי"ל גם, שכיון שמעיקרא נאסר רק בשל עור, אף אם הטעם מחמת שכשאינו של עור אין דרך לצאת, לא נשתנה הדין (ראה עד"ז בשלמי מועד ע' קז בשם הגרשו"א). וראה בארוכה אבן ישראל על הרמב"ם שם. מר דרור שם. הנסמן במועדי ה' (אזולאי) יו"כ פ' ע' רפו ואילך. קובץ בית אהרן וישראל גל' צז.

ואף גם זאת, הרי כתב בפר"ח סתר"ד ס"ב ד"ה אסור לנעול וד"ה ומ"ש ההגה, שכל שאינו חופה רוב הרגל אין לו שם מנעל אפילו אם בשל עור.

(401) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא' דפכ. וש"נ.

(402) ראה שם אצלנו.

(403) השלם (הוצאת קה"ת) סע"ל. והובא גם במט"א סתר"ט באלף המגן סק"ט.

(404) סדר ליל יוהכ"פ ששנ"א.

(405) בשנים האחרונות (משנת תשמ"ו ואילך) לא נהגו כן.

(406) נדרים כג, ב ד"ה פליגי.

(407) ושם שהיא תקנת אנשי כנה"ג. והוא מחודש. ובכ"מ שתיקנוהו גאונים אחרונים או ראשונים. וידוע שהרבה מהגאונים הרעישו נגד אמירתו. ואכ"מ.

תפלותיהם יתוודו ויתחרטו מנדריהם⁴⁰⁸ כדי שלא ישכחו הדבר⁴⁰⁹.

וזה לשון הזהר⁴¹⁰: "בהאי יומא דאיהו יום הכיפורים דאתקרי קודש [ביום הזה שהוא יום הכיפורים הנקרא קודש] שלטא אילנא דחיי [שולט בו עץ החיים] דלא אשתתף עמיה שטן ופגע רע [שאינו משתתף עמו השטן ופגע רע] ומסטריה לא יגורד רע [ומצדו אין רע אלא כולו טוב] ובגין דא ביה נייחין עבדין באילנא דחיי וביה נפקין לחירות [ולכן העבדים נחים בו בעץ החיים, ובו הם יוצאים לחירות ביום הכפורים של שנת היובל] ביה נפקי משלשליהון [בו יוצאים מכבליהם ומהשלשלת שלהם] אינון דאית עלייהו גזר דין בנדר ובשבועה [אותם שנגזר עליהם גזר דין בנדר ובשבועה] ובגין דא תקינו למימר ביה כל נדרי⁴¹¹ ואיסרי ושבועי וכו' כולהון יהון שביתין ושביקין לא שרירין ולא [ולכן תיקנו לומר בו כל נדרי].

בלקוטי תורה⁴¹²: האב מפר את הנדר, כי מבחי' אהבה רבה הוא מפר כתרומתו מבטל כל האיסורים והקישורים אשר כנס"ה היא אסורה וקשורה, ואין חבוש מתיר עצמו כ"א ע"י מדת אהבה רבה בחי' אביה. וענין האיסורים שהיא אסורה וקשורה בהן י"ל דהיינו חלישת כח הנפש שאין בכחה לצאת מנרתקה ומאסרה כו' חומרות הגוף ונה"ב. . . דקישורים אלו נקרא סירכות ברע"מ שהנפש מסתבכת בהם ועי"ז אינה יכולה לעלות. . . וי"ל שהפרת נדרים ביוהכ"פ היינו שע"י התשובה נמשך בחי' הפרת וביטול הקישורים וגילוי האה"ר בנפש כו'.

ובאור התורה⁴¹³: ע"י שמתירים הנדרים לאהפכא חשוכא דק"נ לנהורא שזהו ביכולת החכמים, עי"ז מתעורר למע' להיות ויהפוך את הקללה לברכה שיתהפך גם הזדונות כזכיות ע"י גילוי הכתר שלמעלה מהחכמה. . . ועו"ל כי כמו שאנו יכולים להתיר הנדרים לפי שהוא איסור הבא ע"י דבור האדם, ולכן יכולים להחל הדבור ע"י החכם שמשם מקור הדבור כו' לכן יכול להתיר הדבור האוסר. . . והיינו ע"י שהאדם הנודר מתחרט כו' ונוטל הרצון מהדבור וכו' אזי החכם מתיר, כמ"כ י"ל למעלה כי אצלו ית' גם כל האיסורים הגמורים באו ע"פ דבורו שהזהיר כן בתורתו דבר אל בני' כו' וזה בא מהחכמה. . . דמצד עצמות המאציל זהו דלא איכפת לי' אבל מצד האצ"ל פוגמים העבירות כו', לכן ביוהכ"פ אשר אז התגלות הכתר יוכל למחול על האיסורים, כדרך שאדם יכול להתיר הנדר שהביא עליו כמו"כ הקב"ה יכול להתיר למחול על איסורים גמורים שהרי באו ע"י אמרי פיו ודבורו. אך עכ"ז צריך שהאדם החוטא יתחרט על זה שהרי אפי' התרת נדר צריך חרטה, ולכן כשהאדם מתחרט על עוונותיו באמת הקב"ה מוחל לו ונהפכו הזדונות לזכיות ע"י שמאיר לו מבחי' שלמעלה משרש הדבור של התורה דמחכמה נפקת. . . וא"כ לפ"ז י"ל דענין מנהג אמירת כל נדרי שייך לענין המחילה וסליחה, שכמו שאנו מתירים הנדרים דהיינו ע"י ביטול אליו ית' ע"י החכ' והתורה שאזי יוכל להתיר כנ"ל, עי"ז נמשך מדה טובה מרובה הימנה שימחול הקב"ה על כל החטאים והעונות כו' ונסלח לכל עדת בני' כו'.

הקהל מברך שהחיינו בלחש, ויזהרו לסיים קודם שיסיים הש"ץ לענוות אמן אחריו. מצוה לפרסם שאלו שברכו שהחיינו בשעת הדלקת הנרות – לא יאמרוה עתה.
ערבית: ברוך שם וכו' בקול רם.

408) ובפ"י המחזור לראב"ן, וכו"ה בסידור ר"ש מגרמיזא: משום דיום הכיפורים יום מחילה וסליחה הוא ויום תשובה ורוב העולם נכשלים בנדרים ושבועות.

ובראב"ן עירובין קנו, א: משום דאמר בנדרים (כב, א) כל הנודר כאילו בנה מה והמקיימו כאילו הקריב עליו קרבן בשעת איסור הבמות ואם נדר מה תקנתו ילך אצל חכם ויתיר לו נדרו ולא יקיימו והשב מרשעו ויחכ"פ מכפר לו ובאשר עבדות אדם שב מרשעו שהדי יודע שהן עבירות אבל בעבירת נדר אין הכל בקיאות שהיא עבירה ואין שב שילך אצל חכם להתיר לו.

409) ובראב"ן עירובין קנו, א: כדי שתהא התשובה קודם יוהכ"פ שאז הוא מכפר. וראה בביהגר"א רס"י תריט: משום דבהתרת נדרים כתיב ואם הניא וכו' וה' יסלח לה והיום יום סליחה.

410) זח"ג (ברע"מ) רנה, א. והובא בשעה"כ דרושי יו"כ בתחילתן. וראה גם באוה"ת דלקמן.

411) ובזח"ב קטז, א: נדר דאיהו עלמא דאיתי וכו' ובגין דא ביום הכפורים עלמא דאיתי דביה תקינו כל נדרי וכו'.

ובכ"מ הובא מש"כ בתקו"ז ת"ה (קמג, א – ונדפס בהרבה מחזורים) בענין התרת הנדר ושבועה שלמעלה. וכע"ז בב"ב עד, א: אוי לי שנשבעתי ועשעתי שנשבעתי מי ימיפר לי.

412) מטות פה, סע"א.

413) מצות ע' א'רפט. ועוד שם: פ' הפרדס כי נדר הוא בבניה ומפני זה תיקנו ביוהכ"פ שהוא הבניה כל נדרי והיינו כי כמו שהנדר הוא בדמים שיש בהן עינוי נפש כמ"כ ביוהכ"פ ה' עינויים שבחי' ק"נ הוא אז פרוש כמו האיסור גמור. . . והיינו כדי להמשיך בה"א תתאה מה"א עילאה כו' עוה"ב שאין בו אכילה ושתייה. . . כי התרת הנדר בא ע"י חכמה והיינו יסוד אבא. גם כי ביוהכ"פ ניתנו לוחות אחרונות וסוף מ' יום של לוחות שניות ע"כ זהו ודאי אור החכמה יסוד אבא, וכן ביוהכ"פ חמש טבילות ועשרה קדושים שהם חיבור י"ה, לכן זהו הכח להתיר הנדרים והקשרים והאיסורים כו'.

בד"ה בהעלותך תשמ"ח נתבאר, שאף שברוך שם רומז לג' עולמות בי"ע, מ"מ הרי בג' עולמות בי"ע עצמם יש בהם הג' ראשי ראשים שלמעלה מאצילות. וזהו מה שבכל השנה אומרים ברוך שם בלחש וביום הכיפורים בקול רם, כי בכל השנה הרי בגלוי ענין ברוך שם רומז לעולמות בי"ע, ולכן כדי שהאהבה דואהבת תהי' בהמשך להתבוננות דשמע ישראל אומרים ברוך שם בלחש, משא"כ ביום הכיפורים שאז מודגש בגלוי בברוך שם ענין ג' ראשי ראשים כו', אומרים אותו בקול רם⁴¹⁴.

בר"ד משיחת ש"פ האזינו תשמ"ב: בתפלות דיוהכ"פ אומרים וידוי כמה וכמה פעמים. ולכאורה אינו מובן הרי ביוהכ"פ נמצאים בני" במעמד ומצב שהם דומים למלאכים, וכמ"ש בשו"ע ש"נוהגין ללבוש בגדים לבנים נקיים ביוהכ"פ כדי להיות דוגמת מלאכי השרת". ועד"ז יוהכ"פ אין בו לא אכילה ולא שתי' – בדוגמת מלאכי השרת. וא"כ, בהיות בני" במעמד ומצב דמלאכים הרי אינם שייכים לענין של חטא כלל, ומדוע אומרים אז "אשמנו בגדנו וכו'"!? זאת אומרת: כללות ענין החטא שייך דוקא כאשר בני" נמצאים במעמד ומצב דבני אדם, ולא כאשר הם נמצאים במעמד ומצב דמלאכים. וא"כ, אמירת הידוי היתה צריכה להיות בהיותם במעמד ומצב דבני אדם, ולא ביוהכ"פ – שאז נמצאים הם במעמד ומצב דמלאכים! ובפרט ע"פ המבואר בכ"מ, שיוהכ"פ ענינו "אחת בשנה" ובנפש – בחי' יחידה שבנפש, היינו שביוהכ"פ מתגלית בחי' היחידה אצל כאו"א מישראל. דהנה, בנוגע לכללות עשרת ימי תשובה מובא בגמרא הלשון "כאן ביחיד", ומבאר אדמו"ר הזקן, דקאי על בחי' יחידה שבנפש, היינו, שהעבודה דכל עשיל"ת קשורה עם בחי' יחידה שבנפש. ומאחר שגם בבחי' יחידה ישנם כל הבחי' דנפש רוח נשמה חי' יחידה, מובן, שהעילוי דיוהכ"פ לגבי שאר עשיל"ת הוא – שאז העבודה היא בבחי' יחידה שביחידה. ועפ"ז יוקשה ביותר: מאחר שהעבודה דיוהכ"פ קשורה עם בחי' יחידה שביחידה – מה שייך שם ענין של חטא? הרי אפילו בנוגע לבחי' נפש (שזוהי המדרגה התחתונה בין החמשה שמות דנר"ג ח"י) איתא בזהר "ונפש כי תחטא – תוהא", היינו, שכללות מציאות החטא אפילו בבחי' נפש הרי זה דבר תמורה ביותר. וצריכים לבאר שמציאות החטא הוא דבר חיצוני בלבד ונדבק בנפש רק מצד זה שיצרו אנסו וכו'. ועאכ"כ, כאשר מדובר אודות בחי' יחידה שבנפש, ובפרט בחי' יחידה שביחידה – הרי בודאי שלא שייך שם ענין החטא כלל וכלל. ואעפ"כ, ענינו של יוהכ"פ הוא – בקשת סליחה ומחילה, ואומרים כמה פעמים "אשמנו בגדנו וכו'". וכמובא בספרים, שבמשך המעט לעת דיוהכ"פ אומרים הידוי ד"אשמנו בגדנו כו'" **תשעה** פעמים. וכל זה – אע"פ שהעבודה דיוהכ"פ קשורה עם בחי' יחידה שביחידה!

והביאור בזה: ישנם ענינים כאלו שלפי ערך מעמדו ומצבו בהוה אינם נחשבים לענין של חטא כלל, ואדרבה, זהו אופן עבודתו. אבל, כאשר מתעלה למעמד ומצב נעלה יותר, שאז נדרשת ממנו עבודה נעלית יותר – הרי הוא מכיר ומרגיש שענינים אלו שבדרגתו הקודמת נחשבו לענינים רצויים, הנה לגבי דרגתו הנעלית נחשבים הם לענין של חטא כו', ועד שצריך לבקש סליחה ומחילה כו'. ועפ"ז מובן בנוגע לאמירת "אשמנו בגדנו כו'" ביוהכ"פ: כאשר עבודת התשובה, "הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה" היא בדרגא נעלית יותר (שבזה אין שיעור כלל) – הרי הוא מכיר ומרגיש שישנם ענינים שצריך לבקש עליהם מחילה וסליחה, אע"פ שבדרגתו הקודמת היתה עבודתו כדבעי. ולכן, כאשר בני" נמצאים ביוהכ"פ, "אחת בשנה", ועבודתם קשורה עם בחי' יחידה שביחידה, היינו, שכאו"א מישראל נכנס להיכל המלך, חדר לפנים מחדר, עד שבחי' "יחידה ליחד" מתייחדת ביחוד גמור עם עצמות ומהות, "ישראל ומלכא בלחודוהי" – הנה דוקא מצד גודל העילוי שבמעמדם ומצבם ביוהכ"פ, הרי הם מכירים ומרגישים שמעמדם ומצבם הקודם נחשב לענין של חטא, ולכן מבקשים סליחה ומחילה, ואומרים "אשמנו בגדנו וכו'". ומובן בפשטות שכאו"א מישראל נמצא ביוהכ"פ במעמד ומצב האמור – שהרי כניסת הכהן גדול ביוהכ"פ לקדש הקדשים היתה בשליחות כאו"א מבנ"י, וא"כ, כאשר הכה"ג נכנס לקדש הקדשים, אינו נכנס לבדו, אלא לוקח עמו את כאו"א מבנ"י. ועפ"ז מובן שביוהכ"פ נמצא כאו"א מישראל במעמד ומצב דיחוד גמור עם עצמות ומהות, "ישראל ומלכא בלחודוהי". והנה אמירת הידוי היא בכל תפלה ומצב דהענין ד"הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה", ולכן צריך להיות אמירת למעמד ומצב נעלה יותר בהענין ד"הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה", ולכן צריך להיות אמירת הידוי בכל תפלה, גם בנוגע לענינים אלו שבעת התפלה הקודמת לא נחשבו עדיין לענין של חטא, כי לגבי הדרגא הנעלית שהגיע אל' בתפלה זו, נחשבים גם הם לענין של חטא. זאת אומרת: בתחילת העבודה דיוהכ"פ נמצאים בני" במעמד ומצב נעלה ביותר, ולכן, "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה

414 (באור"ת אחרי ע' פז (ועד"ז באור"ת על סידור ע' רצה): לרמוז שאז עליית המלכות להיות במדרגת זעיר אנופין וגם למעלה יותר ולכן יש לה קול ולא כמו בכל ימי השנה שאומרים בשכמל"ו בחשאי שזוהי מורה על בחי' אבל הכלל אין לה בחי' קול כו').

אנו מתירין להתפלל עם העבריינים". ובכל תפלה ותפלה מתפללות היום מתעלים הם לדרגא נעלית יותר, עד שמגיעים לתכלית העילוי דיוהכ"פ – בעת תפלת נעילה, שאז ננעלים כל השערים, ומסתיימת כללות העבודה דיוהכ"פ.

דין הטועה בתפלת העמידה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אחרי עלינו וקדיש יתום, ארבעה מזמורי תהילים א"ד, קדיש יתום. ואח"כ [בציבור] כל התהילים (מתחילתו).

קריאת שמע על המטה בככל שבת ויום-טוב. ברוך שם וכו' בקול רם. אין אומרים תחנון ועל חטא. קודם השינה מזמורי תהילים: קדש-קלב. לא יתעטף בכרים וכסתות ועכ"פ לא יכסה רגליו.

יום חמישי, יו"ד תשרי, יום הכפורים

בבוקר משכימים לקום. נוטל ידיו רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולא יכוון להנאת רחיצה. כהנים העולים לדוכן נוטלים ידיהם (בבוקר ולפני נשיאת כפים⁴¹⁵) עד פרק הזרוע⁴¹⁶.

מנגב ידיו ומעביר המפה (המגבת) על גבי עיניו להעביר מהם חבלי שינה. היו עיניו מלוכלכות מותר להעביר הלכלוך. אין שוטפים הפה.

אין מברכים שעשה לי כל צרכי (עד למחר). ברוך שם וכו' בקריאת שמע קטנה בקול רם. וכן בתפלה.

סוף זמן קריאת שמע: 9:47.

אחרי חזרת הש"ץ אבינו מלכנו. י"ג מדות ג"פ ורבש"ע בעת פתיחת הארון.

מוציאין שני ספרים וקוראים בראשון בפרשת אחרי מות עד ויעש כאשר צוה ה'. ועולים ששה גברי. ומפטיר קורא בספר שני בפניחס ובעשור לחודש, ומפטיר בישעיה ואמר סלו סלו עד כי פי ה' דבר, לפי שבפרשה זו נתבאר ענין תשובה ותענית.

להשלים מנין מאה ברכות⁴¹⁷, יכוון לברכות העולים לתורה ולברכות המפטיר. ואף ששמע הברכות, אם יש לו מיני בשמים, יריח בהם למלאות מנין הברכות. אפשר לברך על הבשמים כל פעם לאחר היסח הדעת⁴¹⁸.

אחר קריאת התורה והפטרה, הזכרת נשמות. [אפשר לומר יזכור גם ביחיד⁴¹⁹]. מדייקין⁴²⁰ לאחוז בעץ החיים בעת אמירת יזכור⁴²¹.

נוהגין להזכיר נשמות ביום הכיפורים ונודרים צדקה בעבורם לפי שהמתים יש להם ג"כ כפרה

415) ראה קובץ דברי תורה כפ"ח חו' ה' ע' 43 (ומשם, באוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' ריז) – מפי השמועה (וכדעת הקיצור שו"ע סי' קלג ס"ד). וצ"ע מלקו"ש ח"ט ע' 386 "באם יטלו לנ"כ לסירוגין". וראה שקו"ט בזה בקובץ הערות הת' ואנ"ש כפ"ח ג' קעב (כ"ד טבת תשנ"ח).

416) וכן הלוי' שנוהגים שנוטלים ידיהם קודם שיוצקים מים על ידי הכהנים מותר להם ליטול ביום הכיפורים (כיון שאינם מתכוונים לתענוג), אבל לא יטלו אלא עד קשרי אצבעותיהם ולא יותר.

417) בסדר התפלה, מברכים רק 66 ברכות במשך יוהכ"פ.

418) והיינו בנמלך ושוב רוצה להריח. וגם אם דעתו להריח אח"כ – יכול לברך שוב אח"כ אם הוא בהפסק גדול של כמה שעות. ולכל הדעות יכול לברך בישן בינתיים, או יצא יציאה גמורה לעסקיו, וכן אם יצא ממקומו בנתיים וכשחזר הביאו לו בושם חדש אפי' ה' דעתו עליו כשבידך. וכן אם מברך על סוג אחר לגמרי, כגון שמברך על עשבי בשמים, ולפנ"ז בירך על עצי בשמים (וכן איפכא. אמנם, לא יחזור ויברך על דבר שברכתו מיני בשמים מחמת ספק כגון צפורן שקורין נעגל"ך, אם בירך לפנ"ז על עצי בשמים). וראה פרטים בשו"ת באתרא דרב סי' יא'תרטו.

419) וראה בשו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס.

420) ראה סה"ש תש"ע ע' 20. אג"ק ח"ג ע' רכ. ר"ד בעת הסעודה דיום אחש"פ תשכ"ט.

421) אמנם, מפי השמועה במעשה רב, שביו"כ כשלא עלה למפטיר, מאז שנת תשל"ט ואילך, לא נהג בזה ונשאר על מקומו. (ולפעמים גם בשנים שלפנ"ז נשאר על מקומו), משא"כ בשאר זמנים שאמרו יזכור שעלה למפטיר.

ולכאורה פשוט ש(אף שהכוונה גם למי שלא עלה לתורה, כדמוכח מהמשך הדברים באג"ק שם –) אין הכוונה לכל הקהל, עכ"פ במקום שהעם רב, שהרי ל"ש במציאות. וגם יש בזה משום טירחא דציבורא, ולפעמים – גם אינו כבוד הציבור. ובכ"מ שהחזן מחזיק הס"ת (ראה בפמ"ג סי' קמא במ"ז סק"ג, הב"ד במשנ"ב סי' קמו בשע"צ סק"ח. וראה ס' מטעמים פט"ו).

421) אבל מה שנוהגין שמי שצריך להזכ"ר עולה לתורה בו ביום – "לא ראיתי מדייקין בזה" (אג"ק שם. ועיי"ש עוד).

ביום הכיפורים⁴²² וכשנודרים צדקה בעבורם מועיל להם לכפר בעדם לפי שהקב"ה בוחן לבות ויודע שאילו היו בחיים היו גם כן נותנים צדקה. ומנהג ישראל לידור גם בעד מתים שאינם קרוביו. יש לו אב ואם – יוצא מבית הכנסת בעת יזכור. ונהגו לסגור הדלת. בשנת האבילות נשאר בבית הכנסת, אבל אינו אומר יזכור. מזכירים שם הנפטר ושם אמו⁴²³.

בר"ד משיחת אחש"פ תשכ"ו: מ'זאגט דאך אויך יזכור פאר די נשמות שאינם צריכים כפרה, ווי ס'איז ידוע מנהג החסידים דערמאנען אויך דעם רבי'ן דעם שווער, און אויך די רביים שלפניו פאר די וואס האבן זיי געקענט, וואס דאס טוט אויף פאר דעם וואס זאגט דאס, מ'מוז אבער אויך זאגען אז דאס איז נותן כח אויף פאר די וועמען מ'איז מזכיר, כנוסח אמירת ההזכרה. בר"ד משיחת יום ב' דחגה"ש תשמ"ח: נהוג באמירת יזכור לנדב לצדקה, באופן סתמי או גם לפרש הסכום, נהרא נהרא ופשטי'.

אומרים אב הרחמים. "אב הרחמים" – אם יאמרו גם אלו שאין מזכירים נשמות – איז ווי זיי ווילען. דאס איז הזכרת נשמות פון א כלל, ולכן אין אומרים ביום שאין אומרים תחנון. אבל ביום שמזכירים נשמות פרטיות – גם זה יוכלו לומר.

במוסף: כורעים⁴²⁴ 4 פעמים (בעליו ובסדר העבודה כמפורט במחזור). מכים על החזה באמירת וידוי שבסדר העבודה.

ברכת כהנים. לדינים ומנהגים – ראה לעיל ביום א' דר"ה.

אחר מוסף אין אומרים אין כאלקינו (עד לאחר נעילה).

תהילים היומי ומזמורי תהילים קלג'קמא. קדיש'יתום. אומרים ולקחת סלת⁴²⁵. שש זכירות.

בין מוסף למנחה – מפסיקין. אם באפשרי לכל הפחות שלשה רבעי שעה.

הלכתא למשיחא⁴²⁶: מקריבים ביום זה – 2 תמידים כבכל יום. וגם, קרבן מוסף של יום הכפורים (שבפ' פינחס) – פר ואל [והוא נקרא גם בשם איל העם], 7 כבשים לעולה ושעיר לחטאת (הנעשה בחוץ ונאלל לערב). ולעבודת היום (שבפ' אחרי) – פר ואל משל כהן גדול, ושעיר לה' (חטאת הנעשה בפנים ונשרף) סך הכל 15 קרבנות וגם שעיר המשתלח לעזאזל [וכל סדר עבודת יום הכפורים כמפורט בנוסח התפלה].

עבודת כל חמש עשרה בהמות אלו – וכן שאר העבודות של יום זה – אינה אלא בכהן גדול בלבד.

422 ועל כן הוא נקרא כיפורים לשון רבים לחיים ולמתים.

423 כ"ה בסידור תורה אור. וכו"ה באג"ק מתאריך י"א ניסן תש"ט (נתפרסם בקובץ העו"ב ש"פ תשא תש"ע). וכו"ה בהערת כ"ק אד"ש לסידור תהלת ה' מהדורת תש"ז. וראה ר"ד בעת הסעודה ליל ב' דחגה"ש תשל"ו. וכו"ה בכה"ח סרפ"ז סקל"ז ע"פ הזהר (ח"א לז, א). משמרת שלום קודינב מהדו"ב ס"י ס"ו. ועוד.

424 פרטים בנוגע לאופן הכריעה – ראה לעיל בלוח יום א' דר"ה ובהערה.

425 ומה שאין מספיק מה שמזכירים לחם הפנים בעבודה – ראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 1361. ובהמשך לזה – חכ"ב ע' 306.

426 בנוגע להקרבת קרבנות אם יבוא משיח בסמיכות ליו"כ (שבנוגע להתענית – ראה דע"ת או"ח סוסי' תרפו. סה"ש תשמ"ט ע' 12. ובארוכה בשיחת עיו"כ תשנ"ב (תורת מנחם תשנ"ב ע' 157) – שקו"ט בכ"מ עז"א אם הקריבו קרבנות בחנוכה ביהמ"ק בימי שלמה. וראה ל' המאירי מו"ק ט, א: בחנוכה בנין שלמה הקריבו ביוה"כ קרבנות של שמחה בלבד ר"ל שלמים ואכלום לקיים מצות שמחה. וראה מצבת משה מו"ק שם. חידושי ר' מאיר שמחה ח"ב סמ"ב סק"ד. לקו"ש ח"ח ע' 56 הע' 42. הנסמך בס' ימוה"מ בהלכה ח"א ס"ט.

[והנה בתקו"ז תכ"א (נו, ב) משמע שלעת"ל יתבטל גם יו"כ ככל המועדים. וכ"מ במדרש משלי פ"ט, ב (ילקוט שמעוני משלי רמז בתקומה) שרק לר"א יו"כ ג"כ אינו בטל. (וראה בארוכה בד"ה להבין מרז"ל כל המועדים תש"ז). וכן פ"י בכסא מלך וברמ"ק לתקו"ז. וכו"ה בבאר לחי רואי שם. וראה שער יסבר מאמרי חדש תשרי מאמר יום הקדוש ס"ב שכ"ה בנוסח הנני העני. ובבית הכפורת דיני כל נדרי (הוצאת תש"ד) דבהכי תליא הגוי' אם לומר עד יו"כ הבע"ל. וראה ד"ה על כן תשי"ג (סה"מ מלוקט ח"ה ע' קפט) בהערה 9. סה"ש תש"ג ח"ב ע' 532 בשוה"ג להע' 42. ובדע"ת שם דאולי הכוונה שם רק בזמן חינוך ביהמ"ק.

ויש שכתבו לפרש שירגישו תענוג בהעדר האכז"ש. וי"מ דקאי רק לענין נעילת הסנדל כמשמעות המשך הזהר – כ"מ בבאר אברהם לתקו"ז שם. וכו"ה פרי צדיק מוצאי יו"כ אות ב, ושם, שישאר רק ענוי דאכו"ש].

הלכתא למשיחא: שיר של יום – ברכי נפשי ושיר המעלות ממעמקים⁴²⁷.

פשט טליתו ובא ללבושה אחר כמה שעות⁴²⁸ צריך לחזור ולברך עלי'. פשטה על דעת לחזור וללבושה לאלתר אינו צריך לחזור ולברך⁴²⁹. ואפילו פשטה על דעת שלא לחזור וללבושה לאלתר כי אם לאחר כמה שעות, ואחר כך נמלך לחזור וללבושה לאלתר, אם נשאר עליו טלית קטן אינו צריך לחזור ולברך⁴³⁰.

עכשיו נהגו כל ישראל לאסור תיקוני מאכלים למוצאי יו"כ. (לאדם חלוש יש להתיר מזמן מנחה קטנה ולמעלה (4:10 לערך) וכדאי ליתן קצת מהאוכל לקטן).

במנחה: וידבר וקטרת. אין אומרים אשרי ובא לציון, ולא ואני תפלתי.

קריאת התורה (בסוף פרשת אחרי) ומפטירים ביונה. העלי' במפטיר יונה סגולה לעשירות ונותנת כח לתשובה⁴³¹.

אחרי חזרת הש"ץ: אבינו מלכנו, קדיש תתקבל, לדוד ה' אורי, קדיש יתום. אין אומרים עלינו. משניות וקדיש דרבנן לאבלים – רק אחרי נעילה⁴³².

טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, ואינו משלים בנעילה. נרדם בשינה ונתעורר סמוך

427 מס' סופרים פ"ט ה"ב. אבל לא הובא ברמב"ם. וראה שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ה.

428 באג"ק ח"ג ע' רי ואילך משמע שהשיעור הוא יותר מ"ב או ג' שעות. ובחידושים וביאורים בש"ס ח"ג סכ"ט נעתק מכתב הג"ל בשינויים (ויעיבוד), ושם כתבו דליכא בזה שיעור קבוע, ותלוי בכא"א כמה זמן מעוטף בטליתו (ומ"מ ה"ז ויתר מב' או ג' שעות). וכ"מ קצת בגוף המכתב. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' לח"ד.

429 גם כשלא עברו כמה שעות, אם הולך לישון שנית צהרים, טוב שלא יסיר מעליו הטלית גדול לגמרי רק שיתכסה בו בעת השינה (שמות' לישן בטליתות של מצוה שאין זה נגאי כל כך – שו"ע אדה"ס סכ"א ס"ד), וכשלוש או א"צ ברכה כיון שלא הסיר ממנו לגמרי (ע"פ שו"ע אדה"ס סוס"י ח. וראה אג"ק ח"ג ע' רכג).

ואם לא עשה כן, וישן שנית קבע על מנתו, אפילו לא עברו כמה שעות, יברך (כ"מ בלשון אדה"ז. וכן בארצה"ח ס"ח סי"ד. ומש"כ שם "טוב שלא יסיר וכו", ומשמע שספק בדבר, וכשלא יסיר לגמרי מפיק נפשי' מפלוגתא – היינו לחומרא בעלמא, ואינו מעיקר הדין, שלדינא הכל תלוי אם הסירו לגמרי או לא. ועוד ועיקר, משמעות הדברים שאין שום ספק בדבר, והוא מטעם אחר לגמרי, לצאת מחשש ברכה שא"צ, ולא משום ספק ברכה. וכן מוכח במקורו בשו"ת מהר"ם מינץ סי' עח, שלדינא בשינה הו"ל היסדה"ד, וז"ל: שמעתי וכו' שמה"ר איסרלן ג"כ לאחר שנית צהרים מברך שנית על טלית קטן [וכ"ה בלקט יושר א"ח ע' 43] וזה נ"ל ברכה יתירתה [ולא ברכה לבטלה] הגם נהי דסבר דשינה הוי היסח הדעת [שכן עיקר לדינא] מ"מ הי' יכול לכסות בו בשעת שינה [והי' נמנע בכך מברכה שא"צ] וכן מנהגי כשאני ישן שנית צהרים אני מכסה עלי' הטלית קטן כדי שאיני צריך לברך [שאל"כ הי' מברך] לסלק נפשי מכל הספקיות [מחשש ברכה שא"צ]. וגם אם לא נפרש כך, אין ספקו של מהר"ם מינץ מוציא מודאו של תרומה"ד. וכ"כ גם ביוסף אומץ יוזפא סרמ"ה.

אבל במשנ"ב סקמ"ב כתב שיש דעות בין הפוסקים אם זה בכלל היסח הדעת, ואם מכסה בו בשעת השינה כשלוש או א"צ ברכה לכו"ע. ומשמע שבספק עומד. וכן מציינו בשו"ת פ"ח ח"ב ס"ו, שבתפילין וציצית שמצוה להיות עליו כל היום ודעתו ע"ז לית דין ולית דין שביה"כ ושינה לא הוי היסח הדעת. כן נתחבטו בדעתו, דהרי לדידי' בנשתהה איזה זמן בלא"ה מברך (ראה שם סקל"ז). ואכ"מ. ויש שכתבו לחלק דשינה עדיף משאר הפסק, דל"ש בזה היסח הדעת כיון שאין בידו ללבוש הציצית. אלא שבכ"מ משמע איפכא (ראה גם אג"ק שם. ולהעיר מפ"י ר"י קורקוס בכורות פ"ח ה"י). חס"ד תוספתא בכורות פ"ז ה"ז). ולהעיר שיש שחילקו בד"י בין ט"ג לט"ק, שבט"ג שלובשים רק בשעת התפלה, וגם אין דרך לישון עם ט"ג, הוי הפסק טפי.

וראה בכ"ז שבו"י מזוזה פ"ה ה"ג. כלכות יום ביום תפלה ח"א ע' שעב. כאיל תערוך עובדות על גדולי הדורות ע' שלז. ארח"ח ח"א ע' זי. דעת נוטה ח"ב ס"ט. וסותר למש"כ משמו בעזרת אליעזר ימים נוראים ע' 77. תורת מועדים על שונה הלכות סתר"כ ע' שפכ. קובץ העור"ב ש"פ תולדות תשע"ז. תולדות תשפ"ה. עומק הפשט גל' 319. והנלפענ"ד כתבנו).

430 בשערי תפלה ומונה אשכנזי ח"א סי' א"ר ולחדש שבכל מקום שחזור ולבוש מחמת מנהג א"צ לברך שוב, דליכא דין הפסק בכה"ג. וכן ב"י שמוכרח ללבוש שוב לתפלה (וראה סברא בעי"ז במשנ"ב ס"ח בכה"ל סי"ד ד"ה ויא' לגבי מרחץ שמוכרח לחזור וללבוש בגדיו). ועפ"ז כתב לבאר הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע שלא בירך שוב על טליתו כשלבשו לסנדקאות. אבל סתימת כל הפוסקים אינה כן. ואדרבה, ראה בסה"ש תרצ"ב ע' 3 שב"ק אד"ש נשאר בצ"ע בהנהגה הג"ל. ומה שהעמים שם באו"א – הרי לפי פירושו העיקר חסר מהספר שם. וראה ביאור הדברים אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תקיב.

431 וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תקפג. ושם, גם ע"ד הנהגה בכ"מ שהרבה קונים ביחד ורק אחד עולה.

432 כ"נ פשוט שמנחה ונעילה כחדא חשיבי, ואומרים עלינו רק אחרי נעילה. (וכמ"ש במט"א סתר"כ ס"א. ובפוסקים כמה דעות בזה. ואכ"מ). וכמו שאין אומרים משניות בין שחרית למוסף. וכן נקטו במחזור חב"ד מהדורא מוערת. ולע"ז לא הצלחתי לברר מעשה רב איך הי' בשנת האבילות בתשמ"ט.

[ולאחרונה העירוני שיש שטוענים כעת מזכרונם ע"ד אמירת משניות וקדיש דרבנן גם אחרי מנחה. ויתכן שיזכרונם בכזיב, כאשר נתברר כבר כמ"פ בבגד דא, בהיות ולא רשמו הדברים בשעת מעשה, והרי קייל"ן דמילתא דלא רמיא עלי' דאיניש בשעת מעשה לאו אדעת' (ולדינא, אומרים שנדמה לו שראה מה שבאמת לא ראה, ראה שבועות מא, ב), שנדמה לו שפרע בעדים, אף שלא הי' כן. וקייל"ן שאפילו האומר ברי' לו שלא נתערב בזה שום פירווי חמץ בשעה שהתיכוהו קודם הפסח אי"ז כלום לפי שאינו זוכר אלא דבר שעשה במתכוון, וכפס"ד אדה"ז בשו"ע סתמ"ז סמ"ד וסמ"ז. וכהנה רבות. וראה שד"ח כללים מערכת המ' כלל קעא). וכן העיר רבינו באג"ק ח"ב ע' קמז להגרי"ל ע"ה לנדא, בנוגע לעדותו ע"ד הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, דמילתא דלא רמיא עלי' דאיניש ברי'.

לצאת הכוכבים יתפלל מנחה תחילה אף שיתכן שיפסיד זמן תפילת נעילה. עבר צאת הכוכבים אינו יכול להתפלל נעילה ואין לה תשלומין בערבית⁴³³.

נעילה: קרוב להתחלת השקיעה. "עכשיו הוא גמר החתימה ואנו צריכין לבקשת רחמים, ואם לא עכשיו אימתי".

תפלה זו היא בתענית ציבור כנגד נעילת שערי היכל שבמקדש שהיה אחר הדלקת נרות של בין הערבים כעבד הרוצה לצאת מן המלך ומקודם שיצא הוא מבקש פרס ומנת המלך ויוצא ונועל השער אחריו. ויש אומרים, שמה שנקרא תפלת נעילה היינו לפי שמתפללין אותה בסוף היום והיא גמר תפלות של היום ומתפללין אותה סמוך לנעילת שערי שמים שנועלין אותם בגמר התפלות.

"החמשה תפלות דיום הכפורים הם כנגד חמשה דרגות שבנשמה, נפש רוח נשמה ח' ויחידה, דג' תפלות הראשונות הם בנר"נ ותפלת מוסף דיום הכפורים היא בחי', והגילוי דיחידה הוא (בעיקר) בתפלת נעילה. ולכן נקראת בשם נעילה, כי אז ננעלים כל השערים וגם נבראים הכי עליונים (ואפילו נאצלים וכו') אין יכולים ליכנס, ישראל ומלכא בלחודוהי⁴³⁴. ובמקום אחר⁴³⁵: "ביוהכ"פ "אחת בשנה", שבו נעשה הגילוי דבחי' היחידה שבנפש, ובפרט בתפלת נעילה, תפלת החמישית, כנגד דרגא החמישית מה"חמשה שמות (ש)נקראו לה", בחי' היחידה, וכידוע הפירוש ד"נעילה" שנועלים את כל השערים ונשארים רק ישראל והקב"ה לבדם – שהכוונה בזה היא לא רק לכלל ישראל בתור ציבור, אלא לכל יחיד ויחיד, שנמצא הוא והקב"ה לבדו".

בלקוטי תורה⁴³⁶: בהמשכת י' עומקים בכל עשי"ת, אזי ביוהכ"פ לפני הוי' תטהרו, והוא בנעילה, שסוף היום מכפר, כדאיתא בגמ' שסמוך לשקיעת החמה, ולכן איתא במשנה פרק בתרא דכריתות מי שבא על ידו ספק עבירה ביוהכ"פ אפילו עם חשכה פטור, שכל היום מכפר, שמתכפר לו בסוף היום, שהוא העיקר, שאז הוא זמן נעילה, עילוי המלכות בכתר, עילוי שאין למעלה הימנו, ונקרא לפני הוי', ואז תטהרו, שמשם נמשך טהרה ורחיצה, וכל העוונות מתכפרים.

פותחים הארון לפני אשרי. בקדיש: לעילא ולעילא מכל. חתמנו בספר וכו', מי כמוך אב הרחמים. וחתום לחיים טובים וכו', נזכר ונחתם לפניך וכו'.

בתורה אור⁴³⁷: ענין החותם הוא כמו לשון חותם שעל האגרת מבחוץ כדי שלא יקרא באגרת הזאת איש זר אשר אין רצונו שידע הכתוב שם. כך הוא החותם הזה מן הברכה וההמשכה אשר ימשיך. שהמשכה זו שהיא גלוי ההעלם תהי' רק בבחי' הקדושה לבדה ואין לזרים אתה חלק ונחלה ולכן החותם של כללות ישראל הוא בנעילת יו"כ שאז זוכים למעלה העליונה לפני הוי"ה תטהרו למעלה מבחי' הוי"ה כו' וכמ"ש במ"א.

במכתב כללי משנת תשמ"ה⁴³⁸: מדייקים בהפיוט "שערי שמים פתח ואוצרך הטוב לנו תפתח"

433 כ"כ באלפסי זוטא לרמ"ע מפאנו ברכות רפ"ד. והובא בברכ"י סי' קח במח"ב סק"ג ובכה"ח שם סקי"ב. תורת חיים סופר סקי"ג ד"ה כתב הפמ"ג. אבל בפמ"ג סי' קח במ"ז סק"ה כתב דבשכח נעילה משלימה בלילה ומתפלל שתיים של חול. ולכאורה תלוי בטעם שאין תשלומין למוסף, שאם הוא כמ"ש התוס' ברכות כו, א ד"ה איבעיא (ועוד ראשונים) משום שעבר זמנו בטל קרבנו (וטעם זה הביא אדה"ז בשו"ע סי' קח ס"ו), הרי תפלת נעילה רחמי היא ואינה במקום קרבנות, ויש לה תשלומין. אבל בכמה ראשונים הביאו עוד טעמים לזה שתפלת מוסף אין לה תשלומין, שהיא תפלה נוספת מחמת מאורע היום, או שאינה כמטבע שאר התפלות. ולדבריהם הה"נ לתפלת נעילה. וגם לדברי התוס', אין הכרח שלנעילה יש תשלומין, ש"ל דחדא מגו כמה טעמי נקטו, דהא מיירי רק לגבי מוסף. ואין בדינו להורות להתפלל תשלומין על יסוד דיוק שאינו מוכרח בסברת התוס', ולא שבקינן פשיטותא דשאר הראשונים מחמת דיוק זה. והעיקר, דכללא קיילין בכ"מ שסב"ל. וגם אפ"ל שיצא בתפלת ערבית גופא עבור נעילה – ראה להורות נתן דלקמן.

וראה מזה גם שו"ת יבי"א ח"ז א"ח סנ"ד. שבה"ח ח"ד סי"ג. ח"ו ס"פ. ח"י סי"ז סק"ה. להורות נתן ח"ה סי' מי"ב. (ועיי"ש עוד כמה טעמים לפוטרו מתשלומין). רבבות אפרים ח"א סתי"ז.

434 (סד"ה מלוקט ח"ה ע' כב. וראה גם לקו"ש ח"ד ע' 1154 (מאמר הנ"ל). ובכ"מ.

435 (סד"ה תש"נ ח"א ע' 90.

436 תצא לט, ד.

437 פ' בראשית (ג, ו). ובסידור שער יוהכ"פ ר, נ: צ"ל בנעילה דיו"כ בחי' החותם בה"ג דעתיקא, כידוע שהוא ענין בחי' ההבדלה להבדיל ולהפריש האור שלא יומשך רק לס' דקדושה בלבד, עד"מ כמו החותם הניתן על הכלי לשומרו שלא יקבל ממנו זר הבלתי ראוי, ולהגדיל השמירה עושים חותם בתוך חותם, וזהו בחי' נעילה כמו גן ועול אחותי כלה שמונעת החיצונים כו' וד"ל.

וראה (באו"א) לקו"ת מסעי צא, סע"ד. שם צ, ג ואילך.

438 לקו"ש חכ"ט ע' 526.

שאומרים בניעילה – לחבר "לנו" ל"הטוב" – ראה ד"ה אנכי אנכי תרפ"ז⁴³⁹: ואוצרך הטוב לנו, תפתח . שיבואו בחד פרטי שהוא הטוב לנו בטוב הנראה והנגלה גם למטה ממש. [ובלקוטי דבורים⁴⁴⁰: דער נוסח ואוצרך הטוב לנו תפתח דארף מען מאכען דעם אתנחתא נאך דעם ווארט ואוצרך, הטוב לנו תפתח⁴⁴¹].

באבינו מלכנו: חתמנו בספר וכו'.

בד"ה ויגד לך תרצ"א⁴⁴²: ביוהכ"פ אחרי העבודה כל המל"ע בתשובה, היינו חרטה על העבר וקבלה טובה על להבא, דהחריטה על העבר היא בתפלת מנחה והידידי דקודם יוהכ"פ . . והסדר דיוהכ"פ הוא בהקבלה טובה על להבא . . הנה ע"י התשו' דיוכ"פ ואחר כך בתפלת נעילה שאז הוא התגלות נקודת הלב שהו"ע נקודת היהדות שזהו"ע אמירת שמע ישראל הוי' אלקינו הוי' אחד שענינו הוא המס"נ בפועל, ואמירת הוי' הוא האלקים שזהו"ע היחוד הגמור, ואומרים פסוק זה ז' פעמים שהם ז' מדות, דכל מדה ומדה מכרת ומרגשת את האמת דהוי' הוא האלקים, והיינו דההרגש הפנימי הוא גם מצד הגוף, אז דער גוף ובשר הגשמי דער הערט אויך דהוי' ואלקים כולא חד, ואז נעשה ההחלטה הטובה אשר מרגע זה והלאה יהי' כל עשיותיו לשם שמים, הנה מיד שורה עליו שמחה גדולה בהתלהבות עצומה וקירוב גדול בשיר וזמרה מעומק נקודת פנימי' הלב בשפיכות הנפש כבן המשתעשע עם עצמותו של האב שאין לך שמחה גדולה מזו, דהשמחה היא על העצם והמהות של האב שלמעלה מכל ענין, לא מיבעי ענין פרטי אלא גם ענין כללי שהוא מבוקש דבר, בדבר שחוץ ממנו, אבל כאן הנה השמחה היא על הקירוב הזה שהוא מתאחד עם מהותו ועצמותו של האב, והיינו דזה עצמו הוא המבוקש והתכלית, להיות האמת הוא דשניהם אחד ממש, וזהו"ע השמחה הגדולה והעצמית שבאה אחרי העבודה דיוהכ"פ ואחרי אמירת פסוקי המס"נ והיחוד [ובהמשך מבאר בארוכה ע"פ משל מהמלך ובנו שמתענגי' בעצם נפשם על הקירוב הגדול לאחר הריחוק].

. . וזהו אמירת לשנה הבאה בירושלים, דירושלים הכוונה יראה שלמה, דבאמת הנה כל אחד מישראל הוא ירא אלקים, אלא שהיראה היא בהעלם, ויראה שלמה הוא שהיראה באה בגילוי בפועל בקיום המצות, שזהו ירושלים, וזהו לשנה הבאה בירושלים, היינו דשנה זו הבאה, מרגע זו בכל משך השנה תהי' כל העשיות ביראת שמים, הנה מיד מתגדל השמחה בהתלהבות עצומה, ונקראת זמן שמחתנו בשמחה כפולה ומשולשת, הא' שהיא השמחה על הקירוב הפנימי והעצמי שבא אחר הריחוק, הב' שהיא שמחת הקב"ה בבני' שהקב"ה שש ושמח על כל א' ואחד מישראל בדוגמת שמחת המלך על פדיון בנו יחידו מהשב' וקירובו העצמי אל עצמותו ומהותו, והג' שמחת ישראל על הקב"ה בג' ענינים הא' שיצאו מהשב' והגלות, הב' שנתקרבנו בקירוב עצמי ופנימי אל אבינו מלכנו, והג' שתמורת זה אשר בתחלה היו מלאי עון הנה עתה אנחנו מלאי מצות מה שנתרבו זכויותינו.

בד"ה ביום השמע"צ תש"מ⁴⁴³: בעשרה ימים אלו יש כו"כ עליות, עד לתכלית העל' דיום הכפורים, וביום הכפורים עצמו תכלית העל' הוא בתפלת נעילה (בסיומו וחזרתו של היום), וי"ל דבניעילה גופא – באמירת שמע ישראל (שהוא בסיומה וחזרתה), וכדאיתא בשל"ה שצריך לכוין אז למסור נפשו על קידוש השם ונחשב לו הכוונה כאילו עשה בפועל [ואולי י"ל שהוא ע"ד מאמר הבעש"ט במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא].

אחרי פסוקי שמע ישראל, ברוך שם, ה' הוא האלקים – קדיש תתקבל עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן, מנגנים מארש נפוליון. תקיעה אחת. סגירת הארון לאחר התקיעה. נוהגים שלא לתקוע עד לאחר צאת הכוכבים. לשנה הבאה וכו'. סיום הקדיש.

קוה, פטום הקטורת, קדיש דרבנן ("לעילא" פעם אחת), עלינו, קדיש יתום, ט' מזמורי תהלים קמב"קנ⁴⁴⁴. משניות וקדיש דרבנן לאבלים.

(439) סה"מ תרפ"ז ע' כא ואילך.

(440) נט, א.

(441) וראה גם סה"מ תרצ"ו ע' 40. תש"ב ס"ע 22. ד"ה באתי לגני תשכ"ב קרוב לתחילתו. וראה גם שמועות וסיפורים ח"א ע' 159. ושם גם שהפסיק בין "לנו" ל"תפתח". וכ"נ גם בסה"מ תרפ"ז שם.

(442) סה"מ קונטרסים ח"א ע' קלו ואילך. סה"מ תרצ"א ע' מא ואילך.

(443) סה"מ מלוטק ח"א ע' שעב.

(444) צריך לסיים אמירת התהלים לפני התחלת תפלת ערבית. ואחרי שענה ברכו, אין לו להפסיק בין ברכו לתפלת ערבית באמירת תהלים.

כתב הרמ"א: יש שכתבו לזהר לומר פטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה, שחוששים שמא ידלג אחד מסממני⁴⁴⁵. ובכתבי האריז"ל הובא, שצריך למנות הסממנים באצבעות הידים אחד לאחד כדי שלא ידלג ח"ו אחד מהם. והזהירו האחרונים, שאם אומר במרוצה ובעל פה ומכין עצמו שישם לדרך פעמיו לא יה' לו שום תועלת מאמירה זאת.

לאחר צאת הכוכבים אסור במלאכה עד לאחר אמירת ברוך המבדיל או אתה חוננתנו בתפלה. איסורי עינוי כגון רחיצה סיכה ונעילת הסנדל מותרים מיד אחר שהוסיף מחול על הקודש. איסור אכילה עד לאחר הבדלה.

תפלת מעריב והבדלה, בקיטל וטלית, אבל בכובע (ולא רק בכיפה) והטלית על הכתפים. אתה חוננתנו.

טעה ואמר ההוספות של עשי"ת בשמונה עשרה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

מוצאי יום הכפורים

סיום הצום (לאחר הבדלה) בשעה 7:17.

"וזהכ"פ קומט אויס צו פאסטען זעקס און צוואנציג שעה"⁴⁴⁶. ויש להקל בזה, שמקצת שעה כשעה, ולכן די יותר מכ"ה שעות⁴⁴⁷.

אומרים גוט יום טוב.

קודם הבדלה נוטלים ידיים (גם הכהנים שכבר נטלו ידיהם לפני נשיאת כפים) שלש פעמים לסירוגין עד פרק הזרוע אבל בלא ברכה, ורוחצים הפנים והפה⁴⁴⁸.

הבדלה – יין ("בורא פרי הגפן"), נר ("בורא מאורי האש")⁴⁴⁹, המבדיל (בין קדש לחול").

(445) משום שהאמירה במקום ההקטרה ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חסר אחת מסממני.

(446) נת' בסה"ש תרצ"א ע"ה 147. תש"ה ע' 21. ש"פ האזינו תשכ"ה.

(447) אג"ק ח"ג ע' רצו. וראה שם בנוגע לשבת. ולהעיר גם משיחת ש"פ מקץ תשמ"ג. [וצ"ל שמש"כ בלקו"ד ח"ג תקלד, א "פולע" – לאו דוקא].

(448) וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תשסט.

(449) והמנהג להסתכל בצפריים.

(והנה, לכאורה אין טעם בדבר, שגם אם נאמר שטעם ההסתכלות בצפריים הוא בכדי שיאותו לאורו, לראות שיוכל ליהנות לאורו – הרי הברכה אינה על ההנאה מהאור אלא "להראות שיום זה הוא מקודש ששבת מהאור" (שו"ע אדה"ז סתר"ד ס"ה). וכש"כ להטעם שהוא לסמן ברכה, שזהו רק בתחילת השבוע. וגם את"ל שהוא כברכת הנהנין (ראה בערוה"ש שם ס"ב), וכל' אדה"ז (שם ס"ד – ע"פ פירש"י פסחים נד, א) "לפי שהוא דבר חדש שלא נהנה ממנו ביו"כ שאסור בהבערה" – ההנאה היא מה שכעת מותר בהבערה, ולא ההנאה מנוף האור. ויל"ד שהרי צ"ל נר העשוי להאיר ולא לכבוד, אף דאין כאן הטעם דמוצ"ש דומיא דאדה"ר (שכיון שיצא שבת התחיל ממשש בחושך – ראה ב"ח סר"ח צ. משנ"ב שם בבה"ל סי"א במוסגר). ועכצ"ל שני העשוי לכבוד אינו בגדר "מאורי האש" (ובערוה"ש שם סר"ח צ. סי"ד: דכיון שהברכה היא על האור שמאיר לנו לצרכינו בעינינו שיהיה אור כזה). והה"נ בנוגע לזה שצ"ל שיאותו. (אבל י"ל שמה שצ"ל במוצאי"כ להאיר – ה"ט שאם הוא לכבוד אין הוראה בהשתמשות עתה שנאסר לפני" ביו"כ בשימוש, שמה שלא השתמש בו ע"ע הוא מחמת שהוא רק לכבוד).

ולמעשה, הפוסקים סתמו ולא חילקו.

ובלא"ה, בכדי שיהא להאיר דוקא, עדיף להסתכל בצפריים, דהנה חקרוה שרים בנר דידן שנעשה למצוה מ"ט שרי (ראה פת"ש איסרלין סר"ח צ), שהרי לא נעשה להאיר כלל, ומיד אחר הבדלה מכבין הנר. ויש שר"ל שכשמסתכלין בצפריים הו"ל להאיר לאותה שעה. ובערוה"ש סר"ח צ. סי"ד כתב גם ב"ז, שבאמת כוונתנו להאיר לשעתה והיינו לשעת ההבדלה. ועינ"ל, שכל שנעשה לשם מצוה נקבע שהוא בגדר עשוי להאיר ובהתאם להחייב (ראה עד"ז ערוה"ש שם), ודוגמא לדבר – בטליתות של מצוה שלנו שאינן להגן (ראה ד"מ ס"י סק"ו). שו"ת מהר"ם שיק א"ח ס"ה. קובץ שיעורים ח"ב ס"ג, או סוכות שלנו העשויות למצוה ולא לצל (וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'תתקעח. ושו"ר מש"כ עד"ז להשוות הנידונים הגרש"י זיון בקובץ בתורת א"י שנה ט ח' א ע' ז). ובסוגנו אחר, שהעיקר שלא חל עליו שם נר אחר. ומפורש בראב"ן ברכות סי' קפח שנהגו להאיר נר לצורך הברכה, אף שבודאי ה' להם אור בלא"ה משאר נרות. וכ"ה באר"ח בשם התוספות, הובא בב"ר רס"י רחצ ובשו"ע שם ס"ב, להדליק נר אחר לצורך הבדלה חוץ מהנר המיוחד להאיר בבית. וכן המנהג לבקר על נרות שהודלקו לכבוד יו"ט (ודלא כשו"ת צ"ח סי"ד סמ"ב סק"ב). וצ"ל, שבאו להאיר, והכבוד אתיא ממילא, והו"ו כבודו שמאיר בבית.

[כן להעיר שלכמה דעות צ"ל "להאיר בלבד". וכ"פ אדה"ז סר"ח צ. סי"ח. ולכאורה הטעם דומיא דאדה"ר. ויל"ע לפני" במוצאי יו"כ].

ואם נאמר שיש להסתכל בצפריים גם במוצאי יו"כ – לכאורה ה"ז שייך גם בנשים, ודלא כשאר מוצ"ש (דל"ש כאן הטעם שבקצוה"ש סצ"ו בבדה"ש סק"ב), אא"כ נאמר שגם לטעם שיאותו לאורו ל"ש ד"ז אצל השומעים הברכה, שהעיקר שהמוצאי נהנה מהנר (כ"ה בתשובה"ג מוסאפיה ליק סמ"ט, ושע"ת סי' קג. רי"ן גיאת ה' הבדלה. אהל מועד דיני הבדלה נתיב ה). וכ"כ בחבל יוסף גנזי חיים סר"ח צ. סי"ד. ומה שנהגו גם השומעין להסתכל בצפריים – הוא מחמת שאר הטעמים.

כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע היה מקפיד להבדיל בעצמו במוצאי יום כיפור⁴⁵⁰.

בכל מוצאי שבת, אם אין לו אור אין צריך לחזר אחריו כדרך שצריך לחזר אחר שאר מצות. אבל במוצאי יום הכיפורים, יש אומרים שצריך לחזר אחר ברכת האור (לפי שהיא כברכת הבדלה שמברך להקב"ה שהבדיל לנו זה היום משאר יו"ט שנאסר בו להבעיר אור עד עתה בלילה).

מברכים דוקא על נר ששבת (=ששבת ממלאכה, והיינו שדולק מערב יום הכיפורים, ושבת ממלאכה כל יום הכיפורים, כדי להראות שיום זה הוא מקודש ששבת מן האור) ומן הדין מותר לברך גם על נר שהודלק מהאור ששבת. ומכל מקום טוב להחמיר לברך על אור ששבת מבעוד יום ממש, ובתנאי שהנר עשוי להאיר ולא לכבוד. בפועל נוהגים להדליק עוד נר מהנר ששבת בביתו ומברך על שניהם.

לא בירך על הנר – אין לו תשלומין למחרת⁴⁵¹.

נשים (שאינן יכולות לחכות לבעליהן) יכולות להבדיל בעצמן (ויכולות להבדיל על מיץ ענבים או חמר מדינה כגון תה או קפה), ואם אינן יודעות להבדיל, מותר להם לשתות מים לפני הבדלה, ובמקום הצורך – סודה, ואפילו תה וקפה בלי סוכר ובלי חלב⁴⁵².

ובנוגע לאבוקה (כבמוצ"ש) – בפשטות, ל"ש הטעם במוצאי יו"כ (ראה ס' השולחן ה' סעודה שער ח' ל"פ שאורה גדול". וראה שלחן שלמה סרצ"ו ס"ב סק"ג בהערה א). אבל מצד נוסח הברכה "מאורי" ל' רבים (ראה ח' הר"ן נמוק"י ומאירי פסחים קג, ב. כלבו סמ"א. אר"ח ה' הבדלה ס"ד). וראה שלחן שלמה שם מזה. אלא, שבלא"ה מברך בל' רבים, מחמת שהרבה גוונים יש באור, וראה הגש"פ עם לקו"ט ד"ה מאורי, ולכא"ו בא בהמשך למש"כ שם לפני"ו שאין מאחדים הנרות ביו"ט, ושם"מ מתאים הנוסח בל' רבים, וה"ט שבאבוקה מצוה מן המובחר, ואינו חיוב גמור, דסו"ס איכא ל' רבים מחמת הרבה גוונים, אלא שבאבוקה מעלה נוספת ומובחרת יותר) – לכא"ו שייך גם במוצאי יו"כ. וכ"מ בא"א מבוטשטש סתרכ"ד ס"ה. וכ"כ בשש"כ פס"ב סל"ו).

(450) נת' בר"ד מוצאי יו"כ תשכ"ז. יום א' דחה"ס תשל"ל. מוצאי יו"כ תשל"א. ועוד שם, שבמוצאי יו"כ, אפשר ליתן משיירי היין לאחר לשתות.

(451) הנה, בשו"ת בנין שלמה ח"ב ס"כ: "ונראה דה"ה בליל מוצאי יוהכ"פ דאין מברכין רק על נר ששבת, דג"כ יכולין לברך אפילו לאחר כמה ימים, ופשוט הוא." [ושם ר"ל כן גם במוצ"ש בכלל. וראה גם עד"ז שפ"א פסחים נד, א ד"ה כאן באור, שבמוצ"ש אם ימצא נר ששבת גם למחרתו מברך. ולדבריו מקום להדר במוצ"ש גם על נר ששבת. ולכא"ו לפני"ו סרצ"ב ב"מ סק"א שבמוצ"ש ה"ז בכלל הבדלה – מעיקרא ל"ק. וראה גם הגהות הגרי"מ בידרמן ל"שפ"א שם. ובהגהות הגר"מ הורוויץ פסחים קו, א כ"כ בדרך קושיא על הרשב"ם, ונשאר בצע"ג. וראה הערות הגרי"מ פסחים שם.]

כן להעיר מראב"ה סתק"א שבמוצ"ש עיקר מצותו להדליק ממנו אור חדש ולא נר ששבת. ובמ"מ סתתפ"ח, הביאו בשכנה"ג סתרכ"ד בהגב"י סתק"א, שבמוצ"ש מברך רק על אור שנברא ולא על ששבת. ומה"ט ס"ל שבחל יו"כ ששבת יש לכבות הנר ולהדליק שוב. ובאמת כ"מ בגי' הערוך בברכות נג, א – הובא בערך עשית – שמכבה ומדליקה. ובמאמר סתרכ"ד סק"ג תמה על המ"מ ושכנה"ג. אבל בבני ציון ליכטמאן סרצ"ב סקט"ו פ' שכונותם כראב"ה' לומר שמצוה מן המובחר היא. והביא שם עוד ראיות לסבא זו.

והנה, מה שהביא בבנין שלמה מכלבו ה' ת"ב – יצויין, דאיהו ס"ל גם הכי בכל מוצ"ש שמברך גם אח"כ – ראה שם ה' הבדלה סמ"א. וכת"ש שבכל מוצ"ש יש ב' טעמים גם מחמת תחילת ברייתו וגם מחמת ששבת. ולאידך במוצאי יו"כ ס"ל – שם ס"ע – שמברך על אור היוצא מהעצים ואבנים מעמוד ראשון ואילן].

אמנם, ברשב"ץ ברכות נג, ב בשו"ת כ"כ דומה לתחילת ברייתו. ולפ"ז ל"ש תשלומין לא במוצ"ש ולא במוצאי יו"כ. ומברך רק "בשעת חידושו" – ראה אדה"ז סתרכ"ד ס"ד. וראה שו"ת אבני שוהם טאמאשאו ח"ב ס"ב שר"ל שכל רגע אור חדש, מברך רק מיד במוצ"ש ומוצאי יו"כ, אלא שמשום שא"פ לצמצם תיקנו שכל הלילה זמנו.

והעירתי ח"א ממה שאנשי מעשה נהגו לעשות יו"כ ב' ימים. אבל מהיכא תיתי שביכרו על הנר או שהבדילו בכלל.

ולכא"ו בנוגע ליום שלמחרתו, מעיקרא לא מספקא לן, וגם במוצ"ש אתא לאפוקי לילה שלאחריו דוקא, דשרגא בטיהרא מאי אהני (וראה בא"א מבוטשטש סרצ"ב לענין מוצ"ש. ושם עד משיכיר), אא"כ נאמר דמוצאי יו"כ עדיף טפי ומברך גם ביום.

אמנם, להסביר (והדעה) "שהיא כברכת הבדלה" (ראה ט"ז סרצ"ב סק"א. לבוש שם ס"א. אדה"ז שם ס"ב). וראה שפ"א שם "מענין הבדלה". ובביהג"א שם סק"א "שייך להבדלה". וראה פמ"ז במ"ז שם ובא"א שם סק"א וסק"ב, יתכן שגם לענין תשלומין ה"ז כהבדלה ממש. אלא שגם בזה תליא באשלי רברבי בדין תשלומין דהבדלת מוצאי יו"ט, והבו דלא לוסף. ועוד שהי' ר"א שא"צ לחזר אחריו, ולפ"ז אינו כהבדלה, וסב"ל. ובאלא"כ איכא טעמא הנ"ל שאי"ז שעת חידושו וכו'.

וכ"כ בשש"כ פס"ב סכ"ו בפשטות שמברך רק במוצאי יו"כ וללא מקור.

(452) ואף שיש שאסרו להדיא בקפה (ראה במאמר סרצ"ב סק"ד. וכ"ה בזכר דוד מדינה מ"ג ספי"א). וראה גם ילקוט מעם לועז יתרו ע' תקצח גם בדיעבד בשבח ושתה), בנשים מקום להקל בשעה"ח, ובפרט שיתכן (בדוחק עכ"פ) דאניהו מיירי עם סוכר. ועוד להעיר שמדבריהם משמע שבמקומם נהגו היתר, גם החכמים שבעיר, אלא שקראו תגר על המנהג.

אבל להעיר מנמוק"י ופ' ר"י מלוניל פסחים קה, א שאיסור טעימה כולל כ"ד שראוי להבדיל עליו. וראה מאירי שם ד"ה כבר. אלא שדבריהם לא הובאו בפוסקים. וסתיתם שאר הראשונים והפוסקים שהאיסור רק בחמרא ושכרא ולא במיא, וכל הדומה למים, ואינו שייך לגדר חמר מדינה. וגדר מים – מחמת שאינו חשוב (ולא מחמת שאינו מברך עליו רק לצמא), והה"נ בכ"ד שאינו חשוב כ"כ, ומה"ט התירו ללא סוכר. והעירו מאמרו נועם להגר"א ברכות מה, א, שזה בלא סוכר דינו כמים שאינו מברך שלא לצמא. ומצינו מציאה רבתי בעטרת צבי סרצ"ב סק"א שכתב חוץ ממים שאינו משיבע. ולפ"ז, מקום להתיר גם בקפה ותה דלא זייני (ראה עד"ז) ביד אהרן בהגב"י סוסי' פט שא' מהגדולים היתר בקפה לפני התפלה שאינו מרבה דם. ולענינו באול"צ דלקמן. ומקום לומר, שקפה ותה ללא סוכר אכן גרע גם לענין חמר

דין מי ששכח ולא הבדיל ונזכר אחר שאכל או ברך – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

איש שכבר הבדיל אינו יכול להבדיל עבור נשים. באם רוצה להבדיל אח"כ עבור אשתו, יכוון שאינו רוצה לצאת בהבדלה שבביהכ"נ.

אם רוצה לסעוד תיכף להבדלה⁴⁵³ צריך לזוהר שלא יביאו לחם [או מזונות] לשולחן קודם הבדלה. ואם הביאו צריך לכסותו במפה עד אחר ההבדלה⁴⁵⁴.

ברכת בורא פרי הגפן על יין הבדלה⁴⁵⁵ פוטר שאר משקים מברכה ראשונה ואחרונה⁴⁵⁶, אם היו לפניו על השולחן כשבירך בפה"ג או שהי' אז בדעתו לשתותם, אף שלא נתכוון לפוטרום בפירוש. אם לא היו לפניו כשבירך בפה"ג וגם לא הי' אז דעתו עליהם, צריך לברך על המשקים שהכל, אבל נפטרים בברכת על הגפן⁴⁵⁷.

המבדיל על היין⁴⁵⁸ לפני סעודתו, ושתה כשיעור, כיון שאין בדעתו כלל לשתות יין בתוך הסעודה⁴⁵⁹ צריך לברך אחריו ברכת על הגפן⁴⁶⁰ לפני סעודתו (אא"כ יברך ברכת המזון על הכוס⁴⁶¹). ואם שכח ולא בירך לפני הסעודה יברך בתוך הסעודה לפני ברכת המזון. אבל אחר ברכת המזון לא יברך עוד⁴⁶².

אחרי הבדלה, קידוש לבנה – בחגית אבנט⁴⁶³ ובסידור. [בנוגע טעימה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה⁴⁶⁴].

מדינה שא"ר להבדיל עליו, דלא זייני, ראה בפמ"ג סקפ"ב בא"א סק"ג בטעם שמים ל"ח חמר מדינה).

וראה במנחת שבת סע"ז במנחה חדשה סק"ב לצדד להיתיר גם לפני קידוש.

ובאחרוני הזמן – מצינו שיש שהתירו, עכ"פ בדוחק, לזון ולחולה, ראה שו"ת שלמת חיים סרנ"ט. שלחן שלמה להגרשו"א רס"י רצט. אול"צ ח"ב סכ"ב. בירור הלכה ח"ה סרצ"ט (עיי"ש שהביא מעשה רב, אלא שנתקשה בזה). חוט שני שבת ח"ד סרצ"צ ע' קי. הל' ת"ב שחל בשבת להגרש בדליצקי ס"ע ובהל' קמד. ובשם הגריש"א – וישמע משה ח"ב ע' פ. (אבל ראה שו"ת אבני ישיפה ח"ד ספ"א. ואולי התם מיידי עם סוכר). חזו"ע הל' ימים נוראים. וראה שו"ת יב"א ח"ד ס"ה סק"ה. ובשם הגר"ח ק – הליכות חיים פייער ח"א פכ"ו סרצ"ה (ע' צח). [ונפק"מ בכיו"ב, בנודד מן המזון שמתור במים, וכן לענין עירוב שאין מערבין במים, ולענין צירוף לזימון למ"ד שהשתה מים אינו מצטרף. וראה האוצר גל' ג].

(453) אבל אם אינו רוצה לסעוד מיד אינו צריך לכסותו.

(454) שלא יראה הפת בושטו, שהרי מן הדין היה צריך להקדים ברכת הלחם לברכת היין כשרוצה לאכול מיד, לפי שהוא מוקדם ליין שבבבא ארץ ישראל בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו', אלא שעכשיו אינו יכול להקדימו והרי זה בזיון לו, לכן יש לכסותו.

(455) כמפורש בשו"ע אדה"ז סקע"ז סוס"ד. ועוד. וראה בתהל"ד סוס"י קעד שנתקשה מאי שנא מיין שבתוך הסעודה שאינו פוטר. וראה גם משנה הלכה שם ד"ה הלכך. (והו"ע אחר מסביר בתי כהונה, הביאו רעק"א בהגהותיו רס"י קעד שיין דמצוה אינו פוטר משקין. ולהעיר, שבכ"מ הבינו בהגהות רעק"א שהציב ציון למג"א סקע"ד סקי"א בנוגע לכוס של קידוש, שחולק. ויש שכתבו לחלק בין קידוש לשאר מצוה – ראה שו"ת נחלת בנימין סי' ס. דע"ל למחרש"ם שם סוס"ב. אבל באמת מפורש בבתי כהונה שם להדיא דקידוש שאינו. וכבר העיר בזה בשו"ת שבה"ח (ס"ט"ז). וכ"ז הי' בהעלם דבר מהכותב בקובץ הערות הת' ואנ"ש כפ"ח כ' מג"א תשע"ד (ובעיקר דבריו שם, קדמו בקובץ העו"ב ש"פ ח"ג תשנ"ג). ובכללות הענין, ראה בארוכה אצלנו בהל' יומית אות תשל"א ובהנחם שם.

(456) אבל בקידוש מברך ברכה אחרונה כאשר משקין – ראה שו"ע אדה"ז סער"ב ס"ג. והטעם, לפי שברכה אחרונה דקידוש נפטר בהמ"ז, וממילא אין כאן ברכת על הגפן שתפטור שאר משקין. וראה שו"ת אמרי יעקב ח"ג סנה"ס סק"ג בכוונת אדה"ז.

(457) סדר ברה"נ פ"א הכ"א.

(458) הבדיל על חמר מדינה, מברך ברכה אחרונה בכל אופן.

(459) ואם בדעתו לשתות יין בתוך הסעודה, ואפילו אין בדעתו בפירוש לשתות יין אלא שדרכו לשתות יין בסעודה, וכגון שכוסות שמצוה לשתות יין משום שמחת יו"ט (שנחשב שדעתו לכן), והבדיל על שולחנו דהיינו סמוך לסעודה ובמקום סעודה, נחלקו הפוסקים בדבר אם צריך לברך על היין שבתוך הסעודה. ויש לחוש לכתחילה שכשמבדיל קודם שקובע עצמו לסעודה – יכוון בדעתו שלא לפטור בברכת בורא פרי הגפן היין שבתוך הסעודה. וצריך לברך ברכה אחרונה מיד, ואין לו לקבוע סעודה קודם שיברך ברכה אחרונה שמחוייב בה. ובדיעבד כשלא כיוון לכן א"צ לברך על היין שבתוך הסעודה, שספק בברכת להקל. ואינו מברך על יין הבדלה ברכה אחרונה כלל (שנפטר בברכת המזון כמו היין שבתוך הסעודה ששניהם הן שתיה אחת כיון שנפטרו בברכה ראשונה אחת).

ואם הבדיל על שולחנו ממש, אחר שקבע עצמו לסעודה על השולחן, פוטר היין שבתוך הסעודה לדברי הכל, ואינו מברך ברכה אחרונה על היין לפני הסעודה. (כ"ז משי"ע אדה"ז סקע"ד ס"ה ובקו"א שם. אבל בסדר ברה"נ פ"ד השמי"ד ד"ז. ונתחבטו בזה בכ"מ. וכנראה נמז לזה בשיחת ליל הושי"ע תשנ"ב. ולמעשה, אם מכוון בדעתו כנ"ל יצא מכלל ספק, ולאידך, כשלא כיוון – למעשה אינו מברך משום סב"ל. וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י"ד תתנו בין השיטין בד"ה גם אפשר שהצבנו ציונים בדבר).

(460) הואיל ואינו מתכוון לפתוח תאות המאכל אלא למצוה בלבד.

(461) שנפטר בברכה אחרונה שמברך על הכוס של ברכת המזון.

(462) שנפטר בדעיבד בברכת הזן שבברכת המזון לפי שהיין סועד הלב ג"כ.

(463) בנוגע למנועלים – מפי השמועה במעשה רב שהיו בזה שניונים (נעלי בד או עור). וראה לענין ת"ב בשו"ת באתרא דרב סי' מד' תרב. (464) פטות הלשון בס' המנהגים משמע כהדעות שיש להדר לטעום לפני קידוש לבנה (גם במוצאי יו"ט, ולא רק במוצאי ת"ב. וראה

בת קול יוצאת ואומרת: לך אכול בשמחה⁴⁶⁵. אוכלים⁴⁶⁶ ושמיחים מפני שהוא קצת יו"ט. מרבית בסעודה ובהרחבה. טובלים פרוסת המוציא בדבש.

בר"ד משיחת שמח"ת תש"נ: "זה עתה התפלל תפלת נעילה... עד לסיומה באמירת "אבינו מלכנו" שמע ישראל" וכו', כולל גם ההכרזה "לשנה הבאה בירושלים", והתקיעה גדולה שלפנ"ז. ובמעמד ומצב נעלה כזה – מהו החפזון והמהירות לאכול?! ... צריך להשתדל ולפעול על עצמו שיהי' במעמד ומצב... שבסיומו של יום הקדוש אינו חושב ע"ד אכילה ושתיה... אכילתו היא... "לשמה" מצד ציווי התורה "לך אכול בשמחה לחמך" מבלי לערב בזה ה"געשמוק" דהמאכל הגשמי".

בר"ד משיחת אדר"ח חשון תשמ"ב: רואים בעבודת יוהכ"פ, "אחת בשנה", שזוהי העבודה הקשורה עם בחי' יחידה שבנפש – שבסיום עבודת יוהכ"פ אומרים "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", שזהו כללות ענין המס"ג, ולאח"ז אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ג"פ, ו"ה' הוא האלקים" ז"פ, היינו שצריכים להמשיך את המס"ג ד"הו' אחד" בג' המוחין – בג' "ברוך שם גו'" ובז' המדות – ז"פ ה' הוא האלקים". זאת אומרת, למרות שביהכ"פ נמצאים בג' במעמד ומצב שהם דומים למלאכי השרת, ועד שבאים לסיום העבודה דיוהכ"פ שאז נמצאים בתנועה דמס"ג בפועל (שהרי באמירת "שמע ישראל גו' הו' אחד" צריכים לכוון אודות מס"ג בפועל ממש) אודות מס"ג בפועל ממש) – אין הכוונה שתהי' יציאת הנשמה מן הגוף, אלא אדרבה: תכלית הכוונה היא שמס"ג זו תתבטא ותתגלה בכל פרטי העבודה דלימוד התורה וקיום המצוות, בהיותו נשמה בגוף דוקא, ותחדור בכל עניניו הגשמיים, ועד שאומרים לו "לך אכול בשמחה לחמך" – תיכף ומיד לאחרי המס"ג שבסיום עבודת יוהכ"פ!

אמנם אי אפשר "לקפוץ" מן הקצה אל הקצה, ולכן, לאחר המס"ג שבאמירת "שמע ישראל גו' ה' אחד", צריכה להיות – לכל לראש – ההמשכה בג' מוחין ובז' מדות (אמירת "ברוך שם גו'" ג"פ, ו"ה' הוא האלקים" ז"פ) ולאח"ז תפלת ערבית דחול והבדלה, ורק לאח"ז אומרים לו "לך אכול בשמחה לחמך". אבל לאידך, כאשר אכול סעודה במוצאי יוהכ"פ, הרי האכילה נעשית ע"י יחידה שבנפש, מי הוא האוכל – יחידה שבנפש! האכילה נעשית אמנם ע"י שיניים גשמיות, וע"י כלי העיכול כו', אבל אברים גשמיים אלו בטלים לגמרי וכל מציאותם חדורה בבחי' יחידה שבנפש עד שלא ניכר מציאות אחרת מלבד בחי' יחידה שבנפש.

בר"ד משיחת ש"פ האזינו תשכ"ח: לאחר ההכנות במשך י"ג השעות, באה העבודה דיוהכ"פ במשך כ"ו שעות, ועד למוצאי יוהכ"פ, שעז"נ "לך אכול בשמחה לחמך", דאף שלכאורה אין זה אלא ענין גשמי הקשור עם הנאת הגוף, הנה בזה דוקא מתבטא תכלית העילוי, וכמו לעתיד לבוא שהנשמה תהי'

הנסמן בשו"ת באתרא דרב (שם). וראה גם ר"ד דיוס א' דחגה"ס תשל"ו. וכן נהגו עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת דלא כנ"ל. וראה רשימת ענינים וספורים כתובים בידי הרב"ש מוצאי יו"כ תרע"ג. ושם, בהנהגת אדמו"ר מהר"ש שמקדש הלבלה ואח"כ מבדיל. ולהעיר גם מאנ"ק מוהרי"צ ח"ג ע' רכח. רשימות דברים חיתריק הוצאה חדשה ע' 409.

465 יש שהקפידו שלא לומר דביבור הלשון "לך אכול בשמחה לחמך" (ר"ת לאב"ל) אלא בשינוי, כגון "לך בשמחה אכול לחמך", או "לך אכול לחמך בשמחה", או "בשמחה לך אכול לחמך" (ראה אר"ח ק"ש על המטה ס"ד, בסדר הטבת חלום. כלבו דין הטבת חלום ס"ל, והוא בבי' אור"ח ס"כ. (אבל שם בלבו ובג' שבאר"ח. וראה אר"ח שם סק"ב. ברכ"ש שם סק"א). ועד"ז בערך לחם למהריק"ש שם. מג"א שם סק"ב. פמ"ג בא"א שם. משנת חסידים מסכת תענית חלום פ"ב מ"ז. של"ה מס' תמיד נר מצוה בשם ס' פתרון חלומות לר"ש אלמולי ש"ב פ"א בסוף דבור ד. מנותא המאור אלנקאוא פרק התפלה במהדורת ענעלאו ע' 320. סידור הארז"ל לר' אשר סדר הטבת חלום. סידור השל"ה. וכו' בסידור אדר"ז (וראה הגהות לסידור רבינו הזקן ע' כה). ועוד. וראה בכ"ז הנסמן בירוששתנו ח' ו' שכן ואילך. שבת מיהודה (בן דוד) ח"ג ס"א פ"ט.

וכן מפורש בנוגע למוצאי יו"כ בכנה"ג סתרכ"ד בהגה"ט. והביאו בשלמי חגיגה ס"ז סדר יו"כ פ"ב. וראה מהר"ל הל' נעילה בשינויי נוסחאות, הנרשם עה"ג. (ומש"כ המהדיר מאבדורם – אינו בנוגע לשינוי הלשון, כ"א לגוף הענין לומר כן במוצאי יו"כ, ותו לא). אבל ראה פתה"ד סר"כ סק"ב. וצ"ע הוכחתו, דהתם קאי בבת קול מן השמים, משא"כ באמירתו ע"י בר"ד.

כן להעיר בשבוע"א אדר"ז לסתרכ"ד ס"ט ליתא תיבת "לחמך", ראה מזה בשה"ש תנש"א ח"א ע' 58 הע' 3. וכאופר השני – כמדומה מזכרוננו קרוב לודאי, כך שמענו במוצאי יוהכ"פ תנש"א מיד אחרי תפלת ערבית. וכן נרשם גם בא' היומנים דמוצאי יו"כ תשמ"ט. (ולהעיר, שגם בלקוטי לוי"צ לוח"צ ע' רצב הוא כאופר השני). אמנם, בחלק מהיומנים דשנת תנש"א נרשם "לך ואכול בשמחה לחמך", בתוספת ו'. ולא זכור לי בנוסח זה. ובכל אופן, ג' שינוי מלשון הכתוב. ועד"ז מציינו בכ"מ הל' "לך אכול בשמחה לחמך".

466 ועד"ז אם אפשר לאכול סעודה בשרית. [נהרי עושין כעין יו"ט, ובת קול מכרזת לך אכול בשמחה, ואין שמחה אלא בבשר. וכ"מ קצת בשה"ש תנש"א ח"ב ע' 681. וראה תשובות רב שרירא גאון סס"ט. שטמ"ק נדרים סג, ב ד"ה אלא עד לילי. ולהעיר שלהדעות שלא ירד מן ביו"כ, י"א שאכלו רק בשר (ראה ליקוטי יהודה מהד"ח פ' בשלח ע' רה בשם השפ"א). ושקו"ט אצל אחרוני זמננו אם להתיר לאכול בשר בליל טבילה, אף שבפשוט אין להתיר. וכן דנו בנודר לאכול בשר רק בשו"ט. וראה קונטרס עזרת אליעזר ימים נוראים ע' 83. ובפ"ל ח"ג סתר"ה סק"ג כתב להחמיר לאכול רק בשר עוף. ולא הוב"ד בפוסקים].

ניזונית מן הגוף. . שהגילוי לעצמות א"ס הוא בגשמיות דוקא, שדוקא במוצאי יוה"כ פ שאז אומרים "לך אכול בשמחה לחמך", יש "אליו ולא למדותיו", וה"ז הזמן המתאים לאמירת התורה בענין "אליו ולא למדותיו", שהכוונה היא וכו' לעצמות א"ס.

מתעסקים בעשיית הסוכה. ורוב בני ישראל אינם נזהרים בזה במעשה בפועל⁴⁶⁷, ויוצאים ידי חובתם על ידי הדיבור על דבר זה (ובלימוד הלכות סוכה⁴⁶⁸).

בנוגע קיום מצות עונה במוצאי תענית – ראה בהערה⁴⁶⁹.

הכנות לחג הסוכות

כל שמונת [תשעת] ימי החג חייב אדם להיות שמח וטוב לבב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו ושמחה זו היא מצות עשה מן התורה. כיצד משמחים? הנשים קונה להן בגדים ותכשיטים כפי ממונו [ואנשים וקטנים – כדלקמן בלוח לימי חג הסוכות].

לספק צרכי חג הסוכות בהרחבה לעניים.

עסוקים בבניית הסוכה וברכישת ד' מינים.

פרטי דינים בקשר לבניית הסוכה ורכישת ד' מינים – בלוח יומי ח"ב.

יום ועש"ק פרשת האזינו, י"א תשרי

תקנ"ג: הכנסה לחדר של אדמו"ר הצמח צדק ע"י סבו, אדמו"ר הזקן.

מחרת יום כפור נקרא "בשם השם" (ג'ט"ס נאָמען). משכימים לבית הכנסת.

הימים שבין יום כפור לסוכות הם ימי שמחה שבהם היו מחנכים את המזבח בימי שלמה. ואין אומרים תחנון והשייך לזה. אין מתענים עד אחר אסורחג (חוץ מחו"כ ביום חופתם).

מצוה לתקן הסוכה ולבנותה כולה מיד למחרת יום הכיפורים אחר יציאה מבית הכנסת מצוה הבאה לידו אל יחמיצנה.

כשחל שבת בין יוה"כ לבין סוכות, קביעות שנה זו: יש אומרים שמן הדין יש להקים את הסוכה לפני שבת, שכיון שבשבת אי אפשר לבנותה, א"כ הם שני זמנים נפרדים, ואין מעבירים על המצוות. אבל הרבה תמהו ע"ז וחלקו, כיון שבשבת אינה זמן פטור אלא שיש מניעה מצד איסורי שבת לבנותה, והכל זמן אחד⁴⁷⁰.

כדאי להימנע מלבנות הסוכה בערב שבת אחר חצות היום⁴⁷¹.

שכח ולא הבדיל במוצאי יום כיפור – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שכח ולא עשה סדר כפרות – ראה בהערה⁴⁷².

(467) ובסה"ש תש"נ ח"א ע' 41: ואני בתוכם.

(468) ובסה"ה: "טוב מיד לאחר ההבדלה קודם שיאכל יתייעץ בענין הסוכה עם בני ביתו איך יעשה אותה ובאיזה מקום". בענין כל העוסק בתורת בנין כאילו בנה, ואם שייך בלימוד הל' סוכה – ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב ס' א'דצו.

(469) אם אינו מרגיש חולשה – מותר. ראה בשו"ת באתרא דרב ס' לט'רנט.

(470) ראה שו"ת מנחת אלעזר ח"ד ס"ה ובשו"ת מחזה אברהם ס' קלה בסתירת מש"כ בשו"ת אבני נזר או"ח סתנ"ט. וראה גם שו"ת להורות נתן ח"ב ס"מ. וגם באבנ"ז גופא כתב שכשי"כ חל ביום ה', ומוצאי יו"כ בעש"ק, יש לפוטרו מעיקר הדין כיון שעוסק במצות שבת שקודם לסוכות.

(471) כ"ה ע"פ הפמ"ג סתכ"ה (והעתיקו גם המשנ"ב). והקשו כו"כ ע"ז מהמבואר בב"י ולבוש סרנ"א להתיר לצורך מצוה. וכ"ה בשו"ע אדה"ז שם סוס"ג דלצורך מצוה לעצמו או לחברו בחינם שרי, דכיון שהוא דבר מצוה הרי זה כצורך שבת. (משה"ק בתוספת ביכורים על אתר מזה שגם במוצ"ש ויו"ט א"ד סימן ברכה, ומ"מ המדקדקין מתחילים במוצאי יוה"כ פ ובע"כ דמצוה שאני – אינו, דהתם קאי לפני הבדלה דוקא). וכמה יושבים נאמרו בדבר. ועיקרם: לחלק בין מלאכה גמורה וקבועה כבניית סוכה (וראה עד"ז בשו"ע אדה"ז סתס"ח ס"ח – אף דפשוט שיש לחלק טובא), או שבסוכה אפשר לאחר זמן (לפעמים), או שהוא רק הכשר מצוה. והראשון עיקר (שבכולם יש לפקפק, וגם בטעם הא' צע"ק וכדלקמן). ויש לדייק גם בל' המחבר "דרך לימודו". (אלא שאדה"ז השמיטו, ולא זו בלבד אלא שהוסיף גם "לאחרים"). וראה פתה"ד סרנ"א סק"ד בארוכה. ומ"מ כיון ששערי תירוצים לא נעולו (ובודאי לא נעלם הנ"ל מהפמ"ג), ולאידך נראה פשוט שמעיקר הדין מותר, נכתב בלשון "כדאי להימנע".

(472) ראה שו"ת באתרא דרב ס' יא'שיב.

יש ליזהר להזדרז לשלם דמי הזכרת נשמות. ובכמה אגרות קודש הפליא אדה"ז בנוגע לחובת הזריזות בפרעון דמי הצדקה (נוסף לגדר "בל תאחר"⁴⁷³).
העברת הסדרה שמו"ת – פרשת האזינו.
הדלקת נרות בשעה 6:15 (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת האזינו, י"ב תשרי

הילולא של הרה"ק ר' אברהם המלאך נ"ע.
קריאת התורה במקומות המסומנים ("הזי"ו ל"ך"). אין אומרים אב הרחמים.
במנחה: קריאת התורה (פ' ברכה). אין אומרים צדקתך.

מוצאי שבת קודש

צאת השבת בשעה: 7:13.
אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש. אומרים ויתן לך כרגיל.
לא קידש הלבנה עד עכשיו, יקדשנה הלילה.

יום ראשון, י"ג תשרי – "לכתחילה אריבער"

הילולא של כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע (מלכתחילה אריבער).

⁴⁷³ ולהעיר מס' לקט יושר הל' צדקה (יו"ד ס"ע 40) שבעל תרומת הדשן לא אכל בשחרית באסרו חג עד ששלח דמי הזכרת נשמות לגבאים.

קיצור דיני שכחה וטעות

ראש השנה עד מוצאי יום הכפורים תשפ"ו

טעות	נזכר/ה	הדין
הדלקת נרות		
ראש השנה		
אמרה "להדליק נר של יום טוב"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת ^א
אמרה "להדליק נר של שבת קודש" ¹	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזרת ומברכת ²
שכחה ברכת שהחיינו	-	מכוונת בשעת קידוש
שבת תשובה		
אמרה "להדליק נר של יום הזכרון"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת קודש"
	לאחר כדי דיבור	חוזרת ומברכת ²
אמרה "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת קודש"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת ³
בירכה שהחיינו	-	אינה חוזרת ³
יום הכיפורים		
אמרה "להדליק נר של יום טוב"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת ^א
אמרה "להדליק נר של שבת קודש" ¹	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזרת ומברכת ²
שכחה ברכת שהחיינו	-	מברכת לאחר כל נדרי
קידוש		
ראש השנה		
אמר הנוסח של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ומברך בורא פרי הגפן וקידוש
אמר הנוסח של ראש השנה עם ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש ישראל ויום הזכרון" ⁴
חותם "מקדש השבת"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ומברך בורא פרי הגפן וקידוש ⁵

1. וכן אם אמרה "להדליק נר של שבת ושל יו"ט".
2. כל זמן שהנרות דולקות.
3. ונכון שלאחר שנהנית מן האור תאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.
4. אבל אם חתם "מקדש השבת" וישראל ויום הזכרון, אם נזכר תוך כדי דיבור - אומר "מקדש" ישראל ויום הזכרון" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר לתחילת הברכה (וחוזר ומברך בורא פרי הגפן).
5.

טעות	נזכר/ה	הדין
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ומברך בורא פרי הגפן וקידוש ^ט
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ^י
שכח ברכת שהחיינו ^ז	כל היום	מברך מיד אפילו שלא על הכוס ^{יז}
בירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש	-	אינה חוזרת ^{יב}
שבת תשובה		
שכח לומר "ויכולו"	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן	אומרו על כוס בתוך הסעודה ^כ
אמר הנוסח של ר"ה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר קדשנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ומברך בורא פרי הגפן וקידוש
בירך שהחיינו	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ומברך בורא פרי הגפן ^י
	לאחר שאמר "אלקינו"	חוזר ומברך בורא פרי הגפן ^י
ברכת המזון		
ראש השנה ולחולה או קטן ביה"כ		
אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר ^ז
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמי ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמי ירושלים"	בר"ה: חותם הברכה ומברך "אשר נתן" ^ח
		לאחר שקיעה ביום ב' דר"ה וביוה"כ: חותם הברכה ואינו מברך "אשר נתן"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	בליל ר"ה: חוזר ומברך ברכת המזון ^{טו}
		בר"ה ביום וביוה"כ: אינו חוזר ^ז

5. אפילו שכח רק בליל ב' של יום טוב.

6. אבל אינו מברך בורא פרי הגפן. אלא אם כן שבשעה שבירך על כוס של קידוש היה דעתו שלא לשתות עוד יין בתוך הסעודה ולא קודם הסעודה.

7. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.

8. כנוסח שבסידור: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לזכרון את יום הזכרון הזה בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון".

טעות	נזכרה	הדין
הזכיר חג אחר ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	בר"ה: חותם הברכה ומברך "אשר נתן" ⁸
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	לאחר שקיעה ביום ב' דר"ה וביזה"כ: חותם הברכה ואינו מברך "אשר נתן"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	בליל ר"ה: חוזר ומברך ברכת המזון ⁹
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	בר"ה ביום וביזה"כ: אינו חוזר ⁷
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים" ¹⁰
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים" ⁹
	לאחר שסיים "המחזיר שכיתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית ¹¹
שבת שובה		
שכח רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לרצה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	קודם שקיעה: חותם הברכה ומברך "שנתן שבתות" ¹⁰
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן שבתות" ⁷
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	בלילה: חוזר ומברך ברכת המזון
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	ביום: ראה בהערה ¹¹
		בסעודה שלישית: אינו חוזר ⁷
מעין שלש - ראש השנה ושבת שובה		
שכח ולא אמר "ורצה" או "וזכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"ורצה" או "וזכרנו לטובה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יציא ¹² ואינו חוזר ¹³
הוספות של עשרת ימי תשובה		
שכח שיר המעלות	קודם שהתחיל ברכת יוצר אור ולא ענה ברכו	אומר שיר המעלות
	לאחר שהתחיל ברכת יוצר אור ¹² או לאחר שענה ברכו	אינו מפסיק לאומרו ואומרו לאחר התפילה
שכח הש"ץ לומר שיר המעלות	לאחר קדיש	אינו מפסיק לאומרו בין קדיש לברכו ואומרו לאחר התפילה
שכח "זכרנו", "מי כמוך", "וכתוב", "ובספר"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומרם במקום שנזכר וממשיך על הסדר
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר

9. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יציא.

10. כנוסח שבסידור: "ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה השם מקדש השבת".

11. יש אומרים שאם שכח רצה בברכת המזון בסעודת היום בשבת שובה, ונזכר לאחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אין צריך לחזור, לפי שיש אומרים שיש להתענות בו. ולמעשה צ"ע. ואם נזכר אחר "ברוך אתה ה' בונה ברחמיו ירושלים", לפני שהתחיל ברכה רביעית, לכל הדעות צריך לומר ברכת שנתן שבתות וכו'.

12. אפילו ב"על המחיל" על פת הבאה בכיסנין וכדומה¹². אבל מי שאין לו פת ויוצא סעודת שבת או יום טוב (ובר"ה - בליל ר"ה) במיני מזונות, חוזר ומברך "על המחיל".

13. אפילו אמר רק תיבת ברוך.

טעות	נזכרה	הדין
אמר "הא-ל"	קודם שאמר "הקדוש"	חותם "המלך הקדוש" ¹⁴
אמר "הא-ל הקדוש"	תוך כדי דיבור	חותם "המלך הקדוש"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ¹⁵ לראש התפילה ¹⁶ כ
	לאחר שהתחיל ברכה שלאחרי ¹⁷	חוזר ¹⁵ לראש התפילה ¹⁶
ספק ¹⁸ אם חתם "המלך הקדוש"	תוך כדי דיבור	חותם "המלך הקדוש"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ¹⁵ לראש התפילה ¹⁶
	לאחר שהתחיל ברכה שלאחרי	חוזר ¹⁵ לראש התפילה ¹⁶
בראש השנה וביום הכפורים		
שכח לומר "לדור ודור... ובכן תן פחדך וכו'"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "המלך הקדוש" וממשיך "אתה בחרתנו"
בחול		
טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט"	תוך כדי דיבור	אומר "המלך המשפט"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ¹⁹
בשבת שובה וביום הכפורים		
אמר "הא-ל הקדוש" בברכת מגן אבות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"המלך הקדוש"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר

14. אפילו שהיה יותר מכדי דיבור.
15. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון... שיבנה וכו'"¹⁵.
16. וכן הדין בחזרת הש"ץ. בר"ה במוסף – מתפלל תשע ברכות¹⁶. במוצאי ר"ה ושבת תשובה – אומר שוב "אתה חוננתנו". בצום גדלי' במנחה (וה"ה בשחרית לש"ץ) – אומר שוב ענו. במנחת ערב יוה"כ ובתפילות יוה"כ – אומר שוב וידוי¹⁷.
- בתפלת שחרית בחול אם כבר חלץ התפילין – נכון שיניחם שוב¹⁸.
- אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. ואם טעה במנחה ביוה"כ מתפלל ערבית במוצאי יוה"כ פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה¹⁹. ואין תשלומין לתפילת מוסף ונעילה לאחר שעבר היום.
- ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. וראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.
- בתפלת ערבית של שבת, נחלקו הפוסקים אם אפשר לצאת ע"י שמיעת מעין שבע מהש"צ. ולכתחילה נכון שלא לסמוך על כך ולהתפלל עוד הפעם²⁰.
17. וכן הדין גם בשחרית, אף אם נזכר אחרי שהתפלל מוסף²¹.
18. אם יודע בוודאות שאמר כל הנוסח מ"לדור ודור כו' ובכן תן פחדך כו'" (וכש"כ כשהתפלל מתוך מחזור) אינו חוזר²². אבל אם מסופק אם אמר כל הנוסח, חוזר.
19. אבל לאחר שעקר רגליו טוב שיתפלל עוד פעם בתורת נדבה וא"צ לחדש בה דבר.

טעות	מזכרה	הדין
תפילת העמידה – בר"ה ויוה"כ ערבית, מנחה ונעילה		
דילג על יעלה ויבוא	לאחר שחתם הברכה	אינו חוזר ²⁰
התפלל ברכות אמצעיות של חול	לאחר שאמר רק "אתה" ²⁰ של ברכת "אתה חונן"	ממשיך "בחרתנו מכל העמים וכו'"
	באמצע ברכה ²¹	גומר אותה ברכה ומתחיל "אתה בחרתנו" ²²
	לאחר שהתחיל רצה	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים ²³ וממשיך להתפלל ממודים עד סוף התפילה ²⁴
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ¹⁵ לראש התפילה ²⁷
	-	הזכיר ר"ה/יוה"כ: יצא ²³ לא הזכיר ר"ה/יוה"כ: חוזר ומתפלל של ראש השנה/יוה"כ ספק אם הזכיר ר"ה/יוה"כ: חוזר ומתפלל של ראש השנה/יוה"כ
התפלל כל התפילה של חול ²⁸	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר ¹⁰
	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו" ¹¹
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "רצה"	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו"
התפלל של שבת	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ¹⁵ לראש התפילה ²⁷

20. וכן אם התחיל גם תיבת "חונן" אלא שלא אמר כל התיבה אלא תחילתה כגון "חו" - או "חונ" - שאינו גומר הברכה. ואם מסופק אם אמר כל התיבה יגמור הברכה.
21. בין שנזכר בברכה ראשונה של אמצעיות של חול שהיא אתה חונן, ובין שנזכר בשאר ברכות אמצעיות של חול.
22. אם לא גמר ברכה של חול אלא הפסיק באמצע הברכה ואמר אתה בחרתנו ונזכר אחרי שגמר "מלך על כל הארץ כו'" לא יחזור.
23. כמובן, בתנאי שזכר לומר "המלך הקדוש" בברכת אתה קדוש. אם לא אמר "המלך הקדוש" חוזר לראש התפילה.
24. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה בחרתנו"¹⁰.
25. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"אתה בחרתנו"¹¹.
26. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
27. בר"ה במוסף - מתפלל תשע ברכות¹². ביוה"כ - אומר שוב וידוי¹³.

אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. ואם טעה במנחה ביוה"כ מתפלל ערבית במוצאי יוה"כ פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה¹⁴. ואין תשלומין לתפילת מוסף ונעילה לאחר שעבר היום.

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

28. ואם מסופק אם התפלל של חול או של יו"ט יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

29. ואפילו הזכיר של יו"ט ביעלה ויבוא לא יצא.

טעות	נזכר/ה	הדין
הוסיף ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר ³⁰ לט
התפלל תפלת מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שחתם הברכה	בשחרית: מסיים התפילה ועולה לו למוסף, ואח"כ חוזר ומתפלל שחרית
		בערבית ומנחה: חוזר לאתה בחרתנו ³¹ ומתפלל תפלת ערבית או מנחה
הזכיר שם חג אחר	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ²⁷ לראש התפילה
	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר ²⁸
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"או"א מלך/מחול וכו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "מלך וכו"
	לאחר שחתם "המחזיר שכינתו לציון", קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ²⁷ לראש התפילה
מסופק אם אמר "או"א מלך/מחול וכו" או המשיך "ותחזינה" ³¹	קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו" ³²
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ²⁷ לראש התפילה
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"או"א מלך/מחול וכו"
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	מסיים "מלך וכו"
	לאחר שחתם "בונה ברחמיו"	חוזר ל"אתה בחרתנו" ³³
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון/הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה ³⁴
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ³⁵

30. אם חתם "מקדש ישראל וכו". וכדי שיהיו וישמע מהש"ן ויוצא ידי חובתו. אם חתם "מקדש השבת ישראל וכו", אם נזכר תוך כדי דיבור - אומר "מקדש" ישראל וכו" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר ל"אתה בחרתנו".

31. אם אינו מתפלל מתוך המחזור.

טעות	נזכר/ה	הדין
תפילת העמידה – מוסף		
לא אמר פסוקי מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
אמר פסוקי חג אחר במקום פסוקי היום	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית, קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו" ²⁶
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ¹⁵ לראש התפילה
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון/הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה ²⁷
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ²⁸
התפלל ברכות אמצעיות של חול או שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל של ר"ה/י"ה כ"ט
	קודם שסיים ²⁴ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ¹⁵ לראש התפילה
בראש השנה: התפלל תפלת ר"ה ולא מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ומפני חטאינו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר ל"אתה בחרתנו" ²⁹
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה ³²
	באמצע רצה	אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר ל"אתה בחרתנו" ³⁰
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה ³²
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון", קודם שסיים ³³ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר ל"אתה בחרתנו" ³¹
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ¹⁵ ומתפלל מוסף ³⁴

32. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.

33. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צור") אם לא הגיע זמן מנחה פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה בחרתנו"^{לה}.

34. אם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

טעות	נזכר/ה	הדין
ביוה"כ: התפלל תפלת יוה"כ ולא מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ומפני חטאינו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר קודם רצה "ונעשה לפניך בתמידי היום וקרנן מוסף"
	באמצע רצה	אומר "והשיב העבודה לדביר ביתך ונעשה לפניך בתמידי היום ובקרנן מוסף יום הכיפורים הזה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון", קודם שסיים ³³ לה "יהיו לרצון" השני ²⁵	אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ²⁶	אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה ³² חוזר ומתפלל מוסף ³⁴
	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	חוזר ואומר כתיקונו
בר"ה: אמר "ואת מוסף"	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	אינו חוזר ³⁵
	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
בר"ה: השמיט חלק מהפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
בר"ה: השמיט כל הפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אם לא אמר "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך", "וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו'": חוזר לתחילת הברכה
		אם אמר ³⁵ "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך", "וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו'": אינו חוזר
בר"ה: אמר מלכיות זכרונות ושופרות שלא על הסדר	-	חוזר ואומרם על הסדר
בר"ה: התפלל ז' ברכות של מוסף והשמיט מלכיות זכרונות ושופרות	לאחר שסיים "יהיו לרצון" השני ²⁶	חוזר ³⁵ לראש התפילה
ברכת ההפטורה		
אמר הנוסח של שבת ולא הזכיר ר"ה/יוה"כ	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך וחוזר לתחילת הברכה
	לאחר שסיים הברכה ³⁶	חוזר לתחילת הברכה
הוסיף "ועל יום השבת הזה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש ישראל ויום הזכרון/ יום הכיפורים" ויצא ³⁷ ³⁷ חט

35. אסור לעשות כן לכתחילה.

36. לאחר כדי דיבור. אבל תוך כדי דיבור אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון/הכפורים" ויצא.

37. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל ויום ויום הזכרון/הכפורים", אם נזכר תוך כדי דיבור - אומר "מקדש" ישראל ויום ויום הזכרון/הכפורים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר לתחילת הברכה.

טעות	נזכר/ה	הדין
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון/הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון/הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר
הבדלה		
לא הבדיל	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מבדיל מיד
	לאחר שבירך המוציא ³⁸	טועם מיד ואח"כ מבדיל
	לאחר שאכל	מבדיל מיד
	למחר	במוצאי ר"ה או יוה"כ: אינו מבדיל ³⁹
		במוצאי שבת: מבדיל עד יום שלישי ³⁹
אמר "המבדיל בין קדש לקדש"	תוך כדי דיבור	מתקן ואומר "המבדיל בין קודש לחול"
	לאחר כדי דיבור	שומע הבדלה מאחר ⁴⁰ וב
תפילת העמידה – מעריב		
במוצאי ר"ה, שבת שובה ויוה"כ		
שכח ולא אמר "אתה חוננתנו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אתה חוננתנו" ⁴¹
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר ⁴²
		אכל לפני הבדלה: חוזר ⁴³ ומתפלל עשה מלאכה לפני הבדלה: חוזר ⁴⁴ ומתפלל נדבה ⁴⁵
צום גדלי'		
אמר הש"צ עננו באמצע ברכת "ראה" וחתם "העונה לעמו ישראל" ולא "גואל ישראל"	תוך כדי דיבור	חותם "גואל ישראל" ויצא
	לאחר כדי דיבור, קודם שסיים ⁴⁶ לה "יהיו לרצון"	חוזר לתחילת ברכת "ראה" ⁴⁷
	לאחר שסיים "יהיו לרצון"	חוזר לתחילת חזרת הש"ץ

38. או כל ברכה על אוכל.
 39. אם נזכר בליל ג' והוא ר"ה, ישמע קידוש מאחרים, ולא יטעום פרוסת המוציא עד שיבדיל על הכוס - בנוסח המבדיל בין קודש לחול - וישתה, ואח"כ יברך המוציא ויאכל⁴⁰.
 40. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה יחזור ויבדיל בעצמו. וחוזר ומברך בורא פרי הגפן".
 41. אבל עדיין אסור במלאכה עד שיבדיל בין קדש לחול.
 42. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צור") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"ראה"⁴³.

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותרם "העונה לעמו ישראל" בעת צרה ושומע תפילה ⁴³
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי צנור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר שסיים "יהיו לרצון" השני ²⁶	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה"	חותם "שומע תפילה" ויצא ¹³
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפילה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו" ¹³
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
לא התפלל מנחה	-	מתפלל מעריב שתיים, הראשונה לשם מעריב והשני לתשלומין ⁴⁴
קריאת התורה מנחה		
אמר קדיש אחר קריאת התורה או אחר ההפטרה	-	אינו אומר קדיש קודם העמידה
החזירו בטעות הספר תורה לפני ההפטרה	-	אומר ההפטרה כשהס"ת בארון
במנחת ערב יוה"כ ובתפילות יוה"כ		
לא אמר הוידי	-	אומרו אחר כך, אחרי תפלתו
לאחר יום הכפורים		
אמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט"	תוך כדי דיבור	אומר כתיקונו
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר ⁵
אמר "זכרנו לחיים"	קודם שאמר "וכתבנו"	מפסיק מיד
	לאחר שאמר "וכתבנו"	גומר תפילתו, ומתפלל שוב ¹⁵ בתורת נדבה
אמר "מי כמוך"	-	גומר תפילתו
אמר "וכתוב"	-	גומר תפילתו, ומתפלל שוב ¹⁵ בתורת נדבה
אמר "ובספר"	קודם שאמר "ונכתב"	מפסיק מיד
	לאחר שאמר "ונכתב"	גומר תפילתו, ומתפלל שוב ¹⁵ בתורת נדבה

43. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.

44. ואינו אומר "עננו" בשניהם^ט.

מקורות וציונים לטבלא דיני שכחה וטעות

ראש השנה עד מוצאי יום הכפורים וטעם

שם ע' רנב].

אלא שבשו"ע אדה"ז סתקפ"ב ס"י במה שאין אומרים "ברכת מועדיך" לא הביא ד"ו שאינו מן הזמנים. ואדרבה, כת"ש בטעם שאין אומרים "מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון" לפי שלא ניתנו לשמחה, ומ' שמצ"ע הוא בגדר מועדים וזמנים. (ודלא כבלבוש שם ס"ח שא"א לפי שאינו מועד וחג. וכ"ה כבר בכל בו ר"ה ס"ד: שלא מצינו בשום מקום שיהי' נק' ר"ה מועד. וכ"כ במט"מ תשצו. ושם (וכן בלבוש) שבדברי קבלה נק' חג, ומקרא מלא: בכסה ליום חגנו. וברד"ק הושע ב, יג בשם רס"ג דמועדה קאי גם על ר"ה ויו"כ. וראה העמק שאלה שאילתא טו סק"י. וראה שו"ת חסדי אבות סט"ז). ועפ"י אתיא כדעת הראשונים שבאמת כתבו לומר ברכת מועדיך מה"ט, לפי שנק' מועד. ולדידן, הטעם כיון שלשון "ברכת מועדיך" שייך רק בג' רגלים, ולא מחמת שם מועד (ראה שו"ת עמק הלכה ח"ב סל"ט). וכדעת רב שר שלום (שהביאו ברא"ש ר"ה פ"ד ס"ה) ד"מועדי ה'" אכולהו קאי (וכ"ה בראב"ן עירובין שם). וכן מוכח בכ"מ (ראה ר"ה ד, ב. וראה טו"א שם ד"ה ראב"י. שם לב, א. וכן בסוטה מא, א. ערכין י, ב – צוין בראב"ן שם). ומ"מ, להלכה קייל"ן שאינו לא חג ולא רגל (רא"ש שם. אדה"ז סתקצ"ט). ויש לחלק בין מועד לחג ורגל, כפשוטו. וראה בצרור החיים לרבינו חיים ב"ר שמואל הל' ר"ה בטעם שאומרים ותודיענו לפי שר"ה נק' יו"ט. [ומה שלא נת' כן בטעם שא"א חגים וזמנים לששון, מחמת ל' חג – י"ל בדוחק שהכוונה לבאר בעיקר בל' מועדים וזמנים]. אלא שלמעשה, מנהגו שא"א גם פסוק אלה מועדי וגו' בקידוש. (ראה שו"ת עמק הלכה שם).

ולכא"ז צ"ל בכ"ז בענין מ"ש במחז"ז שם, ש"אינו חשוב לא מועד ולא זמן לקרותו כן בעיקר השם, ואע"פ שכלולין הן בכלל מועדות ושבחוהו וכו', מ"מ אינן חשובים זמן גמור לקרותם בעיקר השם לא מועד ולא זמן וכו' ואף מהטעם הזה אינו ראוי לקרותו חג, לומר בתפלה חגים וזמנים לששון וכו' שאין חותמין מקדש ישראל והזמנים וכו' למדת שאלו בלבד שם מובהק שלהם זמן ומועד אבל לא הנותנים. [וכדוגמתו, שחזו"מ לא נק' יו"ט – ט"ז סתרס"ח סק"א. מג"א סת"א סק"א. שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ו. וכ"מ בריטב"א עירובין צו, א. שם מו"ק יט, א. ועוד. ועכ"ז מצינו לפעמים שנק' כן. וראה שו"ת הרשב"א ח"ה סרט"ו. ט"ז סתרנ"ב סק"ג. מג"א סת"ע. וראה פמ"ג בא"ש שם. וראה ערך השולחן להגרי"י טייב סת"צ סק"ב. ועוד. ובחי' הריטב"א סוכה לח, א (הובא בבית מאיר סת"צ שם) בטעם שא"א "את יו"ט מק"ק" שלא לזלזל ביו"ט ממש כיון ששויים בשמותם. וצ"ל שהוא שם המושאל וכינוי, ולא עיקר שמו].

ואיך שיהי', הכרעת האחרונים לחזור ברה"כ כשאומר מקדש ישראל והזמנים.

ועדיין יש מקום ספק בנוגע לנדוד, בנוסח "יום טוב". ועכ"פ, ר"ה נק' בשם יו"ט בנוסח התפלה (וראה לקוטי מהרי"ח שיש שא"א את יו"ט מק"ק ברה"כ, אבל נמצא הוא בסידור רע"ג, ברמב"ם ועוד) וכן אומרים הרחמן הוא יניחילנו (ראה יוסף אומץ סתתקס"ו. נוהג כצאן יוסף ע' רסד. שע"ה כ"כ פל"ד

א. בנוגע לרה"כ – מצינו שר"ה נק' בשם יו"ט כדלקמן.

בנוגע ליוה"כ – נחלקו הפוסקים אם עליה לחזור או שיצאה ידי חובתה. ולמעשה, אינה חוזרת. וספק ברכות להקל. ובברכת הבית ח"ב שער מ"ה בשערי בינה ס"ק לו שלכתחילה הנוסח הוא להדליק נר של יו"ט.

[והנה, אף שלדעת אדה"ז סתפ"ז ס"ב (ועיי"ש ס"א במסוגר) בתפילה צריך להזכיר שם יו"ט זה, הרי בהדלקת נרות אין קפידא בדבר, וכבכל יו"ט. ולכא"ז תלוי בשקול"ט אי יו"כ נק' יו"ט (ראה מס' סופרים פ"ה ה"ו שא"א יו"ט מקרא קודש. תו"כ פ"ח ה"ט. רמב"ם ריש הל' שביתת יו"ט. וצ"ע במגדל עוז שם פ"ו ה"ט). שו"ע אדה"ז סתר"י ס"ה. ועוד. ולהעיר מכס"מ תפלה פ"ה ה"ב. אבל בכמה ג' בכת"י מפורט שם יו"כ בפ"ע. ולהעיר מל' הרמב"ם שם פ"ג ה"ח והי"ד. וראה כס"מ שם). ובלשון בנ"א ודאי נק' יו"ט, וכבסיוס מס' תענית, ובמכ"ש מעי"כ. וראה רמ"א או"ח סי' תקע ס"א. וראה הנסמן במועדי ישראל ימים נוראים סי' קצא. אנצית ערך יוכ"פ. וש"י. וסב"ל.

אלא, שגם אם נק' יו"ט – לכא"ז ל"ש מחתימה בנוסח מקדש השבת ביו"ט, אף דאיקרי שבת, שה"ז משנה ממטבע שטבעו (ובח"י סתפ"ז סק"א הוסיף לפי שנתכוון לשבת. אבל אדה"ז שם השמיט דבריו. וגם בח"י היינו רק שמשו"ה לא יצא גם כשחזר בו תוכ"ד). אבל יש לחלק טובא, שהזכרת שבת לא משמע להו לאינשי דקאי ביו"ט. ובסגנון אחר, שאין ההקפדה שיהא באותו מטבע ממש, וכדמוכח בכ"מ [ולדוגמא, באמר "מקדש ישראל והמועדים" במקום "הזמנים" (ראה בית השואבה דיני ערבית של יו"ט ס"ז. אצבע קטנה קש"ג סכ"ד סוס"ז)], אבל בשינוי שכזה גרע טפי. וראה שו"ת אבני זכרון ס"ד, עיי"ש.

אמנם, יתר על כן, מצינו בהשקט"ו בנוגע לרה"כ כשאמר "מקדש ישראל והזמנים" ולא "יום הזכרון" – ראה בארוכה באותו מד.

ולהעיר מהאסתפקתא בגמ' (עירובין שם) בנוגע לאמירת זמן ברה"כ ויו"כ דלא איקרו רגלים. ובראשונים (מחז"ז שם. מעשה רוקח קמג. פ"י ריב"ן עירובין שם. פסקי רי"ד שם), דרגלים תרגומו זימנין, ורה"כ אינו מן הזמנים ול"ש ברכת הזמן. אלא, דרבנן שוניהו כרגלים (תשו' ר"נ גאון – הובאה בראב"ה ר"ה סתקל"ד. ועוד. וראה תשובות ופסקים חכמי אשכנז וצרפת סע"ב). וכן מצינו בכ"מ (שבח"ל סרפ"ו. הפרדס לרש"י הל' ר"ה. סידור רש"י סי' קעז. תניא רבתי סע"ג) במה שא"א "ברכת מועדיך" ברה"כ, דרה"כ לאו מן הזמנים הוא. ומזה מובן גם בנוגע ליו"כ. ואדרבה, כתבו (שם) שהמנהג הי' לומר "ברכת מועדיך" ברה"כ, אבל ביו"כ לא. [וכנ"ל, שא"א יו"ט מקרא קודש ביו"כ, משא"כ ברה"כ נקרא יו"ט, וכמש"א בנוסח התפלה (מס' סופרים שם ה"ה)]. ויומאתק לפמש"כ בבחי' (בא יג, ד – הובא בהגש"פ עם לקו"ו ומנהגים פ"ה מקדש) במה שאומרים והזמנים ולא והמועדים, שתלוי בזמני תקופות השנה (משא"כ ברה"כ ויו"כ). [אבל ראה באו"א בכסא רחמים עמ"ס סופרים פ"ט ה"ז. יפ"ל ח"י או"ח סתפ"ז. וע"פ דא"ח – אוה"ת פינחס ע' א'קצו. ושם, בנוגע לרה"כ ויו"כ. פלח הרמון ויקרא ע' רמב.

שור"ת מהרש"ם ח"א סר"ט בנוגע ברכת על אכילת מצה בין המוציא לאכילה בסעודת היום. וגם למ"ד שברכה אינה בגדר הפסק (וכמשמעות הרא"ש חולין פ"ו ס"ד בכיוסיו הדם וברכתו בין שחיטה לשחיטה. ועד"ה הוא באר"ח דיני כיסוי הדם ס"א. ויתר על כן ב"ר מלולין חולין פו, ב דשאני דיבור של מצוה משיחת חולין) – הנה נוסף לה דלא קייל"ן הכי, וגם קדיש וקדושה מיקרי הפסק (וראה שור"ת פלא יועץ סט"ז), וגם ברכות הן בגדר הפסק, ושאינו כיסוי הדם שמצרכי שחיטה היא (כבר"ן חולין כה, ב (בדפי הרי"ף). ועד"ה בעיטור ש"ב הל' שחיטה (מו, ד) דענינא דשחיטה (היא) – עוד זאת דאפי' את"ל דכללא כיליו לן בנוגע לברכות בכלל, היינו רק כשהיא ברכה ראוי' ולא כשלא יצא יד"ח ברכה.

ופשוט שאין מקום לומר שכיון שלמד מ"ד א"צ לשתות הכוס בכוס ש"ב (רק שלא תהא נראית ברכת בפה"ג לבטלה) שוב א"א הפסק – חזא שג"ז בפלוגתא תליא. ועוד שבקידוש (בשונה משאר כוס ש"ב) ודאי חייב לשתות. ובלא"ה, כיון שבפועל שותה הרי זקוק הוא לברכת בפה"ג לפני. ואין לומר דדמיא למי שטעה באמצע ברכת הקידוש שאינו הפסק, דהתם עלתה לו ברכה זו לקידוש, שאין שיחה בדברים אחרים פוסלת ברכת הקידוש, ולכן ל"ש דין מאורע שלא בזמנו בקידוש, וממילא אהני ל' גם לגבי ברכת היין. אבל כשכל עיקר ברכתו היא לבטלה כבנד"ד, ה"ז הפסק גמור ואינו מענין ברכת בפה"ג, וכברם שלא בזמנה. וכאשר הארכנו במקורות ועיונים שם. ואם נפסק לומר בסברא מחודשת שבבירך על המים אינו הפסק לפי שבפה"ג וקידוש כחדא מילתא נינהו, וכחדא ברכתא – דבר שזקוק לייסוד וביתא אב בראשונים וקשה לחדש כן ללא מקור, ובפרט שד"ז לא יועיל לגבי ברכת הנר על נר שלא שבת ובשמים של ע"ז, ראה מקורות ועיונים שם – ל"ש לומר כן כשאין הקידוש עולה לו, ורק בקידוש שאין פסולו בגופו אלא דבר אחר גרם לו שלא יעלה לו לחובה כיון שלא ה' על היין וכו', אבל כשעיקר הקידוש הוא שלא כמטבע שטעמו ה"ז ככל ברכה שלא בזמנה. ודומה למי שביקר שהחיינו באחש"פ – ראה מש"כ בקיצור דיני שחכה וטענת שיל' לקראת פסח תשפ"ה. וכן מי שביכרה שהחיינו בהעלות נרות וביכרה עוד הפעם בקידוש – ראה מש"כ להלן הערה יד. וכן ראיתי שהעלה בקובץ אור ישראל חו' מא' ע' סז (מטעם אחר). ויל' גם בסגנון אחר, דשאני התם בקידוש על מים, שאותה ברכה בעצמה אינה יכולה להיות הפסק, וכל שתיקנו שיקדש אין הקידוש מהווה הפסק לגבי קידוש השני (וראה עד"ה בשש"כ פמ"ה הע' ריח בבירך ברכת היין ב"פ זאח"ז איש השני הפסק, אלא שיש לחלק דהתם אז נאמר שהוא הפסק יצטרך לבדד אותה ברכה פעם שלישית. ועוד, דהתם דנים על ברכה השני' שתהא הפסק בין ברכה ראשונה לשני', אבל בקידוש על המים, השק"ט על קידוש הראשון שתהא הפסק בין בפה"ג לשני'. וראה אצלנו במקורות ועיונים שם בגוף השאלה), משא"כ בנד"ד שביקר ברכה אחרת לחלוטין. ואף שאין סברא זו עיקר, המסקנא שזה. ול"ד למי שטעה בספה"ע שנתעסק בדבר שביקר עליו אלא שלא עלה כהוגן (ראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב), דהתם מיירי בברכת המצוות שנתעסק במצוה זו גופא. אבל כאן הטעם שאינו הפסק הוא לפי שקידוש הוא מענין בפה"ג, לפי שללא קידוש אסור בשתי', או שכן התקנה (ועד"ה ברכות אחרות שמסדרים על

סקי"ד. ר"ד ליל ב' דר"ה תשכ"ט. מחזור השלם לר"ה. אבל ראה מנהגי חת"ס פ"ז בהערות סק"ג. נועם מגדים להפמ"ג לה, ב. אלא שטעמם כיון שיש"א להתענות, ושאי"ב שמחה יתירה), משא"כ ביו"כ שלמעשה א"א את יו"ט מק"ק. ומסברא נראה ש"ה שינוי גמור.

ועדיין י"ל, דשאני בהדלקת נר שאין מעין המאורע מעכב (וילה"ע משלחן מנחם ח"ג ס"ע פג). ומה שהכרענו כהשיטות שאינה יוצאת בהדלקת נר של יו"ט כשאמרה "של שבת" – שאני התם שקילקלה. (ראה קובץ אור השבת יד' ע' יט). ולהעיר ממג"א סרח"צ סק"ג. וילע"ע. והארכנו בכע"ז בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט.

ב. כמו בתפלה – ראה להלן הערה ח.

ג. ע"פ ק"א לשו"ע אדה"ז סרס"ג סק"ג וסק"ד. [וראה גם בקונטרס באתרא דרב חו' ג הע' 45 ואילך. והארכנו בזה בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט. וצע"ק מש"כ מפי השמועה בס' הרב אכנזי].

ד. נתבאר בהערה בדין טעה בנוסח התפלה בשבת שאחרי יו"ט, ומשם תדרשנו.

ה. כבר שקו"ט במנהג נשים צדקניות לומר תחינות אחרי הההלכה והברכה לפני שנהנית מאור הנרות, וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' לה'תקעא. ועכ"פ, רוב הסברות שנת' בזה שייכות גם בנד"ד.

ו. שהקידוש הפסק, כיון שאינו מענין הברכה שצריך לברך, ואינו בגדר קידוש כלל. ובקידוש על כוס מים וה' בדעתו לשתות יין – ראה מג"א סרע"א סקל"ב ובשו"ע אדה"ז שם סכ"ח (ולא כרעק"א שם בהגהות שם עה"ג. וראה הגהות רעק"א למג"א סרצ"ט סק"ו) – אין הקידוש הפסק, לפי ששם קידוש עלה, אלא שלא יצא יד"ח כיון שלא ה' על יין. ושול"ח כסברא זו באפיקי מגינים סכ"ה בביאורים סקט"ו שהחסרון הוא מצד אחר. אבל הכא פטומי מילי בעלמא נינהו ואינו בגדר קידוש. וראה כע"ז בשו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ט. והרי כמה אחרונים יצאו לקפק בדברי המג"א מדין הפסק (נוסף לרעק"א – בחמד משה סר"ט סק"ד, ושם שכך דעת תרומה"ד, במנוה"ט סרע"א בקני המנורה סקכ"ט, ועוד). ואף דאנן בתר דברי המג"א ואדה"ז גרידן, אפוש פלוגתא לא מפשינן, גם ככה"ג שאינו מענין הקידוש כלל. ול"ד כלל לגביל לתורי וזכור שכבר נתנו לה לאכול (ראה עד"ה בשו"ת מנח"ש ח"א ס"ב. וקדמו בשו"ת משפטי צדק להר"ש גרמייזאן סצ"ד) – ראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות תרו.

ולא גרע משהחיינו בליל ב' דר"ה, שיש"א דהוה הפסק – שו"ת רשב"ש סתל"ב. ולדידן שאין חוששים לזה, ה"ט שמחמת הספק מברך, כאשר הארכנו בכ"ז וכיו"ב במקורות ועיונים שם, משא"כ בברכה שאינה מן הענין כלל. ועד"ה הסברא בברכת בשמים במוצאי יו"כ שחל בשבת (ס' הבתים הל' שבת פכ"ט הי"ד. ט"ז סתריכ"ד סק"ב. גור"א כלל א ס"ח, הובא בהגהות רעק"א לט"ז שם. ולדידן ה"ט דמברכין דס"ל שכן עיקר, נוסף להטעם דעדיף לצאת כל הדעות מלחוש להפסק כיון שיוצא הבדלה ממנו"פ, כבט"ז שם. וראה א"ר שם סק"ב דאכתי ברכה לבטלה היא וגם שותה יין ללא ברכה. ואולי כוונת ה"ט"ז במש"כ "עדיף טפי לצאת ידי כל הדעות מלחוש להפסק", שכיון שלכמה דעות מברך על הבשמים ממילא אין בזה משום הפסק). וראה

הראשונים, ולא (רק) מדין הוספת שבח. וראה מאירי כתובות יח, ב. שטמ"ק שם. נשמ"א כלל כד ס"א. שו"ת שו"מ מהדורא ה' ס"ב ד"ה והנה בשנת. וראה גם שבת אפרים לנדאו ח"א ס"ו סק"ה ואילך. עטרת המועדים מדלוב ס"ב. ובכ"מ נת' יתר על כן, שגם הסברא הדוספת שבח יסודה מדין עקירה וחזרה, ומה שצריך לדון הוספת שבח אחר כך בכדי שלא יהא בגדר הפסק. וראה גם שו"ת עמק התשובה ח"ג ס"ח ד"ה איברא. שו"ת מנחת פרי רוטנברג ח"ג ס"ג סק"ד. בירורי סוגיות ברכת הפירות לידיו הגר"י וקשטוק שליט"א סר"ט אות ג סק"ד (אלא שדחה). ועמדנו בזה בדברינו בכינוס תורה לחוהמ"פ תשע"ה בענין טעה ואמר ותן טל ומטר ותיקן עצמו תוכ"ד ואכ"מ.

ולהעיר שבכה"ח צירף לזה דעת האומרים שגם ביו"ט אם חתם בשל שבת לחוד יצא דיו"ט איקרי שבת. ולא קייל"ן הכי. (וראיתי למי שכתב שכדברי הכה"ח מצינו גם בערך השולחן הספרדי סת"צ סק"ה. אבל אינו, דהתם קאי בשבת חוה"מ שחרית, שחתם מקדש השבת ואכ"כ טעה וסבר שאינו שבת אלא יו"ט ואמר ישראל והזמנים, וטעמו שחזרה בטעות ל"ה חזרה. ואין הכרח בגוף הענין אי ס"ל שצריך לחזור ולומר גם תיבת מקדש).

[וכבר העירו שצ"ע וביאור בדעת המשנ"ב, שמחד גיסא בסתפ"ז סק"ג הביא שצריך לחזור ולומר תיבת מקדש וכדברי הפמ"ג, אבל לאידך בבה"ל שם ד"ה תוכ"ד הביא לעניינו הסברא (מדברי שו"ת הרשב"א שם) שבתיקון תוכ"ד הו"ל כהוספת שבח].

איברא, שמצאתי בפסקי חמו"ה הל' ר"ה ס"ד שבר"ה שחל בחול ואמר מקדש השבת וישראל ויום הזכרון אפשר דא"צ לחזור. ומשמע מדבריו שכ"ה אפילו אחר כך בטעות, ולא רק באופן שרצה לתקן תוכ"ד. והוא מחודש. ולא נתבאר שם טעמו. ולא שבקינן פשיטותא דהפמ"ג מחמת ספיקו דהחמו"ה. ודברי הפמ"ג הובאו לדינא בפת"ש איסרלין ס"א ואר"ח ספינקא שם, ועוד. ומה גם שדברי החמו"ה לא באו אלינו בשימוטת וקשה לסמוך ע"ז. ונראה לסברתו דס"ל שאי"ז שינוי מטבע שטבע, כיון שהוא מטבע דל"ה שחל בשבת, והוא בגדר הוספת שבח, ולכל היותר ה"ז בגדר מאורע שלא בזמנו שנחלקו בזה, והרי בשו"ט אינו יכול להתפלל נדבה. אבל בדעת הפמ"ג נראה שהוא שינוי מטבע ממש.

ורא' לסברת הפמ"ג מהפולגותא ביו"ט שחל בשבת וחתם רק בשבת (או ביו"ט), שלדעת הכנה"ג ודעמ' יצא בדיעבד, ואינו בגדר מאורע ממטבע לפי שלא שינה ממטבע שטבעו בכל יו"ט, וגם היום הוא יו"ט" (ראה אריכות לשון אדה"ז סתפ"ז ס"ג). והא קמן שאם שינה ואמר מטבע שאינו מתאים ליום זה לא יצא. וראה אצלנו בקובץ באתרא דרב חוברת ג' בענין הטועה בנוסח חתימת הבדלה, במה שהארכנו בכיו"ב

ול"ד למי שטעה ואמר בשבת דעלמא, בנוסח מקדש השבת וישראל והזמנים שהתוספת היא אחרי גמר הברכה שאמרה כתיקון - ראה שו"ת מהר"ף סצ"ח, הביאו בברכ"י שם סק"ו בנוגע לשבת חוה"מ שחרית. (ובכ"מ משמע דקאתי עלה מטעם אחר, מחמת שהיא חוה"מ דאיקרי יו"ט לכמה דעות עכ"פ, ואינה טעות, ועכ"פ אינו שקר. ואולי תרוויהו איתנהו בה, שבטעם האחרון לא סגי כיון שסו"ס שינה המטבע. וראה אצלנו במקומו בקיצור דיני שחכה וטעות לשבת שחל אחר יו"ט. וראה גם בארוכה אצלנו בקובץ באתרא דרב

הכוס כברכת הנר ובשמים ושהחיינו. והביאו ראי' מיקנה"ז לענין כיסוי הדם בראשונים שם), ובנדו"ז אינו בגדר קידוש.

וכ"ה בנוגע לטעות בנוסח הבדלה. ובפרט כשאומר "בין קדש לקדש" במקום "בין קדש לחול", "דהוא שקר" (כל' המג"א סרצ"ט סק"ט).

וראה בשו"ת שבה"ל ח"ח סק"ח שמסתפק בטעה ואמר בין קדש לחול, שמא ההבדלה בין קדש לחול היא גם מענין הברכה, שהרי נמנית במנין ההבדלות. וראה עד"ז שש"כ פס"ב סכ"א. ויש להוסיף, שיסוד ההבדלה מצ"ע בין קדש לחול, אלא שטבעו חכמים לומר בדוקא בין קדש לקדש (ומה"ט יוצא יד"ח בשכח להבדיל במוצ"ש בהבדלת בין קדש לחול שבמוצאי יו"ט - ראה בקיצור דיני שחכה וטעות - תשרי תשפ"ד). ומ"מ כיון שלדינא לא יצא, לא חל עליו גדר הבדלה. ואף הם לא כתבו כך רק כמסתפקים. והבוחור יבחר.

ז. דומיא לברהמ"ה, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה מש"כ למקן גבי ברכת ההפטורה. ועד"ז הוא בתפלה, ראה להלן הע' לח-לט.

ח. ראה פמ"ג סתפ"ז בא"א סק"א שדייק כן מל' המג"א שם, דאל"כ מאי קמ"ל. וכדברי המג"א, כ"ה בבאה"ט סק"ב ובשו"ע אדה"ז ס"א.

ומשה"ק בכה"ח סק"א דמאי שנא משאר טעויות שיכול לתקן תוכ"ד כגון בקיט כסא דשכרא ואמר בפה"ג, ותיקן ואמר שהנ"ב, וכהנה רבות בשאר טעויות כיו"ב, וה"ט לפי שהיא בגדר הוספת שבח (ראה שו"ת הרשב"א סל"ה. רשב"א ברכות יב, ב) - צ"ל דשאני הכא שבחתם מקדש השבת וישראל וכו' ה"ז טופס דיו"ט (ור"ה וי"ח) שחל בשבת ולא מינכרא התיקון. (וא"ש מה שבספה"ע בטעה וספר חמשה ונזכר תוכ"ד א"צ לחזור ולומר תיבת היום (ראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב במוסגר - דהא ליכא ספירה ד"חמשה ארבעה), ומינכרא התיקון). ועוד, דשאני התם שיעוקר חתימה הקודמת לגמרי, אבל כאן משתמש בחתימה "מקדש" שבחתימה הקודמת. וי"ל דוגמא לדבר במבדך על פה"ע בנוסח "בורא פרי הגפן והעץ" שבדאי ה"ז שינוי מטבע. ועוד שהוא שקר גמור, שה"ז כאילו אומר שהיום שבת, וגרע משאר חתימה שמתקן תוכ"ד, וכל' הפמ"ג "ואין היום שבת". וראה באבודרהם סדר תפלות של חול ברכות המצוות ומשפטיהם, במה שאינו מזכיר ביו"ט שחל בחול שבת (וילה"ע גם מזה שמזכירים שבת בנוסח "ותודיענו", אף שאינו שבת, שהיא הוספת שבח בברכה) "מפני שדרך להזכיר בשבת בלא יו"ט ומיחזי כשיקרא". (וכמו בשאר מאורע שלא בזמנו דלא אמרינן שהיא הוספת שבח לחוד. אלא שדנו בזה מטעם אחר, מצד הפסק). וראה גם בשולחן שלמה סרצ"ז ס"א סק"ב. ואף גם זאת, דל"ד לשאר ברכות, שהעיקר בברכה מה שמזכיר שבו של מקום, וכל שהוסיף בו שבח אחר לא איכפת לו, שגם שבח זה תמיד מן הענין הוא (אף שלא תיקונו רק בזמן שמבדך על מין זה). אבל כאן עיקרו הזכרת מעין המאורע, וכשהזכיר מאורע אחר שלא מן הענין קילקל בחתימתו. (והא דמהני באומר שוב תיבת "מקדש" - ה"ט משום דמוכח מינה שמבטל דבריו הראשונים לדקמן). [וראה כע"ז לחלק (בענין אחר) בין שאר ברכות לחתימת הברכה במעין המאורע בפמ"ג סתפ"ב בא"א סק"ב ע"פ הלבוש שם, דל"ה כמוסיף שבח. וראה נה"שסר"ט סק"ג. שו"ת אול"צ ח"א ס"ז]. ותו, שובגוף הסברא שהוא כמוסיף שבח - הנה, בכ"מ מצינו בגדר תוכ"ד באו"א, שהיא מחמת עקירה לדבריו

שם. ולהעיר מכע"ז בחתימת ההפטרות דשבת חוה"מ פסח בנוסח מקדש השבת וישראל והזמנים – ראה אצלנו בדיני שמחה וטענות בלוח הפסח. אבל להעיר שי"א יתירה מזו, שיצא יד"ח בשבת חוה"מ שחרית בחתימת ישראל והזמנים, אפילו לא חתם בשל שבת כלל – ראה בא"א אופנהיים עה"ג בשו"ע או"ח סת"צ ס"ג. ואכ"מ).

ט. ראה בארוכה להלן הע' מג לענין תפילה. ואין לומר שהזכרת יום הזכרון היא לעיכובא רק בתפלה, שאין מקור לחלק כן. ואף שבקידוש אמר פתיחת הברכה כדון, והרי י"א שאין חתימה מעכבת (משא"כ בתפלה שאין הברכה מתחלת בברוך), ואף שהוסיף קלקל בחתימתו, אי"ן קלקול לפי שסו"ס ר"ה בכלל זמנים – הא אנו קיי"ן שגם החתימה מעכבת. וראה אצלנו בקובץ באתרא דרב גל' ג.

י. כש"כ מתפלה ראה בארוכה להלן הע' מד.

יא. ואדרבה, אין לו להמתין ולאומרו בקידוש, שאין בזה טעם וצורך (ורב כהנא מסדר לה אכסא – היינו בקידוש הלילה ולא מחמת שרוב ברכות תיקנו על הכוס, כבלבוש סקפ"ב ס"א לגבי ברכה"ז. וראה שאלות שאילתא נדי. מרדכי יומא סתשכ"ז, אלא) ששייכת לקדושת היום (ומה"ט נהגו הנשים לאומרה בשעת הדלקת נרות). אבל להעיר משה"ל סרפ"ה בשם הגאונים שמה שנהגו לאומרו על הכוס משום דהכי שפיר לאקרוי דעת' טפי. וראה אבודרהם סדר תפלת יו"כ ד"ה ערבית. ומצינו במנ"ח מ' ש, שעלה בספק שבפסח שמה ימתין לקידוש בשש"פ. והיינו לא מחמת הכוס אלא מחמת הקידוש. ולבסוף נראה דדחו' קרי לה. (וראה נתיבות הי"ם אונסבכר מ' ש. שו"ת מנחת חן ח"ב סכ"ה. המאור גל' תיח' ע' ל). ומוכח מזה גופא, שלא תיקנו בשכח לאומרו בקידוש שיאמר על הכוס ואומרו בשוק. וראה פי' ר"י בן חסמון עירובין מ, שגם לכתחילה א"צ כוס. ורק לקס"ד בגמ' עירובין זמן בעי כוס. (וצל"ע) מש"כ במור יוקציעה סתרצ"ב, שהי"ל שם, דשפיר הוא למסמך זמן אכוס דסודרה למאן דלית ליה מגלה למיפק בה י"ח. וגם לדיד', התם שאני שמסדרו אמצאות היום דמשתה ושמחה. ודוגמא לדבר מש"כ בהגמ"י הנוכה פ"ג שלא יברך שהחיינו על הראי' דנ"ח עד שיסדר כולו על הדלקה שבביתו. וראה שלמי תודה שבועות ס"ב סק"ג שחידש שלכתחילה ביטח יאמרנו על הכוס. ולא נמצא כן בשום מקום)).

וגם איכא חשש הפסק, ובפרט לפמש"כ אדה"י סתרמ"א ס"א שברכת שהחיינו בקידוש היא בשביל מצות קידוש היום (והארכנו בדבר בקובץ מבית חיינו חו' ט' הע' 2). וראה קובץ ותלמודו בידו חו' א' ע' נג.

יב. אף שלכתחילה ודאי אין לברך שהחיינו עוה"פ – בדיעבד אפשר לסמוך שאין כאן הפסק, ובהקדם שידוע השקו"ט בענייני אמן על שהחיינו בקידוש משום הפסק כשיברכה כבר לפני"ז (וראה אצלנו בלוח יומי במקומו). וכבר כתבו ליישב בכמה אנפי, ומהם שעדיין שיהי' גדר שהחיינו על מצות הלילה אם הדליקה מבעו"י, וכדומה. (וכ"פ באלפסי זוטא ר"ה ספ"ג במקדש ליל פסח לאחרים שאומר אח"כ זמן כשמקדש לעצמו דברכת שהחיינו שייכא נמי לאכילת מצה. וראה שו"ת שבה"ל ח"ג סס"ט. מנח"ש ח"ב סנ"ח סוסק"ב – לגבי ליל פסח. משנת חנוך גרוסברג סכ"ג. שלמי תודה יו"ט ס"ז סק"ד. אמנם, סברא זו לא מהי' לר"ה, שמע"צ ושבועות. ובאו"א, בתשו' בעל אמייה לבית יעקב הובאה אצל נכדו בשו"ת זכר שמחה סל"ד – לעניינו. ודן מזה בשו"ת צ"א

ח"י סי"ט. ולדבריו ברכת שהחיינו בהדלקת נרות היא רק על מצות ההדלקה ולא גוף הי"ט. וראה כע"ז לבעל מעיל שמואל בקובץ המועדים יו"ט וחוה"מ ע' שע ואלק. והוא פלאי. וראה שם ע' שעד. ע' שעו. ולהעיר גם מהסברא שברכת שהחיינו בהדלקת נרות היא על קדושה כללית שבימים טובים, ובקידוש הברכה על הקדושה הפרטית שבכל חג (ראה שערי תפלה ומנהג אשכנזי ח"ב סס"ב סק"ה – ע' 310 ואילך – לפי דרכו. ולדבריו ל"ד למש"כ הפוסקים להזהיר להמברכות שהחיינו בהדלקת נרות ביו"כ שלא לברך שוב בביהכ"ס – ראה מט"א סתר"ט סי"ב. חיי"א כלל קמד סי"ד. משנ"ב בשעה"צ סק"ז. ובס' המנהגים חב"ד ע' 63 שמצוה לפרסם – עיי"ש מש"כ לחלק. אמנם, מצינו כה"ג באחרונים גם לגבי קידוש דיו"ט. והובא אצלנו בלוח במקומו).

וכש"כ למש"כ בשו"ע אדה"י סתרמ"א ס"ג שברכת שהחיינו קאי על מצוות קידוש היום שהיא מצוה הבאה מזמן לזמן.

ואף שאין לנו לעשות מעשה לחדש ברכת שהחיינו מה"ט (וראה לקו"ש חל"ז ע' 15 הע' 12 של" אדה"י צ"ג) – מ"מ משום ספק ברכות קשה להורות לקדש שוב בכה"ג. וראה סימוכין לדברי אדה"י אצלנו בקובץ מבית חיינו חו' ט' הע' 3.

וחזי לאצטרופי הדעות שהפסק בטענות ומענין המצוה אינו הפסק. וראה הסברות שהבאנו במי שהוסיף ההוספות של שבת בקידוש (בהע"ג), ובין השאר שם שבמקום שיש ספק שצריך לברך ליכא משום הפסק, וע"ד שהחיינו על הפרי בליל ב' דר"ה, קחנו משם. ומצינו במאירי ברכות יב, א ד"ה והריני, בנקט כסא דשיכרא ופתח בשיכרא וחתם בחמרא, דליכא הפסק שהוא מעין הברכה וע"ד טול בריך הביאו לפתן וגביל לתורי. ומצינו כע"ז באחרונים (ראה שו"ת התעוררות תשובה מהדור"ח או"ח ח"ג סשצ"ה. קובץ המועדים שם ע' שעב. חדושים וביאורים מנחות הל' תפלין ס"ג סק"ה) לגבי שהחיינו בליל ב' דר"ה, שגם לראשונים שאינו חזרו ומברך שהחיינו בליל ב' דכיומיא אריכתא דמי, היינו שנפטר בברכת שהחיינו בליל א', אבל ברכת שהחיינו מצ"ע שייכת שוב בליל ב', ולהכי כשלוקח פרי חדש עולה לו גם בשביל היו"ט. ולהעיר גם מהסברא שברכת שהחיינו ביו"ט היא פעולה נמשכת שכל רגע ורגע חייב בברכה אלא שהברכה בליל ראשון פוטרת כל החג כולו – לקו"ש שם ע' 16. ואף שאין כאן פרי חדש ובודאי אין חיוב לברך עוד פעם, אבל עכ"פ דיינו בסברא זו לומר שאין להצריך לחזור ולקדש, שאין כאן הפסק, מחמת ששייך לקידוש (וע"ד סברת הט"ז או"ח סי' קח סק"ב בהבדיל בשתייה יצא לפי שבאמת זמן הבדלה הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הבדיל-אף דתתם קאי בתפלה דוקא, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. ודלא שו"ת מנח"ש ח"ח סרכ"ב ד"ח צאת) שהרי י"א שמעיקר הדין חייבת שוב בשהחיינו. ולהעיר גם משיחת ליל שמח"ת שמש"ט שגם אותם שעשו קידוש ובירכו כבר שהחיינו בעצמם עולה להם ברכת שהחיינו שישמעו בקידוש. כן מצינו בהנהגת מהרש"ל שבירך שהחיינו בליל ב' דחנוכה על מנוה חדשה ולא חש להפסק בין ברכה להדלקה. והארכנו בכיו"ב בלוח שכחה וטענות לחנוכה, בדיון טעה ובירך שהחיינו בליל ב' דחנוכה.

יג. ולא יאמרנו בין ברכה (הגפן או ברכת קידוש) לטעימה מחשש הפסק. וראה שש"כ פנ"ב הערה פה. ובברכת הבית שמו"ו ס"ט ר"ל שאי"ב הפסק. אבל שוב חזר בו בלוח התיקון שבסו"ס. וכ"ה בשו"ת שבת הקהתי ח"ג סי' ק, ודלא כמ"ש

שם ח"ה סער"ד.

סרנ"ז, שאין רא' להתיר להתענות ברה"י וכש"כ שאין רא' לשבת. ועפמ"ש במהרי"ל הל' ימים נוראים ס"ח ובפמ"ג סרצ"ב בא"א סק"א, שבר"ה שחל בשבת אסור בתענית בשבת לכו"ע. וראה גם הגהות חת"ס לשו"ע סתקצ"ז ס"א. (ותענית חלום ברה"ה שחל בשבת שאני, לפי שהראו לו מן השמים שתעניתו חביב, עיי"ש בפמ"ג). ואכ"מ.

כא. נתקשו רבים בכגון דא, דכיון שלכמה ראשונים יוצא יד"ח סעודת שבת וי"ט במיני תרגימא (וכ"כ מהר"ל בהגה על שו"ע אדה"ז סי' קפח ס"ג, בנוגע למיני לחמים שאין קובעים עליהם סעודה שאדה"ז חזר בו בסוף ימיו ולא הצריך לאכול כשיעור סעודה), וא"כ יצטרך לחזור ולברך גם במעין ג'. ולאידך, עפ"ז מקום לומר שלא יחזור בשבת יעו"ל בסעודה שלאחר, לפי שכבר יצא סעודת יו"ט לפניו, וממילא לא עדיף מס'ג בשבת שאינו חוזר. ושקו"ט בזה גם בכל שבת, בנוגע לקידושא רבה הנהוג אחרי מוסף שאוכלים מזונות לפני סעודת פת. [ומה שבפוסקים נזכר רק בס"ג שלא לחזור, דמייירי במי שכל אכילתו היא פת. ועוד, שבס"ג שאני, די"א דאי בעי לא אכיל אפילו מלחם שאין קובעים עליה סעודה, וגם לא מעשה קדירה כ"א פירות וכי"ב].

אבל בקצוה"ש סמ"ז בבדה"ש סק"ח כתב דהיינו רק בנתכוון לצאת בו יד"ח סעודה. וראה גם תורת חיים סופר סקפ"ח סק"ד. ברכת הבית שיי"ז, כט. שלחן שלמה (להגרשו"א) סרפ"ט ס"א סק"ד.

איברא, דלכא"ז צ"ע בדבר, דהא אנו קייל"ן שמצות אצ"כ בדברנו (וממילא גם בלא ידע שהיום שבת או יו"ט או שאוכל פת יצא - ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה ס"ט). וגם למ"ד שמצ"כ בדברנו, ובפרט במצות שמדברי קבלה, וכן למ"ד שעונג שבת עיקרו מה"ת (וכן שמחת יו"ט באכילת פת - ראה שו"ע אדה"ז סי' קפח שם), הרי יש בה הנאת הגוף, ובמצות התלויות באכילה יצא גם לא כוונה. (וראה בית הלוי פ' תרומה ד"ה איתא במדרש. ושם כתב לחלק בין עונג שבת שכל שכוונתו לתענוג יצא, לשמחת יו"ט שלא יצא. אמנם לא נחית לזין מצ"כ, ומיירי רק מצד גוף הענין שאין כוונתו לשם מצוה. כן צ"ב במש"כ שביו"ט לא כתיב עונג. ואולי כוונתו רק בלישנא דקרא. אבל ראה שו"ת כת"ס או"ח סל"ט ד"ה ונפ"ד דברינו, שכתב שבאוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל. (וראה גם שם סוס"י קז. אבל התם מיירי לענין מצות אנשים מלומדה ולא מצד חובת המצוה. וראה גם שם סע"ח). וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ס סק"ה ד"ה והנה. ולהעיר מערה"ש סרצ"א ס"ו). ויש שתיצרו, שה"ז כהיפך כוונה, ומעשי מוכיחים שאינו רוצה לצאת, שאינו לוקח לח"מ וכו' (אף שיש המהדרים גם בזה, כנ"ל). ועצ"ב להסבירם שבמצוות שיעיקרן התוצאה, גם בכוונה הפכית, יצא יד"ח - ראה גם לקו"ש ח"ט ע' 203.

[ולהעיר מדוגמתו דקיל"ן שיעצא יד"ח קידוש בתפלה אף שלא נתכוון לכך, ואדרבה דעתו ורצונו לקדש אח"כ על הכוס. ודלא כמאן דס"ל שאינו יוצא בתפלה לפי שמצ"כ, ובפרט שכל אדם דעתו לקיים המצוה כתקנת חז"ל על הכוס - ראה תוס' שרע"א סק"ה, הב"ד במנוה"ש שם בנהג"מ סק"א, ובהגהות רעק"א או"ח סרע"ג ל"ט סק"ב. שו"ת חת"ס או"ח סט"ו. שם סי"א. סכ"א. הגהותיו לשו"ע או"ח סרע"א למג"א סק"ט. שו"ת שו"מ חמישה ס"ז. משנ"ב סרע"א סק"ב. ועוד. וצ"ל, דבכוונה לתפלה סג, שסו"ס מתכוונים להזכיר שבת - ראה מחה"ש סרע"א סק"ב. ישוע"י שם סק"ב. שו"ת ר"י מסלוצק ס"ז. מהר"ם שיק מצוה לא. ועוד. ועוד

יד. לפי שה"ז הפסק גמור. ועד כאן לא מצינו שטעות בברכה אינה בגדר הפסק, כי אם בבירך ברכה הנצרכת לו כעת, אלא שלא עלתה בידו, כגון בקידוש על היין ונמצא מים, ויין מוכן לפניו לשתותו, שאין ברכת הקידוש הפסק בין בפה"ג לשתית היין, אבל בנוגנו שא"צ לברך שהחיינו או לישב בסוכה שהרי כבר בירך, ה"ז הפסק. ואינו דומה למש"כ הט"ז או"ח סי' קח סק"ב בדין הבדיל בשתייה יצא לפי שבאמת זמן הבדלה הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הבדיל, דשאני התם בדין הפסק בתפלה שהעיקר ששייך לתפלה, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. והוא דלא כשו"ת מנחת שלמה ח"א סי"ח. וכפי שהארכנו בכיו"ב במקורות ועיונים להל' יומית אות תרו.

טו. סידור. ראה שעה"כ פל"ד ס"א. ולדעת רוב האחרונים - כ"ה גם בנוגע לנשים.

טז. כבשח באמצע ברכת המזון שחזרו למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סק"ה מטעם אחר, עיי"ש.

יז. וראה חשוך חמד בכורות ג, א בארוכה.

יח. ראה קצוה"ש סמ"ז סק"ד. ונשאר בצ"ע. ולכא' מוכרח הוא לפמ"ש בהגה בשו"ע אדה"ז סי' קפח ס"ג. אבל פשוט שאינו חותם. ובקצוה"ש לא נחית לזה.

יט. ראה שו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"ג-יד. ס' המנהגים ע' 60.

כ. בכה"ח סתקצ"ז סק"ז ובקצוה"ש הערות למעשה ע' קיח ואילך שאינו חוזר. וראה גם שלמי תורה ימים נוראים ע' קכג. שיעורי הראל"צ ח"א ע' פו. קובץ בית הלל ח' נ' עג. אבל סתימת הפוסקים ששתקו ול"כ כן משמע דלא ס"ל הכי. ובשו"ת אול"צ ח"ד פ"ו ס"ז כתב שחזר כבכל שבתות השנה. ועיי"ש טעמו, שכל ששתה מכוס קידוש גילה אדעתו שאינו מתענה. ועו"ל בזה דלא פלוג משאר שבתות. וראה שו"ת שבה"ל ח"א סי' קלט. קובץ שערי הוראה ח"ד ע' עא. עיטורי מרדכי לדידונו שלטי"א ימים נוראים ע' קפט בשם הגר"מ ק.

ואכן, מצינו במט"א סתר"ד סט"ו, והובא במשנ"ב שם סק"ב (ולהעיר מבני ישכר מאמרי תשרי מאמר צומא רבה סי"ח), שהמתענה תענית חלום בש"ש צריך למיתב תענית לתעניתו (משא"כ ברה"ה שחל בשבת - ראה שו"ת תרומה"ד סרע"ח) (והשמיט ד"ז ברמ"א סתקצ"ז ס"ג). מג"א סתקצ"ז סק"ו. מט"א שם ס"ח. וראה דרה"ח סרט"ו ס"ז ומט"א סתקפ"ג ס"ד לענין רצה ויעו"ל ברה"ה שחל בשבת. וראה בקיצור דיני שכתה וטעות לר"ה שחל בשבת).

ולהעיר ממשמעות ל' אדה"ז בשו"ע סקפ"ח סי' שבר"ה אין חיוב לאכול פת. ולפ"ז, שאני ר"ה (דלא רק שיש מתיירן להתענות, אלא שגם לדינא מותר לאכול פירות), משא"כ בשבת שחייב לאכול פת. (אבל יל"פ באו"א שם, דקאי אכולהו חוץ מר"ה. וראה שו"ע אדה"ז סתקכ"ט ס"ו). וראה בפסקי חמודי דניאל למג"א סי' קפח סק"ז, בדעת המג"א.

וגם להמתירים להתענות בש"ת, לכא"ז אי"ז מצוה כבר"ה, כ"א מצד דין תשובה, ועד"ז תענית חלום. ואפשר, שבש"ת מותר להתענות רק אם מתענה בכל עשית, משא"כ ברה"ה. (וראה כעיי"ז בהרי"ר קדם ח"ב סקנ"ד).

ועו"ל, שאף שגם דברי המתירים להתענות ברה"ה אינם עיקר, מ"מ יש לחוש לדבריהם עכ"פ לענין ברכה לבעלה, אבל דעת הסוברים להתענות בשבת שובתה היא מיעוטא דמיעוטא, וכמו שתמה הרא"ש (סוף מ"ר ר"ה) על דעת רב נטרונאי גאון שהתיר להתענות בשבת שובתה ואסר ברה"ה. וראה או"ח ח"ב

איכא בגווה ש"א עיקר המצוה לקדש בשניהם בתפלה ועל הכוס – ראה בה"ג ריש הל' קידוש. פנ"י צל"ח וראש יוסף ברכות ג, א. קצוה"ש סע"ט בבדה"ש סק"א. ומצינו כה"ג במג"א סתרצ"ה סק"ט שבאכל סעודה אחת בפורים אינו חוזר בשכח להזכיר ועה"נ, לפי שכבר יצא יד"ח סעודת פורים. וכ"ה בט"ז סתרצ"ג סק"ב. ובאמת, בסעודת פורים חמיר טפי, שלפמ"ג סתרצ"ה במ"ז סק"א בעי כוונה זכר לנס. וגם בזה, ה"ע ז"ל היפוך כוונה, שעיקר הסעודה כדבעי הוא אח"כ אחרי מנחה. ונראה, דשאני פורים שאין כאן כוונה שלא לצאת לפי שרוצה לצאת גם בראשונה, שמצוה להרבות בסעודת פורים. אבל בסעודת שבת רצונו רק לקיים קידוש במקום סעודה, שבוה גם רביעית יין מועיל, ולא לשם מצות סעודת שבת.

עוד ראיתי למיסבר סברא, שלא יצא גדר סעודה ללא בשר, וממילא רק סעודת פת נחשבת כסעודת שבת (ראה פשט ועיון ברכות מט, ב). או כלל לדרך זה, שהכל כסעודה אחת דמאי (שו"ת קצוה"ג להנ"ל ח"ה סע"ט). ודבריהם מחודשים, ואין להם בית אב ומשענת חזקה בפוסקים. [ופשוט לדידי ולדכוותי שנמר הסעודה לענין זה תלוי בברכה אחרונה או בשיעור עיכול כשכבר אינו יכול לברך, דאלת"ה, נימא שיצא ס"ג גם באמצע סעודה שני' כשאוכל מיני תרגימא בסוף הסעודה].

וג"ל בפשיטות בטעמא דמילתא שבאינו מתכוון לשם סעודה אינו חוזר, כיון דאי בעי לא אכיל כיסנין עתה, שהרי בדעתו לאכול פת אח"כ, והדר דינא כסעודת הרשות. משא"כ באין דעתו לאכול פת עוד, שמוכרח לאכול עתה. ואף שזה גופא תלוי ברצונו, אם יאכל פת אח"כ או לא, דנים רק על ההווה אם מוכרח באכילתו עתה או לא, דאלת"ה הרי גם כל עיקר המצוה תלוי בדעת האדם, שכשאינו עונג עבורו פטור, וכן מותר להתענות תענית חלום בשבת (וראה שו"ע אדה"ס סתרצ"ה בקו"א סק"ה). ועכצ"ל, שכיון שעונג הוא לו, ורצונו ודעתו לאכול פת, אי"ז בגדר "אי בעי לא אכיל". אמנם, בחי' תלמיד הרשב"א פסחים קא, א, כתב שאף שא"צ לאכול סעודה ראשונה בלילה, כיון שעלתה לו לחובתו ונפטור מחמתה חוזר. אבל אין לה"ד מזה, דהתם שאני שאלה לחובתו.

[ויש שכתבו להסתפק בד"ז מטעם אחר שכיון שנחלקו הדעות בגדר פה"ב, שמא דינה כפת וחוזר (וכמובן, ד"ז שייך רק בדבר שהוא ספק לחם גמור). אבל אינו, שהרי לפ"ז מצריכים אנו שיחזור מעי"ג, וה"ז תרתי דסתרי לומר שדינו כפת, ושיחזור ויברך מעי"ג ולא ברהמ"ז. ורק בסעודה שלאחר' בשכח להזכיר שייך לומר שמא יצא יד"ח בסעודה שלפני' מחמת הספק שדינה כפת ולא יחזור לברך. אמנם, באם הוא תוך שיעור עיכול לאכילת פה"ב, י"ל שבלא"ה צריך לחזור, שהרי אנו קייל"ן שלא יצא חובת ברהמ"ז בברכת מעי"ג (ואכ"מ), וממנ"ס אם אין דינה כפת לא קיים מצות סעודה (למ"ד שצ"ל פת דייקא), וחוזר מחמת סעודה זו, ואם דינה כפת עדיין מוטלת חובת ברהמ"ז עליו.

ועוד להעיר בגוף הענין, שבלא"ה מקום לומר שלא יחזור בשכח מעין המאורע בברכת מעי"ג, שהרי י"א שא"צ להזכיר מעין המאורע במעי"ג. אמנם, לאו כ"ע מודו בהכי. ובנתכונן לשם מצות סעודת שויו"ט נראה שלמסקנת אדה"ז צריך לחזור גם בברכת מעי"ג. וראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט.

שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי"ד. קצוה"ש ש[ם].

עוד יל"ע מטעם אחר, שבאינו אוכל בזמן הסעודה, תו אין דינה כס"ג (ראה מח"ב סרצ"ב סק"ד. משנ"ב שם סק"ו. אבל ראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט). משנ"ב שם סק"ו. ולכאן' סותר ד"ע, ומזה שטרא לבי תרי). איברא, הכא קיימין באוכל אחר חצות, וה"ז זמן ס"ג.

והנה, למש"כ בלקו"ש חט"ז ע' 284 הע' 7, במנהג אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבאכילת מזונות אחרי קידושא רבה, אוכלים ס"ג לפני ס"ב (וכנראה לא ס"ל שהוא ע"פ מהר"ל הנ"ל בשם אדה"ז, חדא דהתם מיירי רק במיני לחמים שאין קב"ס, והמנהג גם לאכול מעשה קדרה וכיו"ב. ועוד, שלפ"ז נמצא שדוקא בס"ג הירד לאכול פת ולא בס"ב, וד"ז רחוק מהסברא. ובפרט, שהמנהג אצלנו בס"ג בטעימת איזה דבר ולא בפת), שוב אינו חוזר בשכח להזכיר כשאוכל פה"ב שבקידוש לפי שדינה כס"ג. אלא שבינו"ט ל"ש לומר כן שאין חובת ס"ג. (ובכלל, מקום לומר שמש"כ מהר"ל בשם אדה"ז קאי רק לענין עונג שבת ולא לענין שמחת יו"ט. אבל לא מסתבר לחלק בהכי. וסתמית דבריו דקאי על תרומייהו).

ולמעשה מצינו שכן הכרעת הפוסקים, שרק במי שלא הי' לו פת לס"ב ואכל פה"ב כתבו שלא יחזור בס"ג, וטעמם שהי' בדעתו שלא לאכול פת ונתכוון לצאת בזה. (ראה שו"ת דברי דוד מילדולה ספ"ו, הב"ד בעיקרי הד"ט ס"ג סי"ד, ובבית מנוחה דיני ס"ג ס"ג, ובחסל"א סרצ"א סק"א. והובא לדינא בה"ח סי' קפח סק"מ. אר"ח ספינקא שם סק"א. תורת חיים סופר שם. ברכת הבית שם. קצוה"ש ש"ס. ולהעיר, שבדברי דוד לא מיירי פה"ב בדייקא). אבל בלא"ה נקטינן שכיון שבדעתו לאכול פת אח"כ חוזר בסעודת פת ולא בסעודת פה"ב. (אבל ראה שויו"ט טהרה מע' ב סק"ב, ובספרו יוקח נא סתרצ"ג סק"ה שלא חילק בין נתכוון לסעודה או לא. וחולק על מח"ב הנ"ל. ואין דבריו מכריעים).

ולכאן' נפק"מ לפ"ז בשבעת ימי המשתה, דקייל"ן שבס"ג א"צ פנים חדשות (וא"כ לאלו שהכריעו כהדעה שגם בס"ג א"צ פ"ח ואפי' ללא דרשה. ואכ"מ), שאם אכלו בקידושא רבה אחרי התפלה נצריך פנים חדשות בסעודה שלאחמ"כ אח"כ כדיון ס"ג (שהרי בטעם שאין מברכים ז"ב בס"ג ללא פ"ח, כיון שאינה עיקר כ"כ – שו"ת מהר"י ווילי סי' קטו. ב"י אה"ע סס"ב. אבל לפמש"כ בב"ח שם לפי שבס"ג אין דרך להרבות במנות, וכ"ה בט"ז שם סק"ה, ודאי אינה בגדר ס"ג). ומעולם לא שמענו שיהיו בזה. ועכצ"ל כנ"ל, כיון שדעתם בעת הקידוש לאכול סעודת פת אח"כ.

כב. מג"א סר"ח סק"ז. משנ"ב שם סק"ח. כה"ח שם סק"ז. וראה בארוכה אצלנו בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

כג. אמנם, ידוע חידושו של הג"ר אבלי אב"ד ווילנא, הובא בחי"א כלל כד סי' שבליל א' דר"ה אינו חוזר שאין מקדשין החודש בלילה. וחכמי ישראל הרבו לדון ולפלפל בדבריו. ולמעשה, לא נקטו הכי לדינא. ו"הו דין מחודש לא שיעורוהו אבותינו הקדושים פוסקים ראשונים ואחרונים (שד"ח מערכת ר"ה ס"ב סק"ט). ויש שהתבטאו ש"מצוה למחוקו למען שלא יכשלו" (שו"ת פרדס רמונים סי"א). וכללא כיליו לן הפוסקים בדבר הרגיל הו"ל להפוסקים להשמיענו, ומדשתקו ש"מ דלא שמיעא להו. וכבר האריכו (ראה שו"ת דברי נחמי' אר"ח סמ"ו. ועוד), שבתר"י (ברכות

ויל"ע, אם יצא יד"ח אם התפלל י"ח ברכות והזכיר מלכויות זכרונות ושופרות וקדושת היום בתוך י"ח ברכות. [וילה"ע ע"ד הרמז, שתשע ברכות הם כנגד תשע אזכרות שאמרה חנה, אף שהתפללה י"ח ברכות (ראה ילקוט שמעוני שמואל ב, א), ותפלתה היתה ברה"י. וי"ל]. ולכא' תלוי אם גדר מלכויות הוא כהזכרת מעין המאורע או חובת ברכה, וכזכרונות ושופרות (וראה דרש וחקר שם שהאריך בכיו"ב). ובפשטות, אי"ז הזכרת מעין המאורע לחוד. ולכא' תלוי בפלוגתת הגאונים והרא"ש ודעמי, אם היחיד יכול לדלג ולמר רק שבע ברכות. ונפק"מ גם בהשקו"ט אם מהני להזכיר מלכויות אחרי חתימת הברכה קודם שהתחיל ברכת זכרונות (שקו"ט מזה באחרוני זמנינו – ראה שו"ת תשוה"ח פ"ז סטע"ב. חיי הלוי ח"י ס"צ. ובארוכה – קובץ עץ חיים חו' ל' ע"א ואלך. ואכ"מ). [וראה זה פלא, בלקט יושר ע' 127 שמז"ש דין כל ברכות ראשונות שבטעה חוזר לתחילתן. והוא פלא. ואכתי לא תברא, שכ"ז מחמת אופן התקנה לכתחילה]. ומצאתי בפנ"י ברכות כט, א, דילפינן מתנה שאמ"ר לכלול מלכויות זו"ש כא' אבל אין הדבר מוכרח, שהרי גם בשו"י"ט מתפלל שבע ברכות לכתחילה, וקובע ברכה בפ"ע לקדושת היום, אף שאפשר להזכיר ולכלול בתוך י"ח ברכות. והה"נ בזה, והרי בפנ"י שם גופא השווה להדדי. ואת"ל הכי, של"ש לומר כאן הסברא שראוי ה' להתפלל י"ח ברכות, שהרי צריך לקבוע ברכות בפ"ע למלכויות זו"ש, מסתברא שחתימתו בי"ט לחוד או בשבת לחוד לא מהני בכגון דא. ונפק"מ גם בהתחיל להתפלל של חול במוסף ר"ה, שלכו"ע פוסק, לפי שא"ל להתפלל כאן י"ח ברכות (ושו"ד שכ"כ במילי דברכות (גראדענעסקי) ח"ב ברכות כא, א (ע' לד)).

אמנם, למעשה נראה לפענ"ד שלא לחלק בד"ז בין התפלות. וטעמי ונמוקי: כיון שכל הפוסקים סתמו ולא חילקו. ועוד שגם מצד חובת הזכרת מלכויות, אף שלכתחילה תיקונה בברכת קדושת היום, יתכן שבדיעבד יצא כשאמרו בברכת קדושת השם כדעת ר"י בן גורי (והרי י"א דל"ש גדר משנה ממטבע במחלוקת תנאים. אבל ראה אצלנו בקובץ באתרא דרב חו' ג). ובאמת מפורש בירושלמי שאם עשה כן יצא יד"ח. (וראה חבל יוסף סתקצ"א. אבל מש"כ שבאמת יד"ח בחתימת "המלך הקדוש" – צ"ע שלא הזכיר "ככתוב בתורתך וכו'"). ועוד שיתכן לומר גם שאפשר לכלול בא' משאר הי"ח ברכות עם קדושת היום (וכן לכלול זו"ש באותה ברכה או אפי' בברכה אחרת. או לחלופין לכלול קדושת היום ולקבוע ברכות בפ"ע למזו"ש). ותו, שיל"ש שמה שכתבו הפוסקים בחותם מקדש השבת לחוד וכדומה שאי"ז משנה ממטבע – היינו לפי שהחתימה ראוי מצ"ע ביום השבת, וכן חתימת יום הזכרון לחוד ראוי מצ"ע לולא חובת אמירת מלכויות. ייתכן גם שמה שזכר שבדין ראוי להתפלל י"ח ברכות אי"ז סיבה הגורמת לכך שאינו משנה ממטבע, אלא רק הסברת הענין, וגם במקום של"ש הך סברא לא נשתנה הדין (והרי כמה אחרונים העלו כן גם לגבי נוסח החתימה בקידוש, אף של"ש סברא הנ"ל. אלא שאצלנו כתבנו כדעת החולקים). ועוד וגו' עיקר, שלכמה דעות אין היחיד חייב בתשע ברכות, ואף שלהלכה לא קייל"ן הכי, מצינו שבאינו יודע מתפלל רק שבע (ראה אמ"א סתקצ"א ס"א. פמ"ג שם בא"א סק"א. מחה"ש שם. ערוה"ש סתקצ"א ס"ד. כה"ח סתקצ"ג סק"ג. אבל ראה משנ"ב סתקצ"ג בבה"ל ד"ה מעכבות. וראה משברי ים תפלה וברכות ספ"ג. וצ"ע בדעת אדה"ז שסתם הדברים).

יט, א בדפי הר"ף) מפורש שלא כדבריו (אף שהאריכו לחלק בחילוקים מחילוקים שונים). וכן גם משמעות הטור סתקצ"ב, דבערבית קאי, וקאמר עלה שחזור. וראה בארוכה בקובץ מגדל אור חוברת ח'.

כד. ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יא'ר"ל.

כה. כ"כ בס' הבתים ש"ד ה"ה.

כו. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

כז. שהוא בגדר שינוי מטבע, ולא רק חסרון בהזכרת מעין המאורע, וכדמוכח בפ"מ. וע"ד מי שלא שאל מטר, או הזכיר גשמים – ראה פמ"ג סי' קכו במ"ז לס"ג. וראה בארוכה להלן הערה ל' מה שנחלקו גם בשאר הזכרות. והבו דלא לסיף עלה.

כח. ראה שו"ת מנח"ש ח"ב סל"ה סק"י (שנסתפק). ובארוכה – קובץ זכור לאברהם תשס"ד בארוכה. ועוד. וראה הרי בשמים (סלומון) בציונים והוספות בסוה"ס סק"ה. ובס' דרש וחקר עניני ברכה ותפלה רייסנר סק"ד (ועוד) האריך בגיבוש מלים דלא כנ"ל. וכל דבריו אפשר לדחות בגילא דמחטא. ואכ"מ.

וילה"ע, שראיתי למי שכתב בנוגע מי שהזכיר שבת ויום טוב באמצע הברכה, וחתם ביום טוב בלבד או בשבת בלבד, שבמוסף שאני, שהרי דעת הסוברים שאינו חוזר, לפי שאי"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים, שבאמת בדין להתפלל תפלת חול בשבת ובי"ט ולא אטרחהו רבנן, ובמוסף ל"ש ה"ט, ולכן פוסק באמצע ברכה כשהתחיל של חול. אבל מפורש הפכו בשו"ע אדה"ז סת"צ סט"ו. ובגוף סברתו – הרי מה שפוסק כשהתחיל של חול אינו לכו"ע, והוא רק מספק. ועוד, שסו"ס אם התפלל תפלת חול ולא אמר רק "ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרוב מוסף" באחת מהברכות קייל"ן דיצא. [ובכ"מ (עו"ש סרס"ח סק"י). נה"ש שם סק"ד. נחלת צבי שם סק"ד. מקו"ח שם סק"ד] כתבו שכ"ה גם לשי' הרמב"ם (שפוסק). עוד ראיתי למי שר"ל, דשאני מוסף, שכל עיקר הברכה (והתפלה) ע"ש קרבן מוסף, ולכן צ"ל בחתימה הזכרת ב' הקרבנות. וזו סברא שאין לה בית אב.

ולכא' נראה שאף שבר"ה שאני שחייב גם באמירת מלכויות, ואכ"מ א"י להתפלל י"ח ברכות, ה"ז דין וחיוב בפנ"ע, ומ"מ יצא מצד חובת הזכרת קדושת היום. ולא ראיתי שיתעוררו מזה. (ול"ד לתפלת נעילה ביו"כ שחל בשבת, את"ל שגם בזה הדין כן – דשאני התם שמסתבר שאם התפלל י"ח ברכות והזכיר קדושת היום באמצע יצא, דתפלת נעילה ביו"כ אינו חלוק מנעילה בשאר תעניות שמתפללים נעילה. ולדידי פשיטא שבהתחיל ברכה של חול בשבת גומר הברכה. ושו"ר שכ"כ במכתב שבריש ספר זכרון יונה (גלעד). ובאו"צ ח"ד פ"ט ס"ב בהערה כתב בפשי' להיפך. ודבריו נפלאו ממני).

ולהעיר, שאף גם הנת' בכ"מ שענין מלכויות הוא מגוף הענין דקדושת היום (ועפ"ז א"ש שהרמב"ם לא הזכיר בה"ל תפלה פ"ב ה"ז חובת הזכרת קדושת היום בתפלת מוסף. וגם בטור סתקצ"א כתב שכולל קדושת היום במלכויות ולא איפכא כל' המשנה – ראה חידושי הגהות שם). ה"ז רק שמהות קדושת היום היינו ענין המלכויות, אבל אין להכריח מזה דל"ש גדר קדושת היום מצ"ע (וראה להלן הערה מא בדין מי שהשמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה).

היינו משום שתקנו שכל יחיד יאמר את ג' הברכות של מלכויות וזכרונות ושופרות, אבל עד כמה שאמר כבר פעם אחת יצא ידי חובה, עכ"ל – הנה, מי שאינו יודע לא יצא חובתו באומר ז' ברכות, רק שקיים חובת קדושת היום, וכמו במי שאינו יודע כל ה"ח ברכות. ומאי שיאטי' לנדוד". ושוב כתב אלינו לבאר הדברים. וזו אשר השיבנו: אפשר כוונתי – מהו הקשר בין זה שיכול לברך רק ז' ברכות באינו יודע הנוסח, לנדוד". והוא כמי שאינו יודע כל ה"ח ברכות בחול שלהרבה פוסקים הדין הוא שאומר מקצתן, ועדיין לא יצא חובתו לומר כולו. וכן בטעה בהזכרה המחוייבת חוזר ואומר כולו אף שיכול לומר מקצתן באינו יודע. ואדרבה, במזוז"ש חמיר טפי מברכות של שאר ימות השנה, שמעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כל השלש ברכות לא יאמר כלום. ואף אם נאמר (שהרי בפמ"ג והגרש"א כתבו להסתפק בעיקר הענין ולא בריא להו מילתא) שיש ב' דינים בתפילת מוסף של ר"ה. א. דין מוסף גיל של יום טוב. ב. דין נוסף של מלכויות וזכרונות ושופרות, ושלכן אם לא יודע לומר יאמר רק ברכה אחת מחמת הדין דמוסף הכללי, ונימא שקיים מצות קדושת היום – סו"ס לא יצא דין הב' בהחסיר ההזכרה, שכן היתה תקנה שיזכיר קדושת היום כחלק ממלכות ז"ש, וכבכל הזכרה שחוזר על כל התפלה. וד"ר פשוט אצל.

ב. ומש"כ שבים טוב שחל בשבת, לפי המחזיק ברכה סרס"ח סק"ט אם התפלל שבת לבד ויום טוב לבד יצא, ולפ"ז לפי המחזיק ברכה יש לו ב' חיובי תפילה נפרדים ואין קשר ביניהם – הרי גם להמח"ב צריך לחזור ולומר כל הברכות, אלא שלגבי ההזכרות יצא אף אם היה בב' תפילות, אבל אינו שייך לחובת אמירת כל הברכות. וגם בזה, הרי ר"ה פ' חולקים. וכדבריהם מפורש לחד מקמאי בס' הבתים שערי תפלה ש"ד ה"ה, שלא יצא גם בדיעבד. ועד"ז מצינו שנחלקו בעיכוב יעו"י ובפעם הב' שכח הזכרת גשמים וכיו"ב. (וכמובן, יש לחלק בין הדברים. ואכ"מ). ובכל אופן, כנ"ל, עד כאן לא שמענו אלא לגבי ההזכרות, אבל זו לא שמענו שיכול להשמיט חלק מהברכות. ועוד להזכיר דבשבת גרע טפי, ש"א (יום תרועה ר"ה כט, ב) שמזוז"ש מה"ת.

ולכאז"ל שזוהי שיטת ב"ה ביצה יז, א, שמברך ברכה אחת דקדושה אחת היא ואכ"פ לחלק ביניהם. וכך נחלקו ב"ש וב"ה בעירובין מ, א גם ב"ה שחל בשבת אם מברך תשע או עשר.

ג. מה שרצה לתלות ד"ז בהפלגותא במי שלא הזכיר מעין המאורע או הוא כמאן דלא צלי או שרק חיסר ההזכרה – כבר קדמום בהר צבי ברכות כו, ב. וכע"ז ב"ש"ת ארץ צבי ח"א סכ"ז. וראה גם זכרון שמואל רובובסקי סכ"ב. אבל האמת תורה דרכה, שאף שרגיל הוא בכ"מ לקשר כמה שיותר לפלוגתא הנ"ל – אין הדבר מוכרח כלל. ובנדוד"ד מצינו להדיא בס' הבתים פסק במחלט דלא יצא, כנ"ל, אף שכתב להדיא בלא הזכיר יעו"י במנחת ר"ח וזכור במוצאי ר"ח שאינו חוזר. ולפענ"ד, אכן לא קרב זא"ז, ומכמה טעמי, שבמוצאי ר"ח עבר זמנו ואין בידו לתקן חסריו. אבל הכא עדיין יכול להתפלל כתקנת חכמים מעיקרא, וכל שלא התפלל כהוגן לא עלתה לו תפלתו. וככ"ל לחלק בטוטר"ד בשו"ת אבן יקרה ח"ב סי' קה. וראה גם מגן גבורים סי' קיד באלף המגן סק"ט, שגם אם שם תפלה עלה (והכי נקט שם, ושכ"ל לכל הדעות) – חייב לחזור ולהתפלל עד שיהא בידו

ונמצא שבדיעבד יצא יד"ח קדושת היום, אף אם לא יצא יד"ח מלכויות. ומכיון שכן, שפיר י"ל נדוד"ד לא גרע ממי שאינו יודע, שמצד חובת קדושת היום יוכל לומר י"ח ברכות ולהזכיר מעין המאורע.

וראיתי בהרי קדם ס"ד שר"ל שבר"ה שאני, דלא סגי בהזכרת מעין המאורע, לפי שחובת ברכת קדושת היום היא דין מיוחד בר"ה כמלכויות וזכרונות ושופרות. ולדעתו לא מהני גם בשאר תפלות ר"ה כשמתפלל י"ח ברכות וקובע ברכה מיוחדת לר"ה. אבל כיון שאין הדברים מוכרחים מצ"ע, וכדלקמן, לא מלאני לבי להורות היפך סתימת דברי הפוסקים, ובפרט להחמיר בספק ברכות.

ובגוף סברתו – הרי החיוב לקדשו בתפלה ביו"ט הוא מילפוטא בפ"ע דמקרא קודש (נוסף לדין בכ"ז תן לו מעין ברכותיו), ועכ"ל אחיז'ן סברא הנ"ל שבחזרת מקדש השבת אינו חוזר. ובכ"מ שגם בר"ה ילפינו לה ממקרא קודש, וא"כ אין סיבה לחלק ביניהם. ומש"כ שם להוכיח כן מזה שבגמ' ר"ה לב, א, נזכר הלימוד להזכרת קדושת היום מ"שבתון", ולא די בדין בכ"ז תן לו מעין ברכותיו – הרי נז' שם גם ילפותות לג' ראשונות וג' אחרונות. ובאמת, כבר נתקשו בזה המפרשים על אתר, ראה ריטב"א, פנ"י, ערול"ג, ועוד. ומכלל דבריהם שאין כאן דין מיוחד לר"ה. ועוד להעיר שהסברא דילפינו לה מ"שבתון" היא דעת ר"א, ולרע"ק ילפינו לה מדין מקרא קודש, והלכה כר"ע מחבירו (נוסף לזה שר"א שמותי הוא), וא"כ דינו כשאר מק"ק שבכל יו"ט. וגם לר"א דילפינו לה מ"שבתון" אין להכריח שיש כאן חיוב מיוחד – דהרי קושיא זו במה דלא סגי בדין בכ"ז תן לו מעין ברכותיו, שייך גם לגבי שאר יו"ט בילפותא דמקרא קודש, וממילא אין בזה הכרח שהוא גדר בפ"ע, ויל"פ באו"א. ואף גם לדעתו, שנתחדש כאן חובה מיוחדת של ברכת קדושת היום, יתכן דאסמכתא בעלמא היא, ואין להכריח שבדיעבד מעכב כשלא קבע לה ברכה בפ"ע. והרי גם בשאר יו"ט י"א שאינו מעכב כשלא הזכיר שם חג פלוני. ועו"ל, שהלימוד הוא בנוגע לאופן החתימה "יום הזכרון" ולא "הזמנים", וג"ז אין הכרח שמעכב (ראה בארוכה הערה מג עד"ז).

ומצו"ב ממה שכתבנו בחילופי מעתבים הם האוונים בעל עיטורי מרדכי שליט"א ובעל זכר עמך (דמאי, ושאר חיבורים) שליט"א, ותוכן דבריהן ניכר בין השיטין.

א. מש"כ מדברי הפמ"ג סתקצ"ג בא"א סק"א שאם אינו יודע לומר כל ג' הברכות של מלכויות וזכרונות ושופרות, יתפלל ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע, ושכן מפורש במט"א שם ס"א ובאלף המגן שם. והביא גם מהערות להגרש"א ר"ה לד, ב, דלמה נאמר שעקרו הכל ולא יתפלל כן עכ"פ משום מוסף, שה"ל ככל מוסף אלא שהוסיפו מלכויות (ובפמ"ג קאתי עלה מטעם אחר). ומעתה ר"ל לגבי ר"ה שחל בשבת שאם התפלל מוסף של ר"ה ולא הזכיר כלל שבת, שיחזור ויתפלל מוסף של שבע ברכות, ויאמר בברכה אמצעית ברכה של שבת ויום טוב ויחתום מקדש השבת וישראל ויום הזכרון, שכבר יצא ידי חובת תקנת מלכויות וזכרונות ושופרות בשמ"ע הראשון אלא שחסר לו הזכרת שבת ולגבי זה מספיק שיחזור על תפילה של שבע ברכות. והוסיף לומר, דלא מבעיא לפי הרי"צ גאות שבתפילת לחש הציבור מתפללים רק שבע ברכות ודאי יצא ידי חובה, אלא גם לדין שגם בתפילת לחש צריך להתפלל תשע ברכות,

שבידך הוה כמאן דליתא. ולא ביאר נימוקו בזה. [ובמק"א - בשו"ת באתרא דרב פורים ח"ג ס"ג במילואים אות א - כתבנו לבאר שגדרו פרסו"ל ולא הזכרת מעין המאורע, וקיים חובתו (בשם המושאל שהרי הזכרת ועה"ל אינה חובה) בפעם הראשונה. ומה שמזכיר כל פעם שאוכל - היינו מצד הסעודה ולא מחמת היום. ואכ"מ].

ו. אכן מצינו פלוגתא ביו"ט שחל בשבת ושכח רצה והזכיר יעו"י וכשחזר ובידך שכח יעו"י והזכיר רצה (או איפכא) אם עולה לו. והביא הדעות בברכת הבית שיו"ט סכ"ט. ובשו"ת אר"צ הנ"ל כתב לקשר לפלוגת הראשונים הנ"ל. ויש שכתבו לחלק דברהמ"ז קיל טפי ולכו"ע ל"ה כמאן דלא בידך, דלא גרע מס"ג שאינו חוזר מחמת שאינו חייב לאכול. ויש להמתיק שבתפלה ה"ז מדין קדושת היום שזוהי עיקר הברכה, ולא הזכרת מעין המאורע גרידא. והארכנו בזה במק"א (קובץ באתרא דרב ח' ו' בהע" 16 ובשוה"ג אות ה). ותתיישב עפ"י גם דעת המג"א. ולדברינו לעיל, גם בתפלה לכו"ע שם תפלה עלה אלא שנחלקו אם חייב לחזור כשלא ירויח (וראה שו"ת גור ארי' יהודה סי"ז, בדעת המג"א בנוגע לחנוכה, דלכו"ע ידי תפלה יצא ידי הזכרה לא יצא). אמנם, יש לציין דאיכא דס"ל איפכא ממש, דברהמ"ז גרע טפי דלכו"ע הוה כמאן דלא בידך. וכן אפ"ל בדעת המשנ"ב הנ"ל ודעמי'. וכתבנו גם מזה שם.

ז. ומש"כ כת"ר שליט"א שבשו"ע או"ח סי' קפח ס"ט לגבי זימון שאם שכח יעו"י אינו חוזר ומזמן מוכח שהשיטה היותר עיקרית להלכה שנחשב ברכהמ"ז אלא שחסר הזכרה - הרי ד"ז הוא אליבא דכו"ע גם לדעת חכמי פרויניציא. ומוכרח הוא מזה שהכלבו סי"א הכריע לדעת חכמי פרויניציא שחוזר ומתפלל במוציא ר"ח, ועכ"ל אינו מרא דהאי שמעתתא (שם סכ"ה) שא"צ לחזור ולזמן. ולאידיך, הריטב"א דס"ל בברכות מט, ב שחוזר ומזמן אינו גופא ס"ל שם כו, ב, שבשכח יעו"י במנחה ר"ח אינו חוזר ומתפלל מוציא ר"ח. מזוכח דהני פלוגתי לאו בחדא מחתא מחתינהו.

ובערוה"ש סי' קפח סכ"ב כתב: כלומר דאע"ג דכל הברכות שול כאילו לא ברכו שהרי חוזרין ומברכין מ"מ מברכת הזימון נפטרו וראה שהרי אין חוזרין רק לברכת הזן ולא לברכת הזימון והטעם דברכת הזימון הוי כברכה בפני עצמה שהרי אינה רק כשאוכלין בזימון. וכבר כ"כ בשו"ת רדב"ז ח"ח סכ"ח לענין זה: זימון מילתא באנפי נפשה היא וא"צ לחזור ולזמן שאינו מעיקר ברהמ"ז, יעו"ש. וכן מורה פשוט ל' הכלבו שהקתיק בשו"ע: כי מדי זימון כבר יצאו.

וי"ל גם באו"א (ורא"ש אם נאם כהדעות שזימון הוא עד סוף ברכת הזן), להסביר לעיל דברהמ"ז שאני דלכו"ע לא אמרין דהו"ל כאילו לא בידך. (ובדעת הריטב"א - אפ"ל להיפך דס"ל שבברהמ"ז לכו"ע הוא מגוף הברכה ולא בגדר הזכרה. או"י שהוא דין בתשלומין שא"צ לחזור כשלא ירויח ול"ש כלל להסביר שהוא כאילו לא התפלל). או שבאמת כו"ע ס"ל גם לגבי תפלה דשם תפלה עלה. ועוד כתבו לבאר שזימון קאי אברהמ"ז בפעם השנית - ראה בר המלוים ספ"ט.

ויש שביארו שפקע כבר חובת זימון שכיוונו כבר לזמן. ודוחק.

ח. ומש"כ כת"ר שליט"א למיסבר סברא דשאני מוסף, ותו"ד שבשו"ת אג"מ או"ח ח"ד ס"ע סק"י כתב בפשטות שבשבת

תפלה אחת כתיקונה מבלי יחסר דבר.

ובכלל בכ"מ ביארו דלכו"ע אי"ז כלא צלי ממש, ורק שנחלקו אם צריך להתפלל כשלא ירויח. ובסגנון אחר, שידי תפלה יצא אלא שאינו כתיקונה. (אבל מצינו מבארים גם איפכא, דלכו"ע חשיב כלא התפלל, והביאו ראיות לדבר, ושהוא דין מיוחד בתפלת תשלומין, שהתשלומין הוא על התפלה ולא על ההזכרה, אלא שא"פ להשלים חובתו כשלא ירויח. ויתירה מזו, שיש שחידשו עפ"י בכל עיקר תפלת תשלומין שאין דינה כשאר תפלה אלא בגדר בקשת רחמים - ראה אשר לשלמה ברמן מועד ס"א. וראה בארוכה הראיות והוכחות להסברות כמאן ומכאן, וגם דחיית כמה מהן, בבירורי ברכות מיר בחידושי הגר"א גנחוסקי ס"ח - ע' תרעז ואילך - בהערות בשוה"ג לדידנו הגר"א זנגר שליט"א מח"ס אמרי אברהם מוקצה ושאר חיבורים). ועוד ועיקר, דבנדוננו אפ"ל בסיבת הפלוגתא בפשיטות אם יש כאן ב' מחייבים, וכבברכת מעין שלש על כמה מינים (כסברת המח"ב סרס"ח שם), או שהוא מחייב אחד, שהוא יום אחד עם ב' קדושות, וכל שלא הזכיר שניהם בתפלה אחת לא יצא (וכ"כ בביאור הענין במאמר סרס"ח סק"ט. וראה גם עי"ז בשלמי חגיגה, הובא בשע"ת סתקפ"ב סק"ד). ובסגנון פשוט, שבמעין שלש יש ב' אכילות, וכאו"א חייב בברכה, ועד שיש בראשונים דס"ל שאין לכלול כמה מינים בברכה אחת מעין שלש, ושאיין חותמים בשתים, ואין עושים מצות חבילות וכו', אבל כאן יש חובת תפלה אחת ובתפלה זו חייב בב' הזכרות וא"פ להתפלל תפלה לחצאין, כל המט"א סתקפ"ב סקכ"א, ומאמר"ר שם). ומכיון שכן, גם למ"ד דלא הוה כמאן דלא צלי - הרי הא גופא החיוב המוטל עליו להזכיר מעין המאורע בברכה אחת כתקנת חכמים מחמת שהוא בגדר מעין המאורע אחד.

ד. בעיקר הפלוגתא בראשונים בין חכמי פרויניציא ורבינו יהודה - לא מצינו הכרעה איזה שיטה יותר עיקרית. ולמעשה מתפלל נדבה. ומה שמצינו שבשו"ט אינו מתפלל נדבה - היינו מחמת ספק. וראה שו"ת בא"מ דלקמן.

ה. בטעה בברהמ"ז ושכח שבת וחוזר לראש מזכיר שוב של ר"ח - במג"א סי' קפח סקכ"ג ביאר הטעם דהוא יום שנתחייב הזכרת ר"ח בכל פעם. וראה גם שו"ע אדה"ז שם סי"ד. וכבר נתקשו דלמ"ד דהוה כלי צלי, ובנדו"ד כאילו לא בידך הרי בלא"ה צריך לחזור ולומר של ר"ח - ראה שו"ת אבנ"ז או"ח סתק"ז סק"ד. (והוא פלאי שהשמיט שם באבנ"ז דהוי מילתא דתליא בפלוגתא, וכתב כי בפשיטות). אלא שבהגות לבו"ש למג"א אכן ביאר בטעמו דהו"ל כמאן דלא בריך כלל. וכ"כ בפמ"ג בא"א שם. וצ"ע שאין הדברים עולים יפה בדברי המג"א. ויותר נראה שאין כוונת הלבוש ופמ"ג כפשוטה, כפלוגתת חכמי פרויניציא ורבינו יהודה, וממילא אין להוכיח מכאן לענינים אחרים כיו"ב, אלא שהמתיקו הדברים קצת ליתן טעם לדבר. ונראה ככוונתם שכמו שבלא בידך חוזר קצת ליתן טעם לדבר. ותו לא. גם בביהג"א סק"ח כתב דכלא בידך דמי. והמשנ"ב שם סקכ"ט כנראה העתיק מדבריהם, אלא שכתב בסכינא חריפא שנתבטל ברהמ"ז לגמרי. וראה בשו"ת בא"מ ח"א ס"ו שביאר בדעת המג"א, שלא הוכרעה הלכה אי הוה כמאן דלא צלי. וכ"כ גם בזכרון שמואל שם. ולכן נתקשה שם בשו"ת בא"מ בנוגע לחנוכה מאי איפכא ל' למג"א שזכיר שוב של חנוכה. ובאמת בחי"א כלל קנד סל"ט כתב להקשות כבר על המג"א מה"ט, דמה

"שמש צדקה". וצ"ל "שלמי ציבור" – ראה שו"ת לבו"מ מהדו"ת סי' ב). וכ"כ בחסל"א סת"כ ס"ג (אף שהו"ע הב"ד המח"ב שם סרס"ח סק"י). ובנראה הדר הוא לכל חסידיו.

ולהעיר בדומה לדומה מזה שאין תוקעין לכל מוסף בפ"ע – רמב"ם כהמ"פ פ"ה ה"ה.

כט. ראה שו"ת שערי דעה סע"ה. ובמהדו"ח הביאו מה שהעיר בשו"ת בית אב ח"א סצ"ב. וראה פת"ז או"ח ס"ו. אר"צ ח"א סכ"ד. שש"כ פ"ח הע' כח. רבבות אפרים ח"ב סי' קפה סק"ב. ובכעני"ז [לענין עננו] – ראה גם ארחות חיים ספינקא תקפב סוסק"ג. קצה המטה סתר"ב סק"ב. אלף המגן שם סקט"ז.

ל. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יתשלו.

לא. שו"ת סי' קח ס"ז.

לב. אבל ראה שו"ת מערכת ר"ה ס"ג סק"ח, ששתימת הפוסקים שבכל גווני צריך לחזור. ולמעשה ספק ברכות להקל – ראה הנס' בשו"ת באתרא דרב סי' א'קנא.

לג. שו"ת בנין שלמה או"ח ח"ב סמ"ד ד"ה היוצא.

לד. אמירת יעו"י מהני גם לכתחילה בנזכר אחרי רצה – כ"כ בדה"ח סי' קיא ס"א, והב"ד במקרא קודש (אוירבאך) סי"ח ס"ד, ובכה"ח סתפ"ז סק"י. ודלא כחיי"א כלל כח ס"ו, הב"ד בפ"ח סרס"ח ס"ד ובפת"ע שם סק"ד ובארחות חיים ספינקא שם סק"ה ובמשנ"ב שם סק"ג ובכה"ח שם סק"ה (וסו"ת ד"ע ממש"כ בסתפ"ז לגבי יו"ט. ודוחק לחלק בין שבת ליו"ט, כיון שנוסח יעו"י ל"ש לשבת (ראה כע"ז בדעת החיי"א בתהל"ד סרס"ח סק"ו. ולהעיר ממחמ"ש סרס"ח סק"ה שר"ל בדעת הרא"ש לחלק עד"ז בין שבת ליו"ט) – שהרי יכול להזכיר קדושת היום באו"א באמירת "רצה נא במנוחתנו ביום השבת הזה" וכדומה. ובחיי"א גופ' כ"כ גם בנוגע ליו"ט).

[ולהעיר שבדדה"ח שם סע"ד ס"ו נשאר בצ"ע. אבל מתו"ד בס' קיא נראה שהוקשה לו רק כשכבר התחיל מודים. ואולי יל"פ באו"א, דפשיטא לי' רק כשנזכר קודם מודים, משא"כ כשנזכר אחרי התחלת רצה. ולכא"ו כשנזכר אחרי סיום רצה, אם יאמר ברכה אמצעית של שבת יצטרך לחזור על ברכת רצה עוה"ש. וה"ז ברכה לבטלה, וממילא מורגין לי' שיאמר יעו"י שם. אבל כשלא גמר רצה, שפוסק באמצע הברכה (שבברכות אחרונות לא אמרו שיגמור הברכה, כפשוט. וכן מפורש בדדה"ח סס"ז ס"ב. קיצור שו"ע סע"ז ס"ח. ועוד. וראה תהל"ד סרס"ח סק"ז. ובאמת ליעקב קמניצקי סרס"ח ס"ב עלה ונסתפק בד"ז ואישתמיטת' כל ה"ל), חוזר ומתחיל ברכה אמצעית של שבת (אף שנמצא מברך יו"ט ברכות). וכ"מ קצת בשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם סע"ט סק"ו שבנזכר אחרי שומע תפלה חוזר לאתה קדשת ולא מהני שיאמר מעין המאורע שם. (אלא ש"מ בדעתו ובדעת אביו הרמב"ם שבידיעבד יצא בהתפלל של חול בשבת גם בלא הזכיר מעין המאורע כלל. ואכ"מ). וצל"ע.

ובעיקר הקושיא שהקשה בדדה"ח – ראה חכמ"ש סרס"ח ס"ד. ומה שתי' שזה משנה ממטבע שטבעו – צע"ג לדידי ולדכוותי, שהרי לכו"ז יצא יד"ח בדיעבד. ורארה גם שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב שא"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים שהרי מן הדין ראוי ה' לעשות כן. ושור"מ שנתקשה בזה

ר"ח מי שהתפלל מוסף של שבת בלבד יכול להתפלל רק מוסף של ר"ח, ואין לא תלה את הדברים במחלוקת תוס' וחכמי פרוניניציא, שלא הוכרעה. ומכיון שכן, ר"ל שהאג"מ סבר שכל נידון הפוסקים הוא בשחרית שצריך להתפלל תפילה אחת [כנגד תמיד אחד שהוקרב בבית"מ] ולהזכיר בה גם שבת וגם ר"ח או ר"ה וכו', אבל לענין מוסף, שבר"ה שחל בשבת הקריבו שני מוספים וכנגדם צריך להתפלל שתי תפילות מוסף, אלא שחכמים אמרו שכלתחילה צריך לחבר אותן לתפילה אחת ולא להרבות בברכות, אבל בדיעבד כשאני יכול – סובר האג"מ שאין שום חסרון לכו"ע להתפלל אחת מהן, וכשיכול להשלים, אין שום חסרון שישלים רק את מה שהחסיר. וסיים עלה, שאם הדברים נכונים, כמדומה שכמעט אין ראייה שמישהו חולק על זה, כי כל הדיבורים בפוסקים היו על תפילה רגילה או ברכה"ז שכתובין צריך לברך פעם אחת, ולא על מוסף, עכת"ד – הנה, כדברי האג"מ לגבי מוסף, מצינו גם בארחות חיים ספינקא סת"צ סק"ט. אלא שהרחיק לכת שא"צ לחזור שניהם אפילו לכתחילה. והוא מחודש. (אבל להעיר משו"ת זכל"א אביגדור סמ"ג, שהרחיק לומר שאסור לו להזכיר יו"ט שוב בתפלתו השני, דהו"ל כמחללי יו"ט וכהקרבנות קרבן פעם ב'. ולענ"ד הפרזי על המדה, והדברים רחוקים ממרכז הדעת).

ובפשטות מצד דין יום שנתחייב חייב להזכיר כל פעם. (ועוד זאת, שלפעמים מצינו דדין יום שנתחייב מעכב – ראה ט"ז סי' קח סק"ח. מג"א סתר"כ סק"ב. ועוד).

וכדברי כת"ר – כ"מ להדיא בשו"ת אג"מ שם גופא, מחמת שאין המוספין מעכבים זא"ז. וכן ו"ל בס' יערי בנימין שרעבי או"ח סתפ"ז סק"א. אבל סיים עלה שבזבחים צא, א מוכח שיו"ט אהני גם למוספים דשבת. וקדמו הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה שהבאנו, עיי"ש ע"פ או"ש עבודת יו"ב פ"ה ה"א. וכן ראיתי מביאים בשם הגרמ"ק.

ובאמת, פשטות הגמרא ביצה יז, א דכל התפלות דמין להדידי בד"ז.

[נתו, שיי"א שבמוסף איכא ב' דינים: דין תפלה כשאר תפלות, וממילא גם מעין המאורע. ועוד חיוב מחמת קרבן מוסף. וראה עדת יעקב פרלוב ח"ג ס"ט. ועוד. אבל בכ"מ משמע דמוסף קיל טפי דסגי ב"ח ברכות והזכרת קרבן מוסף יותר משאר תפלות – ראה מג"א סרס"ח סק"ה. אמנם, י"א שבאמירתו "את מוסף יום השבת הזה" כבר יצא הכל, שבוים השבת הזה מקריבים גם מוסף דיו"ט והכל בכלל, דלא גרע מונועה לפני תמידי היום וקרבן מוסף. וא"כ להסברא שבמפרט מין אחד קילקל. והארכנו במק"א. ותלוי גם בשקו"ט אם העיקר במוסף – היום או הקרבן. ואם נאמר כל' הרשב"א ברכות לג, א ש"צריך להזכיר המאורע עכ"פ, כיון שחידשה בה תורה קרבן עד שאנו מוסיפים לחיוב הזכרת תפלה נוספת" – משמע שמחמת הקרבן חל גדר תפלה כמו בשאר תפלות עם אותו חיוב דמעין המאורע].

ומסברא איכא למימר להיפך, דבשאר תפלות הוא רק בגדר הזכרה, ולי' כמאן דלא צלי, אבל במוסף חסר עיקר התפלה אצלו.

ולמעשה, בעל שלמי חגיגה שחלק על המח"ב כ"כ להדיא גם במוסף – ראה שם הל' ר"ח ס"ד הגה לד"ן ו. והובא בזכל"א ח"א ערך ר"ח, הב"ד באר"ח ספינקא סת"כ"ה. (ושם כתב

בשו"ת עמק התשובה ח"א ס"ד סק"א.

ולאידך, בדעת החי"א מקום לפרש דקאי רק כשנזכר בברכת רצה, אבל בנזכר לאחמ"כ יודה שיאמר יעו"י שם, שלא לגרום לברכה לבטלה. ותו, שהרי עיקר טעמו שהזכרת מעין המאורע מהני רק בדיעבד אבל לכתחילה צ"ל ברכה בפ"ע לקדושת היום, וכל שסיים כבר רצה כבדיעבד דמיא, שלא להצריכו לחזור ולברך ברכת רצה. (ועפ"ז, אולי מקום לומר יתירה מזו בדעת החי"א, שאם הזכיר כבר של שבת ברצה, אין לו לחזור לאחר המעשה, גם כשלא סיים הברכה). אבל לשונו "דאפי" נזכר קודם מודים לא מהני" משמע בכלל גוונא מיירי. ואדברה, נקט הדוגמא דנזכר קודם מודים, שבפשוט הכוונה שסיים כבר רצה, ולרבותא נקטי'. ואולי כוונתו להשמיענו שאפי' בברכת רצה שהיא מקום הזכרת יעו"י לא מהני. ועדיין יל"ע אם ס"ל שגם אחרי שכבר הזכיר של שבת חוזר ומברך ברכה בפ"ע.

וראה ברכת הבית ח"ב שמ"א סכ"א ובשע"ב לשם ובהגהת המחבר שם. וכן העלה בשו"ת אול"צ ח"ב פ"ט ס"ב לחלוק על החי"א, ונראה מדבריו שר"ל שכל עיקר הטעם שתיקנו ברכה בפ"ע דלא אטרחוהו להתפלל י"ח, אבל כשכבר התפלל ברכות של חול, אין טעם שיחזור. ועו"ל בסגנון אחר, שמשעיקרא לא תיקנו חובת ברכה בפ"ע לשבת, וסגי בהזכרה לחודה, ורק כיון שפטרורו מלהתפלל י"ח ברכות ממילא נזקקו לתקן ברכה לשבת, אבל גם אחרי התקנה א"ל תקנת ברכה כ"א חובת הזכרה, ואמטו להכי, באופן שהתפלל כבר י"ח הדרגין לעיקר הדין ומזכיר של שבת בעבודה. (ואה"נ שלשי' ב"ש ביו"ט שחל בשבת שמברך שתי ברכות בפ"ע לקדושת היום (ביצה יז, א) משמע שאחרי שלא הטיחוהו כבר תיקנו חובת ברכה, אבל אנו בדעת ב"ה איירינו הכי. ויל"ע בדעת הפר"ח סתפ"ז ס"א שביו"ט שחל בשבת וחתם באחד מהן לא יצא, אי ס"ל שאחרי התקנה ה"ז חובת ברכה, או"י שאף שנשארה חובת הזכרה לחוד, מ"מ משנה ממטבע שטבעו במתפלל שבע). ועוד, שכיון שמן הדין ראוי להתפלל כך, "אלא שהחכמים הקילו על האדם" (כ"ה הרא"ש ברכות פ"ג סוסי"ז). אדה"ז סתפ"ז ס"ב), נמצא שאין כאן תקנה לברך ברכה בפ"ע, אלא קולא שלא לברך י"ח. וכל שכבר בירך י"ח אין מקום להורות לו להחמיר לברך ברכה בפ"ע, שאי"ז חומרא אלא קולא. [לאידך, פשוט שאי"ז לכתחילה להתפלל מעיקרא י"ח ולהזכיר של שבת, וכל' כל הפוסקים (ואבהוהו דכולהו – בשו"ע סרס"ח ס"ד) יצא", דהיינו בדיעבד, ומפורש כן בשו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ג, ואף אנו במאי עסקינו כשכבר התפלל י"ח. וק"ל. וכבר האריכו לתוון הטעם שלא הטיחוהו משום כבוד שבת כנ"ל עם הטעם שבידועים ברכות פ"ה סוף ה"ב שאוסר משום בקשת צרכיו. וכ"ה בשו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"א. ואף אנו בעניינן כתבנו מזה – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב (כת"י ס' יב"א. ולהעיר מפנ"י ברכות כט, א בפ' הגמ' שם "הני שבע דשבתא כנגד מי", דמשמע דס"ל שהיתה תקנה מיוחדת לברך ברכה בפ"ע, ודלא כנ"ל. אבל ראה יד דוד יצאנה"י ברכות כט, א. (ולהעיר משמ"י שם, א, וגם בד' הפנ"י אפשר להעמיס כדברינו, שכ"ז רק כשאנו מתפלל י"ח, אבל במתפלל י"ח חוזר לעיקר הדין, והפנ"י ר"ל שכיון שפטרורו מלומר ח"י ברכות, ממילא נזקקו לתקן ברכה בפ"ע כבדי שיהיו במספר שבע, אבל אין כאן חובת ברכה מצ"ע. וראה גם בצל"ח ברכות לג, א ד"ה בתחלה קבעוהו. ויתר על כן, מציינו בברכ"י ס' קכד סק"ג (וראה שלמי חגיגה

הל' יו"ט ס"א ס"ב בהערת הרב המג"י) למיסבר סברא להורות לכתחילה לבן חו"ל ביו"ט"ש להתפלל של חול ולהזכיר של יו"ט בעבודה בכדי להוציא בני א"י, עיי"ש בנדון ידידי].

ובלא"ה, כיון שבדיעבד לכו"ע יוצא, ונחלקו האחרונים, הרי במקום ספק נקטין דסב"ל. (אבל לפום סברא ה"ל, שכיון שכבר התפלל ברכות של חול אין טעם שיחזור, הרי גם בנזכר אחרי ברכת ש"ת יש להורות שימשיך ויאמר רצה ויזכיר מעין המאורע ברצה, שהרי כבר גמר ברכות אמצעיות של חול. ולא הכרענו כן בפנים, שהרי גם אם יזכיר ברכה בפ"ע לקדושת היום לא הפסיד שאין כאן ברכה לבטלה, משא"כ בנזכר אחרי שגמר רצה).

וצ"ע לסברא זו, כשנזכר אחרי מודים, מדוע יחזור לברכה אמצעית (שכ"מ מסתימת ההלכה בשו"ע סרס"ח ס"ה ובשו"ע אדה"ז ס"ח) ולא יזכיר שם. ואולי אכן כצ"ל, ורק כשגמר כל הברכות וסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו לא מהני הזכרת שבת. ובאמת בהכי מיירי בשו"ע שם, וכן גם במקור הדברים בסמ"ק ס"א, שסיים תפלתו, ולא נתפרש להדיא באופן שנזכר לפני". ובל' הלבוש סרס"ח ס"ה (ובא בהמשך לס"ד, עיי"ש) מדויק עוד יותר, שרק בסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו אמרו שיחזור לברכה אמצעית, עיי"ש. ויל"ד. אבל בדרה"ח גופא בס' קיא מפורש שגם לדעתו בנזכר אחרי מודים מורגין ל' לחזור לברכה אמצעית (אלא שנתקשה בטעם הדבר. וראה שם סס"ז ס"ב).

ולמעשה, כיון שיש"א דלא מהני הזכרת שויו"ט רק בברכות אמצעיות או בעבודה ולא בברכות אחרונות (ויקשו"י בזה. ואכ"מ), יש להורות כשנזכר אחר מודים יחזור לברכה אמצעית, והרי גם הדרה"ח נקט לעשות כן (אף שהוקשה לו בטעמא דמילתא). ולאידך, בנזכר קודם מודים יאמרנה שם, שלא ליכנס לברכה לבטלה בחזרת רצה עוה"פ. ומה גם שיל"פ כן גם בדעת החי"א. והרי הזכרת שויו"ט ברצה עדיף טפי מהזכרה בברכה אחרת, שהרי מעיקרא כן ה' ראוי לאומרה בעבודה לולא כבוד שויו"ט (אדה"ז סרס"ח ס"א). אבל בסתפ"ז ס"ב כתב בסתמא "בברכה אחת מהן", אלא שיוצא יד"ה באיזה ברכה שיהי' (אדה"ז סרס"ח ס"ז. ומפורש יותר בסתפ"ז שם. ואולי קאי רק בברכות אמצעיות או בעבודה. וראה שו"ת עמק התשובה שם סק"ט כוונת אדה"ז לגבי הזכרת קרבנות מוסף. ואכ"מ). אבל כשנזכר אחרי ש"ת, וכן באם התחיל רצה ולא סיימה, יחזור לברכה אמצעית, שאין בכך הפסד. ובפרט שכ"מ דעת ר"א בן הרמב"ם כנ"ל. (וראה שו"ת מתת ידו ח"ב סוסי"ד שנקט בפשיטות שאחרי ש"ת חוזר לשל שבת, אבל לא נחית לכ"ז). וכן ראיתי שכתב בפשיטות בכרם שלמה האס דיני תפלת יו"ט (נדפסו אחרי סתק"ט), וכן במעשה בראשית (בן אדה"א – מגדולי רבני המערב, נלכ"ע בשנת תרפ"ו) ח"ג מצוה תלג (ע' 36 – במהדור"ח). וראה מש"כ בדעת האול"צ במורי' ניסן תשע"ט ומה שהשיגו באדני שלמה סרס"ח ס"ה. ושניהם לא נחתו לכמה מהפסים דלעיל.

לה. כ"מ במג"א סתב"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשנ"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם, וכ"כ בשו"ע אדה"ז סק"ז ס"ה

ח"א סכ"ד ד"ה עוד יש) – פשוט דלאו לכל מילי איתמר, ובודאי שם תפלה עלה. ואדרבה, י"א שכינן שטעה ה"ל כאילו תפלתו מופסקת כבר מחמת שצריך לחזור לתקן תפלתו, ומותר גם לענות קדושה. (ובכ"מ הנדזו בזה. וראה קובץ כינוס תורה חו' כ' ע' קט ואילך בדעת אדה"ז בהנ"ל).

ומה שי"א דאמירת קדושה ה"ל כהסיח דעתו (וראה תהל"ד ס' קב סוסק"ד) – לא מצינו כן בשום מקום, וכן לא אישומיט בשום מקום לומר שאחרי עניית קדושה מותר לענות אמן על כל הברכות. ואדרבה, קי"ל דבהיסה"ד לא סגי וצ"ל גם אמירת פסוק יהיו לרצון. וראה באר יעקב קרויזר סקכ"ב סק"ג. לקט הקמח החדש שם סק"ט.

ומפורש מצינו בשו"ת הרשב"א ח"ז סת"ה בביאור ד"ז שברגיל לומר תחנונים עונה קדושה ועכ"ז דינו כאילו לא גמר תפלתו לגבי דין מי שטעה בתפלתו, "התם הוא שהקלו דכיון שרגיל לומר תחנונים היה הוא כמתפלל עדיין ואין צריך לתזור לראש אבל שניתן לתחנונים אלו דין חומר עיקר תפלה שלא להפסיק לקדיש ולמודים לא" – הרי לנו דלאו מילי סתראי נינהו (אף שברשב"א אינו מוכרח דקאי בחד גוונא, במי שטעה וגם ענה קדושה. וראה שו"ת שבה"ל ח"י ס"ז). ועוד ראינו, שאפי' בטעה ודינו לחזור לא אמרינן שהוא עדיין כעומד לפני המלך, ושאיסור להפסיק. ומה"ט נראה שמוותר אפי' לענות קדושה לכתחילה אחרי שזכר שטעה. ושור"י מה שהאריך בזה בקובץ ששערי ציון (כולל אמרי יושר) חו' ו' (וירושלים, תשפ"ד) ע' קע ואילך שהאריך בכע"ז. (אלא שנוטה להחמיר בטעות המקלקלת, כגון ששאל מטר בימות החמה שאין לו להפסיק לענות קדושה. והנלפע"ד כתבנו. וראה שם מה שהשיג עליו שם ע' קפט. ואין דבריו מוכרחים).

לז. והנה, בשו"ע אדה"ז ס' קכו ס"ג סתם הדברים, שבנוגע לש"צ להכריע שסומך על תפלת מוסף לכתחילה לא רק בר"ח אלא גם בשו"יט. אמנם, בנוגע לדין היחיד שבנוכח בדיעבד אחרי מוסף אינו חוזר – הביא ד"ז רק בנוגע לר"ח ולא בנוגע לשו"יט. וטעמא בעי. וסבור הייתי לומר, שבאמת ה"ה בשו"יט, ולא נצרכה להדגשה עוד פעם, הדיינו הך, שה"ה והוא הטעם, דלא גרע בדיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. ואדרבה, בר"ח (כשחל בחול) יש מקום להורות לו שיתפלל נדבה. אבל בשבת ל"ש להתפלל נדבה. וכ"כ בפמ"ג ס' קכו בא"א סק"ג. (אבל ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב ס' כ"ל תלג שביארנו בדברי הפמ"ג באו"א, עיי"ש). והנה, בפמ"ג סתכ"ב בא"א סק"ג נחית לשקו"ט בדין היחיד בשו"יט, דספק שמא אין דנים יחיד מש"צ, וספק שבשו"יט ש"צ נמי חוזר. ועכ"ז העלה שלא להחמיר. וכש"כ לדין שאדה"ז השמיט כלל הספק בדין היחיד. והאיכאנו מזה בשו"ת באתרא דרב (שם) ומה גם לדעת אדה"ז בסידורו (בכ"מ ואכ"מ) להחמיר גם בס"ס בברכות. ובקצוה"ש סע"ח ס"ג ובבדה"ש סק"ט פסק נמי דה"ה בשבת. וכ"כ במנחת שבת על קש"ע סע"ו סקל"ה.

אמנם בכלים של שלמה גאלדמאן ס' קכו שם, כתב להכריע בשו"יט שחוזר, ומשני טעמים, חדא מה שהביא בשו"יט ס' קכו סק"א, שאחרי הגלות נגלות שו"ת הרשב"א כת"י שכתב לפסוק לחזור, ואילו הו"ו שמעי להו הו"ו הדרי בהו, ועוד מחמת דקדוק לשון אדה"ז, וממילא כתב שדיינו לפסוק כן בר"ח. ואף וכתב שבר"ח וחוש"מ בודאי אין לזוז מפסק

שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו – אין לומר שההיסה"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגילין, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסה"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסה"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסה"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתי לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא ברירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסה"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' – ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה' ס"ב. שו"ת צ"א ח"ב ס"מ). וכבר העירו שמש"כ בכוונת החיי"א – צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי ששכח וענה"ג בשוה"ג הא' להע"ד. ושי"ג, והן מצד כל פסוקא דל"פ משה (ראה בכל הנ"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישלים. ואם נפער לחלק – עוד טעמי אחרייני איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא שם סתכ"ב סק"ח). מור וקציעה סנ"א. אבל ראה נשמ"א, ג"מ משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"י דרך בקשה ושאינן, ועיקר הדין בקריה"ת, וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי – ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א סשס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ז שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן – ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמשכ"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפלתו. ואף להחולקים – יש לחלק טובא.

לו. בכ"מ נסתפקו אם לענות מאחר שעי"ז מופסקת תפלתו ויצטרך לחזור לראש. אבל בפשטות אין טעם שייצטרך לחזור לראש, דלא שגא מאמירת תחנונים שאין תפלתו מופסקת עי"ז. וכן נקטו כמה אחרונים – ראה א"א מבוטשטש סתכ"ב ס"א (ונשמט בשו"ע מהדו"ח) שאף שנסתפק בדבר, לזה דעתו נוטה. וכן הביא בשו"ת מתת ידו ח"ב סט"ו בשם האור גדול ממניסק (אלא שחלק). וכ"כ ביריעות האהל על האהל מועד ח"א סא, א. שו"ת יגל יעקב או"ח סכ"ב. אנ"מ ח"ג סנ"ו. הליכות שלמה תפלה פ"ח סל"ט. ועוד. [וכבר כתבו בשו"ת שו"מ קמא ח"ג סס"ט – קאי בע"א, במי שנוהג שאומר יהיו לרצון רק פ"א, ואמרו בכדי שיוכל לענות קדושה, וסברתו שזו אמירת יהיו לרצון הוא כהיסה"ד. וראה כה"ח ס' קב סק"ג].

והסברא שהוא כאילו עומד במקום שהוא צריך לחזור, שכינן שדינו לחזור ה"ז עדיין כעומד לפני המלך (כ"מ שנקט בשו"ת מתת ידו שם. וראה עמק ברכה פומרנציק תפלה ס"א) – לא מצינו לזה מקור. ולדבריהם יצטרך להפסיק באמצע אלפי נצור ואסור לו לסיים פסוק וכו', ולא מצינו כן בשום מקום. (אבל ראה אפיקי מונינים סק"י בביאורים סק"ג). ואם נאמר שבטעה הוי כמאן דלא צלי (למאן דס"ל הכי), ונימא דמה"ט הו"ל כעומד במקום שהוא צריך לחזור (ראה שו"ת אר"צ

כבר הקשו עליו בכ"מ. ויש שכתבו דמירי בנוכר תוכ"ד. ויש שהקלו לחזור רק לאו"א מלוד וכו'. ועכ"פ באופן הנ"ל ודאי עדיף.

ובגוף הענין שלא יצא – הנה, מקור הדין במח"ב ס' תקפב סק"ה, והב"ד במט"א שם. ובמח"ב כתב דלא יצא רק אם לא חשב על ר"ה. והיינו להשיטות שגם ביו"ט חוזר כשחתם מקדש השבת רק מחמת הכוונה לשבת. ועוד כתב טעם אחר שלא יצא כיון שלא ידע שר"ה בכלל זמנים. אבל, בכ"מ – כולל במט"א שם – משמע שחזור מצד גוף השינוי, מדסתמו ולא חילקו בדבר. (וכפס"ד אדה"א בחותם מקדש השבת ביו"ט, והיינו גם כשכוונתו לשבת, והשמיט דברי הח"י שם דמירי שכיון לשבת. וגם בח"י מוכח דהיינו רק שמשו"ה לא יצא אפי' בתיקון עצמו תוכ"ד). וראה שו"ת מנח"א ח"ג סי"ט. שו"ת אבני זכרון ס"ד. יב"א ח"ד או"ח סנ"א סק"ט.

ועצ"ע, דטובא יש לחלק, דשאני התם שעיקר שבת ע"ש שבת בראשית, ולא משמע להו לאינשי דקאי ביו"ט. (וראה בשו"ת מנח"א שם, בהקושי מאי שנא מברכה כללית כשהנ"ב וכיו"ב שיוצא יד"ח. והארכנו בזה בקובץ באתרא דרב גל' ג' הע' 45. וראה אות שלום על הל' מילה סרס"ו סק"א. וצ"ע שסותר ד"ע בשו"ת מנח"א שם). ובהעמק שאלה על שאילתות (שאלתא ח סק"). שם שאילתא עג סק"ב) אסברה לה, שברכות נתקנו כלשון בנ"א. ולפ"י ודאי שאני הכא. וראה שו"ת בצה"ח ח"ה ס' קכד סקט"ו משה"ק על ההעמק שאלה. וגם לפי דבריו יציבא מילתא, שסו"ס עיקר שבת קאי על שבת בראשית (ראה בצה"ח שם. באתרא דרב שם), משא"כ בנדו"ד, דלכא' גם ר"ה בכלל זמנים, וכדמוכח במח"ב גופא שם (עיי"ש), וכיון שבשאר יו"ט א"צ להזכיר בחתימה שם החג, מהיכא תיתי שהזכרת שם החג ברה"מ. ומכא' שמהדעות שיצא יד"ח בשמע"כ כשאומר "את חה"ס הזה".

ועכצ"ל בדעתם, דס"ל שזה גופא מטבע שטבעו חכמים. אבל הא גופא צ"ע מנא להו. וראיתי בס' אמרי חן (לעוונעבגר) עניני הלל ס"ב, שר"ל שעיקר גדר מקרא קודש מדאורייתא הוא להזכיר בתפלה יום הזכרון דוקא. עיי"ש. וראה באו"א עד"ז בהרי"ק קדש ס"ד. ואף שדבריו ערבים לחיך, אין הדברים מוכרחים כלל. ולע"ע לא נמצא כדוגמתו בגמ' ובראשונים. ועיקר ענין מקרא קודש לקדשו בתפלה היינו רק להזכיר היו"ט. ואפי' את"ל שצריך להזכיר יו"ט פלוני דוקא (וכ"מ דעת אדה"א) – היינו בגוף הברכה ולא בחתימה.

ויש שכתבו ליישב של' זמנים קאי על תקופות השנה (וראה מזה באות א' בענין הדלקת נרות בעיו"כ), ודו"ל ל"ש ברה"ה. ועוד כתבו בכמה אופנים לבאר נוסח החתימה דר"ה שאין אומרים והזמנים (ראה דברי ימינו לרמב"ם פלה"פ"ב ה"ה. ועוד). איברא, שבמח"ב גופא כתב שגם ר"ה בכלל זמנים. ועוד, שמצינו במחז"ו ששכ"א-שכ"ב שיי"א שחזומים ברה"ה מקדש ישראל והזמנים. וכ"מ בפירוש"י עירובין מ, ב ד"ה לברכה. וראה גם שו"ח ברכות מט, א שנסתפק בדבר אם יצא או לא, עיי"ש. ולכא' אף שיצא הדבר מפי גדולי הפוסקים, כיון שגם להמח"ב ה"ט שחזור לפי שכיון ליו"ט, אבל אם ידע שהיום ר"ה מודה שאינו חוזר, הבו דלא לוסף עלה באופן שסירכא דלישנא נקט.

ושו"ר שפקקו בדבר כמה אחרוני זמנים – ראה שלמי מועד ע' לד בדעת הגרשו"א (אלא שביטל דעתו לדעת המט"א).

אדמו"ר ואינו חוזר, אבל בשו"ט נראה שחזור, עכת"ד.

אמנם אנו בעניינות הארכנו שם שאין להוכיח מאומה משו"ת הרשב"א, ואפ"ל לכפול הדברים כאן, קחנו משם. ועוד נת' אצלנו שם כנ"ל שאדה"א השמיט כל עיקר ד"ז שיש מקום לספק בדין היחיד.

ועכ"ז, אכתי לא בריא לן מילתא, שיש מקום לומר דשאני שויו"ט שלא יצא כלל חובת תפלה של שבת, ול"ד לר"ח דחסר לו רק הזכרת מעין המאורע. ושאני ש"צ שמקילים גם בשויו"ט דאיכא נמי משום טירחא דציבורא. אבל ז"א, חזא דלכמה דעות גם בר"ח הוי כמאן דלא צלי. ולאידך, גם בשויו"ט י"א שהוא רק בגדר חזקת דסגי במוסף גם הדעות באם מתפלל שוב כשלא ירויח בתפלתו שוב, שנחלקו בזה הן במנחת שויו"ט שהתפלל של חול, והן במנחת ר"ח כשלא הזכיר יעו"י – ראה שו"ע סי' קח סק"א. אדה"א שם סי"ז. ולאחרי כל ההסברות בדבר, דוחק גדול לחלק בד"ז בין שויו"ט לר"ח. ועוד, שגם בש"צ זקוקים אנו לב' הטעמים טורח ציבור ושתפלת מוסף לפניו, ועל כרחך דסגי במוסף גם לשויו"ט. ועכצ"ל דסביר רבנן שגם אם דינו כלא התפלל, מ"מ סגי להש"צ בתפלת מוסף מאיזה סיבה שתהי'. (ויש שביארו בדבר שאחרי שמתפלל מוסף כדן שיע"י תפלת מוסף כדן מצטרפת ההזכרה במוסף לתפלת שחרית, וחזר הדין בנוגע לתפלת שחרית דהוי כהתפלל כראוי). וחזרנו לתחילת הדין דלא גרע דיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. וראה קובץ אסיפת חכמים חו"י י"ד ע' קפח ואילך. ולחנם האריך בזה. (ובשאר דבריו שם בעיקר הדין – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב שם).

איברא, שיש להסתפק בטעה והתפלל תפלת חג אחר, או ביו"ט שחל בשבת, והזכיר רק א' מהן, אם אפ"ל חוזר בנוכר אחרי מוסף, וכן בש"צ כשנוכר לפני מוסף, שיל"ד דהוי כלא התפלל כלל, כיון שאמר קדושת היום ולא אמרו כדעבי, ולא דמי למי שהתפלל תפלה שלימה של חול ולא הזכיר מעין המאורע. אבל במשנ"ב סי' קכו בבה"ל לס"ג ד"ה והכי נהגו מבואר דלא כנ"ל. וראה מה שהאריך בזה בקובץ קול התורה גל' סח ע' קכה ובמעדני כהן קופשיץ ח"ה ס"י.

לח. ואפ"ל לחזור לראש התפלה, אף שה"ז שקר מוחלט. ראה תה"ל"ד סרס"ח סק"ט ואילך. ואכ"מ.

לט. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בשויו"ט שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמרו תפלתו. אמנם, בנוכר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי' מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם – כיון שיי"א שמוחזירין אותו, חותם למדין חוקיק.

מ. ולא מהני שיחזור לומפני חטאינו לפי שקלקל הברכה שהזכיר שקר לפני המקום – הקרבת קרבן מוסף.

מא. ע"פ שו"ת גו"ר או"ח כלל ד סי"ט – הובא בהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א. ערוה"ש שם ס"ד. כה"ח שם סק"ל. וראה תשובות הפוסקים (כ"ז) סכ"ג – באו"א. והנלענ"ד כתבנו.

מב. ראה קצה"ש סמ"ז סי"ב. לקט הקמח החדש סי' קכ סק"ב (השני). חשוקי חמד בכורות ג, א בארוכה.

מג. ואפרש שיחתי: בטעה ואמר "והזמנים", הנה במט"א שתקפ"ב סי"ח כתב לחתום אח"כ כדן. ולא חילק בדבר. אבל

עכ"ז, כשחל בשבת שאני, שבאומר "מקדש השבת וישראל והזמנים" לא גרע מהאומר "מקדש השבת" לחוד שאין מחזירין אותו, ואף את"ל דלא נקטינן הסברא דל מהכא "והזמנים", ואכ"מ, הרי באמירתו "והזמנים" פשוט שלא לקלל הברכה, שבעצם ר"ה ג"כ בכלל זמנים, כאשר כתבנו לעיל. ויש"ר שסתפקו בזה כמה מאחרוני זמננו. וכדברינו העלה גם בחשושי חמד סנהדרין יא, ב מטעמים דומים. אלא שנשאר בצ"ע.

מד. הנה, בגוף הענין, כ"פ גדולי הפוסקים, מט"א סתקפ"ב סי"ט, חיי"א כלל כח סי"ז, ועוד. ובנש"מ"א שם סק"ז נסתפק בנוגע למוסף, ונוטה לומר שגם במוסף יצא. אמנם, בשלמי חגיגה, הב"ב בשע"ת סתקפ"ב סי"ו, כתב לחלק בין מלכויות במוסף לשאר התפלות אבל נראה הדברים שלמעשה נוטה שלא יחזור גם במוסף. וכן העתיקו מקצת מהאחרונים בשמו.

והנה בשו"ת עמק התשובה ח"ג סמ"י יצא לחלוק עליהם, ובדין מוכיחות, שלשון הנ"ל הוא מעיקר החתימה, ונדחק ביותר להעמיד דבריו הראשונים שלא יצא. ואף את"ל שראיותיו מסתברות לאזן שומעו, אין בידיו לחלוק על גדולי הפוסקים. ובפרט, בספק ברכות. ואף ה"ר, אם כי עבד איניש לאחוזקי דיבורי, נטה למעשה לפסוק כדבריהם. ובאמת, כבר קדמוהו בליקוטי הגר"ח סי"ב בשם הגר"ח מברסק. ובכ"מ משמו. (וראה זה פלא בכה"ח סתקפ"ב סק"ט שהביא בשם מט"א שם סי"ח שלא יצא. אבל מפורש שם בסי"ט איפכא, שיצא. וגם להעיר בקצוה"ש הערות למעשה ע' קיז אחרי שהב"ד המט"א שיצא, כתב עלה, שרבים חולקים עליו. ואיני יודע למי כוונתו.) [ולהעיר בדעת הגר"ח שמלך על כל הארץ הוא דין בקדושת היום – דלכא' מוכח קצת שאינו כן מברכת אשר נתן בשוכח מעין המאורע, שאין חותמים בן].

ואנו אין לנו אלא דעת גדולי הפוסקים הנ"ל. ובפרט, שמצינו להדיא במאירי ר"ה לב, א שהחתימה במלך על כל הארץ היא מחמת הזכרת מלכויות. ומפורש יותר בחיבור התשובה למאירי מ"ב פ"ב בשאר התפלות וקידוש היום א"צ לחתום כן והוא רק מנהגא. וראה פ"ז. ומכלל דבריו למדנו, שאין נוסח הנ"ל מעכב, ורק במוסף ה"ה מעיקר החתימה. וכע"ז הוא בפסקי הרי"ד ר"ה לב, א. ושם שתקנת הגאונים היא לחתום כן בכל תפלה. וכ"כ מד"ע בערוה"ש סתקפ"ב סי"ג. וילה"ע גם מל' הרמב"ם תפלה פ"ב ה"ו לענין תפלת מוסף, שחתום בכל אחת מהן מענינה. ומשמע שהחתימה היא מחמת הזכרת מלכויות. אלא, שמע"ז שמעו שבמוסף ה"ה מעכב, ובפוסקים הנ"ל נראה דס"ל להקל גם במוסף.

[וגם בדעת אבודרהם, שהביא בשלמי חגיגה, וכ"ה באר"ח וכלבו בס' המכתם, שכתבו שהחתימה אינה מענין המלכויות (ולכן אין מסיימים בפסוק של מלכויות בסוף הברכה כבזכרונות ושופרות), לא ברירא מילתא שחלוקים הם עליהם. ובהקדם, שבהשקפה ראשונה תמוהים ד' האבודרהם שהרי חותם בל' מלכויות "מלך על כל הארץ", וכמפורש שם להדיא. ובא"ד סתקפ"א סק"י העתיקים ככתבם ללא הערה. וצ"ב. וראה ס' מחזור קטן (לנקרא) שנתקשה כנ"ל בדברי אבודרהם. ובס' חיים לישראל (מחכמי תוניסא) ר"ה לב, א, רצה להג' בדברי האבודרהם. ובשלמי חגיגה פ' שר"ל שאי"ז בהקפדה. ודוחק קצת. וכנראה כוונתו שהוא תואר

קובץ הלכות (קלימאון) דיני ר"ה פ"ו סי"ג (בהערה). וכן ראיתי בשם הגריש"א. וראה פרד"י החדש על ר"ה ע' קסט (ומקורו ממשברי ים (פיש) תפלה וברכות ס"ה סק"ב) בשם כמה אחרוני זמנינו. אבל לא נחתי לכהנ"ל.

ושוב נמלכתי שאין ראי' מכל הנ"ל, והיינו שאף את"ל שר"ה נמי בכלל זמנים (ראה מכ"ז באות א'), ומשו"ה י"א שאומר (או חותם) גם "זמנים" בברכה אמצעית, אבל לכו"ע חובה להזכיר בחתימה גם "יום הזכרון". שכן טבעו חכמה וגם במחז"י נראה פשוט שהכוונה כן. והכי מוכח במס' סופרים פ"ט ה"ח שחתימתו משונה מכל יו"ט. ושם ה"ה שבי"כ חותם "מקדש ישראל ויום צום הכפורים והזמנים וכו'", ולג' הגר"א שם ה"ד צ"ל גם ברה"ה "מקדש ישראל והזמנים ויום הזכרון". (וראה גם בן ארי' לרמב"ם תפלה שם). שו"ר בארוכה בעלי תמר (ברכות פ"ט ה"ב. ר"ה פ"ד ה"ו) להזכיר כדברינו שלכל הנוסחאות חייב להזכיר "יום הזכרון" בחתימה. ומצאתי און לי בפי' הר"ש משאנץ לתו"כ אמור פ"א, א, שמשמעות דבריו דמקרא דשבתון ילפינן דין קדושת היום, והיינו שצריך להזכיר יום הזכרון ולחתום בו. והוא כדברי ס' אמרי חן הנ"ל. (ולהעיר מהשק"ט בנוסח הדלקת נרות ברה"ה. וראה המכתב בשלחן מנחם ח"ג ע' פה, ודון מינה). ול"ש כאן לומר שדומה ליו"ט שחל בשבת וחתם בא' מהן שאינו חוזר, והה"נ בחתם "והזמנים" ללא "יום הזכרון" (לשי"ז), שעיקר החתימה לרה"ה הוא "יום הזכרון", וה"ז שינוי ממטבע. והיינו שבי"ט שחל בשבת יש כאן ב' חיובים וכוללם כאחד, משא"כ כאן שחובתו רק מצד ר"ה אלא שמזכיר גם כל הזמנים. ודק"ק].

ואיך שיהי' הטעם, למעשה הורו כן גדולי הפוסקים, כנ"ל, וכיון שכבר הורו זקנים אין אחרי דבריהם כלום.

בחל ר"ה ויו"כ בשבת – כיון שיצא אפילו באמירת מקדש השבת גרידא בדיעבד (מחמת מחלוקת הפוסקים וספיקו להקל), אמרינן דל מינה הוספת תיבת והזמנים, שהיא רק הוספת שבת בסוף ברכת, ומשו"ה יצא.

אמנם, לכא' י"ל שכיון שקילקל בחתימתו גרע טפי. וע"ד הסברא (אף שיש לחלק) שגם לדעות שאין החתימה מעכבת בברכה, כל שחתם גרע טפי ולא אמרינן דל מינה החתימה. ודומה לדברי הפמ"ג, הובא אצלנו בהערה ח כשחתם ביו"ט מקדש השבת, דלא מהני בתיקון תו"כ ואמר ישראל והזמנים אא"כ חוזר ואומר מקדש, מחמת שאל"כ לא מינכרא החזרה, דדמיא לנוסח ברכה דיו"ט שחל בשבת. והה"נ בענינו דל"ש למימר דל מינה הוספת והזמנים, כיון שחתם בנוסח דיו"ט שחל בשבת ולא בנוסח דרה"ה.

ול"ד למה שמצינו במי שחתם מקדש השבת וישראל והזמנים בשבת חוה"מ שחית שיצא, דחתם חוה"מ בכלל זמנים הוא, שהרי כן חותמים במוסף. ואפ"י להאומרים שיצא גם בשבת דעלמא (ואכ"מ), דל מינה הך חתימה – התם כבר גמר ברכתו אלא שהוסיף בה דברים אחרי החתימה, משא"כ כאן שלא גמר הברכה עדיין, שהרי צריך לחתום ויום הזכרון (או ויוה"כ), כל שחתם שלא כהוגן קילקל. ויש להוסיף עוד, שכיון שכבר פתח ואמר מלך על כל הארץ, הרי שינה מחתימה דשאר שבת (שאף שלדינא יל"ע אם הי' מסיים שבת מלך על כל הארץ מקדש השבת לחוד, אם יצא).

אבל למעשה נראה שיצא, ואף שהוכחנו בארוכה, שבאומר "והזמנים" לא יצא, אבל בהשמיט "מלך על כל הארץ" יצא –

ואילו רצה מתפלל קדושת היום ויצא יד"ח קדושת היום עכ"פ, וכעין מה שכתבנו לעיל הערה כח.

וביזה"כ לכו"ע אם השמיט "מלך על כל הארץ", יצא בכל התפלות.

מה. נחלקו הפוסקים ודעת האחרונים שאינו יוצא נזכרה בפשטות (ובסתמא) בשיחת ש"פ נצוי" תשמ"ז (בלתי מוגה). ושם, שאף שבלא הזכיר פסוקי קרבנות בכלל יצא – במזכיר קרבן אחר לקלל וגרע טפי. ועד"ה דין שבהתחיל לומר פסוקים צריך לומר כולם. וכש"כ בשניה וקילקל. ועד"ה כתבו כמה אחרונים (דלקמן). וראה אצלנו בקובץ "באתרא דרב" (מהדו"ב) גליון ג' הע' 26 בכיו"ב. וש"נ. וז"ל דוגמא: אמירת "מוסף" ולא "מוספי" ביום א' דר"ה שחזור – ראה הגהות רעק"א סתקצ"א סק"ג. מט"א ס"ה. שע"ת שם בשם הל"קט. אבל במשנ"ב בשעה צ"צ סק"ו שחזור רק בלא סיים הברכה. ובדה"ח סי' קנא ס"ב, שאינו חוזר כיון שאומר "מלבד עולת החדש" ואומר ג"כ "ושני שעירים". ועד"ה, במוסף שבת ר"ח והזכיר של שבת ולא של ר"ח (או בנדו"ד – ביו"ט שחל בשבת – של שבת ולא של יו"ט), דלא סגי במש"א ונעשה לפניך קרבנות וכו', שכוין שפירט פסוקי שבת ולא ר"ח גרע – ראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס. וראה מה שכתבנו בענין זה בקיצור דיני שכחה וטעות לשבת ר"ח. אבל ראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ג מש"כ לחלק. ושם, אפי' הזכיר של שבת בהברכה. אבל, ג' פשוט שאם אמר "זאת מוספי יום השבת" ולא אמר פסוקי שבת, דיצא. וכ"מ מסתימת האחרונים].

אמנם, דעת רוב הפוסקים שלא יחזור (וכמה מהם כתבו להדיא דל"ג ממי שלא הזכיר פסוקי מוספין כלל) – ראה בכור"י סתרנ"ג ח"א. חיי"א כלל כח סט"ז. משנ"ב סי' קח סקל"ח. סתפ"ח סק"ג. ועוד. וכ"פ בשו"ת חבלים בנעימים ח"ב המאסף לחאו"ח סק"ג. מנח"ה ח"ח סמ"ט. שבה"ל ח"ד סס"ג. ח"י או"ח סי' שאלה ט (עיי"ש החילוק מקריה"ת שבקרא קרבנות אחרים לא יצא. ועצ"ב. וראה בשו"ת שו"מ שתיאור סכ"ב דאזיל בתר איפכא).

אבל אלה עולת ששואל סי' קג. שו"מ רביעא ח"ב סי' קח (לחזור כיון שהזכיר מאורע שלל בזמנו. וס"ל דמ"ד דל"ה הפסק הוא רק בתפלת תשלומין. וילה"ע, שלר"ה פ' גם בתפלה עיקרית שייך לומר הכי, ולמעשה מתפלל נדבה. אמנם, ביו"ט ל"ש להתפלל נדבה). פת"ש לסי' תרסג (שבסוכות שקרבנות מעכבים ז"א חוזר. וראה הנסמן שם. ובשו"ת שבה"ל ח"ד שם העיר מפסק הרמב"ם (תור"מ פ"ח ח"ב) שמוספין אין מעכבין ז"א. וכבר הקשו (ראה מנ"ח מ' שכ) שד' הרמב"ם הם נגד פשטות הגמ' (מנחות מד, ב) לחלק בין סוכות לשאר המועדים. ובשו"ת מנח"י העיר לנכון מחי"א כלל כח בנשמ"א סק"א שבמצאו עוד באמצע היום חייבים להקריב, וא"כ הה"נ בתפלה, עיי"ש מש"כ). הנסמן בארחות חיים סתרס"ג סק"א. דע"ת שם (נוטה שיחזור גם בגרע ממספר הקרבנות). משמרת שלום קודינב בהדרת שלום הוספה לסמ"ג. שו"ת עמק התשובה ח"א ס"ב. ח"ו סי' רל. תשו"נ ח"א ששפ"ח. בצה"ח ח"ב סס"ח. רבבות אפרים ח"ו סעד"מ. שו"ת להורות נתן ח"ח סכ"ז (רק כשהוסף במספר הקרבנות).

וקצת ראי' (ראה עד"ה בשו"ת רבבות אפרים שם) ממה שבספר ל"א פסוקי מוספין דילמא אתי למיטעי, ועדיפא

בעלמא ולא מדין חתימה במלכיות. ועדיין הדברים דחוקים. ויל"פ להיפך, שאי"ז חתימה דמלכיות אלא הא גופא חתימה דקדושת היום, שהרי חתימה זו היא בכל התפלות ואינה מיוחדת למלכיות דייקא. כיון, שכוונתו לומר שאין כאן חתימה במלכיות לחוד, כיון שחותם גם בקדושת היום. ובאו"א קצת, שעיקר החתימה בקדושת היום. וכ"נ שהבין בפמ"ג סתקצ"א במ"ז סק"ב. וכן מצאתי במק"א שהועתק ל' האר"ח (וכלבו) בנוסח כזה: שהמלכיות אין חותמין בהן מדין מלכות אלא מקדושת היום. ועוד יל"פ בלשונם דקאי על "סמוך לחתימה" שכוין שסמוך לחתימה נז' מענין קדושת היום ולא מענין מלכיות (ובלשוננו: לא להניחו עד סמוך לחתימה שאינה מענין המלכיות), לכן אין מסיימים בפסוק של מלכיות בסוף הברכה. וראה גם עמק התשובה שם. ואיך שיהי', אין לנו הכרח בדעתם לכאן או לכאן. ובאו"ח וכלבו וס' המכתם גופא תלוי בב' תירוצים שם. וכת' ראשון – כ"ה בס' המחכים ע' 38. וגם ל' האר"ח נראה משובש קצת. ועוד, שבגוף קושיית האבודרהם, מצינו בראשונים ליישב באו"א – ראה ראבי"ה סתקל", והב"ד ברא"ש ר"ה פ"ד ס"ג, וביבין שמועה לרשב"ץ פי"ט, ובטור סתקצ"א. וראה ב"י ב"ח ולבוש שם. וראה באו"ח ח"ה סרס"ג באו"א. ואדרבה, משמע שלחטור עיקר הברכה מלכיות וקדושת היום נכללת עמה – ראה אצלנו בלוח במוסף דר"ה – ומסתבר שמה"ט מיאן בתי' האבודרהם. ושו"מ שכ"ב בס' חבל יוסף סתקצ"א (למח"ס חדרי דעה).

ואי"ז סותר למש"כ בשעה"כ פמ"ב סי"א במה שמנהגו לומר "ודברך מלכנו אמת" שיהא מעין חתימה סמוך לחתימה, כיון שלמעשה נהגו לחתום כך בכל התפלות. וכן עולה בקנה א' עם המבואר בכ"מ שענין העיקרי דר"ה הו"ע המלכיות כדמוכח מחתימות הברכות בכל התפלות (ראה לקו"ש ח"י"ט ע' 617. ובכ"מ) – לפי שההוכחה היא מחמת המנהג. וגם בזה, היינו שמהות קדושת היום היינו מלכיות ולא שד"ה מעכב בהזכרת קדושת היום (ראה עד"ה לעיל הערה כח)].

ואף שגם למאירי אין לנו הכרח שחתימה זו מעכבת בברכה בתפלת מוסף, מ"מ נראים הדברים שלדעתו ה"ז מטבע שטבעו בברכה. וכנ"ל, כ"מ גם דעת הרמב"ם. ואף של"י בן נורי אין מלכיות נכללות בברכת קדושת היום – הארכנו בקובץ באתרא דרב ח' ג', שגם במחלוקת תנאים שייך דין משנה ממטבע. ובנוגע לסברת הנשמ"א לענין מוסף, שיצא יד"ח גם בהזכיר חלק מהחתימה – מצינו בכ"מ הפכו. וראי' גם מיו"ט שחל בשבת, דלא מהני הך סברא. וראה משנ"ב סתפ"ח בבה"ל. וראה עמק התשובה שם. וראה גם לעיל בלוח במוסף ר"ה. ואף את"ל שבידיעבד יכול לכלול מלכיות בברכה אחרת או ב"ח ברכות (ראה בלוח למוסף עד"ה), וא"כ ה"ז בדומה להסברא ביו"ט שחל בשבת שבעצם יכול להתפלל ל"ח ברכות – מ"מ לא דמי לחתימת יו"ט שחל בשבת, שיצא בדיעבד בחותם בא' מהן לפי שחתימה זו ראוי' ביו"ט או בשבת לחוד, דאף שחתימה זו ראוי' בשאר התפלות, מ"מ נקרא משנה ממטבע כיון שבמוסף אין חתימה זו ראוי'.

ועכ"ז לא מלאני לבי להורות נגד דעת הפוסקים הנ"ל בנוגע לתפלת מוסף, ובפרט בספק ברכות, שמ"מ יש מקום לקיים הדברים בש"י אבודרהם ודעמ". ועוד, שגם למאירי אין לנו הכרח גמור שהדבר מעכב. ועוד זאת, דאכתי איכא למימר שחתימה זו ראוי' מצד קדושת היום שדינה בשוה בכל התפלות, ולא מצד חובת מלכיות שהיא חובה נוספת במוסף,

גב. נתבאר באריכות בכינוס תורה דחוהמ"פ תשע"ד ו"ל בקובץ "באתרא דרב" גליון ג.

גה. שו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין שכח לומר ועל הנסים בשו"ת באתרא דרב (פורים) ח"ג ס"ג. בענין הזכרת השמות שלא לצורך. ואכ"מ.

גד. ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב ס' מתקבו.

גה. ראה משנ"ת להלן הערה נח שלא יצא לא היחיד ולא הש"צ בברכת ש"ת כשחתם רק העונה. ודון מינה ואוקי באתרין. ונוד"ד אתיא בק"ו. וכ"כ בגליון מים חיים תפלה עמ' 69 בשם בעל חוט שני. וצל"ע מש"כ בקובץ מה טובו אהליך יעקב חו' כג בשם הגר"ח ק"ק שיצא. ומשמע דס"ל שחתמת העונה בעת צרה וגואל ישראל הכל ענין אחד. וצ"ב, דהא איהו ס"ל שלא יצא בש"ת בחתימת העונה אף שהוא קרוב יותר להיות ענין אחד. ואפשר דס"ל דבש"ת גרע, וטעמו נפלא ממני. ואדרבה, בברכת גואל ישראל אין התפלה על גאולה מהצרות ע"י תפלה דוקא. ולכן, גם להדעות שיצא בש"ת הכא גרע. וכן מצאתי בגל' אליבא דהלכתא צח ע' ט מכתבי הגר"א גניחובסקי שכתב נמי שלא יצא בחתם העונה בעת צרה במקום גואל ישראל. ובהערה שנדפסה בע' שלפנ"ז חילק כנ"ל, שדייק יותר לש"ת. וכדבריו, כתב גם בשו"ת משנת יוסף חיד"ס סנ"א. ועיי"ש שכתב יתר על כן. שאם נזכר קודם תיבות העונה בעת צרה יתחנן גואל ישראל ולא יחזור לומר עננו כברכה בפ"ע. וצע"ג, שהרי תיקנו עננו כברכה בפ"ע בין גואל לרופא, ומדוע לא יעשה כתקנה.

ומצו"ב מה שכתבתי לח"א שליט"א בענין הנ"ל שר"ל להקל לדעת המשנ"ב ס' קיט בבה"ל ד"ה אם דילג, שמסתמך על סברת הראשונים שחתמה אינה מעכבת, אבל לאידך התם קאי בברכה שיש לה פתיחה:

להעיר מדעת שו"מ קמא ג, עא ושם תנינא א, סו, שהטועה ואומר חתימה וסוס ברכה אחרת הו"ל כעומד באמצע ברכה עדיין. וראה שו"ת ירך יעקב מב. מהרש"ם ד, קמח. אבל בשו"ע אדה"ז קיד, ח ומשנ"ב שם לד הבינו במג"א שאינו כן. וראה גם אמרי יוסף ב, ט. כן להעיר בעמק ברכה תפלה ה בטעות בתפלת העמידה, וכן בתשו' הגר"ח פ"ש בישמח לב סאוויץ ד' ע' ג, לענין טעות בברכת הנישואין כה"ג, שנטו לסברא שגם בכה"ג בברכות שאינן פותחות בברוך, מהני בדיעבד ללא חתימה. וסברת העמק ברכה שם דלא גרע מהבינו – צריכה רבה, דמאי שנא משוכח המלך המשפט, ועכצ"ל שרק בהבינו מועיל כך. וראה קצוה"ש כא בבדה"ש כח. וראה גם א"א מבוטשאטש תקפב, א שאפ"ל חצי התפלה בנוסח הבינו וחצי כתיקונו. ובשו"ת שבה"ל י, ערה בדון הנ"ל בטעות בברכת נישואין, נחת עלה מטעם אחר שגם שאינה מעכבת – בחתם בענין אחר גרע.

והנה פשטות המג"א קיד, ט בדיון טעה בחתימתו, שגם להדעות דחתימה אינה מעכבת אינו מועיל כן. ובביהגר"א בשו"ע שם (אף שדס"ל שחתמה אינה מעכבת) ל"ב מאומה. וגם המשנ"ב שתק מינה. וכן בטעה ביו"ט וחתם מקדש השבת ואיפכא, שקו"ט בבה"ל תפן, ולא הביא כלל דעת הגר"א. ושו"ר תשו' בעל מגדנות אליהו נדפסה בכמה קובצים – ראה קובץ שערי יבול ד' ע' לט ועוד – שכתב בפשיטות שבברכה שאינה פותחת בברוך ודאי לא מהני

להו לבטל לכתחילה מנהג קריאת הפסוקים, אף שיוצא רק בדיעבד (ו"א שגם בדיעבד ל"י), ולכא"ל צ"ל הטעם שבטעה גם בדיעבד לא יצא. אבל בשו"ע אדה"ז ס' תקצא ס"ה הוסיף: ותתבלבל תפלתם. ומ' שבזה שיש חשש טעות לחוד לא סגי לבטל קריאת הפסוקים.

ובטעה בספיא דיומא, לכו"ע יצא כשהזכיר יומו, דאנן בקיאינן בקביעא דירחא.

ולכאורה מקום לומר, שכשהחליף פסוקי יו"ט אחד בחבירו, והזכיר שם חג אחר להדיא בפסוקי הקרבנות ("פסח לה", וביום הבכורים" בפסח וסוכות, וכדומה), דלא יצא, כמו בהזכיר יו"ט אחר בתפלתו. (ולהעיר משו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב). ואין לומר שכיון שהזכיר במקומו, לא איכפת לו, ועכ"פ ה"ז כמזכיר מאורע שלא בזמנו – שה"ז שקר גמור, דלדידן חוזר ומתפלל נדבה (ואכ"מ), וד"ל ל"ש בשו"י"ט ובפרט במוסף.

אבל, עפ"ז לכא"ו נראה שגם באינו מזכיר שם חג אחר, כ"א יום אחר מימי החג, או תאריך אחר בחודש, ה"ז שקר. ומדוע לחלק בכ"ז. ויתירה מזו, מסתבר שגם הזכרת קרבנות אחרים ה"ז שקר, שאומר "את מוספי יום חג פלוני נעשה ונקריב וכו' כאמור", ומסיים בענין אחר. והדרינן לסברא קמייתא. ראה בעיקרי הד"ט אור"ח ס"א. ובשו"ת מנח"י שם בסו"ד ר"ל דל"ה שקר כיון שהיא טעות דמוכח. וצ"ב. וראה גם בשו"ת משנ"ה ח"י סע"ג באו"א. ועד"ז בשו"ת שרה"מ ח"ג סוסי' לא. ועצ"ע בכ"ז.

מו. ובהערה כח הארכנו שיתכן שבר"ה לכו"ע פוסק לפי שלא התפלל מלכויות זכרונות ושופרות.

מז. ולא מהני שיאמר ונעשה לפניך בתמידי היום וכו' לפי שחיסר מלכויות זכרונות ושופרות. ואף שבאינו יודע מברך ז', ויוצא יד"ח קדושת היום (שהוא חיוב בפ"ע מהזכרת מזו"ש, והארכנו לעיל הערה כח) – התם שאני שאין ביכולתו לומר מזו"ש, אבל ביוצא חיוב לחזור ולהתפלל.

מח. דה"ח ס' קנא סעיף ב. וראה לעיל הע' יז.

מט. בבברכת הפטרה – לא הזכיר של יום טוב רק בחתימה לא יצא. וראה א"א מבוטשאטש סרפ"ד שאם התחיל מעל הכל ולא הזכיר שבת בפתיחת הברכה לא סגי. וכן מוכח מהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א לגבי ברכת הפטורה בשמע"צ שחל בשבת, עיי"ש. אף שי"א שאם הזכיר מאורע שלא בזמנו חוזר ומתפלל, היינו משום הפסק, אבל בברכת הפטורה שאני, ודמאי לברהמ"ז, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה משנ"ב ס"ה סק"א. וילקט יוסף שנה שמינית קונט' ז סס"ח. ומ"מ כל שלא סיים הברכה, יחזור לתחילת הברכה לתקן ברכתו, כיון שאין כאן חשש ברכה לבטלה – ראה קצוה"ש סמ"ז ס"ג ובדה"ש קכ"ה.

נ. נחלקו הפוסקים אם יכול להבדיל למחרתו, והיינו ע"י שיתן היין לתינוק (ראה שד"ח אס"ד מערכת ה סקט"ו (והובא בשש"כ ח"ב פנ"ח הע' צז. וראה שם פס"ב הע' י)). וספק ברכות להקל, ובמק"א הארכנו במשמעות דעת אדה"ז בזה.

נא. ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ב. וראה מג"א שם סק"ט. אדה"ז שם ס"א. וראה גם אצלנו בקונטרס באתרא דרב חו' ג הע' 40 ואילך.

ישראל" (וראה בארוכה בענין זה בויצבור יוסף בר ח"ג פ"ד) פשוט שכ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושט. וש"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ש. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

נז. שג' בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין דומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הבינו לגי' רמב"ם ר"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי' ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

נח. וה"ט, לפי ששינה ממשטב שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב). וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כאז"ל סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א יקרא אגוף אמירת ענונו ביחיד המתענה. ובחיי"א כלל קלב סי' ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל שו"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה – ראה שו"ת משנ"ה ח"א ספ"ח. הליכות שלמה פ"ג ס"ח. שמענתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א – שערי שמחה יזי' ס"א. ובשם הגר"ק – אשי ישראל פמ"ד סי'. וראה גם מפי המענה בחזקו למשכני יעקב פ"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א סש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממשטב שטבעו יצא. ועוד שכתב דחדא מילתא היא, וה"ר ממשי"ב המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר ענונו ואומרו בשו"ת וחותם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטושו"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בשו"ת לחדד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכע"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדו"ה פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בס' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתיים. אבל בשו"ת מהר"ל החדשות סנה' לגבי אלו החותמים בשתיים ד"רובא דעלמא טועים, ושם שהחותמים בשתיים דס"ל דחד ענינא הוא. ואין שיהי' אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"א סי' ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. ובסברות כ"ב בשו"ת ר' עקיבא יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל – אינו, דהתם מיירי בחתם בשתיים).

אבל לכאז' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכה אחרת, ברכת ענונו, וכאן איירינן מדיון ברכת שו"ת, שלא מצינו מטבע כזה בשו"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם שו"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א

ללא חתימה. וש"מ מפורש מזה בשו"ת חקרי לב או"ח נד. וראה כמה דעות בטעות בברכת הנישואין בקובץ זכור לאברהם תשס"ה ע' תנב ואילך.

עוד שאל הנ"ל האם צריך לחזור בכנון דא על ברכת כהנים כשהש"ץ חוזר ומתפלל, והעיר משו"ת הר צבי ח"א או"ח סס"א בכי"ב. ומצו"ב המענה:

הנה בהר צבי מיירי ביעו"י דוקא. וגם בזה יש חולקים. והנה, שם תלה הדבר בדעת החת"ס בשו"ת או"ח כב, שאין לישא כפיו שוב באותה תפלה, ובדעת ר"י דלא כחכמי פרוניצא שעתלה לו תפלתו, וכן בסברא שעכ"פ תפלת לחש עלתה, ושגם לחכמי פרוניצא היינו בנוזר אחרי שעקר רגליו (וצ"ע), שהרי אחרי שעקר אינו חוזר בשכב יעו"י. ועוד הוסיף שאין חובה לישא שוב, שהרי כבר עלו פ"א באותו יום.

ולאחרי כ"ז, סברות שנו"כ היא משום תפלת הלחש צע"ג. והרי בפשטות עבודת ציבור (ראה תוס' סוטה לח, א ד"ה וכתבי) היינו חזרת הש"צ דוקא (וראה שו"ת חת"ס שם), שהרי תפלת לחש לא בעי עשרה. וכ"מ בפריש"י סוטה לח, ב ד"ה שאינו. (ומה שה"ה בהר צבי מהא דאיצטריך ילפותא שאין נ"כ בלילה, ותיפוק ל' שאין חזרת הש"צ (וכן פי' בגהש"ס לירושלמי תענית רפ"ד, הביאו שם בהר צבי) – יש לחלק דערבית שאני, ראה עד"ז בשו"ת נובי"ז ז' לגבי קדיש אחר תפלת לחש, דל"ד לערבית. והרי בלא"ה נ"כ היא בהודאה, והיאך יאמרו באמצע לחש. ותו, שהרי לשמואל ביומא פז, א בנעילה אינו מתפלל תפלת העמידה כלל, ומה שייך נ"כ בנעילה, והרי צריך לעקור בעבודה ולאומרה בהודאה (כה"ק בגבורת ארי יומא שם. וראה תוספת יוה"כ ומרומי שדה שם. ועכצ"ל, שתיקנו בהודאה רק כשיש חזרת הש"צ (וכ"כ בשירי קרבן לירושלמי שם. וראה עמק ברכה הל' ג ב). ודון מינה. וא"כ בתפלה שיש חזרת הש"צ ליכא נ"כ על תפלת לחש. וראה מטה יוסף ח"ב ס"ב בשם המנהיג. ובהכי מידחיא גם מש"כ בהערות הגריש"א יומא פה, א ובוסה מ, א להוכיח שא"צ בחזרה, ממה שביכרו בר"כ גם לפני תקנת חזרת הש"צ. וכמו שגוף הענין לישא בתפלה דוקא אפשר שהיא רק תקנה מדוברת – ראה בה"ל רס"י קכת. ועוד דאפשר שבידושלמי אמרו גם למ"ד תפלת ערבית חובה, ואיכא חזרה גם בערבית. וגם לפמ"ג קכת במ"ז לה דאיכא נ"כ שלא בשעת חזרה (אבל בפרישה שם מח לא ס"ל הכי) – היינו אחר שכבר התפללו. וראה פת"ד קכת, טו. ואכ"מ). וגם תמוה מצ"ע, וכי במקום שמאזיח סיבה לא שייך חזרת הש"צ נ"כ בתפלת לחש. וזו לא טעמנו. גם צע"ג לומר שר"ב ב"ח כשאינו מוסיף ברכה. גם עיקר טעמנו מחמת פסוק אחת"ס. ולא כו"ע מדור

ובנדו"ד שתפלתו כמי שאינה וחוזר גם אחרי עקירת רגליו, צ"ע לומר שלא ישאו כפיהם. ואדרבה, בהכי א"ש דברי מהרם מינץ שהביא מג"א קכת, ג, לישא כפיו באותו ציבור, שבפשטות קאי גם באותה תפלה, שהיא מילתא דלא שכיחא לגמרי, ואפשר דקאי בכה"ג. ומ"מ למעשה שווא"ת עדיף, ועכ"פ שלא יברכו, וכ"כ קצוה"ש כג בבד"ש מז. ונכון שיאמר שצ"א או"א. במ"מ הביאו מא"א מבוטשאטש קכו. ולא ברירא לי עם כוונתו לברכת כהנים או לאו"א.

נו. בשו"ע אדו"ה סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבענונו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדו"ה בסידור, כדעת הטושו"ע רס"י תקסו, שגם בענונו חותמים בהוספת "לעמו

ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או יום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאוותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה ביר' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב ס"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראב"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקר תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת – ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב ס' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת ענווה דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלל לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה ר"ו נ"ח ח"א), אבל אחתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלא מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדן הלכה מפני מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' – ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

נט. שו"ת מגידות סצ"ה.

ס. נחלקו הפוסקים. והכרעת רוח"פ שלא יחזור. וכ"ה בלוח כולל חב"ד. ויש שכתבו לתלות בהשקט"ט אם המלך הקדוש בגדר מטבע או הזכרה. ואינו מוכרח, שאף אם נאמר שהוא בגדר מטבע, ושבעש"ל ה"ז שינוי מטבע לומר הא–ל הקדוש, ולא רק העדר הזכרת המאורע, אינו שינוי מטבע בשאר השנה.

כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת ענווה ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לכו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד ככה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים ס' קיט סק"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני ענווה שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ – יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח וכנה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן – שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטו' דדיני חתימה בשנים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשנים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), וע"ד דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רס"י רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המח' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשנים (אבל חתם ה"ט דארץ היא ממפקא מזון ופירות וכו', ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשנים דיישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש ס' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מח' המתים, שכחתימה אריכתא דמאי ואי"ז חתימה בשנים דחדא מילתא היא – שבדאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מח' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה להמר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם). וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פ' ביר' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כן בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחתם ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשנים – ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימה בשנים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשנים ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ושאל ח"ה ס' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נחתבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם
י"ט אלול תשפ"ה – י"ד תשרי ה'תשפ"ו

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
ו'	י"ט באלול	פרק ו-ח.	ספר משפטים. הלי שכירות... פרק י"ג.	מל"ת קמד. קח.
ש"ק	כ' באלול	פרק ט-יא.	הלי שאלה ופקדון... בפרקים אלו. פרק א.	מ"ע קז.
א'	כ"א באלול	פרק יב-יד.	פרק ב.	מ"ע קז.
ב'	כ"ב באלול	פרק טו-יז.	פרק ג.	מ"ע קז.
ג'	כ"ג באלול	פרק יח-כ.	פרק ד.	מ"ע קז.
ד'	כ"ד באלול	פרק כא-כג.	פרק ה.	מ"ע קז.
ה'	כ"ה באלול	פרק כד-כה. הלי פרה אדומה... בפרקים אלו. פרק א.	פרק ו.	מ"ע קז. קיג.
ו'	כ"ו באלול	פרק כז-כ.	פרק ז.	מ"ע קיג.
ש"ק	כ"ז באלול	פרק כז-כ.	פרק ח.	מ"ע קיג.
א'	כ"ח באלול	פרק כח-ל.	הלי מלוה ולוה... בפרקים אלו. פרק א.	מ"ע קח.
ב'	כ"ט באלול	פרק יא-יג.	פרק ב.	מ"ע קח.
ה'תשפ"ו - תשרי				
ג'	א' בתשרי	פרק יד-טו. הלי טומאת צרעת... בפרקים אלו. פרק א.	פרק ג.	מ"ע קח. קא.
ד'	ב' בתשרי	פרק כד-כ.	פרק ד.	מל"ת שח. שז.
ה'	ג' בתשרי	פרק כז-כ.	פרק ה.	מ"ע קיב.
ו'	ד' בתשרי	פרק כח-ל.	פרק ו.	מ"ע קי.
ש"ק	ה' בתשרי	פרק יא-יג.	פרק ז.	מ"ע קיא.
א'	ו' בתשרי	פרק יד-טז.	פרק ח.	מ"ע קב. קג.
ב'	ז' בתשרי	הלי מטמאי משכב ומושב... בפרקים אלו. פרק א-ג.	פרק ט.	מ"ע צט.
ג'	ח' בתשרי	פרק כד-כ.	פרק י.	מ"ע ק.
ד'	ט' בתשרי	פרק כז-כ.	פרק יא.	מ"ע קז.
ה'	י' בתשרי	פרק יב-יב.	פרק יב.	מ"ע קד.
ו'	י"א בתשרי	פרק יג. הלי שאר אבות הטומאות... בפרקים אלו. פרק א-ב.	פרק יג.	מ"ע קד. צו.
ש"ק	י"ב בתשרי	פרק ג-ה.	פרק יד.	מ"ע צו.
א'	י"ג בתשרי	פרק ו-ח.	פרק טו.	מ"ע צו.
ב'	י"ד בתשרי	פרק ט-יא.	פרק טז.	מ"ע צו.

Answer YES to the families of CH before asking Hashem for what you need

מבצע אכלו משמנים ושתו ממתקים

ישנו הרי ה"מבצע" הקשור עם "אכלו משמנים ושתו ממתקים" ושלחו מנות לאין נכון לו" (נחמ"י ח, י), כפי שכבר נדפסה השקלא וטריא בזה – ענין שהיה צריך לעסוק בו (וודאי שפעלו בזה) בימים שלפני זה. ערב ר"ה תשל"ט, שיחות קודש ח"ג ע' 377

הנתינה צריכה להיות בהרחבה כסעודת שלמה בשעתו

כאן המקום לעורר עוד הפעם אודות הענין של "אכלו משמנים ושתו ממתקים" ושלחו מנות לאין נכון לו" (נחמ"י ח, י), לוודא שלכולם יהיו צרכי החג – כפי הפירוש שאדמו"ר הזקן מבאר את הפסוק "אכלו משמנים ושתו ממתקים" כפסק דין בשלחן ערוך (סתקפ"ג ס"ד), שמזה מובן בנוגע להמשך הפסוק "ושלחו מנות לאין נכון לו". שבנוגע לצרכי ר"ה ודאי שכבר עסקו בזה - צריך להמשיך בנוגע לצרכי החג של שאר הימים טובים של חודש תשרי.

ובזה ישנה הוספה: ה"משמנים" וה"ממתקים" הינם אצל כל אחד לפי ערכו – בדוגמא לכך שהסעודה היא אצל כל אחד לפי ערכו, וככל שהסעודה גדולה יותר, כך ה"משמנים" וה"ממתקים" הינם יותר.

ר"ה תש"מ, שיחות קודש ח"א ע' 4

שמועה מבהילה

הגיעה שמועה מבהילה שישנם עשרות יהודים שעדיין לא קיבלו צרכי החג, אע"פ שעומדים כבר קרוב לסיומו של חודש אלול, בשבת סליחות. והסיבה לכך אינה מפני שלא יודעים מי הם הנצרכים - דמכיון שבשנה שעברה קיבלו צרכי החג, יודעים מי הם, ואעפ"כ, לא נתנו להם עדיין צרכי החג. ולכן, מזכירים עתה עוד הפעם אודות ענין זה, כדי שיזדרזו ויתנו צרכי החג לכל הנצרכים תיכף ומיד, ולא עוד, אלא, לעשות חשבון עוד הפעם אולי צריך ליתן להם עוד יותר כו',

ופשוט, שכל זה צריך להיות מתוך סבר פנים יפות כפשוטו ממש. ועוד תועלת בהדיבור על זה עתה – להרגיע את רוחם של הנצרכים שממתנינים בקוצר רוח ותמהים על שלא קיבלו עדיין צרכי החג, שכאשר ישמעו שדיברו ועוררו על זה עוד הפעם בהדגשה מיוחדת, ידעו שבדאי יקבלו צרכי החג בהקדם, והעיכוב

לא הי' אלא בגלל סיבה צדדית כו'.

ש"פ תבא תשמ"ח עמ' 723

Did they give
out the Yom Tov
checks yet?"

KERENANASH.NET

Zelle: KerenAnash@770shul.org

PayPal: MaosChitim@770shul.com

